

Ankara

Orçun İmga
Takdim

Berin F. Gür
Unutmak, Öteki ve "Boş Kent" Ankara

Meltem Al
Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest:
Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme

Mehmet Tunçer
Ankara Sulu Han (Hasan Paşa Hanı), Tahtakale Çarşısı ve Çevresi:
1929 Yangını Öncesi

Mustafa Kaya
Ankaralı Ayan Aileler Hakkında Bazı Bilgiler

Sinan Burat
"Yeşilyollarda Hareketle İstirahat": Jansen Planlarında Başkent'in
Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değiştirilme
Süreci (1932-1960)

Uğur Duyan
Su Perileri: "Başkentin Kayıp Heykelleri"

Tunç Boran
Anıtkabir'in İnşa Edildiği Rasattepe'nin Tespit Edilme Süreci ve
Morfolojik Değişimi

Tahire Erman
Ankara Kent Çeperinin Dönüşümüne İçeriden Bakmak

Funda Şenol Cantek – Levent Cantek
"Şehir Ona Yakışmadı": Ayaşlı ile Kiracıları'nda Mekânlar ve Kadınlar

Ahmet Özcan
Ankara ve Sahaflar veya Ankara'da Sahaflar

10.00 TL

Ancyra • Ancras • Angora • Angur • Ancora
Ankira • Ankura • Ankuria • Ankagra
Antoniana • Engürü • Angare • Metropolis
Neokoros • Sebaste • Tetragon • Lamprotate
Anguriya • Beldet-i Selâsil • Kalâ-i Selâsil
Amudiye • Zat-al Selâsil • Mutabbak Kalesi
Enağra Kalesi • Engûriyeopol • Konstantinopol
Ankırı • Kırmızı Ankar • Engürti • İnkırı
Aydinkırı • Ankuru • Anguru • Anker • Ankas
Angüria • Engüriya • Angüriya • Engûriyye
Ankuriya • Dâhî • Anküra • Sebaste
Selâsile • Selâsil • Engür • Ankuwa
Ankuruwa • Ankyra

Ankara

Tahire Erman • Funda Şenol Cantek • Levent Cantek
Berin F. Gür • Mehmet Tunçer • Meltem Al
Tunç Boran • Mustafa Kaya • Uğur Duyan
Ahmet Özcan • Sinan Burat

Ankara

Sayı 4 • Eylül 2011

Turkish Journal of Urban Studies
Sayı Issue 4 • Eylül September 2011
ISSN: 1307-9905

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Emir Osmanoğlu

Editörler Editors*
Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • Orçun İmga • Ahmet Kızılkaya

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Ahmet Kemal Bayram (Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), şebnem Gökçen Dünder (Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), şerife Geniş (Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Dicle Üniversitesi), Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Göktuğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf şahin (Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi), H. Tank şengöl (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Yayın Danışmanı Publishing Consultant
M. Ali Erdem

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Abonelik

Yıllık: 30 TL
Kurumsal Yıllık: 50 TL
Yapı Kredi Bankası Kızılay şubesi
IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Kapak Tasarım: Orçun İmga

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi 26. Sok. 6/2 Balgat/ANKARA
Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99
Web: www.idealkentdergisi.com
E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş
Abdulkadir Salman
bilgi@idealkentdergisi.com

Yayıncı Kuruluş Publisher

ADAMOR
Kent Araştırmaları Merkezi
www.adamor.com.tr

Yayın Türü

Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın

Baskı

Cem Web Ofset

Ekim 2011

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.
Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

İçindekiler

- Takdim** 5 *Orçun İmga*
- Makaleler** 8 *Berin F. Gür*
Unutmak, Öteki ve “Boş Kent” Ankara
- 22 *Meltem Al*
Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme
- 38 *Mehmet Tunçer*
Ankara Sulu Han (Hasan Paşa Hanı), Tahtakale Çarşısı ve Çevresi: 1929 Yangını Öncesi
- 62 *Mustafa Kaya*
Ankaralı Âyan Aileler Hakkında Bazı Bilgiler
- 100 *Sinan Burat*
“Yeşilyollarda Hareketle İstirahat”: Jansen Planlarında Başkentın Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değıştirilme Süreci (1932-1960)
- 130 *Uğur Duyan*
Su Perileri: “Başkentin Kayıp Heykelleri”
- 148 *Tunç Boran*
Anıtkabir’in İnşa Edildiğı Rasattepe’nin Tespit Edilme Süreci ve Morfolojik Değışimi
- 176 *Tahire Erman*
Ankara Kent Çeperinin Dönüşümüne İçeriden Bakmak
- 198 *Funda Şenol Cantek – Levent Cantek*
“Şehir Ona Yakışmadı”: Ayaşlı ile Kiracıları’nda Mekânlar ve Kadınlar
- 218 *Ahmet Özcan*
Ankara ve Sahaflar veya Ankara’da Sahaflar

Contents

- Editorial** 5 *Orçun İmga*
- Articles** 8 *Berin F. Gür*
Forgetting, Other and "Empty City" Ankara
- 22 *Meltem Al*
**Memory Destruction and Identity Construction in the City–Palimpsest:
A Survey in the context of Ankara Atatürk Boulevard**
- 38 *Mehmet Tunçer*
**Ankara Sulu Inn (Hasan Pasha Inn), Tahtakale Commercial Center and
Environs: Before 1929 Fire**
- 62 *Mustafa Kaya*
Some Information regarding Âyan Families in Ankara
- 100 *Sinan Burat*
**"Resting by Moving on the Greenways": Design of the Urban Green
Spaces in Jansen's Plans for the Capital and Their Implementation and
Modification Process (1932-1960)**
- 130 *Uğur Duyan*
Water Elves: "Lost Sculptures of the Capital"
- 148 *Tunç Boran*
**Determination Process of Rasattepe where Anıtkabir was Constructed
and Its Morphological Variation**
- 176 *Tahire Erman*
Looking at Ankara's Urban Periphery from Inside
- 198 *Funda Şenol Cantek – Levent Cantek*
"The City did not Suit him": Spaces and Women in 'Ayaşlı ile Kiracıları'
- 218 *Ahmet Özcan*
Ankara and Second-hand Booksellers or Second-hand Booksellers in Ankara

Takdim

Rivayet odur ki; “Ankara” adı, Galatlar’ın bir kıyı savaşında ellerine geçirdikleri gemi çapasını (ancyr) bölgeye getirmeleri ve kurulan kente de zafer anısı olarak “Ancyra” adını vermiş olmalarından gelir. O gün bugündür de Ankara şehri, pek çok farklı medeniyetin demir attığı “sessiz” ama “mühim” bir liman oldu.

Ancak kuşku yok ki, bu kent, hiçbir dönemde, “Cumhuriyet Ankara’sı” hâline geldiği dönemdeki kadar önem ve anlam kazanmayı başaramadı. İstiklal Harbi öncesinde orta hâlli bir Anadolu kenti görünümünde olan Ankara, millî meclisin bu şehri merkez olarak seçmesinden sonra emsalsiz bir dönüşüm süreci yaşadı. Zira bu şehir, sıradan bir başkent olmanın çok ötesinde, yeni devlette hâkim kılınması arzulanan siyasal anlayışın ve felsefenin tecessümüydü. Yeni devletin kurucu kadrolarınca yüklenen müstesna anlamla birlikte şehir, “elde edilen zaferin, yapılan inkılabın azametiyle mütenasip bir şekilde”¹ yeniden ve çok daha görkemli biçimde inşa edildi, yenilendi. Şehrin geçmişinden tevarüs eden izlere karşı zaman zaman hoyrat ve tahripkâr davranılsa da; kurucu kadrolar, özgün mimarî özellikli kamu binaları, bulvarları ve planlı yapısıyla Ankara’da uzun yıllar hükmünü süren çağdaş görünümlü bir kent yaratmayı başarabildiler. Ne var ki, Ankara’da yenilenen sadece binalar, caddeler, sokaklar ve devasa bulvarlar da olmadı. İddialı Cumhuriyet’in ifadesi olarak Ankara’da, yeni bir toplumsal yapı, alaturka görünümünden arınmış bir

¹ YAVUZ F., *Ankara’nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1952, s. 15.

doku inşa edilmeye çalışıldı. Ancak başarılı, memleketin geri kalanından ne eksik, ne de fazla olabildi.

Cumhuriyet'in Ankara'sı sevapları ve günahlarıyla kentsel bir deney, bir toplum mühendisliği örneği, kimileri içinse bir "ütopya"ydı. Ancak her şeye rağmen, estetik mimarî örneklerin, öngörülü biçimde tasarlanmış bulvarların, ulaşım akslarının ve çağdaş kentsel alanların tasarımcıları, şükranla yâd edilmeye müstahak olsalar gerek.

Cumhuriyet'in inşa ettiği Ankara bugün de yaşıyor. Şehrin köşe başlarında, Ulus'ta, Sıhhiye'de, Kızılay'da geçmişin izleri hâlâ görünür vaziyette. Günümüz Ankara'sının içinde, tıpkı kendisini oluşturan diğer parçalar gibi şehre iliştilmiş, onun eklettik görüntüsünün bir unsuru ve kimlik yoksunu bir kentin ancak meraklısına çeşni olabilecek bir parçası olarak.

Fakat bu durum bile bu şehri sevmeye mâni olamıyor. Ankara'yı sevenler hiçbir zaman bunun nedenlerini tam olarak açıklamayı başaramasalar da, bu kâmil bozkır şehri hâlâ çok çekici ve güzel. Belki de bunun nedeni, Ankara'nın, kâh tahsil, kâh mesai, kâhsa sıhhi nedenlerle taşradan gelip metropolle tanışan insana, sorumluluğunun bilincindeki bir "iyi kalpli üvey ana" olarak, sevgi ve şefkatle açtığı kucaktır.²

*

idealkent'in dördüncü sayısını başkente hasrettik. "Ankara" temalı bu sayımızda, farklı disiplinlere dâhil son derece önemli akademik metinleri okuyucuyla buluşturabilmek, aynı zamanda, büyük ölçüde bu şehrin fikrî ikliminden beslenmiş olan bizler açısından Ankara'ya olan entelektüel bir borcun gereğini de yerine getirmek demektir. Berin F. Gür, Tahire Erman, Funda Şenol Cantek, Levent Cantek, Mehmet Tunçer, Sinan Burat, Tunç Boran, Mustafa Kaya, Ahmet Özcan, Meltem Al ve Uğur Duyan gibi kıymetli akademisyen ve araştırmacılar, bu borcun gereğinin yerine getirilmesinde eşsiz katkılarını esirgemediler. Hepsine müteşekkirimiz.

*

² Ankara için kullanılan "iyi kalpli üvey ana" metaforu Cemal Süreya'dan ödünç alınmıştır.

Aralık ayında çıkarmayı planladığımız beşinci sayımızın dosya konusu “Kent Ütopyaları”. Dosya dışı çalışmalar da dâhil olmak üzere katkılarınızı bekliyoruz.

Orçun İmga
Sayı Editörü

Ankara Manzarası

Kaynak: Rijkmuseum Amsterdam Koleksiyonundan, Anonim (18. yüzyıl)
(<http://www.rijksmuseum.nl/assetimage.jsp?id=SK-A-2055>)

Unutmak, Öteki ve “Boş Kent” Ankara

*

Forgetting, Other and “Empty City” Ankara

Berin F. Gür

Özet

Bu yazıda, erken cumhuriyet döneminden başlayarak, Ankara'nın boş kent algısı üzerinden unutmaya eyleminin araçları ile nasıl inşa edildiğini tartışacağım. Temsili mekânı üreten ve toplumsal belleği oluşturan süreçleri biçimlendiren önemli iki eylem unutmak ve hatırlamaktır. Ben burada, sadece unutmak eylemine ve onun araçlarına -boşaltmak ve ötekileştirmek- odaklanarak Ankara'nın nasıl sürekli bir öncekini unutarak, içi boşaltılarak inşa edilen ve bu nedenle de bir türlü doldurulamayan boş bir kent olduğuna bakacağım.

Anahtar kelimeler: Ankara, toplumsal bellek, unutmak, öteki, “boş kent,” Erken Cumhuriyet Dönemi

Abstract

In this paper, beginning from the early republican period, I will discuss how Ankara has been imagined as an empty city and then, constructed with the tools of forgetting. Acts of forgetting and remembering are significant in the construction of the space of the representation and the collective memory. Here, I will focus only the act of forgetting and its tools, namely to empty and to make other in order to argue how Ankara has been constructed by forgetting the previous, and then it becomes an empty city that cannot be filled in.

Keywords: Ankara, collective memory, forgetting, other, “empty city,” Early Republican Period

Jorge Luis Borges'in "Funes the Memorious" öyküsü, hiçbir şeyi unutamayan, bütün ayrıntıları ile herşeyi kusursuz bir şekilde hatırlayan; kendi geliştirdiği numaralama sistemi ile hafızasını ayrıntılara göre organize eden Ireneo Funes'un öyküsüdür. Öykünün karakteri, hata yapmadan aralıksız çalışan hafızası yüzünden uyumakta zorlanmaktadır. Uyumak için kendini dünyadan soyutlaması gerekmektedir, yani unutmaması. Bu nedenle, kentin, henüz tam olarak inşa edilmemiş, kimsenin yaşamadığı ve sadece inşaatı tamamlanmamış bir kaç yeni evin olduğu, kentin yok alanına, boş olan tarafına bakarak (yani şehrin çok iyi bildiği, var olan bölümüne sırtını dönüp onu unutarak) uyuyabilmektedir.

Ankara, erken cumhuriyet döneminden beri sürekli bir öncekini *unutarak*, içi boşaltılarak inşa edilen ve bu nedenle de bir türlü doldurulamayan boş bir kent'tir. Ankara, üzerine her gelenin kendi istediğini yapma hakkını gördüğü boş bir sayfa olarak ele alınmaktadır. Kentin yapı stoğu Cumhuriyet'ten günümüze sürekli değişmektedir: Binalar yıkılıp yerine yenileri inşa edilirken (örn.: yıkılan Kızılay Binası ve yerine inşa edilen ama kullanılmayan ve boş duran Kızılay Derneği Sosyal ve Rant Tesisleri), yenilenen binalar ise bir öncekini unutturacak şekilde neredeyse yeniden inşa edilmektedir (örn.: Büyük Ankara Oteli, şimdi Rixos Grand Ankara Otel). Ankara bu anlamda belleği olamayan bir kenttir.

Temsili-siyasi mekânı üreten ve toplumsal belleği oluşturan süreçleri biçimlendiren ve özellikle, ulus-devlet ve millî kimlik inşa projeleri bağlamında önemli olan iki eylem *unutmak* ve *hatırlamak*'dır. Ben burada, *unutma* eylemi ve araçları (bu yazıda, *boşaltmak* ve *ötekileştirmek*) üzerinden erken cumhuriyet döneminden başlayarak tarih içinde Ankara'nın nasıl bir *boş kent*, *yok kent* olarak imgelendiğini; bu imgenin neye göre, neyi unutarak şekillendiği ve tanımlandığını tartışacağım. Başka bir deyişle, unutma eyleminin araçları ile Ankara'nın nasıl inşa edildiğine bakacağım. 1930'larda Kemalizm, Osmanlı geçmişini reddederek unutturken bugün, (gelenekleri temsil ettiğini iddia eden) siyasal İslamın temsilcisi otorite de Kemalist geçmiş, o dönemin ruhunu ve ürettiklerini red ve terk etmektedir.

Toplumsal bellek, bugünkü kimliğimizi biçimlendiren ve hala aktif durumda olan (seçilmiş) geçmiştir. Belleği biçimlendiren unutmama ve hatırlama eylemleridir. Unutmama eyleminin araçları olarak bu yazıda vurgu yapacağım *boşaltmak*, hayal edileni inşa edebilmek için *boş* olarak imgelenen; *ötekileştirmek* ise boş olarak imgelenenin yeniden nasıl doldurulacağını referanslarını belirleyen *ötekini* tanımlar.

Unutmamak ve sıfırdan başlamak için, yeniden tasarlanarak inşa edilecek olanı boş olarak imgelemek gerekir. Toplumsal hafıza kaybı (toplumsal amnezi), boş bir sayfa açarak başka bir deyişle *boşaltarak* ve var olanı *boş* algılayarak bir anlamda toplumsal belleği yeniden düzenlemektir. Yoktan var olanı üretebilmek için, geçmiş amaçlı bir şekilde unutulur ve “yeni gelenekler icat” edilerek şimdi ve bellek biçimlendirilir (Hobsbawm ve Ranger, 1983).

Unutmama eyleminin, bu yazıda vurgu yapılacak araçlarından bir diğeri de *ötekileştirmek*dir. Unutmamak için, var olana olumsuz anlamlar yükleyerek onu ötekileştirir, buna göre belleğinizi ve kimliğinizi yeniden kurularsınız. Unutmama sürecinde ötekileştirilen rakip olarak gördüğünüzdür ve atacağınız adımlar için referansınız olur. Örnek olarak, Atina'nın 1830'larda Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmış yeni modern ulusun başkenti olarak inşa edildiği süreçlerde İstanbul provokatif bir rol üstlenmiştir. Osmanlı'ya ve Türklere yüklenen bütün olumsuz anlamlara rağmen, Atina'nın, Yunanlıların bir zamanlar kültürel-dini ve siyasi merkezleri olan “Konstantinopolis” gibi görkemli bir merkez olacak şekilde yeniden inşa edilmesi hedeflenmiştir. Benzer bir şekilde, erken cumhuriyet döneminde, İstanbul, Ankara için bir öteki yani referans olmuştur. Unutulması gereken geçmişin ve değerlerin temsili olan İstanbul, millî-modern kimliği kurma süreçlerinin, ötekileştirilen ve fakat referans alınan ana ögesi konumuna getirilmiştir. Bu durumda, paradoksal olarak, unutmamak istediğiniz, aslında yeni ulusun inşa sürecinin yapısal bir ögesi konumuna gelmiştir. Erken cumhuriyet döneminde, Ankara, İstanbul ne değilse “o” olarak imgelenmiş ve inşa edilmiştir. Bu anlamda, özellikle erken cumhuriyet döneminden itibaren, bu iki kentin var olmak için karşılıklı olarak ötekine ihtiyacı vardır.

Ankara'nın yeni ulusun başkenti olarak inşa sürecinde, unutulmak istenenler ve dolayısıyla ötekileştirilenler, İstanbul ve eski Ankara'dır. İstanbul MS 330 yılından başlayarak farklı medeniyetlere başkentlik

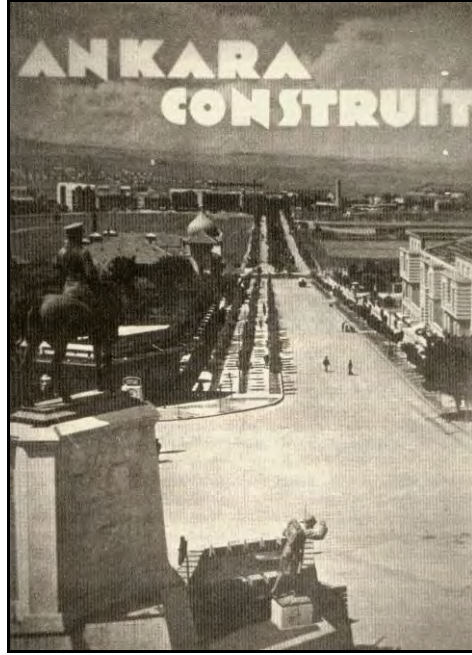
yapmış bir metropol; konumu gereği her zaman için ticari ve kültürel anlamda bir dünya şehridir. Yeni Cumhuriyet için, Osmanlı'yı temsil eden; aynı zamanda hem aşırı batılılaşma ve yozlaşmanın mekânı hem de yeni rejim için tehlike olabilecek İslamiyet gibi güçlerin mekânıdır. Kale ve çevresi ile özdeşleşen eski Ankara, özellikle Roma ve 17. yüzyıl-da Osmanlı döneminde önem kazanmıştır. Modern başkent imgesi ile çeliştiği için, kale ve çevresinde varolan yerleşim ve o bölgede yaşayan geleneksel yerli halk çoğunlukla gölgede bırakılmıştır.

Unutma ve ötekileştirme süreçleri, sanal olarak Ankara-İstanbul ve eski Ankara-yeni Ankara karşıtlıklarını üretmiş; bu sanal karşıtlıklar üzerinden Ankara başkent olarak imgelenip inşa edilmiştir. Dolayısıyla, bu süreçler, her iki kent için, kısır çekişmelere neden olan ve nereden baktığınıza bağlı olarak içeriği değişen bir dizi genelleme ve klişeler üretmektedir. Genellemeler ve klişeler, Ankara ve İstanbul'un modernleşme sürecinde üstlendikleri farklı rolleri; farklı şekillerde yaşadıkları bu süreci ve farklılaşarak toplumsal-fiziksel yapılarına yansıyan etkilerini ifade edememekte ve yanlış yönlendirici, sanal kontrastlar yaratabilmektedir (Güvenç, 2001:80). Erken cumhuriyet dönemi için bu klişelerin yarattığı karşıtlıklar; "eski" İstanbul – "yeni" Ankara; "geleceğin" kenti Ankara – "geçmişin" kenti İstanbul; "sahte" İstanbul (nostalji) – "gerçek" Ankara (devrimin gerçek büyüğü); "tutucu" İstanbul – "devrimci-çağdaş" Ankara, vb. olarak ele alınabilir. Bu karşıtlıklar, milletin yeniden doğuşunun temsili olarak Ankara'nın boş bir kent olarak algılanmasını da beraberinde getirir.

Ankara, ülkenin resmi tarihinin ve dolayısıyla kendi kent tarihinin yazıldığı ilk günden beri bir boşluk olarak ele alınmıştır (Ahuska, 2001:52). Ankara İstanbul'a karşı savunulmuş; Ankara "tarihsiz" bir kent olarak algılanarak var olan Ankara -"eski" Ankara- yok sayılmıştır. Devletin dış dünyaya yönelik resmi bir propaganda ve tanıtım aracı olarak 1934'de yabancı dilde yayınlanmaya başlanan *La Turquie Kemaliste* -Kemalist Türkiye- dergisi ise bunun için gerekli görsel iletişim ortamını sunmuştur.¹ Devletin bir "ideolojik aygıt"ı olan derginin asıl amacı, Batı'ya Türkiye'yi, ilerleme hamlelerini, devrimleri ve yeni ulusun kurum-

¹ *La Turquie Kemaliste* -Kemalist Türkiye- dergisinin tüm sayılarına erişim için: <http://www.boyut.com.tr/kemalizm/default.asp>

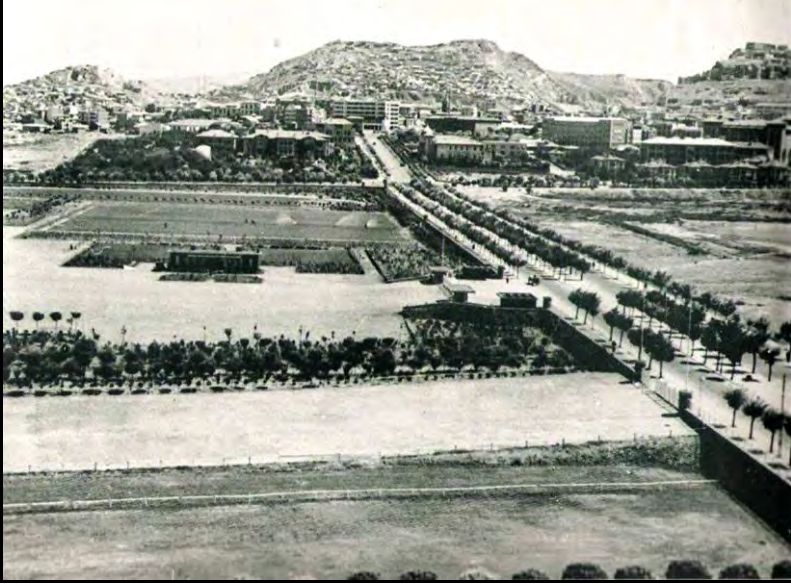
larını tanıtmaktır (Emiroğlu). Bu anlamda da derginin ilgi odağını ağırlıklı olarak yeni Cumhuriyet'in eylem alanı olan Ankara oluşturmaktadır. Hemen her sayısında Ankara'nın nasıl inşa edildiğine dair bir fotoğraf albümü -"Ankara Construit"- yer alır. Ankara lehine, Ankara ile İstanbul'u, eski Ankara ile yeni Ankara'yı karşılaştıran yazılar çıkmaktadır.

Resim 1: *La Turquie Kemaliste* dergisinde "İnşa Halindeki Ankara" Albümünden fotoğraf (no.18, Nisan 1937)
Kaynak: Bozdoğan, Sibel (2001). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*.
Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları. s.65.

Derginin ilk sayısında, Ankara şehri planı yarışma jürisi üyesi ve Ankara İmar müdürü Falih Rıfki, Ankara'ya niçin gelinmesi gerektiğini yazdığı yazısına, Ankara'ya gelmeme nedenlerini "eski" Ankara üzerinden anlatarak başlar. Falih Rıfki, Ankara'ya neden gelinmesi gerektiğini ise "yeni" Ankara üzerinden anlatır. Hiçbir yerde bulunmayan ve yeni Ankara'da bulunan özelliklerden övgü ile bahseder; İstanbul'a rağmen, İstanbul'un eski saraylarının ve surlarının sihiline rağmen, istikbali ve bir milletin yeniden doğuşunu temsil eden Ankara'nın Türkiye'de tu-

rizm için cazip bir nokta olduğunu açıklar. İstanbul'un tarihine karşı Ankara'ya gelenlerin bambaşka eşsiz bir deneyim yaşayacaklarından bahsederek Ankara'yı İstanbul'a karşı yüceltir (Rıfkı, 1934).

Resim 2: Erken Cumhuriyet Dönemi İnşa halindeki Ankara
Kaynak: <http://www.varbak.com/eski-ankara-fotograf-lari-t4414.html>

Ankara, yeni milletin, yeni cumhuriyet'in temsil mekânı olmak üzere "başkent olarak seçilmiş" bir kenttir (Tankut, 1990). Yeni Cumhuriyet, unutmak için Ankara'yı başkent olarak seçmiştir. Borges'in öyküsünde olduğu gibi, Ankara, yeni Türkiye'nin henüz inşa edilmemiş "boş" olan mekânıdır. İstanbul başkent olarak seçilemezdi çünkü, kentin hafızası tarihsel ve toplumsal birikimi unutmaya; bu birikimin kısa sürede yönlendirilip dönüşmesine izin vermezdi. Ankara'yı üzerine proje çizilen boş bir sayfa, boş bir kent olarak görmek yeni kurulan Cumhuriyet'in istediği bir şeydir. Ankara için "bozkırda, çorak topraklarda hiç yoktan bir başkent yarattık" hikayesini yazabilmek, milletin yeniden doğuşunu gösterebilmek için gereklidir.

Kentin imar edileceği yerde ne kadar az şey varsa, [...] başkenti 'yoktan' varetmekten duyulan gurur ve şeref de o kadar büyük olur. [...] Anka-

ra'nın önemsiz bir geçmişi olması, cumhuriyet modernleşmecilerinin onu büyük hayallerini uygulamaya geçirebilecekleri bir *tabula rasa* olarak algılamalarına ve tasvir etmelerine izin vermiştir (Sibel Bozdoğan, 2001:83).

La Turquie Kemaliste'nin 1943 tarihli, 47. sayısındaki "Ankara-İstanbul" başlıklı fotoğraf ağırlıklı haberde, Ankara, geri kalmış olan Türkiye'de neler yapılabileceğinin gösterileceği tamamıyla "boş" ve "tarihsiz" bir şehir olarak görülmektedir. Yazıya göre, "İstanbul'da gezen bir kişi bugün unutulmaya çalışılan geçmişin kalıntılarını görecektir" (Ankara-İstanbul, 1943:38). Bu nedenle, "bugünün ve yarının Türkiye'si'ni görmek isteyen ilk trenle Ankara'ya gitmelidir" (1943:39). Yazıda, Ankara, güzel günler görmek için kasten geçmişi unutan ve ileriye bakan Türk vatandaşının, ezeli ve ebedi gençliğin görkemli şehri olarak sunulur.

Türkiye içinde Batı'yı ve unutulmak istenen geçmişi temsil eden İstanbul, Ankara'nın boş kent imgesini üreten öteki konumundaki referansıdır. Buradaki *boşluk*, İstanbul'a kıyasla, Ankara'nın tarihsiz şehir olarak, eski düzene (Osmanlı'ya) uzak bir konumda görülmesidir. *Boşluk*, İstanbul'un yabancılığı ve karmaşası karşısında Ankara'nın millî saflığının ifadesidir. Belleksizlik ve var olan geleneğin yükünden kurtulma, yeni bir gelenek kurma modernleşme projesinin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu anlamda, Ankara'nın var olan tarihinin ve toplumsal yaşamının yok sayılması, başka bir deyişle *unutulmaya* çalışılması, cumhuriyet ve birebir ilişkili olduğu modernite ve milliyetçiliğin, toplumsal belleği, seçtiği geçmiş üzerinden cumhuriyet-modernizm-milliyetçilik süreçlerinin simgeleriyle sıfırdan kurma çabasından kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyet seçkinleri tarafından boş gibi görünen Ankara aslında doludur: Hittitlere uzanan bir tarihi olan kent, Roma döneminde parlak bir yükseliş yaşamış; Osmanlı'da "özgün bir İslami heterodoksi merkezi olarak" kendini göstermiş; 19 yüzyılda ise "iktisadi ve sosyal-kültürel bir silkiniş" gerçekleştirmiştir (Bora, 2001:57). Fakat, İstanbul'a kıyasla, bu doluluk hep bir boşluk imgesiyle anılır. Yeni bir toplumsal belleğin kurulanması süreçleri, bu boşluğu kendi tercihleri yönünde doldurmayı amaçladığından boşluk imgesi, yeni Cumhuriyet'in başkenti olarak inşa edilecek Ankara için tercih edilen bir imge olmuştur. Sonuçta, Ankara'nın tarihsel-toplumsal çok katmanlılığını yok sayan (toplumsal amne-

zi) süreçler, sadece seçilmiş bir kimliği ve tarihi yücelterek, kentin mekânını ve mimarlığını biçimlendirerek, yeni bir Cumhuriyet geleneği ve toplumsal belleği kurmaya çalışmıştır. Fakat, "[m]illiyetçi söylem içinde soyut bir mekân olarak temsil edilen ve [...] 'temsili bir mekân' olarak görülen Ankara ile yaşantısal bir mekân olarak Ankara arasında çok büyük farklar ve çatışmalar vardır" (Ahıska, 2001:54).² Bu anlamda, Cumhuriyet eskinin yükünden kurtulmak isterken, kurgulanan "siyasi-temsili mekân" ve yaşam biçiminin, var olan geleneksel yaşam ve onun yer aldığı "yaşantısal mekân" ile gerilim halinde olması sebebiyle de kendi geleneğini yaratıp sürdürmemiştir. Henri Lefebvre'in deyimiyile (toplumsal) ilişkiler, temsiller ve ideolojiler boyutunda kalmış; ancak soyut mekânı üretebilmiş ve toplumsallaşamamıştır (Lefebvre, 1991:129). Bu nedenle, Ankara'da, resmi söylemin mekân temsilleri ile toplumsal mekân arasında doldurulamayan bir boşluk oluşmuştur. Sibel Bozdoğan'ın belirttiği gibi, "yapıların, evlerin modern görünümünün olması toplumsal ve tarihsel bir modernliği temsil etmiyordu" (Bozdoğan, 2001:215).

Cumhuriyetin ve ilişkili olduğu modernleşme süreçlerinin gündelik yaşama yansımadaki bu boşluk, yeni Ankara sakininin yaratılması süreçlerinde de gözlenmektedir. Yeni Cumhuriyet'in inşası sadece Ankara'nın başkent olarak inşası değil aynı zamanda yeni Türk'ün yaratılması projesidir. Yeni Ankara'nın kurulması, yeni Ankara sakininin yaratılması anlamına gelmektedir; ve "ilk Türkler ilk Ankaralılar" olacaktır (Emiroğlu). Sıfırdan toplum yaratma projesi, Ankara'da yaşayan yerli halkı yok saymakta, onları Ankaralı olarak görmemektedir. Aka Gündüz *Hakimiyeti Milliye*'deki yazısında şöyle seslenir:

İnkâr etmiyoruz ki eski Ankara'yı emekle, tahammülle, zorla modern Ankara yapmağa çalışıyoruz. Fakat, bu kafi gelmiyor, Ankara sakinini de, emekle, vasita ile ve hatta zorla Ankaralı yapmak mecburiyetindeyiz.³

² Bu yazıda ve bu alıntıda, "temsili mekân," "yaşantısal mekân" ayrımlarında, Henri Lefebvre'in toplumsal mekânın üretimi tartışmasında getirdiği "mekânsal üçleme" referans alınmıştır. Bakınız, Lefebvre (1991), *The Production of Space*.

³ Aka Gündüz, "Ankara'yı Sevenler Cemiyeti," *Hakimiyeti Milliye*, 17 Teşrinievvel 1931. Kudret Emiroğlu'nun yazısından alınmıştır. "Devrimin Aynası *La Turquie Kemaliste*'te Devrimin Vitrini Ankara" (Erişim) <http://www.boyut.com.tr/kemalizmdosya/11-%C4%B0MAR-ULA%C5%9EIM%20HAMLES%C4%B0/>

Yeni kurulan Cumhuriyet'i ve milleti temsil eden bir başkent olarak tasarlanması Ankara'yı simgesel anlamda yüklü bir kent konumuna getirirse de, yaratılan siyasi-temsili mekânın gündelik yaşamın sürdüğü yaşantısal mekân ile çatışması sonucu, Ankara boş bir kent konumuna gelmiştir. Başka bir deyişle, Ankara için tasarlanan yaşam toplumsallaşmamıştır. Tasarlanan temsili (resmi) mekân ile yaşantısal mekân ve gündelik hayat pratikleri arasında oluşan bu boşluk o günden bugüne doldurulamamakta, hatta, siyasi yönetimlerin kendi tercihlerine göre doldurabilmesi için daha da boşaltılmaktadır.

1930'larda boş bir sayfa üzerine yeni milletin ve Cumhuriyet'in başkenti olarak tasarlanarak inşa edilen, ve bugün o dönemden gelen gündelik hayata dahil olma gücü olan sosyal-kültürel kurumlarının büyük bir çoğunluğunun boşaltıldığı Ankara hala bir *boş kent*dir; üzerine her gelenin kendi istediğini yapma hakkını gördüğü boş bir sayfa gibidir.

Erken cumhuriyet döneminde Ankara, modernizmin bir "gösterisi" ve "vitrini"dir. Ülke için, diğer kentlere "model" olacak cumhuriyet-modernizm-milliyetçilik süreçlerinin simgeleriyle üretilmiş bir kenttir. Yeni rejimin, yeni Türk ulusunun ve devrimlerinin temsili olarak ideolojik ve simgesel anlamda yüklü bir kenttir. Ancak, 1950'lerden sonra, Ankara bu ideolojik ve simgesel yükünü kaybetmeye başlamıştır. Özellikle 1980'lerden sonra, ülkenin, Osmanlı ve İslami geçmişiyle barışmaya başlaması ve bugün hakim olan neo-liberal üretim biçimleri ile "Ankara'yı kuran ideolojik gerçeklik önemli bir dönüşüm geçirmekte, hatta bir sarıntı yaşamaktadır" (Kahraman, 2001: 63). Bu şekilde de, "Ankara var olmak için dayanaklarını yitirmiş bir mekâna," boş bir kente dönüşmüştür (Kahraman, 2001: 63). Bu durum, Ankara'nın toplumsal-mekânsal örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ankara erken cumhuriyet döneminde olduğu gibi milletin temsili gibi büyük bir ideolojik mesajın taşıyıcısı olarak değil de sadece başkent olduğu için ülkede "siyasetin merkezi" olarak görülmektedir.

İstanbul dergisinin 2001 yılında yayınlanan bir sayısında dosya olarak Ankara-İstanbul diyalektiğine yer verilmiştir. *La Turquie Kemaliste* dergisinde yayınlanan ve Ankara lehine bir propaganda amacı taşıyan "Ankara'ya Gelmeli," (1934) "Cazibe ve Devrim," (1936) "Ankara-İstanbul" (1943) gibi yazılardan çok farklı olarak, bu dosyada taraf olmadan tarihle yüzleşme çağrısı yapılır. Dosyanın ilgi odağı Ankara'dır, fakat İstanbul

olmadan Ankara anlatılamamaktadır. Aynı şekilde, bugün, (her ne kadar Ankara'yı umursamaz görünse de) diyalektiğin bir parçası olarak İstanbul da, kendini sermayenin merkezi ve küresel ölçekte bir cazibe merkezi olarak sunmak için Ankara'ya ihtiyaç duymaktadır.

Her iki kentin Türkiye'de bugün üstlendikleri rollerini, ulusal ve küresel işbölümündeki konumları belirlemektedir. İstanbul'un rolü küresel ölçekte tanımlanmış; küresel kent olma iddası ile İstanbul, ülkede sermayenin merkezi konumundadır. Ankara ise, siyasetin merkezi olarak daha çok ulusal ölçekte rolünü üstlenmiştir. Liberalleşen para piyasaları ile birlikte İstanbul bir finans merkezi olarak çalışmaktadır; mevduatların çoğu İstanbul'da toplanmakta; sigorta şirketlerinin neredeyse hepsinin merkezleri, özel bankaların genel müdürlükleri İstanbul'da bulunmaktadır. Menkul Kıymetler Borsası da İstanbul merkezlidir. Ankara'da ise bazı kamu bankalarının genel müdürlükleri ve Hazine bulunmaktadır. Çok yakın bir tarihte, Vakıfbank, genel müdürlüğünü İstanbul'a taşımıştır. Hazinesinin de İstanbul'a taşınması gündemde olan tartışmalı bir konudur. Küreselleşme döneminde özelleşme ile birlikte, Ankara'daki özel bankalar ve özelleşen kamu sektörü, yönetim merkezlerini İstanbul'a taşımıştır. Bu anlamda, Ankara kentinin yapı stoğu devlet eliyle boşaltılmaktadır.

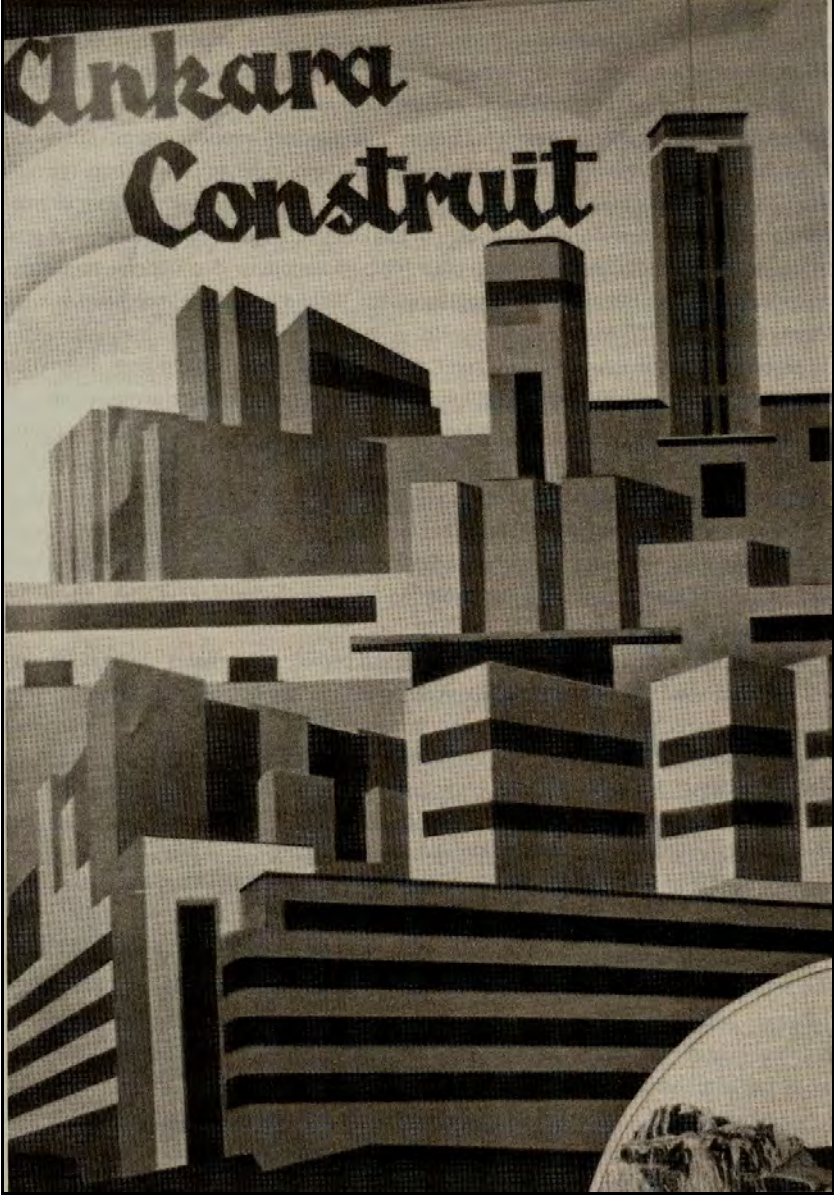
Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendisini var eden dayanaklarını yitirmeye başlayan Ankara, siyasal İslamın temsilcisi olan yönetim tarafından Kemalist cumhuriyet resmi kültürünün simgesi olarak görülmekte, özellikle erken cumhuriyet dönemi yapıları Kemalizm ile özdeşleştirilmektedir. Bu dönem yapıları yükselen bazı siyasi değerler yüzünden red ve terk edilmekte, yapılar ve dolayısıyla Ankara boşaltılmaktadır.⁴ Bu yapılara yeni işlevler yüklense bile (örn.: Sümerbank, bugün özel bir firmanın satış mağazası), bu yapıların "kent içinde yarattığı boşluk," fiziksel bir boşluk değildir; aksine yapının bulunduğu durum (kullanılmıyor olması veya yeni işlevi) ile imgesel karakterinin (cumhuriyet-modernizm-milliyetçilik süreçlerinin simgesi olması) örtüşmemesinden

⁴ Bu konu daha detaylı bir şekilde tez danışmanlığını ve yürütücülüğünü yaptığım Y. Mimar Özge Şahin'in yüksek lisans tezinde tartışılmaktadır. Özge Şahin, "Impacts of Policies after 1980 on Public Buildings: The "Unoccupied" Buildings of Emlakbank, Sümerbank and Tekel in Ulus in Ankara," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Mimarlık Bölümü, Mayıs, 2008.

kaynaklı bir boşluktur (Gür ve Mimarsinanoglu, 2007:63). Bugün Gençlik Parkı, belediye yönetimi tarafından kendi tercihleri doğrultusunda doldurabilmek üzere uzun süren bilinçli bir çöküşe terk sürecinden sonra, belediyenin kendi istediğini yapma hakkını gördüğü boş bir sayfa gibi yeniden inşa edilerek tekrar kullanıma açılmıştır. Fakat, bu kent parkı, kendisi için belirlenen yeni yaşam sürecine rağmen hala bir boşluktur: Park toplumsal yaşama dahil olamadan, sadece kendisine atfedilen siyasi, toplumsal, tarihsel değerler üzerinden hafızamızda bir kurgu ögesi olarak yer almaktadır.

Ankara'nın "Osmanlı geçmişi gibi, Kemalist geçmişini de yok sayan bir yaklaşım aynı indirgemeci, oryantalist yaklaşımı" üretmektedir (Emiroğlu). Sibel Bozdoğan'ın belirttiği gibi "eğer tarihsel bilincin ve kültürel sürekliliğin değeri üzerinde mutabıksak, o zaman Kemalizm-sonrası Türkiye'nin 1930'ların mimari kültürünü, onun kendi Osmanlı geçmişi reddettiği gibi reddetme lüksü olamaz" (Bozdoğan, 2001:325). Bugün yönetimi elinde bulunduran otorite için, Kemalist geçmişi Ankara'nın unutulmak istenen *ötekisidir* ve dolayısıyla yapılacak olanlar için de referansıdır; ya yok sayılıp çöküşe terk edilerek müdahalelere kendilerince meşru bir zemin hazırlanır ya da yeni değerlere ve önceliklere göre yapılacak müdahaleler için odak noktası olur (örn.: taşıt öncelikli Atatürk Bulvarı üzerinde yapılan müdahaleler).

Bu yazıda, unutma eyleminin araçları (boşaltmak ve ötekileştirmek) ile Ankara'nın erken cumhuriyet döneminden beri sürekli bir hafıza kaybı ile nasıl bir boş kent olarak imgelenenip, içi boşaltılarak, var olan yok sayılarak inşa edildiğini tartışmaya çalıştım. Borges'in öyküsüne tekrar dönecek olursak, eskinin (hafızanın) yükünden kurtulmak için unutilan Ankara, başkentin *boş kent* imgesini daha da güçlendirmektedir.

Resim 3: *La Turquie Kemaliste* dergisinde "İnşa Halindeki Ankara"
Albümünden Ankara'nın "boş kent" imgesi ile tasarımını gösteren bir imaj (Nisan, 1935)
Kaynak: Bozdoğan, Sibel (2001). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*.
Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları. s.84.

KAYNAKÇA

- Ahıska, Meltem (2001). İstanbul Üzerinden Ankara. *İstanbul*, 36 (Ocak): 51-55.
- Ankara-İstanbul. (1943). *La Turquie Kemaliste* 47: 38-49. (Erişim) <http://www.boyut.com.tr/kemalizm/book.asp?k=47>
- Bora,Tanıl (2001). Ankara: Küçük-Büyükşehir. *İstanbul*, 36 (Ocak): 57-59.
- Borges, Jorge Luis (1993). Funes the Memorious. *Ficciones* (ss.83-91). Der. John Sturrock. (orijinal dilde 1.baskı 1942; İngilizce Çev. Groove Press 1962), Alfred A. Knopf/Everyman.
- Bozdoğan, Sibel (2001). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret. Devrimin Aynası *La Turquie Kemaliste*'te Devrimin Vitriini Ankara (Erişim) <http://www.boyut.com.tr/kemalizmdosya/11-%C4%B0MAR-ULA%C5%9EIM%20HAMPLES%C4%B0/>
- Gür, Berin F. ve Mimarinoğlu, Meltem (2007). Metamorfoz: Kentin Yok Anı Sergi ve Gezisi: Ankara'nın Başkalaşım Süreçlerinin 'Boş' Binalar Üzerinden Okuması. *Metamorfoz Ankara: Yitik Zamanların Kenti* (ss.60-68). Der. Güven Arif Sargin. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Güvenç, Murat (2001). Toplumsal Coğrafyalar Farklılıklar-Benzerlikler. *İstanbul*, 36 (Ocak):80-83.
- Hobsbawm, Eric ve Ranger, Terence (Der.) (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahraman, Hasan Bülent (2001). Ankara, bir şeyler..., *İstanbul*, 36 (Ocak): 63-66.
- Lefebvre, Henri (1991). *The Production of Space*. Çev. Donald Nicholson-Smith. Oxford & Cambridge: Blackwell Pub.
- Rıfki, Falih (1934). Ankara'ya Gelmeli. *La Turquie Kemaliste*, 1 (Haziran):10-15 (Erişim) <http://www.boyut.com.tr/kemalizmdosya/04-KE-MAL%C4%B0ZM%C4%B0N%20CO%C5%9EKUSU/>
- Şahin, Özge (2008). *Impacts of Policies after 1980 on Public Buildings: The "Unoccupied" Buildings of Emlakbank, Sümerbank and Tekel in Ullus in Ankara*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ Mimarlık Bölümü.
- Tankut, Gönül (1990). *Bir Başkent'in İmarı: Ankara 1929-1939*. Ankara: ODTÜ.

Doç. Dr. Berin F. Gür: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü mezunudur (1989). Yüksek lisansını (1991) ve doktorasını (1999) aynı bölümde tamamladıktan sonra 2001 yılında, Yunan Devleti Burslar Kurumu'ndan aldığı doktora sonrası çalışma bursu ile Atina'da (*National Technical University of Athens-Atina Ulusal Teknik Üniversitesi-*) bulunmuştur. 1992 yılından beri ODTÜ Mimarlık Bölümü'nde ders vermektedir.

Ankara Cumhuriyet Bayramı Tören Alanı (1933)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Güven Anıtı (1939)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme

*

Memory Destruction and Identity Construction in the City–Palimpsest: A Survey in the context of Ankara Atatürk Boulevard

Meltem Al

Özet

Mekân ve zamanla güçlü bir ilişki kurarak, mevcudiyetini ve tazeliğini koruyabilen bellek, geçmişten gelen imgeleri anlamsal ve duygusal olarak çağrıştırması ve anımsatarak düşünülür kılması ile çok ayaklı bir sisteme işaret eder. Sözü edilen imgelerin, tarihsellikten koparılacak yok edilmesi ve sürekli olarak bir “yeni” ile değiş tokuş edilmesi, bahsedilen sistemin yıkılarak bellek yardımıyla kurulan bireysel tarihin yitirilmesine sebep olur. Bu noktada, toplumların aynı bağlam içerisinde kurdukları kolektif belleğin işleyişi de bireysel bellekle benzerlik gösterir. Kentlinin, ortak mekânlarda kolektif bir şekilde kurduğu, kentin kendi geçmişinden gelen ve mekânı üreten bir olgu olan belleğe yapılacak herhangi bir müdahale, kentin tarihine ve anlam sürekliliğine yapılacak müdahalelerle eş tutulabilir. Kente ait kolektif bellek, kentlinin birbirleriyle ve kentle olan etkileşimlerinin bir ürünüdür, dolayısıyla, kentin ve kentlinin kimlik inşasında rol oynamaktadır. Belleğin silinmeye veya süreklilikten kopartılıp mütemedi olarak yeniden yazılmaya çalışılması, bu kimliğin de yitirilmesine neden teşkil eder. Bu metin, Ankara'nın kolektif belleğinin şekillendiği en önemli hatlardan biri olan ve kente dair her problemde yeniden bir tasarım sürecine sokulan Atatürk Bulvarı'nın geçirdiği dönüşümler üzerinden, toplumsal belleğin yıkımını ve inşa edilmeye çalışılan kimliği incelemek amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: bellek, kolektif bellek, kolektif kimlik, bellek ve zaman, palimpsest, bellek ve kent mekanı

Abstract

Memory, which can protect its presence and freshness by means of establishing a strong relationship with space and time, designates a multi-pillar system through associating the images from the past semantically and as sensory, and making them thinkable by reminding. The destruction of the aforementioned images by detaching them from historicity, and continuously exchanging them with a “new”, leads to the loss of the personal history, which is founded with the help of the memory, by destroying the mentioned system. At this point, mechanism of the collective memory of the communities established in the same context shows similarities with the personal history. Any intervention to the memory, which is constructed by the city at common spaces, coming from the past of the city and producing the space, implies to interventions made to the history and the continuity of meaning of the city. The collective memory belonging to the city is a product of the interactions of the urban with the city and with each other, therefore, plays a role in the identity construction of the city and the citizen. Deletion and continuous re-write operation on the memory by detaching it from its continuity cause the loss of this identity. This text is written to examine the destruction of social memory and the identity that is aimed to be constructed through the transformations of Atatürk Boulevard that is one of the most important lines on which collective memory is formed and that has been put into a re-design process after any problem about the city.

Keywords: memory, collective memory, collective identity, memory and time, palimpsest, city space

Çoğul Öznenin Tekil Belleği

“Hatıradan bugüne taşınan, zalim ve güçlü olanın belleğinde saklanan kadardır.”

Henri Bergson’un (1998) yorumuyla yaşam, insanın doğumuyla başlayan, bir akış içerisinde ilerleyen ve kaçınılmaz bir şekilde ölümle sonuçlanan devingen bir süreci anlatmaktadır; bu yaşam süreci içerisinde, zaman kavramı, tek tek ve parçalanamaz atomlardan – anlardan- oluşan, çizgisel bir birleşimi ifade eder. Şimdiki zamanın geçişiyle, geçmişte kalan anların yeniden görünürlük ve anlam kazanarak mevcudiyetini kanıtlaması, kayda alınması ve birbirinin üzerine sarılması belleğin oluşumunun kaynağıdır. Bellek, sürekli olarak birbirinin üzerine katlanan anların bir çeşit görünürlük kazandığı bir düzleme tekabül eder. Dolayısıyla bu düzlem anın temsillerinden oluşur ya da anın temsillerinin mecrasıdır (Serim, 2006).

Duyumların anımsama yoluyla bugüne çağırılmasını sağlayan bellek olgusu, bireyin toplum içerisinde mevcudiyet kazanarak, fiziki ve sosyal çevreyle bir çeşit iletişim kurmasıyla inşa edilir. Bellek, tekil olarak bireyin anları saklama ortamı olsa da, bireyin toplumsallığının bir ürünü olarak ortaya çıkar dolayısıyla, belleğin gerçekleştirdiği hatırlama ve anımsama edimi, onun yalnızca kendi deneyimlediği ve varoluşu salt kendisine bağlı anlar üzerinden gerçekleşmez (Olgun, 2009). Bu açıdan, bireylerin birbirleri ve çevre üzerindeki etkileri ve grup bilinci hafızanın da kolektif bir şekilde çalışmasını sağlar.¹ Dildeki, fikirdeki, tarihteki, duyumdaki ve bağlamdaki birlikler, bireylerin ortak bir algı geliştirmesine ve kendi özerkliklerinde bile toplumla bir kesişim içerisinde olmalarına etkendir ki bu durum kolektif çalışan belleğin işleyişinin ve bu işleyiş sürecinde ortaya çıkan ortak kimliğin beslendiği kaynaktır. Bu kimliğin oluşum sürecinde, sürekli olarak geçmekte olan anları depolayan

¹ Jan Assmann’a (2001) göre toplum, içerisinde yaşayan bireylerin belleğini şekillendirir, fakat bu durum, topluma ait tek bir ortak bellek varmış gibi algılanmamalıdır. Toplumun kendi kodlarına göre yapılan sistem bireylerin her birinde ortak bir algı ve hatırlama şekli yaratıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

bellek, eş zamanlı olarak geçmiş zamanın üzerine katlanarak gelecekte gelen an için yer açmaktadır. Bu dönüşüm içerisinde, şimdiki zamanda sıkışan anın bilincine varmak için Marc Auge (1999), unutmama ediminin toplumsal bir zorunluluk olduğu yorumunu yapar. Unutmama ve bellek arasındaki ilişkiyle yaşam ve ölüm arasında bir analogi kurarken, belleğin geçmişten getirdiği anları eksiltmek ve dönüştürerek çağırıldığından bahseden Auge, ölüm gibi unutmamanın da kaçınılmaz olduğunu vurgular. Ona göre, belleğin geçmekte olan anı doğru resmetmesinin, eksiltmeden ve farkına vararak içine almasının tek yolu, bugün ve şu an için, yakın geçmişi unutmaktır ki unutmama, bireyin iradesi dışında değil, aksine bilinçle ve kontrollü bir eylemsellikle gerçekleştirilebilir. Belleğin şimdiki zamandaki sürekli eylemselliği, işleyiş açısından hep aynı dönüşümü geçirir fakat geçmişte kalan anın bugünkü gerçekliği, belleğe alındığı anla ilgilidir. Auge'ye (1999) göre, yakın geçmişin bilinçle ve iradeyle unutulması, şimdiki anın gerçeğe yakın olarak tutulmasına yol açmakla beraber, anın uzak geçmişe karıştığı da eksiltmeden anımsanabilmesini sağlamaktadır. Anın hatırlandığı zaman "kurmacaya" dönüşmesi ve eksiltmiş bir şekilde yeniden sunulması, önerilen bilinçli unutmama eyleminin dışında kalır. Bu, şimdiki zamanı tam anlamıyla gözetemeyen belleğin, anın geçişiyle ve gelecek anların belirliğiyle içine düştüğü durumdur. Bu noktada, belleğin, deneyimlenmiş olanı istemsizce unutmama ve azaltmasıyla karşılaşılır ki "kurmaca" olanın üzerine katlanan gelecekte gelen anlar da bu eksik tarihin üzerinde yer alacaktır. Edilgen unutmama, kendiliğinden gerçekleşebileceği gibi, kolektif belleğin sıkça maruz kaldığı üzere, dış kuvvetler tarafından baskılamayla da sağlanmakta ve saydamlaşarak katmanlaşan ve birbirini çağırırır da gerçekliğinden kaybeden anların depolandığı bir belleğin oluşumuna varacaktır.

Baudelaire, bellek ile "palimpsest" arasında bir analogi kurar. "Tekrar kullanılan" olarak çevrilebilen bir kelime anlamı olan palimpsest, eski zamanlarda kullanılan bir çeşit parşömendir. Palimpseste yazılanlar bir sonraki kullanım için silinmeye kalkışıldığında, üzerine yeni yazılmış olanlarla beraber, eski kullanımlardan kalan yazı izlerinin de belli oldu-

ğu gözlenir. Yani, palimpsest eskinin tam olarak silinemediği ve yeninin de bu silinmeye çalışılanın üzerine bindirildiği bir katmanlar bütünüdür. Bu durumda, farklı zamanlarda ve farklı konularda yazılan metinler birbirlerinin izleri üzerine oturtulur ve böylece farklı metinlerden kalan izlerin birbirine karışması ve bir yanılısama yaşatması kaçınılmaz olur. An(ı)ların kaydedildiği bir katmanlar bütünü olan belleğin işleyişinde ise durum farklıdır. Bilinçsiz bir unutuluşla “kurmacaya” dönüştürülmüşse bile, bellekteki anılar palimpsestteki metinler gibi parça parça değil, birbirine eklenmiş bir şekilde saklanırlar. Dışarıdan bir müdahale olmadığı müddetçe, aradaki ilgisellik zayıflatılmış dahi olsa, anlar birbirleriyle bir ilişki içerisinde kaydedilir (Yıldırım, 2009).

Auge'nin (1999), unutmaya övgüsünde dile getirdiği, unutma kararını vermemiş belleğin indirgeyerek ve eksilterek anımsadığı anlar, şimdiki zamanın düzleminde palimpsest bir durum yaratırlar. Kolektif belleğin de zaman zaman “erk” tarafından maruz bırakıldığı ve edilgen bir durum olan “unutturma” eyleminin sonucunda beliren, birbirinden kopuk ve bağlamı silikleşen imgeler ve duyular da bu türden bir palimpsest duruma örnek teşkil ederler. Paul Connerton'a (1999) göre bilinç, yeni bir eylemin mantıklı olduğu kararını vermek için kendisine bir güzergâh çizerken, daha önceki deneyimlerinden yararlanmak için belleğe başvurur. Anıları kendi bağlamlarında değerlendirerek, geleceğe ilişkin bir yorum yapar, dolayısıyla belleğe dışarıdan yapılan müdahaleler, bilincin bir yanılısamayla hareket etmesine ve belirli bir tarihselliği olan kimliğin yok edilmesine neden olur. Bu durumda, toplum içerisinde gücü elinde bulunduran sosyal grupların söylemi, egemen olanın siyasası; kendi çıkarlarını gözeterek ve kolektif belleğin anımsama yoluyla bugüne getireceği anların kararını vererek, toplumsal kimliğin inşasına kendi menfaatleri doğrultusunda yön vermektedir.

Hatırlayan Belleğin Mekânı

Anın temsil edildiği düzlem olan belleğin gerçekleştirdiği hatırlama eylemi, fiziksel bir algıyla seçilen duyumun zihinde yeniden üretimiyle ilişkilidir.² Bireyin çevresini gözlemlerken bir mekân ve zaman algısı geliştirmesi ve bu farkındalıkla imge üretimine devam etmesi, resmedilen görüntülerin zihinde belirli bir düzen ve alakaya göre sıralanmasını mümkün kılar. Zaman ve mekân algısı, bireyin dış dünyayla ilişki içerisinde olmasının yanı sıra, bulunduğu bağlama ait verileri belleğinde tutarak bir aidiyet hissi geliştirmesine etkendir. Mekân, anlamsal olarak fiziki bir boşluğu ya da sınırlanmış bir bölgeyi çağrıştırmadan ötesinde, aidiyetle bağlanan, bir kimlikle özdeşleştirilen ve bu kimlikle beraber birtakım anlamlar içeren, sosyal ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatıların içinde yer aldığı, kavramsal bir düzleme tekabül eder³. Bu düzlem, bireysel belleğin olduğu kadar kolektif belleğin de beslediği en önemli mecradır.⁴ Mekânsal öğelerin seçilip yeniden resmedilmesi, imgenin kendini görünür kılma şekliyle olduğu kadar, gözlemcinin onu görme biçimiyle de alakalıdır. Deneyimlenen mekânın kitleler tarafından sembolik açıdan anlam taşınması ve bireysel ve kolektif tarihte yer tutması, mekâna ait imgenin üretimini ve zihinde resmedilen asıl görüntünün bellek tarafından geri çağırılma şeklini büyük ölçüde etkiler. Yaşanılan anın imge haline gelip bellekte yer tutma biçimi; bireyin kavrayış şekli, içinde yaşadığı ve etkilendiği kitlenin değer mekanizması ile ilişkilidir, dolayısıyla, hatırlama ediminin toplumsal bir algılama siste-

² Özak'a (2008) göre imge, fiziksel bir algılamanın insan zihninde yeniden resmedilmesidir. Bu yüzden, bir insanın gözü belli bir rengi nasıl görüp algırsa, kendi öznel algısının imgesi zihninde belirecektir. Bu öznel duyum, esasında genel geçer kabul edilenin, algıya göre yorumlanmış halinin farklı yansımaları olarak zihinde yer alacaktır.

³ Turgay'a (2009) göre, mekân fiziksel ve kavramsal olarak farklı anlamlar çağrıştırmaktadır. Mekân, anlamsal olarak fiziki bir ortam olmanın ötesinde soyut bir anlam taşımaktadır ve bu soyut anlam, onun kültürel bir öge olarak değerlendirilmesini gerektirir.

⁴ Lefebvre (1991) mekânın, salt fiziksel bir nesne olmaktan öte, soyut ve toplumsal bir olguyu da işaret ettiğini vurgular. Ona göre, mekân içindeki sosyal ilişkiler ve pratiklerle bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

mine ve onun kendi içerisindeki değişkenlerine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.⁵

Italo Calvino'nun (2002) belirttiği gibi, kentler içinde yaşayanlar için birer takas mekânıdır, fakat yalnızca ticari değeri olan malların değiş tokuş edildiği değil, aynı zamanda bireysel anıların, hikâyelerin, yaşanmışlıkların, kullanılan dilin ve kurulan tarihlerin de takas edildiği birer mecraya işaret ederler. Kentsel mekânlar ise, kentlilerin bir araya geldikleri ve bu birlikteliklerin neticesinde ortak bir üretim oluşturdukları, mekâna ait belleğin izlerinin yaşatıldığı yerlerdir. Toplumun belleğinde yer alan ve kentin fiziki görünümünün ötesinde yaşanmışlıkla kaydedilen kentsel imgeler ve bu imgelerin taşıdığı tarihsel anlam, geçmişte kalanın şimdiki zamana taşınmasının yanı sıra, toplumu ilgilendiren ve toplumsal kimliği şekillendiren bir takım olay ve durumları sürekli anımsatarak, kitlesel bir davranış stratejisinin de gelişmesini sağlarlar. Bu durumda, hafızalarda benzer şekilde yer eden imgelerin üretildiği kent mekânları, “simgesel ve göstergesel kodlarıyla” kentin ve kentsel belleğin üretimini ve sürekliliğini sağlayan, geçmişi geleceğe aktaran ortamlardır (Aytaç, 2007). Kentsel mekânları, toplum bireyleri ve bireylerle iktidar arasındaki güç ilişkilerinin tezahür ettiği ortam olmaları sebebiyle de, dönüşen düzen içerisinde mevcudiyetini sürdüren, süreç içerisinde dönüştüğü ölçüde süreci de şekillendiren “organizmalar” olarak değerlendirmek mümkündür (Olgun, 2009).

Kentin gündelik hayatıyla beraber şekillenen kent mekânları, kente ait rutin yaşam döngüsünün devam ettirildiği yerlerdir. Toplumdan topluma farklılık gösterebilen ve mekânı sürekli bir şekilde yeniden üreterek ona ait imgeleri de şekillendiren yaşam pratikleri, bu mekânlarda gerçekleştirilip, fiziksel mekânın kalıcılığı ölçüsünde kentin yaşam kültürünü oluşturur. Bu süreç içerisinde yaratılan

⁵ Daha fazla bilgi için bkz: Berger, John. Görme Biçimleri. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

kentsel imgeler, kentin fiziki niteliğine olduğu kadar, tarihine, geçirdiği değişimlere, bireyler tarafından kullanılış şekline ve gündelik hayat içerisindeki yerine dair bilgi verirler. Bu açıdan bu mekânları kentin imge üreticileri olarak değerlendirmek mümkündür.

Gündeliğin devingenliği esnasında, kimi zaman kendiliğinden ortaya çıkıp içerisinde yaşayanlar için alan tanımlamakla beraber, bir etkileşim sahası haline gelen kent mekânları, farklı kültürlerin karşılaşp birbirine karışmasına zemin hazırlaması, toplumsal ilişkilerin seyrinde rol sahibi olması ve örgütleyici yapısı sebebiyle kent yaşamıyla arasında güçlü bir bağ kurar.⁶ Bireyler arasındaki biraradalığın, bir takım toplumsal hareketlere zemin hazırlaması ve bu hareketlere paralel olarak mekânın her seferinde yeniden üretilmesi, mekânın fiziksel olanın ötesinde sembolik bir anlam da yüklenmesini beraberinde getirir. Bu noktada, kentsel mekânlar kent yaşamının hem kurucusu hem de ürünü konumundadır. Michel de Certeau (2009), mekân kavramını toplumun kendi kendine inşa ettiği sosyal bir oluşum olarak değerlendirir. Boşluğun insan tarafından kullanımı, sokağın eyleme, yani yürüyüşe açıklığı onun mekân kimliği kazanmasını sağlar.

Dönüşen toplumsal yapı ile birlikte, kolektif bellekte yer eden kent imgesinin de değiştiği bir gerçek olmakla beraber, bu değişimin o toplumu diğerlerinden farklı kılan ve içerisinde bir takım anlamlar ve değerler barındıran kimliğin eylemlerinden bağımsız gerçekleştiğini düşünmek mümkün değildir zira, yapılı çevreden edinilen izlenimler o kentteki toplumsal ve kültürel yaşama dair bilgiler içerir. Toplumdaki hareketlenmeler, dönüşümler, dış müdahaleler mekândan destek aldığı ölçüde, tezahürlerini mekânda gösterir.

⁶ Lefebvre'ye (1991) göre, hem üretilen hem de üreten olma vasfı bulunan mekân, sadece fiziksel nesnelere değil, toplumsal ilişkileri ve yönlendirici güçleri de bünyesinde barındırır. Bu açıdan mekân sosyal oluşumlarla diyalektik bir ilişki içerisinde.

Kentsel mekânın toplum bireylerinin kullanımından çekilmesi ya da kendi tarihselliğinden koparılarak ve mekâna ait imge üretiminin kesintiye uğratılarak zihindeki anlamının değiştirilmesi, kentlinin kentle kurduğu bağın ve kenti yeniden üretirken kullandığı referansların zaman içerisinde yok olması anlamına gelir. Diğer bir deyişle değişim, mekânın salt kullanım şeklinin farklılaşmasını değil, aynı zamanda mekâna yüklenen sembolik anlamların kolektif işleyen bellekteki dönüşümünü de beraberinde getirir. Mekâna ait kodların süreklilikten koparılıp üzerlerine yeni bağımsız kodlar yüklenmesi, kolektif bellekte yer tutan imgelerin silikleşmesine ve zaman içerisinde de yok olmasına nedendir. İşte tam da bu noktada, Baudelaire'in bellek için yaptığı palimpsest yakıştırmasının, kent ve kolektif bellek için kullanıldığında da doğru bir niteleme sıfatı olduğunu gözlemledik. Kent belleğine yapılan ve "eski" olanın silinip, bağlamından kopuk bir "yeni"nin inşa edilmesine niyetlenmiş her müdahale, "eski"nin izleriyle; ona tutunmaya çalışan, kente giydirilmiş bir "yeni"nin örtüşme sorunu olarak ortaya çıkar. Palimpsest, bir zamanlar olanın hayaletiyle, var olması arzu edilenin biraradalığına işaret eder. Yukarıda sözü edilen kent mekânlarında, toplu iletişimin olanak bulduğu sokaklarda ve bulvarlarda üretilen palimpsest durum, kente ait olanın -bir tür zor kullanmayla- yok edilmeye çabalanması ve kent üzerine yeni yeni katmanlar üretilmesiyle gözlemlenir. Şüphesiz ki kentlerin çok katmanlılığı onların kültürel zenginliğinin göstergelerinden biridir fakat, kenti saran tabakaların izlerini tam koruyamaması ve yeni gelenin eskiyi tahrip ederek ona tutunmaya çalışması, kentin kimliğini koruyamamasına sebep olmaktadır. Bu durum kentlinin kente duyduğu duygusal bağın ve kentle ilgili yüklendiği hatıraların yıkımını da beraberinde getirmektedir.

Ankara Atatürk Bulvarı'nın Hayalet Kimliği

*"when i was a little child
bir yokluktan Ankara
après moi dull and wild
town ne oldu, que sera?"*

Oğuz Atay, Tutunamayanlar

Belleğin toplumsal bir olgu olması ve bir çeşit kolektif eylemselliğe dayanarak kurulması, onu; toplumdaki bireyler arasındaki iletişime ve buna dayalı yaşatılan ortak kültüre bağlı kılar. Bu noktada, bu iletişimin kurulduğu mekânlar, belleğin kurulması için bir tür aracılık yaparken, yaşanan an belleğe alındığında resmedilen imgede yer alır. Kent, sakinleri için birbirleriyle ve çevreleriyle bir iletişim alanı olarak düşünüldüğünde, kentte yaşayan toplumun kullanımına açık sosyal mekânları da bu ortamın bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu mekânlar arasında bulvar, kentteki önemli noktaları bağlayan hem fiziki hem de sosyal bir hat olması açısından önem arz etmektedir, dolayısıyla kentin bulvarlarına yapılan fiziki ve sosyal müdahaleler, bellekteki tezahürleri açısından, kentin diğer sosyal mekânlarına yapılan müdahalelerle paralellik gösterir. Günümüzde değişen belediyeçilik ve hizmet anlayışıyla kentsel mekânların korunma endişesi taşınmaksızın sürekli bir değişime maruz bırakılması tabii ve makbul karşılanmaktadır. Mekân, sürekli ve güçlenerek büyüyen kapitalist sistemin bir buyruğu olarak, alınıp satılan ve üzerinden ticari gelir elde edilen bir meta ve aynı zamanda diğer metaların pazarlanmasına mecra sağlayan bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Meseleye kent ölçeğinde bakıldığı zaman, yönetimde bulunan egemen kuvvetlerin; kentin mekânsal kimliğine dair bilgiler barındıran, kente bir anlamda ölçek veren, kentteki farklı kültürlerce benimsenmiş değerlerin izlerini taşıyan ve toplumsal bir kimlik kazanan kentsel mekânları da bu şekilde değerlendirdiğini görmek mümkündür. Yukarıda sözü edildiği üzere kentsel mekânlar, içerisinde

bulunulan toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal düzeninin yansıdığı birer mecra olması açısından, çoğul işleyen belleğin geçmişten şimdiki zamana dönerken, temsil yetlerine başvurduğu ortamlardır.

Türkiye’de kentlere dair problemlerden biri fiziksel çevrede ve dolayısıyla sokak deneyimlerinde meydana gelen hızlı değişim ve bunun sonucunda gözlemlenen kolektif bellek dönüşümüdür. İyileştirme ve ehlileştirme amaçlarıyla kentin sokaklarına yapılan müdahalelerle, önce o kentin özgün kimliğini kaybetmesine yol açmak, daha sonra da ona yeni bir kimlik kazandırmak, kentin tarihsellik boyutuna ve kentsel belleğin sürekliliğine zarar verecektir. Bir kentin kendi geçmişinden gelen özellikleri ile günün koşullarına göre değişen gereksinimleri, uygun fiziksel ortamlarda kaynaştırılmadığı zaman, tarihsel ve kültürel süreklilik zedelenir ve kente dair bir kimlik kaybı ortaya çıkar. Sokakların ve ona yüklenen sosyal anlamların dönüşüm adı altındaki uygulamalarla yitirilmesinden kaynaklanan bu sorun, sokak ve bulvar gibi kent mekânlarında, kolektif belleği oluşturan tarihsel özelliklerin ve bu özelliklerin ortadan kaldırılması halinde ortaya çıkan durumların incelenmesini gerekli kılmaktadır.

de Certau’nun (2009), bir yerin mekân olarak değerlendirilmesi için o yer üzerinde bir eylemselliğin ve bu eylemselliğe müteakip oluşturulan bir kültürün gerekli olduğuna dair olan yorumu hatırladığında, kent için bir ulaşım kanalı olmanın ötesinde, gündelik hayatı şekillendiren sosyal bir mekân olan bulvarlar; sosyalleştirici, ortak temayüllere sahip kentlileri buluşturucu ve dolayısıyla örgütleyici nitelik taşırlar (Boyer, 1996).

Kendi nesnemize dönecek olursak, Ankara Atatürk Bulvarı, bu doğrultuda yaşatılacağı düşünülecek tasarlanan kent mekânlarına bir örnek teşkil etmektedir. Bulvar, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber başkent olan Ankara’nın modernite projesi kapsamında geçirdiği dönüşümün tezahür edeceği bir şekilde tasarlanmıştır. Taşıdığı sembolik anlamı ve kolektif bellekteki yerini değerlendirmek açısından bulvarın tarihini hatırlamak önemlidir.

Devrimin yeniden inşa ettiği, sosyal ve mekânsal bir dönüşümün hem üretene hem de ürünü olan Ankara, planlanırken bir tabula rasa olarak ele alınmış ve sadece bir başkent değil yeni bir kimlik inşasının sembolü olarak düşünülmüştür. Genç cumhuriyetin yeni başkenti, Atatürk Bulvarı'nın tasarlanarak şehrin ana aksı olarak inşa edilmesi ve sosyal bir kimlik kazandırılmasıyla beraber, modern bir kent görünümüne kavuşmuştur. Hermann Jansen'in Ankara için önerdiği kent planında bulvar, eski kent merkezinden başlayıp yeni kenti içerisine alarak, kentteki yaya ve motorlu taşıtlar için şehir içi ulaşımını sağlayacak şekilde düşünülmüştür. Bulvarın tarihten gelen ve yarını işaret eden kent arasındaki konumu; onu, eski ve yeni kentin birleşimini ve devamlılığını sembolize eden bir hatta dönüştürmüştür (Uğuz, 2008).

Bulvar, hem fiziksel kullanım, hem de sosyal açıdan kent için önem addeden meydanlara açılacak şekilde tasarlanmıştır. Cumhuriyet'le getirilmeye çalışılan modern kent hayatı, sokaklarda ve meydanlarda karşılaşılan, sosyalleşen insanların gündelik yaşam kültürünü de beraberinde getirmiştir. Bulvar üzerinde zamanla yer almaya başlayan kültürel yapılar, kentin sosyal değişimini ve bu değişim sonucunda kazandığı sembolik önemi destekleyecek şekildedir. Bu yapıların etrafında şekillenip çevresindeki peyzajla yaya kullanımını destekleyen yollar ve meydanlar, kentliler için birer görme ve görünme sahası olmuştur. Kentin kültürel değişimini yansıtan tiyatrolar, sinemalar, kentlilerin akşamüzerleri ve hafta sonlarında bir araya geldikleri kafe ve restoranlar Ulus-Sıhıye arasındaki hatta yoğunlaşmıştır. Bu mekânların sokaklara kazandırdığı canlılık sayesinde bulvar, bir ulaşım aksı olmanın ötesinde, sadece vakit geçirmek amacıyla gelinen, her sınıftan insanın bir arada olduğu bir sosyal mekâna dönüşmüştür (Koçak, 2008). Sinema ve tiyatrolarda oynayan yabancı eserler, dünyaya gözlerini yeni açan kentin dışarıya dönük yüzünü göstermektedir. Bulvar üzerindeki kitapçılar, sanat galerileri ve kültür merkezleri de kentteki entelektüel kitlenin giderek büyüdüğünün ve kentle beraber geliştiğinin bir göstergesidir (Uğuz, 2008). Bu mekânlar 1950'lerde sadece arkadaş gruplarının gittiği değil, birbirini tanıma-

yan insanların da tanışıp beraber vakit geçirdiği yerlere dönüşmüştür. Bu mekânların bulvara kattığı canlılık, bulvarın alışveriş yapılabilinecek dükkânlarla- - pastaneler, fotoğrafçılar, mağazalarla- çevrilmesine sebep olmuştur (Bilsel, 1997).

Ankara'nın kültürel aktivitelerine ev sahipliği yapan mekânlara yer veren bulvar, aynı zamanda hem üzerindeki meydanlardaki bahçeleriyle, hem de yaya yolu ve araç yolunun ortasında boy gösteren ağaçlarıyla, kentin içinden geçen ve kentin nefes almasını sağlayan, yeşil bir bant olma görevini üstlenmiştir. Özellikle Gençlik Parkı'ndan başlayıp, Kızılay Binası'nın bahçesi, Güven Park ve Kuğulu Park'ı içerisine alan bölge, gri kenti yeşil bir yürüyüş yolu görünümüne kavuşturmuştur. (Uğuz, 2008) Ayrıca bulvarın açıldığı meydanlara da toplanma ve oturma yerleriyle birer kent bahçesi görünümü verilmiştir.

Başlangıç yıllarında planlandığı gibi işleyen yeni kent düzeni, ekonomi ve yönetimdeki farklılaşmalarla beraber değişmeye başlamıştır. Özellikle Kızılay'ın kentin yeni merkezine dönüşmesi, daha önceden öngörülemeyen değişiklikleri ve buna bağlı sorunları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, 1970'lerden sonra, kentin sürekli göç almaya başlaması da kentin ara arteri olan bulvar üzerindeki yapılaşmanın hem artmasına hem de kat bazında yükselmesine neden olmuştur (Koçak, 2008). Böylelikle bulvar, mekân niteliği taşıyan bir yeşil yürüyüş yolundan, giderek motorlu taşıtların hızlı trafiğine hizmet eden bir anayola dönüşmeye başlamıştır.

Kent merkezinin Kızılay'a kayması, Ulus ve Sıhhiye arasındaki yoğunluğun giderek düşmesine ve buralardaki kültür merkezlerinin de eski popülerliğini kaybetmesine dolayısıyla yaya trafiğinin giderek azalmasına sebep olmuştur. Gençlik Parkı'nın eski düzeninin değişmesi, bakanlıklar ve askeri kurumların güvenliği sağlamak amacıyla yaya geçişini engellemesi, Güven Park'ın sosyal bir kent mekânından dolmuşların varış-kalkış noktasına dönüşmesi, motorlu araç trafiğinin giderek daha da hızlanması, motor gürültüsü ve egzoz borularından çıkan dumanın yarattığı hava kirliliği de, bulvarın devrimin tezahürlerini barın-

dıran kimliğini yavaş yavaş yitirmesine sebep olmuştur. 1990'lı yıllara kadar eski yoğunluğunda olmasa da hala kültür sanat bölgesi olmayı sürdüren bulvar, sanat galerilerinin, tiyatroların, sinema ve kafelerin de teker teker kapatılmasıyla dev iş merkezlerine yer açmaya başlamıştır. Ulus tüm canlılığını kaybetmiş, Kızılay'daki canlılık da niteliksiz bir çevre kalabalığına dönüşmüştür.

Bulvar ve kent genelindeki fiziksel ve sosyal dönüşümleri, nüfus artışı ve ekonomideki değişimlerin ötesinde, kente egemen olan siyasanın değişimine bağlamak mümkündür. Korkut Boratav'ın da yorumladığı üzere, özellikle 1950'lerden sonra erk siyasanın desteklediği popülist yapılaşmanın, devrim kenti kimliğini yavaş yavaş yıkmaya başladığı söylenebilir. (Koçak, 2008) Artan nüfus neden gösterilerek bulvara yapılan, koruma endişesi taşımayan ve üstelik kısa ömürlü çözümler sunan müdahaleler; bulvarın, kentin kolektif belleğinde yer eden imgesini yavaş yavaş silmeye başlamıştır. Yeşil görünümü ve geniş yaya yollarıyla kente nitelikli mekânlar sağlayan bulvar imajının yer yer silinerek, yerine yayaların karşıdan karşıya geçmesini bile imkânsız kılan şehir içi bir kent otoyolu imajının gelmesi, kolektif işleyen belleğin bulvarı ve Ankara'yı konumlandığı yerin anlamını yavaş yavaş kaybetmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra ise yitirilen belleğin üzerine inşa edilen yeni imgelerin, bulvarda hala yer yer kendisini gösteren tarihi dokunun üzerine oturtulmasıyla yeni bir kent kurgulanmaya çalışılmıştır. Erk kuvvetlerin egemen siyasası mekândaki yansımalarını gösterirken, bulvarın Cumhuriyet kentini işaret eden kimliği de unutturulmaya başlanmıştır. Bu, edilgen bir unutuş olmakla beraber, kurulmaya çalışılan yeni kimlik için de uygun bir zemin hazırlamıştır. Bulvar üzerinde yükselmeye başlayan bir kısım yapıların yanı sıra, trafiği rahatlatmak amacıyla başvurulmuş plan-sız çözümler, kentin tarihine ve kimliğine dair ipuçları barındıran ve hala ayakta duran nitelikli yapılaşmanın izlerinin varlığını korumaya çalıştığı bir ortam yaratmıştır.

Son Söz

"İnsanın iktidara karşı savaşı, belleğin unutuşa karşı savaşıdır."

M. Kundera, Güllüşüm ve Unutuşun Kitabı

Aldo Rossi (2006), bir kentin tarihinden gelen ve ona ait ipuçları taşıyan değerleriyle, zamanın şartlarına göre kazandığı nitelikler arasında bir bağ olması gerektiğini vurgulayarak, kentlerin kendi belleklerinden referans alarak kendilerini üretmeleri gerektiğini söyler.⁷ Bir kentin kimliğini oluşturan ve tarihten gelen özellikleri ile içinde bulunulan zamanın gereksinimleri uygun fiziksel ortamlarda kaynaştırılmadığı zaman, kente dair bir kimlik kaybının olduğu gözlemlenir (Tekeli, 1991). Bu durumda yeniden inşa edilen kimliğin de kente uyuşmaması kaçınılmazdır. Ankara ve Ankaralılar için kentsel bir mekân olmanın çok daha ötesinde, kent tarihinin yansıdığı en önemli hat olan Atatürk Bulvarı'nın palimpsest bir mekân olarak değerlendirilmesi ve kente dair her problemde yeniden bir tasarım sürecine sokulması, bulvarın kendi tarihiyle beraber kimliğini de yitirmesine sebep teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Auge, M. (1999). *Unutma Biçimleri*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 199-226.
- Berger, J. (2010). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bergson, H. (1998). *An Introduction to Metaphysics*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bilsel, G. (1997). Ankara'nın Öncü Örnek Rolü, Başkentlik Kimliği ve Kızılay Özel İlgi Odağı. *Ankara Sempozyumu*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

⁷ Bu konuda daha detaylı bir inceleme için bakınız: Olgun, İnci. «Kentsel Değişim Sürecinde Kentsel Okuma ve Bellek İlişkisi.» Doktora Tezi-MSGSÜ, İstanbul, 2009.

- Boyer, C. (1996). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge: MIT Press.
- Calvino, I. (2002). *Görünmez Kentler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- de Certau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Koçak, F. A. (2008). *Social and Spatial Production of Atatürk Boulevard in Ankara*. Yüksek Lisans Tezi-ODTÜ, Ankara.
- Küçüköner, M. (2007). İmge ve Bellek İlişkisine Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı:12, 79-87.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Basic Blackwell Publishing.
- Olgun, İ. (2009). *Kentsel Değişim Sürecinde Kentsel Okuma ve Bellek İlişkisi*. Doktora Tezi-MSGÜ, İstanbul.
- Özak, N. Ö. (2008). *Bellek ve Mekan İlişkisi: Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler*. İstanbul: İTÜ.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Serim, S. (2006). *Yapılı Çevre Üzerinden Mimarlık Bilgisinin Üretilmesi: Eleştirel Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi.İstanbul: İTÜ.
- Tekeli, İ. (1991). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları*. içinde Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Turgay, O. (2009). *Mekanın Kurgulanmasında ve Algılanmasında "Bellek" in Belirleyici Etkisinin Analizi*. Sanatta Yeterlilik Tezi-MSGÜ, İstanbul.
- Uğuz, E. (2008). *Transformation of Collective Memory in The Case of Ankara Atatürk Boulevard*. Yüksek Lisans Tezi-ODTÜ, Ankara.
- Yıldırım, G. (2009). *Mekânların Dönüşüm Potansiyeli ve Mimarlıkta Palimpsest Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi-İTÜ, İstanbul.

Meltem Al: 1987 yılında Ankara'da dünyaya geldi. Orta öğrenimini Ankara Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2005 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık bölümünü birincilikle kazandı. 2010 yılında mimarlık bölümünden mezun olan Meltem Al, şu anda aynı bölümde mimari tasarım programında yüksek lisans yapmaktadır.

Yenişehir'e Umumi Bakış, Kocatepe'den Mithatpaşa Caddesine Bakış, Paralelinde İnkılap Sokak (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Yenişehir (1936)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Sulu Han (Hasan Paşa Hanı), Tahtakale Çarşısı ve Çevresi: 1929 Yangını Öncesi

*

Ankara Sulu Inn (Hasan Pasha Inn), Tahtakale Commercial Center and
Environs: Before 1929 Fire

Mehmet Tunçer

Özet

Hasan Paşa Hanı (Sulu Han) Ankara'da Aşağı Yüz diye bilinen "Taht'el Kal'a" (Kalealtı kesiminin 102 odalı en büyük planlı hanıdır. Bu çalışma, hanın yapı ve çevresinin inşa tarihi olan 16. yüzyıldan, çevresinin yok olduğu 1929 yangınına ve onarıldığı 1980'lere kadar olan süreci incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: *Ankara, Sulu Han, Tahtakale Çarşısı, Hasan Paşa, vakıf*

Abstract

Hasan Pasha Han (Sulu Han) in Ankara, known as "Taht'el Kal'a" with 102 rooms and the largest planned Inn. In this study it is aimed the date of construction (16th century) and the built environment around, before the fire 1929, and the process of building till restored in the 1980s.

Keywords: *Ankara, Sulu Inn, Tahtakale Commercial Center, Hasan Pasha, pious foundation*

I. Yapım Tarihlemesi

Taht'el-Kal'a (Tahtakale) Çarşısı'nın en önemli yapısı olan Sulu Han, Hasan Paşa Hanı olarak da anılmaktadır. Hasan Paşa Hanı'nın, II. Bayezid Devri emirlerinden Hasan Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Ergenç, 1973: 6).

Hasan Paşa'nın vakfiyesi 1508 (914 H.)'de düzenlenmiş ve 1511 (917 H.) tarihinde buna bir zeyl (ek) eklenmiştir. Hanın da bu tarihler arasında yaptırılmış olması gerekmektedir.

Hasan Paşa'nın, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 734 numaralı defterin, 114 -112 sayfaları arasında bir Arapça Vakfiyesi vardır (Konyalı, 1945: 328-339)¹.

Bu Vakfiyede şöyle denilmektedir:

Evkaf-ı merhûm Hasan Paşa ki Akşehirde olan İmâretine vakf etmiştir, der nefsi-i Ankara: Hammâm-ı Çifte der mahalle-i Balkıs; hammâm-ı diğer mahalle-i Kâfirköyü; Karbansaray der kurb-i Tahte'l-kal'a, âsiyâb e's-şehîr bi Uzunoluk... (Ergenç, 1980: 91)².

Hasan Paşa, evkafın '*günler ve aylar geçtikçe*' gelirinin masraflarını tamamen karşılamayacağı endişesiyle Akşehir'de yaptırdığı cami ve imareti için aşağıda belirtilen yeni mülkleri vakfetmeyi gerekli görmüştür:

1. Belkıs Mahallesinde Çifte Hamam (Hasan Paşa Hamamı),
2. Kâfirköyü Mahallesinde, nöbetleşe kadın ve erkeklere tahsis edilen hamam (Tahtakale Hamamı veya Keçeciler Hamamı),
3. Tahtakale Hamamına bitişik ardiye,

¹ Konyalı, Hasan Paşa Vakfiyesi'nin 13 x 24 cm. ebadında, 80 sayfalık meşin ciltli bir kitap halinde olduğu belirtmektedir. Konyalı, bu cilt içinde iki vakfiye bulunduğunu, 77. sayfaya kadar devam eden birincisinin 914 (1508) tarihli olduğunu, ikincisinin ise beş sayfa tutan ve 917 (1511) tarihli zeyl (katkı, ulama) olduğunu söylemektedir.

² Ergenç, Hasan Paşa Vakfiyesi'nin, Başbakanlık Arşivi, Tapu Defteri 438, Sayfa 369 ile, Kuyudu Kadime Arşivi 558 48 a'da bulunduğunu belirtmektedir.

4. Gene burada 63 odalı bir Han ile bu hana bitişik 10 dükkan (Hasan Paşa Hanı / Sulu Han),
5. Bu hanın yakınında boyacılar için 4 dükkân.

Hakim, bu vakfiyeyi huzurunda vekâleti; Müderris Mevlâna Abdullah İbni Teceddin ve Müderriszâde Menteşe'nin şهادetleriyle sabit olan Mevlâna Şemseddin Ahmed ibni Hacı İbrahim'in huzurunda tescil etmiştir. Hasan Paşa bu yeni vakf için de Mevlâna Seyyidi Ahmed İbni Ali'yi Müteveli tayin etmiştir (Konyalı, 1945: 329).

Hasan Paşa, sarayda yetiştikten sonra Konya Beylerbeyi olmuştur. 1503-1504 (909 H.) tarihinde Anadolu, 1505-1506 (911 H.) tarihinde ise Rumeli Beylerbeyi olmuştur. 1514 (920 H.) tarihinde Çaldıran Savaşında şehit düşmüştür (Ergenç, 1973: 265).

Sulu Han'ın (ya da Hasan Paşa Hanı'nın) yapılış tarihi üzerinde sanat tarihçileri arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Mamboury (Mamboury, 1934) ve Öney (Öney, 1971: 138-139), Han'ın 1685 tarihinde (17. yy) Şeyhülislam Mehmed Emin Cevayirzade tarafından Zincirli Camiye vakıf olarak yaptırıldığı söylenmektedirler (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1983: 462)³.

Zincirli Cami, 17. yüzyıl ortalarında veya sonlarına doğru yapılmıştır. Öney, Sulu Hanın ve Hasan Paşa Hamamının Zincirli Cami'ye vakıf olarak yapıldığını belirtmektedir (Öney, 1971: 85)⁴.

Ancak, Hasan Paşa Hamamı, yukarıda belirtildiği gibi, 1511 (917 H.) tarihinde Hasan Paşa Tarafından Akşehir'deki imaretine vakfedilmiştir. Ayrıca, Zincirli Camiin daha eski bir mescid yerine Şeyhülislam Mehmed Emin Ankarvari tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir (Eyice, 1972: 112).

³ Burada da "Sulu Han'ın 1685 tarihinde Şeyhülislam Cevvarzâde Mehmed Emin Bey tarafından Zincirli Camiye Vakıf olarak yaptırılmış olduğu" ileri sürülmekte, ancak "1141 tarihli Vakfiyede Han'ın Abdülkerimzâde Mehmed Emin Bey tarafından vakfedildiği anlaşılmakta olup eserin yapılışına ait bir kayıt bulunmamaktadır" denilmektedir.

⁴ Konyalı ise Zincirli Camii'nin Hasan Paşa Hamamı yerine yapıldığını yanlış olarak söylemektedir.

Bir başkasının yaptığı camiye, bir diğ erinin büyük vakıflar bırakmasının imkânsız değilse bile tuhaf olduğu düşünölmektedir (Eyice, 1972: 112). Bugün Zincirli Cami denilen eseri, Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi ile ilgili gören dayanak noktası, cami içindeki bir levhadaki yazıdır.

Semavi Eyice, Şeyhülislam Mehmed Emin Efendi'nin hayratı olan caminin, Zincirli Camisinin az aşağısındaki "Kazasker Camii" olması gerektiğini söylemektedir. "Burası yıktırılırken içindeki levha da komşusu Zincirli Cami'ye konulmuş olmalıdır" şeklinde bir açıklama getirmektedir.

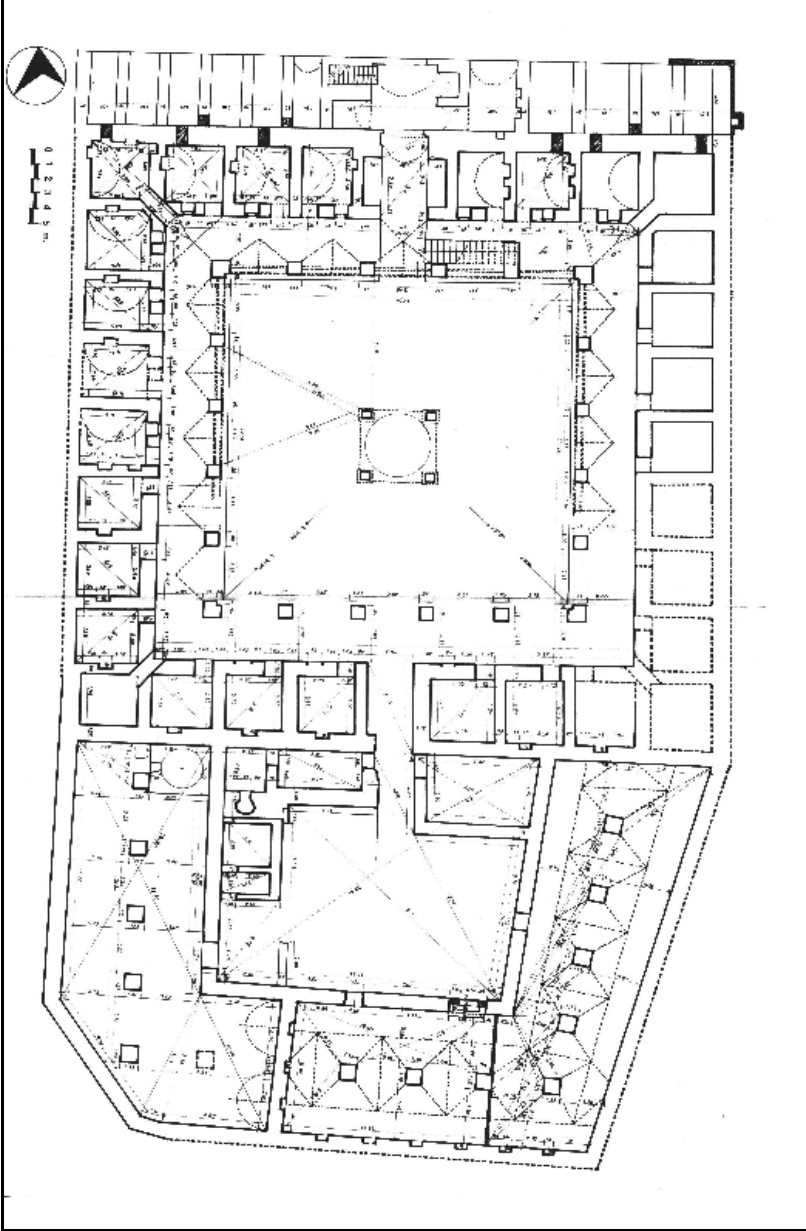
Hasan Paşa Hanı'nın (Sulu Han) kitabesinin bulunmayışı, sorunu güçleştirmektedir. Biz burada, Han'ın mimari özellikleri ve Ankara Şehir Merkezi tarihi gelişimini göz önünde bulundurarak, ilk tarihlemenin (1511) doğru olabileceğini söylemek istiyoruz.

Hasan Paşa Hanı, vakfiyesine ve Tahrir Defterlerine göre 63 odalı bir Handır ve bitişğinde 10 dükkân bulunmaktadır. Ancak, Sulu Han'ın Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Bölümü tarafından hazırlanmış olan restitüsyonunda (Öney, 1971)⁵ ise, Hanın bu sayıdan çok daha fazla (102 adet) odası bulunduğu görölmektedir (Bkz. Plan 1. Sulu Han Restorasyon Projesi).

Han, iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci kısım kareye çok yakın planlıdır. İkinci kısım ise, asimetrik bir plana sahiptir ve ana bölüme bitişiktir.

Ana bölümdeki oda sayısı, Hasan Paşa Vakfiyesinde belirtilen 63 sayısına eşittir. Ayrıca, Hanın zemin katının giriş cephesinde Vakfiyede adı geçen 10 dükkânın izleri tesbit edilmiştir. Adı geçen bu dükkânların, Hanın batı kenarında bulunan üç bölümlü arasta olduğu düşünölebilir.

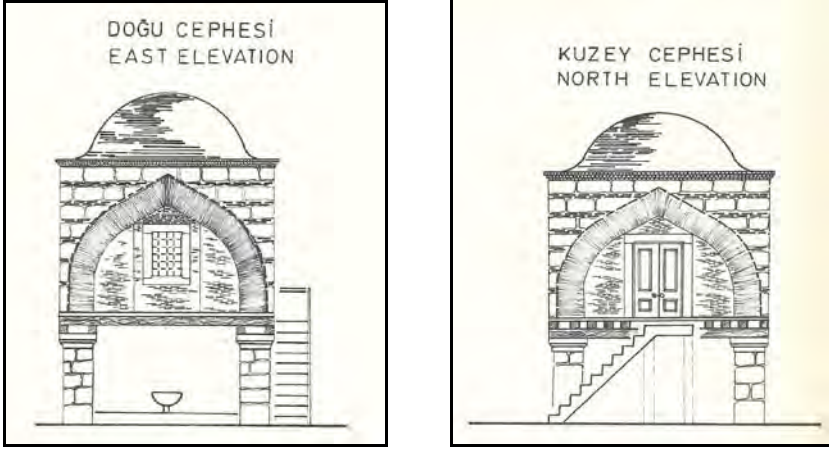
⁵ Plan 71., a, b, c, d, e. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, restorasyon Bölümü tarafından hazırlanmış olan Sulu Han orijinal kat planı, orijinal kesit, alt ve üst kat restitüsyon planları ve restitüsyon kesiti (Hazırlayanlar; Murat Erdim, Osman Burat, Doğan Ülgen, Gouhar Schemdin).

Plan 1: Sulu Han Restorasyon Projesi (Zemin Kat)

Kaynak: ODTÜ Restorasyon Bölümü-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Ana bölümde avlu ortasında bulunan Köşk Mescidin XVI. Yüzyıl yapısı olduğu belirtilmektedir (Öney, 1971: 85 ve Ergenç, 1973: 7) (Bkz. Plan 2. Köşk Mescidi Restitüsyonu).

Plan 2: Sulu Han Köşk Mescidi (Restitüsyon)
Kaynak: ODTÜ Restorasyon Bölümü-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Bütün bu verilerden Han'ın ön kısmının XVI. yüzyılda (1511) yapılmış olduğu, XVII. yüzyılda ise (1685) esaslı bir onarım ve arka bölümün eklenmesi ile yenilendiğini ileri sürebiliriz.

14 Mayıs 1583 – 12 Şubat 1584 tarihleri arasında kaydedilmiş olan Ankara'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili, Vesika No: 734'de Hasan Paşa Hanı'nın tamir keşfi bulunmaktadır (Ongan, 1974). Ayrıca; Vesika No: 815'de; "Miri develerin barınması için Ankara'daki Hasan paşa Hanı ile Aydın Hanı'na 1700 akçe sarfedildiğine" dair bir zabıt bulunmaktadır (s. 66). Han'ın bu tarihte, ilk inşa tarihinden yaklaşık 75 yıl sonra tamir edildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Aynı Şer'iyeye Sicilindeki bir başka vesikada; "Mezatta iken başka isteklisi çıkmayan Hasan Paşa Hanının, Üveya adında birine icara verildiği" kayıtlıdır (Ongan, 1974: Vesika No: 934).

Ancak aynı tarihli bir sonraki vesikada, “adı geçen Hanın, Yusuf tarafından arttırılarak üç yıl için 55 altına (=3300 akçe) kabul edildiği” belirtilmektedir (Ongan, 1974: Vesika No: 935).

Aynı tarihlerde At pazarında bulunan Bakır Hanı'nın üç yıl için 8000 akçeye kiraya verildiği düşünülürse, Hasan Paşa Hanı'nın şehrin ikinci derecede önemli bir kesiminde olduğunu söylemek mümkündür (Ongan, 1974: Vesika No: 876).

XVI. yüzyıl yapısı 63 odalı büyük bir hanın, yapılışından 75 yıl sonra büyük ilavelerle onarılmasından sonra, yaklaşık yüzyıl sonra yıkılıp, yerine bir başka hanın yapılması pek mümkün görülmemektedir. Han, onarılmış, yenilenmiş ve Aşağı Yüz'deki ticari merkezin gelişmesi nedeniyle büyütülmüş olmalıdır.

Osmanlı -Türk Mimarisi, han ve kervansaraylar üzerinde incelemeler yapmış Dr. Machiel Kiel'in görüşüne göre, Sulu Han bir klasik devir eseri değildir. Yani XIV. veya XV. yüzyıl yapısı olamaz. Bu devir hanları çok daha dayanıklı ve sağlam olmakta, yapım teknolojisi farklılıklar göstermektedir. Sn. Kiel'e göre, Sulu Han ya da Hasan Paşa Hanı XVI. yüzyıl yapısı olmalıdır.

Uzmanların bu konudaki fikir ve görüşlerini, kendi yorumumuzla birleştirerek, Hasan Paşa Hanı'nın (Sulu Han'ın), 1508 - 1511 tarihlerinde inşa edilmiş olduğunu, 1584 tarihinde ve 1685 tarihinde olmak üzere iki kez onarım ve eklentilerle büyüyen ve değişen bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.

II. Tahtakale ve Karaoğlan Çarşıları

Ankara'nın Başkent oluşundan ve anılan kentleşme eylemlerinden en çok etkilenen çevre, Taşhan Meydanı Çevresi, Tahtakale Çarşısı ve Karaoğlan Çarşısı olmuştur. Buna karşın, diğer geleneksel çarşılar ve Tahtakale Çarşısı, kendini çevreleyen ana cadde kenarları hariç eski dokusu ve kullanımlarını sürdürüyor olmalıdır.

Kamu yatırımlarının daha çok, Atatürk Bulvarı, Yenişehir ve Ulus'ta toplandığı belirgindir. 1917 yangını ile tahrip olan, Işıklar Caddesi, Konya Sokak, Anafartalar Caddesi arasında kalan kesim ise öncelikle planlanarak yapılaşan bölgelerden biridir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus ve çevresinde özellikle yangın geçiren Anafartalar Caddesi ile Hisarpark arasındaki kesimde apartmanlaşma çokça görülmektedir.

1926 yılında, Yenişehir'de 14, Cebeci'de 24 ve Eski Ankara'da ise 202 yeni yapı yapılmıştır (Nalbantoğlu, 1981: 260). I. Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan 1930 öncesi dönemde, çoğu kez mimar olmayanlarca yapılan konut yapılarında bile dönem üslubunun özellikleri görülmektedir ⁶.

Ulus civarında bu tür konut yapıları, yangın bölgesi (Harik Mahali), Çocuk Sarayı Caddesi (Anafartalar Cad.), Bahriyeliler Caddesi (Denizciler Cad.) ve Hükümet Caddesi (Hacı Bayram Cad.) ile Bend Deresi Caddesi arasındaki kesimde yapılaşmıştır.

Anafartalar Caddesi üzerinde, 1924 yılında ikiz kız ve erkek İlk Mektepleri yapılmış,⁷ Adliye Binası inşa edilmiştir. Yenişehir'deki apartmanlaşmaya koşut olarak, burada cadde üzerinde Ankara'nın ilk apartmanları yapılmaya başlanmıştır.

Çocuk Sarayı⁸ binasının yapılması bu gelişmeyi desteklemiştir. Cadde üzerindeki bu gelişmenin, günümüzde Eski şehir dokusunun bazı kesimlerinde de görülebileceği gibi, Tahtakale Çarşısı içine 1929 yangınına kadar giremediği anlaşılmaktadır. Bu çarşı, anılan yangına kadar, çıkmazları, cami, mescit, han ve hamamlarıyla fizikî özelliklerini korumaktadır.

⁶ II. Meşrutiyet ile güçlenen Türkçülük akımının mimarlıkta yansımalarıyla sonuçlanan ilk "Ulusal Mimarlık" yani "Osmanlı Neo-Klasikçiliği", 1920'li yıllarda etkili bir mimari biçimlenmedir (Bkz. Yavuz: 1981).

⁷ Mimar Kemalettin Bey'in eserlerinden olan bu okullara "Gazi Mustafa Kemal" ve "Latife Hanım" adları verilmiştir.

⁸ Himaye-i Eftal: Çocuk Esirgeme Kurumu.

Bu kesimin gelişimi ile ilgili bilgilerimizi, 1929 tarihli kadastral haritadaki doku ile karşılaştırdığımızda, Sulu Han ve çevresi ile Tahtakale Çarşısının en az yüz yıl önceki fizikî durumunu koruduğunu söylemek mümkün görülmektedir (Tunçer, 2001) (Bkz. Harita 1. 1929 Tarihli Kadastral Haritalarda Sulu Han ve Çevresi).

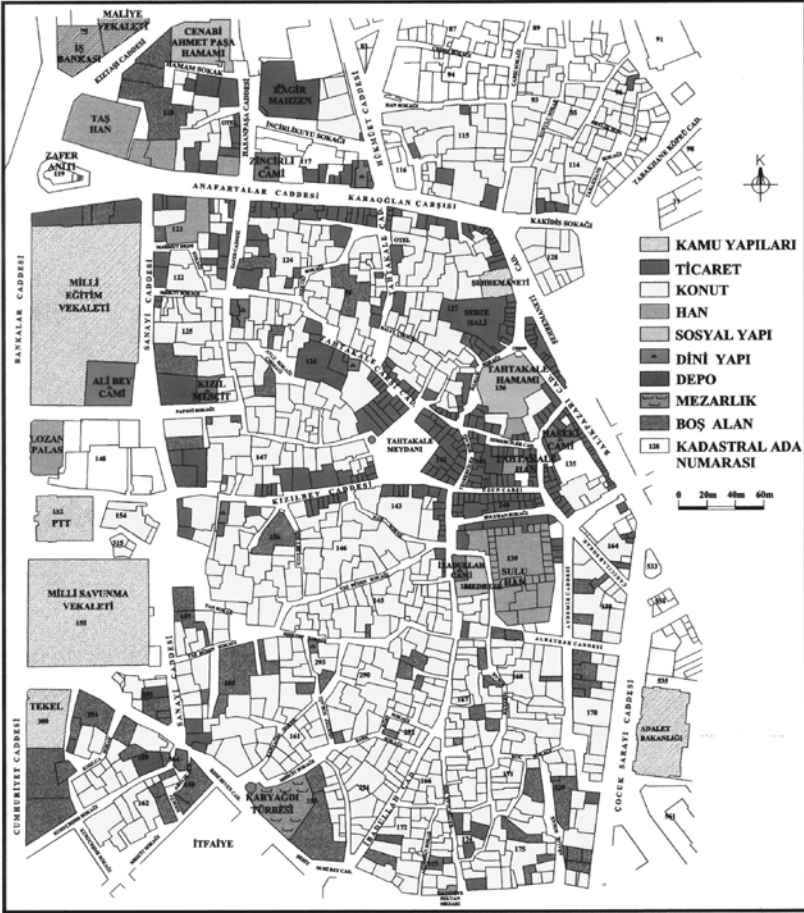
1929 tarihli kadastral harita, Tahtakale Çarşısı'nı yangından önceki fiziki durumunu gösterdiği için tarihsel önem taşımaktadır. Bu yangın, 1929 yılı ortalarında, Sulu Han civarında başlamış ve bütün çarşı bir gecede yanmıştır.⁹

Yangın, günümüzde Ankara Belediye Binası olan ve o zamanlar sebze hali olarak kullanılan yere kadar yayılmış ve ancak yangın bombaları atılarak durdurulabilmiştir. Top top kumaşların yandığı, zararın 2 milyon liradan fazla olduğu belirtilmektedir. Hasan Paşa ve Tahtakale Hamamları ile, Haseki Camii de yangında hasar gördükleri için yıktırılmışlardır (Ayverdi, 1953: 48).

Tahtakale hanı ile adı saptanamayan ve paftalarda "Han" olarak belirtilen küçük bir iki han da yangında tahrip olmuşlardır. Bu kısım daha sonraları doldurularak yükseltilmiş, Sulu Han'ın birinci kat seviyesinden Posta Caddesi (Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi) geçirilmiş, yanan kısma da Ulus Şehir Hali inşa edilmiştir.

Böylece, Tahtakale Çarşısı'nın diğer sosyal ve dini yapılarla beraber yok olduğu, Sulu Han'ın da kısmen tahrip olup ticari önemini kaybettiği görülmektedir. Sulu Han bir müddet bu terk edilmiş ve harap durumunu kurumuş ve ön kısımları zamanla tamamen yıkılmıştır (Konyalı, 1944).

⁹ (Kemal, 1983: 34 ve 52)'de bu yangın anlatılmaktadır.

Harita 1: 1929 Tarihli Kadastral Haritalarda Sulu Han ve Çevresi

Kaynak: Kuyud-u Kadime Arşivi'nden elde edilen haritalar üzerinde kişisel çalışma

Sağlam kalan kısımlarında ise, 1950'lere kadar sebze ve meyve satıldığı bilinmektedir (Gülekli, 1949: 128) (Fotoğraf 1). Kadastral Haritalarda, ticari kullanımların Ulus Meydanı, Karaoğlan Çarşısı, Balıkpazarı, Tahtakale Çarşısı ve Sulu Han'a kadar ana cadde kenarları ve sokak aralarında yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. Harita 1).

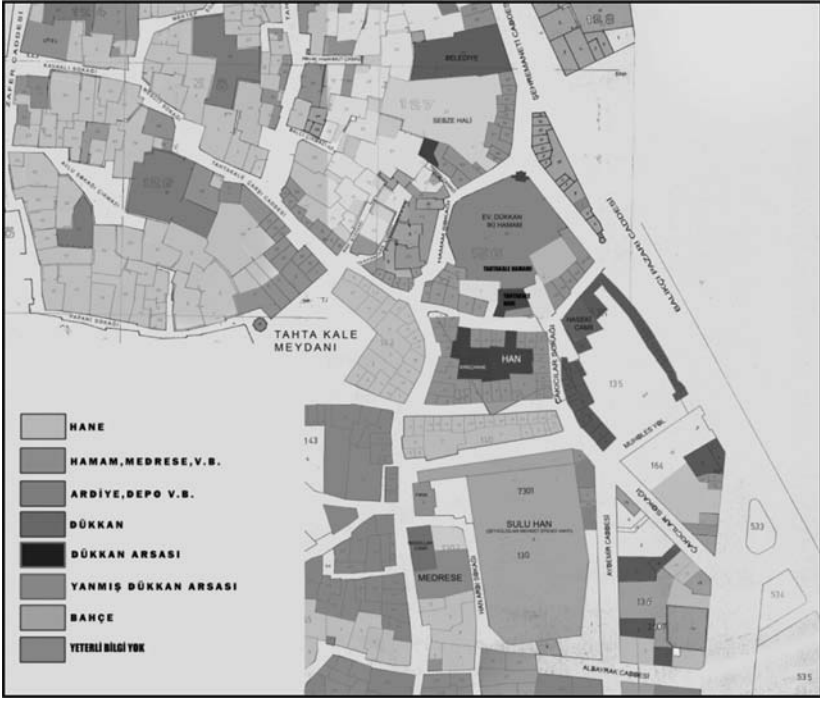
Fotoğraf 1: Sulu Han 1939 Tarihinde (Sebze Hali Olarak Kullanılırken)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

Tahtakale yangını öncesinde, Sulu Han'ın karşısında, bir sıra dükkânı ile Uzun Çarşı'nın bir bölümü yer almaktaydı.

Uzun Çarşı; Kızıl Bey Caddesi ile, üçüncü surun başlıca kapılarından biri olan Eset Kapısı'na bağlanmaktaydı. Bu tarihlerde açılmış bulunan Atatürk Bulvarı'na Uzun çarşının başlıca bağlantısı olarak görülmektedir. Uzun Çarşı'nın kuzeyinde, Tahtakale Han'ı (Tahtacı Hanı) 18 odası ile, çarşının ikinci büyük Hanı'dır. Keçeciler Hanı'nın ise, Tahtakale Hamamı yakınında daha küçük bir han olduğu sanılmaktadır.

İbadullah Camii, Haseki Camii, Hallaç Mahmud Camii yöredeki dini yapılardır. Tahtakale Hamamı ile Hasan Paşa Hamamı da çarşının başlıca sosyal amaçlı yapılarıdır.

Hallaç Mahmud Camii'nin önünde, haritalarda "Tahtakale Meydanı" olarak belirtilen bir açıklık bulunmaktadır. Bu meydan, belki de daha önce bir yangın sonucu oluşmuştur, ancak bu konuya ilişkin herhangi bir bilgi bulunamamıştır (Bkz. Harita 2. 1929 Tarihli Kadastral Paftası).

Harita 2: 1929 Tarihli Kadastral Haritalarda Sulu Han ve Çevresi
Kaynak: Kuyud-u Kadime Arşivinden elde edilen haritalar üzerinde kişisel çalışma

Tahtakale Çarşısı ve Sulu Han, günümüzde oldukça aktif bir ticari bölge olan, ve İbadullah Camisi yanından güneye doğru uzanan İbadullah Caddesi ile güneye; Tahtakale Çarşısı Caddesi ile kuzeye bağlanmaktadır.

Bu tarihte, Sulu Han'ın güneyinin tamamen konut dokusu olduğu görülmektedir. Bu bölgede, yer yer boş arsalar rastlanmaktaysa da oldukça yoğun bir konut dokusu bulunmaktadır.

Balıkpazarı Caddesi (Şehremaneti Caddesi) üzerinde ve Tahtakale Hamamının hemen karşısında "Sebze Hali" bulunmaktadır. Günümüzde burada Ankara Büyük Şehir Belediyesi Başkanlık Binası bulunmaktadır.

Bu yıllarda (1929) Haseki Camii doğusunda, Balıkpazarı Caddesi üzerinde bir sıra dükkan bulunmaktadır. Yolun öbür tarafının paftaları elde edilemediğinden tanımlanamamaktadır.

1929 tarihli kadastral haritalar üzerinde yapılan analiz çalışması sonucunda:

Tahtakale Çarşısı:	210 dükkan
Balıkpazarı Caddesi üzeri:	50 dükkan
Karaoğlan Çarşısı:	95 dükkan
Toplam:	355 dükkan

Sonuç olarak; modern merkez Taşhan (Ulus) Meydanı ile Karaoğlan Çarşısı'na kaymış, ana yol kenarları hariç Tahtakale Çarşısı 1929 tarihli yangına kadar geleneksel dokusunu ve özelliklerini sürdürmüştür.

III. Mimari ve Yapısal Özellikleri

III.1. Mimari Elemanlar

III.1.1. Plan Şeması

Sulu Han asimetrik bir plana sahiptir. Kare planlı (kareye çok yakın) bir ana bölüm ve buna bitişik asimetrik bir ikinci bölümden oluşmaktadır. Bu ikinci bölüm, güney uçta arazinin şekline ve yanından geçen sokaklara uyularak köşeleri pahlandırılmıştır ve ana bölüme göre daha dardır.

Kare planlı ana bölüm ortasında büyük bir avlu bulunmaktadır. Avlu ortasında iki katlı olarak kare desteklerle taşınan haç tonozlu bir revak sırası ile çevrilidir (Bkz. Plan 1. Sulu Han Restorasyon Projesi (Zemin Kat)).

Bu revak sırasının arkasında, sivri beşik tonozlu odalar dizisi bulunur. Ana bölüme bitişik ikinci kısımda da, ortada daha küçük bir avlu ve

etrafında zemin katta U şeklinde, aynalı haç tonozlu iki bölüm bulunmaktadır.

Girişin iki yanında ise büyükçe iki oda bulunmaktadır ve restorasyonda birine tuvalet kullanımı verilmiştir. Öbürü depo olarak kullanılacaktır. Bunun yanında ise küçük bir hamam bulunmaktadır.

Sulu Han'a orijinal giriş, kuzey-güney istikametinde zemin katta tek bir portalden sağlanmaktaydı. Ancak, bu giriş kısmı, Ulus Şehir Halinin yapımı ve önünden Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi'nin geçirilmesi esnasında örtülmüş ve Han ikinci katın hemen hemen saçak seviyesine kadar kuzeyden dolgu malzemesi ile kapatılmıştır.

III.1.2. Arasta ve Ahır Bölümleri

Ana avlunun batısında, kuzey-güney doğrultusunda yer alan tonozla örtülü iki bölümden meydana gelmiştir ve iki uçta güneye açılmaktadır.

Bu kısmın zeminde devam edip etmediği için bir kazı yapılması gerekmektedir. Ancak, gene 1929 haritasında Sulu Han Sokağın günümüzdeki şeklini koruduğu görülmektedir. V. Vincke'nin 1839 tarihli Ankara Haritası'nda da sokak aynı konumda görülmektedir.

Büyük bir ihtimalle sokağı kapatmayacak bir şekilde bir veya iki dükkan kalıntısı bulunabilir kanısındayız.

III.1.3. Dükkanlar

Kuzeyde zemin katta yer alan dükkânlar da yolun geçirilmesiyle örtülmüşlerdir. Dışa açılan II dükkânın Han'ın iç kısmı ile bağlantısı yoktur. Arastanın ise biri küçük 7 adet tonozlu dükkânı bulunmaktadır.

III.1.4. Giriş

Hanın restorasyon sonrası girişi, Hal karşısında Posta Caddesi'nden bir ana giriş kapısı ile eğimli bir iniştir. Özgün giriş, daha önce bahsedildiği

gibi zemin katta bulunmaktadır ve yol kotundan 5-6 metre kadar aşağıdadır. Üst katlardaki odalar revaka açılmakta ve buraya bakan pencereleri bulunmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: Sulu Han Özgün Girişi (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

III.1.5. Merdivenler

Girişin doğusunda bulunan merdivenler yardımıyla zemin kat revakına inilmektedir. Arka bölümde avlunun kuzey-doğusunda bulunan hamam yanında bulunan bir merdiven de bu kısmın iniş çıkışını sağlamaktadır. Ayrıca bu bölüm zemin katında arazinin eğimine uygun olarak merdivenler bulunmaktadır.

III.1.6. Açıklıklar

Giriş Portalı: Orijinal girişin üstündeki oda bozularak giriş sağlanmıştır. Tonoz değiştirilerek betonarme bir giriş yapılmış, üçgen alınlıklı giriş oluşturulmuş, ortadaki nişler gösterilmiştir.

III.1.7.Kapılar

Giriş kapısı: Özgün giriş kapısı 2.90 metre genişliktedir. Oda kapıları: Zemin kat oda kapıları 1.05-1.15 metre genişlikte üzerleri sağır, sivri tuğla kemerli açıklıklar şeklindedir.

III.1.8.Pencereler

Alt kat oda pencereleri revaka açılan 0.65 metre genişlikte, üzerleri sivri, sağır tuğla kemerli açıklıklar şeklindedir (Lokma demir parmaklık). Üst kat pencereleri, içte 0.65 metre, dışta 0.55 metre genişlikte, taş söveli açıklıklardır. Üzerlerinde sağır alınlığı çevreleyen sivri tuğla kemerleri vardır.

Mazgal pencereler, üst kat batı ve güney batı odalarda bulunmaktadır.

III.1.9. Nişler

Zemin katta, ön bölümün hemen bütün odalarında mevcuttur. İkinci bölümde ise zemin katta hiçbir niş yoktur.

Üst katta, her iki kısımda da bütün odalarda niş bulunmaktadır.

III.1.10. Ocaklar

İkinci bölümün güney cephesinde sadece 4 ocak bulunmaktadır. Bu kısmın ahır ve depo olarak kullanıldığı ve bu nedenle burada fazla ocak bulunmadığı belirtilmiştir. Diğer bütün odalarda ocak bulunmaktadır.

III.1.11. Strüktürel Elemanlar

1. Temeller

Moloz taşlarla inşa edilmiş ve restorasyon esnasında çeşitli yerlerden desteklenmiştir.

2. Döşeme Kaplamaları

Alt kat odalarında kare tuğla döşeme, revaklarda ise, taş kaplama mevcuttur. Giriş kapısı eşiği, oda giriş eşikleri yonu taşıdır.

3. Duvarlar

Restorasyon öncesinde, batı ve kuzey cephesi tamamen yıkılarak sadece dış duvarlar kalmıştı. Güney kısımlar ise, yarıdan itibaren toprak altında kalmış ve kapanmıştı (Fotoğraf 3-4-5).

Fotoğraf 3: Sulu Han Batı Cephesi (Yıkım Öncesi) (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

Fotoğraf 4: Sulu Han Kuzey Doğu Köşesi (Tamamıyla yıkılmış durumu) (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

Fotoğraf 5: Sulu Han Ön ve Arka Avlunun Harap Durumu (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

Her iki kısımda da Han duvarları moloz taştan yapılmış, bazı yerlerinde taşların arası derz edilmiştir. Desteklerde bir kesme taş, üç sıra tuğla kullanılmıştır (Bkz. Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 6: Sulu Han Kazı Esnasında (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

Fotoğraf 7: Sulu Han Kazı Esnasında (1971)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

4.Revak ve Kemerler

Ana bölüm avlusu etrafında, kare desteklerle taşınan yarım haç+beşik tonozlu bir revak sırası bulunmaktadır.

Arka bölümün birinci katında, öndeki gibi haç tonozlu bir revak sırası avluyu çevirmektedir.

Oda kapı ve pencereleri üzerinde ise sivri tuğla kemerler bulunmaktadır.

5.Silmeler

Yapı üzerinde beş sıralı “kirpi saçak” bulunmaktadır.

6.Üst Yapı

a. Tonozlar: Yapının ön kısmında, revak sırası haç tonozlu, odalar ise sivri beşik tonozludur.

Arka kısımdaki U biçimindeki ahır veya depo olarak kullanıldığı tahmin edilen bölümler aynalı haç tonozludur. Bu kısmın birinci katında, revak sırası yarım haç, yarım beşik, odalar ise sivri beşik tonozludur.

Arasta ise sivri beşik tonoz ile örtülüdür.

b. Çatı Kaplaması: Özgü çatı kaplamasının alaturka kiremit olduğu bilinmektedir (Bkz. Fotoğraf 8. Sulu Han'ın yıkılmadan önceki fotoğrafı-1956).

Restorasyonda, alaturka kiremit boyunda kesilmiş ve boyanmış aternit çatı kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.

Hafif ve izolasyon sağlayıcı olduğundan bu malzemenin tercih edildiği yetkililerce belirlenmiştir.

Fotoğraf 8: Sulu Han'ın Yıkılmadan Önceki Fotoğrafı (1956)
Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi

İnşaat Malzemesi

1. Yonu Taş ve Tuğla Kısımlar

Avlu cephelerinde yonu taş ve tuğla sıralardan oluşan örgü sistemin bulunduğu kısımlarda iyi bir işçilik göze çarpmaktaydı. Geçen zaman içinde, yangın, yıkılma ile tahrip olan yapının kalan kısımlarında, taş tuğla sıraları ve derzlerde büyük hasar olduğu söylenmektedir.

2. Moloz Taş Kısımlar

Moloz taş örgü sisteminin kullanıldığı yerlerde işçilik nispeten daha kötüydü. Bu kısımlar da büyük oranda yenilenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, E. H. (1953). *Fatih Devri Mimari Eserleri*. İstanbul Fethi Derneği. İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1973). *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*. Basılmamış Doktora Tezi. A.Ü. DTCF. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü. Ankara.
- Ergenç, Ö. (1980). XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul.
- Eyice, S. (1972). *Ankara'nın Eski Bir Resmi*. T.T.K. Atatürk Konferansları (IV. Cilt'den ayrı basım). Ankara.
- Gülekli, N. C. (1949). *Ankara: Tarih Arkeoloji*. Doğu Matbaası. Ankara.
- Kemal, M. (1983). *Türkiye'nin Kalbi Ankara*. Çağdaş Yayınları. İstanbul.
- Konyalı, İ. H. (1944). *Ankara Abideleri*. Ankara.
- Konyalı, İ. H. (1945). *Akşehir Tarihi*, İstanbul
- Mamboury, E. (1934). *Ankara, Guide Touristique*. Ankara.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (1981). "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Yükselen Orta Sınıf Üzerine", *Tarih İçinde Ankara*. Eylül 1981 Seminer Bildirileri. ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Basım İşliği. Ankara.
- Ongan, H. (1974). *Ankara'nın I No'lu Şer'iyе Sicili, 14 Mayıs 1583-12 Şubat 1584*. D.T.C.F. Yayınları, Ankara.
- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Yapılar*. A.Ü. DTCF Yayınları, No: 209, A.Ü. Basımevi. Ankara.

- Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. YY)*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Kültür Eserleri Dizisi No: 292. Ankara.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I* (1983). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İlaveli II. Baskı, Ankara.
- Yavuz, Y. (1981). *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*. Doktora Tezi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Ankara.

Prof. Dr. Mehmet Tunçer: 1956 İstanbul doğumludur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1980 Mezunudur. Aynı bölüm ile Restorasyon Bölümü Ortak Yüksek Lisans Programında; “Kentsel Koruma” konusunda yüksek lisans programını (1985) ve Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset ABD Doktora programını (1995) tamamladı. 1999 yılında “Şehircilik ABD–Kentsel Yenileme ve Koruma Bilim Dalı”nda Doçent oldu. Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim üyesi ve Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset ABD ile Sosyal Çevre Bilimleri ABD dalında öğretim görevlisi (yarı-zamanlı) olarak görev yaptı. Hâlen Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Başkanudur.

Yenişehir, Sıhhiye (1930)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, Belvü Palas inşaatları sürüyor. Vakıf İşhanı temel seviyesinde (1928)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Bankalar Caddesi, Osmanlı Bankası (1940)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Kaleden Ankara'nın Görünüşü (1936)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankaralı Âyan Aileler Hakkında Bazı Bilgiler

*

Some Information regarding Âyan Families in Ankara

Mustafa Kaya

Özet

Bu çalışma, 18. yüzyılda Ankara'da yaşayan Âyan aileler hakkında bazı bilgileri incelemektedir. Bu çalışma ile amaçlanan Ankara merkez ve yakın çevresinde ikamet eden ve güç ve itibar sahibi yerel köklü aileler olarak bilinen Müderriszadeler, Nakkaşzadeler ve Muslupaşazadeler'in aile soylarını ve özellikle âyanlık mücadelesi veren bireylerinin mal varlıkları ile sosyal statülerini ortaya koymaktır. Çalışmada, Ankara'ya ait 18. Yüzyıl şer'îye sicilleri ve diğer bazı arşiv kaynakları taranmış ve bu belgelerden bu ailelere ve bireylerine ait bilgiler tasnif edilerek irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ankara, Âyanlık, Müderriszadeler, Nakkaşzadeler, Muslupaşazadeler

Abstract

The subject of this study is to analyse some information about Ankara's Ayan (Provincial Notable) Families in 18 the century. We aimed to reveal Müderriszade, Nakkaşzade and Muslupaşazade Families's Lines and their assets and social status, which were known with their power and honour in the center of Ankara and near regions. In this study, we scanned 18 th century's şer'îye registries and the other archive resources and we analysed by classifying this families and person's information.

Keywords: Ankara, Âyanlık, Müderriszadeler, Nakkaşzadeler, Muslupaşazadeler

1. Giriş

Bu çalışmanın konusu, genel anlamıyla Anadolu'nun merkez ve taşra yerleşimlerinde güç ve servet sahibi olarak halk tarafından kabul edilen ve onların temsilcilik görevini üstlenen ve âyan olarak nitelenen birey ve ailelerden, 18. yüzyılda Ankara özelinde bu görevi yürütmeye çalışan ailelerin soyları ve âyanlık mücadelesi içine giren bireyleri hakkında bazı bilgilerin belgeler doğrultusunda irdelenmesidir.

Ankara'nın merkez ve bazı yakın çevresinde âyanlık mücadelesi veren özellikle dört aile bilinmektedir. Müderriszâdeler, Nakkaşzâdeler, Muslupaşazâdeler ve Mimarzâdeler olarak bilinen ve isim yapmış bu ailelerden ilk üçünün belgelerdeki mevcut bilgilere göre ön plana çıktıkları, Mimarzâdelerin ise bu ailelere göre biraz daha geri planda kaldığı gözlenmiştir¹. Bu nedenle de çalışmanın kapsamı, ilk üç aile ile sınırlı tutulmuştur. Bununla beraber, gerek âyanlık ile ilgili, gerekse diğer bazı çalışmalarda, bu üç aile ve bazı aile bireyleri hakkında verilen bilgiler kişilerin âyanlık mücadeleleri ve ilmî çalışmaları ile sınırlı olup², aile ilişkileri ve sahip oldukları servetleri hakkında ayrıntılı bir çalışmanın ortaya konmamış olması bu çalışmaya yön veren etken olmuştur. Bu çalışma aynı zamanda bu yönüyle Ankara'lı âyan ailelerin yerel yöneticilik ve temsilcilik yönleri hakkında yapılması planlanan diğer çalışmalara da ön hazırlık niteliği de taşıması bakımından da anlamlıdır.

2. Ankaralı Başlıca Âyan Aileleri

Anadolu ve Rumeli'nin birçok bölgesinde; güç, statü ve servet edinimi üzerine kurulu olan âyanlık için, bireysel girişimler olduğu kadar güçlü

¹ Yapılan arşiv çalışmalarında, Mimarzâdelere ilişkin bilgilerin, diğer ailelere kıyasla çok sınırlı olduğu gözlenmiştir. Bundan dolayı, bu aileye ilişkin ayrı bir çalışma yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

² Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, TTK-Ankara 1994, Koç Gülçin, Sadullah Efendi'nin İlm-i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankara'sına Bir Katkı, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24 Güz-2008. s.369-392.

yerel ailelerin de ciddi mücadeleleri olduğu bilinmektedir. Ankara'daki bazı güçlü ailelerin ve önde gelen bireylerinin de bu yönde uğraş verdikleri de bir gerçektir. Bu doğrultuda Ankara merkez ve merkeze bağlı kazalarda yaşanan çeşitli olaylarla isimlerini duyuran bazı kişi ve aileler, âyanlıklarını sahip oldukları güçleri nispetinde kazanabilmişler ve devam ettirebilmişlerdir. Bu noktada, Ankara âyanlarından merkezde mücadele verenlerin, taşradakilere göre daha etkin olduklarını söylemek de mümkündür. Öyle ki, güçlü ve köklü ailelere mensup olan bu kimselerin diğer aile fertleri de âyanlık mücadelesi içinde olmuşlar, bu nedenle de bazen birden fazla aile ferdi aynı bölge üzerinde farklı yerlerde ya da aynı bölgede farklı dönemlerde âyanlıklarını devam ettirmişlerdir. Böylelikle de kendi içlerinde bir devamlılık sağlamışlardır.

Kendini halka kabul ettirip, devletin gözünde meşruluk kazanma süreci olan âyanlık mücadelelerinin taşra ayağını oluşturan bu kimselerin, ya bu unvanı elde etme yolunda iken yarıştan çekilme durumunda kaldıkları ya da yalnızca kısa bir süreliğine bu unvanı taşıyabildikleri görülmektedir. Bazen devletin kendilerine verdiği yerel yöneticilik ve temsilcilik görevleriyle meşru bir statü kazanan³, ancak genellikle zorbalık ve zulüm ile âyanlık mücadelesini sürdüren bu kişilerin, yanlarına topladıkları silahlı adamlarla köyleri basıp, malları yağmalamak ve bazen daha da ileri giderek, adam öldürmek gibi eylemlerle adlarından söz ettirdikleri bilinmektedir. Örneğin, Şorba kazasından Hacı Ömer oğlu Hacı Osman ile Yabanabâd kazasından Hacı Halil oğlu Ali, âyanlık (Cevdet Dahiliye No:10780-14125), Ayaş kazasından Abdülhalim şehir kethüdalığı (AŞS-179/234) ve Ankara'ya bağlı Bayındır karyesinden Hacı Hasan, âyanlık ve serdarlık iddiasıyla halka zulmetmişlerdir (AŞS-178/126).

Kazaların merkezden farklılaşan bir diğer yanı ise, dinî ve hukuki görevlerde bulunmuş kimselerin zaman zaman âyanlık mücadeleleri vermiş olmalarıdır. Örneğin, Çubukabad kazası ahalisinden eski naib

³ Ankara'lı âyanların yerel yönetici ve temsilci olmalarıyla ilgili bilgiler ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.

olan İsmail Efendi, 1767 senesinde âyanlık iddiasıyla salyane defterlerine kendisi için fazladan zam yaparak halktan haksız yere para toplarken (AŞS-152/191), Hacı Bayram zaviyesinin zaviyedarı Mehmed Tayyib (baba) ile eski müftü Süleyman, 1792 senesinde, mal kazanma sevdası ile eşkıyayı halk üzerine saldırtarak, perişan olmalarına sebep olmuşlardır (AŞS-184/151). Halk arasında belli bir saygınlığa sahip olan bu kişilerin bu tarz olumsuz davranışlarda bulunmalarının, itibar kazanma isteği ile bağdaştırılamayacağı için daha fazla mal ve para edinme amacı içerisinde oldukları düşüncesi daha ağır basmaktadır.

2. 1. Müderriszâdeler

Ankara'nın 18. yüzyılda âyanlık mücadelesi veren aileleri arasında haklarında en fazla bilgiye ulaşabildiğimiz aile, Yakup Niâl, Hatuni ve Debbağın mahallelerinde ikamet ettikleri bilinen Müderriszâdeler'dir. Özellikle âyanlığı elde etme süreçlerinde halk ve devlet ile yaşadıkları olumsuzluklar neticesinde yüzyıl içinde isimlerinden epeyce söz ettiren Müderriszâdelerin, ünlerinin esas kaynağını ise geçmişleri teşkil etmekte idi. Ailenin babadan gelen soy ağacına ilişkin daha önceki yüzyıllara ait bilgiler bulunmamakla birlikte anne tarafından gelen soyun, 17. yüzyıldan itibaren Hacı Bayram-ı Velî'ye dayandığı bilinmektedir. Hacı Bayram-ı Velî soyundan olan İneyetullah Baba (veya Bey), Taci Hatun adında bir kadınla evlenmiş ve bu birlikteliğinden iki kızı olmuştur. Bunlardan, Fatma'dan doğan Saime Hatun, Müderriszâdeler'den Ahmed bin Abdurrahman bin Mehmed ile evlenmiş, böylelikle Müderriszâdeler, Hacı Bayram soyu ile birleşmişlerdir. Saime Hatun ile Ahmed bin Abdurrahman bin Mehmed'in evliliklerinden iki oğulları olmuştur. Bunlardan biri, Şeyhî Mustafa, diğeri ise Mehmed Emin'dir⁴. Bu kişiler, Hacı Bayram sülalesinden Müderriszâdeler kolunun kurucuları olmuşlardır (Bayramoğlu: 1983: 90-

⁴ Fuat Bayramoğlu'nun, Mehmed Emin olarak belirttiği bu isim kaynaklarda Mehmed Efendi olarak geçmektedir.

114). Müderriszâdelerin soyları ile ilgili bu bilgi, kullandıkları “seyyidlik” unvanının kaynağını da açıklamakta⁵, fakat ailenin baba tarafından da bu unvana sahip olup olmadıkları bilinmemektedir.

Arşiv belgelerinde değişik yer ve zamanlarda ismi ve bahsi geçen Müderriszâde ailesine mensup kişilere ilişkin bilgilerde, bazı kopukluklar olmasına karşın bir soy ağacı oluşturmak mümkün olmuştur. İncelediğimiz dönemde ilk olarak, Müderriszâde es-seyyid Abdurrahman Efendi oğlu Müderriszâde es-seyyid Ahmed Efendi’yi görmekteyiz. Ahmed Efendi’nin, kesin olarak bildiğimiz Mustafa Efendi ve Mehmed Efendi adlarında iki oğlu bulunmaktadır. Ancak, 1816 senesine ait bir vakıf kaydında, es-seyyid el-hac Hasan Efendi bin Ahmed isminde, müderrislik yapan birine rastlamaktayız ki, ailede başka Ahmed Efendi adında birisinin olmaması ve senelerin birbirine yakınlığı, bu kişinin de Ahmed Efendi’nin oğlu olma ihtimalini güçlendirmektedir (Vakıf Defteri No:580, s.166, sıra No:81). Bunlardan, “Şeyhî” mahlasını alan Mustafa Efendi, güçlü bir eğitim görüp hatta astronomi ve astroloji dallarında ün kazanmış ve bu ününden dolayı dönemin padişahı Sultan III. Mustafa’nın dikkatini çekerek İstanbul’a çağırılmıştır. Burada yerleşip vefat eden ve Üsküdar’da gömülü olan Mustafa Efendi’nin, Afife Hanım ile olan evliliğinden iki oğlu olmuştur. Oğullarından büyük olan Abdülkerim Efendi Ankara’da yaşamış olup, hat sanatı ve şiir ile uğraşmıştır. Amcasının kızı Afife Hanım⁶ ile evlenen Abdülkerim Efendi’nin de, Sadullah İzzet Efendi⁷ ve Mehmed Vahid Efendi⁸ adlarında iki oğlu ile

⁵ Seyyidlik ve şerifliğin Osmanlı’daki kullanımı için bkz. Rüya Kılıç, *Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul-2005.

⁶ Abdülkerim Efendi’nin, amcasının ismi belirtilmemekle birlikte, kesin olarak bildiğimiz amcası Mehmed Efendi’nin, bu isimde bir kızının bulunmamasıdır. Bundan dolayı Afife Hanım ya Hasan Efendi’nin kızı ya da Ahmed Efendi’nin kayıtlarda rastlamadığımız başka bir oğlunun kızı olabilir.

⁷ Âlim, şair ve astronom olan Sadullah İzzet Efendi’nin, Abdullah Efendi ve Mustafa Pertev Efendi adlarında iki oğlu ile Necibe Hatun adında bir kızı vardır (Erdoğan:2004:404). Mustafa Pertev Efendi’nin ise, Mehmed Galip Bey adında bir oğlu (Nazım-Sıdika-Zehra) ile Süveyda adında bir kızı (Tahsin-Husrev-Namık) vardır. Ayrıca, Necibe Hatun’un, Ankara’lı Serattarzade ailesinden Emin Efendi ile evliliklerinden doğan Sadullah Aktar’ın kızı Sadberk Hanım, Vehbi

Necibe ve Molla Kadın adlarında iki kızı olmuştur. Şeyhi Mustafa Efendi'nin diğer oğlu Arif Mehmed Efendi ise 1757 senesinde doğmuş olup, "Tüfekçibaşı" adıyla ün kazanmıştır (Bayramoğlu:1983:115-117). Müderris olan ve 1815'de Yenişehir, 1821-22'de Edirne ve 1823-24'de ise Mekke mollası olduktan sonra 1826-27'de İstanbul payesi alarak 1828'de de vefat eden Arif Mehmed Efendi'nin (Süreyya:1996:317), Hayri ve Daniş adında iki oğlu olmuş, bunlardan Daniş Efendi'nin ise Zekiye adında bir kızı ile Halit adında bir oğlu olmuştur (Bayramoğlu:1983:104). Ahmed Efendi'nin bilinen diğer oğlu Mehmed Efendi'nin (ö.1779) hakkında ise, nispeten daha fazla bilgi bulunmaktadır (AŞS-168/126). Mehmed Efendi'nin, terekesinden öğrendiğimize göre; Rukiye, Esmâ ve Fatma kadınlarla yapmış olduğu evliliklerinden Abdullah Efendi, Ataullah Efendi, Tahir Efendi, Abdülhamid Molla, Mehmed Emin Molla ve Abdurrahman Molla olmak üzere altı oğlu ile Şerife Fatma, Şerife Emine kadın ile Nefise ve Zübeyde olmak üzere dört kızı olmuştur⁹. Mehmed Efendi'nin ayrıca İbrahim Efendi adında bir oğlu daha olup, kendisinden on bir sene evvel vefat etmiştir (AŞS-155/154). İbrahim Efendi'nin de terekesinden, Şerife Hatice Hatun ile bir evlilik yaptığını ve bu evlilikten es-seyyid Abdurrahman, es-seyyid Hamid ve es-seyyid Mustafa isminde üç oğlu ve Şerife Ümmü Gülsüm adında bir kızının olduğunu öğrenmekteyiz. Bu arada İbrahim Efendi'nin annesi olan Şerife Afife (?) Hatun'un isminin, babası Mehmed Efendi'nin terekesinde isimleri sayılan hanımları arasında geçmemesi, onun da Mehmed Efendi¹⁰ daha hayatta

Koç ile evlenerek, Müderriszade ailesinin soyunu başka bir koldan devam ettirmiştir (Bayramoğlu: 1983:113).

⁸ Mehmed Vahid Efendi'nin, Seride, Şefika ve Hibetullah adında üç kızı ile Tevfik Adında bir oğlu olmuştur. Tevfik Bey'in soyundan da Mustafa ve Ata Efendi'ler gelmiştir (Bayramoğlu: 1983:104).

⁹ Fuat Bayramoğlu, aile soy kütüğünde Mehmed Emin Efendi'nin; Tahir, Emin, Ataullah, Abdurrahman ve Hamid adlarında beş oğlu ile Afife ve Ayşe adlarında iki kızı olduğunu belirirken, Mehmed Emin Efendi'nin terekesinde, bu isimlerin haricinde Abdullah ve İbrahim adlarında iki oğlu ile Fatma, Emine, Nefise ve Zübeyde adlarında dört kızının daha isimleri geçmektedir. Ayrıca, Afife ve Ayşe adlarındaki kızlarının isimleri, terekede geçmemektedir.

¹⁰ Mehmed Efendi'nin oğulları ve kızlarının son döneme kadar gelen soy kütükleri için bkz. (Bayramoğlu:1983:104).

iken vefat ettiğini göstermektedir. Mehmed Efendi'nin oğullarından Abdullah Efendi, Şerife Nesibe kadın ile evlenmiş ve Ahmed Raşid Molla isminde bir oğlu olmuştur. Ancak Abdullah Efendi ile oğlu Ahmed Raşid Molla da Mehmed Efendi ile aynı yıl olan 1779 yılında vefat etmişlerdir(AŞS-170/ 27). İncelenen belgelerde, Müderriszâdelere mensup Feyzullah Efendi ve Hüseyin Ağa Kethüda Müderriszâde Efendi isimli iki kişinin daha değişik davalarda şahit olarak isimleri geçmektedir fakat bu kişilerin aile içinde kimlerle ve nasıl bir akrabalık ilişkisi olduğuna dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Eldeki bulgular doğrultusunda tespit edebildiğimiz bu aile bireyleri içerisinde âyanlık mücadelesi veren ve her biri bir kuşağı temsil eden üç isim ön plana çıkmaktadır. Bunlar, Müderriszâde es-seyyid Ahmed Efendi ve Ahmed Efendi'nin oğlu es-seyyid Mehmed Efendi ve Mehmed Efendi'nin oğlu es-seyyid Mehmed Emin Efendi'dir.

Ankara'nın büyük ve önde gelen ailelerinden birisi olan Müderriszâdelerin, bazı belgelerde isimleri geçen aile bireylerinin önünde zikredilen "eşraf-ı kuzat" tabiri, ailenin aynı zamanda kadı eşrafından olduklarını da göstermektedir. Ancak aile soy ağacında kadı olarak görev yapan bir kişi görünmektedir. Daha önce bahsi geçen ve 1779 yılında Müderriszâde'lerin seferden affedilmeleriyle ilgili verilen bir fermanın içeriğinde isimleri verilmeyen üç kardeşten birisinin, İznik'te kadı olarak görev yaptığı belirtilmektedir (AŞS- 179/ 223). Yine aynı belgede bahsi geçen diğer iki kardeşlerden bir diğerinin de Enderun-u hûmâyün ağalarından olduğu ötekinin ise yatalak bir hasta olduğu bilgisi yer almaktadır. İsimleri bilinmeyen ve aile içerisindeki bağlantılarını tespit edemediğimiz bu kişiler hakkında diğer belgelerde herhangi bir bahis geçmemesi, Müderriszâde'lerin devlet ile resmi ilişkileri hakkında yeterince bilgi edinilmesinin önüne geçmiştir.

Müderriszâdeler, köklü ve saygın bir aile olmanın yanı sıra sahip oldukları hatırı sayılır bir mal varlığı ile de dikkat çekmektedirler. İncelediğimiz belgeler içerisinde yer alan Mehmed Efendi ile oğulları İbrahim Efendi ve Abdullah Efendi'nin tereke kayıtları, bize bu konuda

bazı bilgiler vermektedir. Bu kayıtlara göre, Mehmed Efendi ailenin mal varlığı açısından en zengini olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmed Efendi'nin Ankara'nın merkez ve civarında olmak üzere 11.130 guruş değerinde yedi adet ev, 1250 guruş değerinde dört adet bağ bahçe, 2500 guruş değerinde iki adet değirmen, 4630 guruş değerinde 14 adet dükân ve içinde 2534 guruş değerinde arpa ve buğdayın olduğu altı adet ambar ile ciddi sayı ve değerde gayr-i menkule sahip olduğunu görmekteyiz (AŞS-168/126, AŞS-169/112, AŞS-155/154). Gündelik eşyalarının değeri ise 16550 guruş olan Mehmed Efendi'nin, çeşitli türde ve miktarda 681 guruşluk hayvanatı ve ortaklıklarından 1621 guruş alacağı görünmektedir. Terekedeki dökümler arasında en dikkat çekici olanı ise, Mehmed Efendi'nin 1077 guruş değerindeki dinî, tıbbi, edebi ve tarihi konulardan bahseden 151 ciltlik kütüphanesidir. Ancak bu kitapların okumak için bizzat kendisi tarafından mı alındığı yoksa babası Ahmed Efendi'den mi intikal ettiği bilinmemektedir.

Tablo-1 Müderriszâde Mehmed Efendi'nin Terekesi

EŞYA	Kıymet	EŞYA	Kıymet
Keten (1 top)	6 guruş	Yağlık (2 adet)	5 guruş
Çiçekli (2 top)	30 guruş	... kırbaş	10 guruş
Sarık	12 guruş	Astarlık dülbend ve bendi sarık	20 guruş
Defa sarık	3 guruş	Tütün kesesi	15 guruş
Citarî Halep	15 guruş	Bendi habarî (?) (2 top)	35 guruş
Yağlık (3 adet) ve uçkur ve Gömlek ve don havlu (3 adet)	40 guruş	Destimâl ve yemeni ve tütün kesesi ve bohça	10 guruş
... sedefkâr ...	30 guruş	Sarık	25 guruş
Altın saat (3 adet)	150 guruş	Beyaz kuşak ve Dülbend-i hindî	15 guruş
Sim saat	30 guruş	Çit yorgan yüzü	5 guruş
Sim ...	15 guruş	Havlü ve bohça	3 guruş
Yeşim kapaklı kutu	15 guruş	... kuşağı	20 guruş
Sedefî kutu	10 guruş	Ocak basmağı	20 guruş
Kehribar kutu rna ...	10 guruş	Müderris sarık	1 guruş
Elmas yüzük	30 guruş	... bezi	2 guruş
Gök Yakub yüzük	25 guruş	İşleme havlu	4 guruş
Yüzük	5 guruş	Don ve gömlek	5 guruş
Büyük taşlı yüzük	5 guruş	Yorgan yüzü	5 guruş

Altın yüzük (2 adet)	7 guruş	Basma seccade	2 guruş
Tombak lacivert	3 guruş	Yorgan yüzü (5 guruş) ve makad	50 guruş
...	20 guruş	Mısır futesi (peş tamal)	20 guruş
Hırdavat ...	10 guruş	İpekli sakız futesi	20 guruş
Defa yavuz ... (3 adet)	10 guruş	Kahve örtüsü	3 guruş
Tesbih	15 guruş	Küçük fute	5 guruş
Sim zarf	25 guruş	Tütün kesesi	3 guruş
Defa ...	5 guruş	Akçe kesesi	5 guruş
Sakal tarağı ma kab	20 guruş	Yağlık	4 guruş
Hırdavat avd ve ambar ve saire	10 guruş	Sandal araz (?)	20 guruş
... tarak kabı	5 guruş	Çiçekli entari	5 guruş
...	40 guruş	Beyaz entari ve sof çağşır	8 guruş
Çaşır	6 guruş	Şam alaca kaftan	6 guruş
Çiçekli ...	5 guruş	Peş kir ve işleme havlu	12 guruş
Şam kâsesi	5 guruş	Mısır çarşafı	5 guruş
Dülbend örtüsü	3 guruş	Mısır peşkiri	20 guruş
Mercan tesbih	20 guruş	Sakız çarşafı	30 guruş
Kehribar imame	5 guruş	Defa çarşaf	15 guruş
Yağlık be bohça	5 guruş	... yasdık (7 çift)	15 guruş
Sebt ma hırdavat	3 guruş	Basma yasdık	20 guruş
Tülbent (5 top)	40 guruş	Makad (3 adet)	50 guruş
Kariş yorgan yüzü	10 guruş	Beyaz entari (2 adet) ve kaftan	10 guruş
Basrna yasdık	20 guruş	Kürk	200 guruş
Köhne kese	3 guruş	Köhne kürk	20 guruş
Şam kesesi	30 guruş	Sof kılı kakım kürk	60 guruş
Defa kese	20 guruş	Köhne kürk	10 guruş
Hırdavat kehribar	10 guruş	Köhne su samuru kürk	15 guruş
Ceviz sandık	10 guru	Kakım kürk	40 guruş
Sagır pirinç mangal	15 guruş	Şaliye kıl kakım kürk	60 guruş
Mineli saat	30 guruş	Sim gülabdan ve buhurdan	80 guruş
Şişhane tüfenk (3 adet)	60 guruş	Defa gülabdan ve buhurdan	50 guruş
Kavalve şişhane tüfenk (6 adet)	80 guruş	Kıl kürk	50 guruş
... tüfengi	5 guruş	Şaliye kaplı sincap kürk	50 guruş
Kilim	15 guruş	Kürk	200 guruş
Piş tov	15 guruş	Sof ferace	40 guruş
Yaldızlı leğen ve ibrik	8 guruş	Şali	5 guruş
Nukud der kese	130 guruş	Köhne turuncu şal	10 guruş
Timur sandık	30 guruş	Seccade	20 guruş
Tütün çubuğu	15 guruş	Kaput başlık	25 guruş
... devati	5 guruş	Köhne nafi kontuş kürk	15 guruş
Sedefli ... devati	6 guruş	Seccade	10 guruş
Sim devat	45 guruş	Defa seccadeler	15 guruş
Dürbün(4 adet)	15 guruş	Sim rahtma başlık	230 guruş
Piştov	10 guruş	Simli ... bacağı	25 guruş
Simli piştov	15 guruş	Köhne haşe	5 guruş
Sim zarf (8 adet) ve fafur fincan (20 adet)	25 guruş	Kadife yasdık (16 adet) şiyak makad (4 adet) keçe, yüz yasdığı ve ocak temuru	200 guruş
Kehribar kutu ve ... tespih	10 guruş	Erzurum rahtı ma başlık	30 guruş
Ağaç tabak	2 guruş	Karahisarî üzengi	3 guruş

Kutu içinde fincan (20 adet)	10 guruş	Pirinç mangal	30 guruş
Taş havan	12 guruş	Tombak tefi rna fincan	15 guruş
Şamedan	3 guruş	Hırdavat oda	5 guruş
Hırdavat mabeyn odası	50 guruş	Mengeneli piş tov	5 guruş
Teş me(?) oda döşemesi kadife yasdık ve keçe ve şiyak makad ve kumaş ve sedir minderi	150 guruş	Gömlek (3 adet), sank (3 adet), don (3 adet), Destimal (2 adet), uçkur (2 adet), şal (2 adet), entari (2 adet), içlik (2 adet)	10 guruş
Şiyak yasdık (17 adet)	30 guruş	Dürbün	5 guruş
Şiyak makad (3 adet)	50 guruş	Saat	30 guruş
Çit yorgan (6 adet)	30 guruş	Sim saat	30 guruş
İşeme kese	40 guruş	Gözlük rna kab (4 adet)	2 guruş
Kilim	40 guruş	Fafur gülabdan ve buhurdan	20 guruş
Tütün kesesi	30 guruş	Elmas ve Yakub yüzük	60 guruş
Sarı (3 adet)	10 guruş	Nake tesbih	8 guruş
Büyük kavuk sarığı (2 adet)	6 guruş	Sim kılıç	25 guruş
Çuka Çağşır	6 guruş	Sincani şal	30 guruş
Havlü (3 adet)	13 guruş	... kürk	30 guruş
Samur kürk	40 guruş	Mısır hasır	20 guruş
Samur kürk	50 guruş	Dürbün	3 guruş
Kedi köhne kürk	3 guruş	Enfiye kutusu	1 guruş
Köhne nafe kürk	3 guruş	Çiçekli ... (3 Parya)	15 guruş
Donluk şali	20 guruş	Keten gömlek	3 guruş
Çiçekli entari ve habari Kaftan	15 guruş	Hırdavat oda	10 guruş
Eliçe...rna entari	10 guruş	Avani nühasiye	500 guruş
Gözlük rna enfiye kutusu ve altın	2 guruş	Eski konakta kebir ambar (2 adet)	200 guruş
Tütün ve akçe kesesi	30 guruş	Çalar saat	20 guruş
Kontuş kürk	15 guruş	Kahve takımı	20 guruş
Köhne cübbe kürk	15 guruş	Kebir sini (6 adet)	200 guruş
Seccade	10 guruş	Pirinç üzengi (5 çift)	12 guruş
Kaliçe seccade	5 guruş	Su tası ve yaldızlı kahve ibriği ve macun kabı	2guruş
Şam kesmesi	5 guruş	... asa	5 guruş
Defa Şam kesmesi	5 guruş	Hırdavat oda	5 guruş
Defa Şam kesmesi	3 guruş	Defa pirinç üzengi (4 çift)	10 guruş
Cezayir ihramı	5 guruş	Terazi	1 guruş
Kaput	5 guruş	Kahve ibriği (5 adet) ve su tası	3.5 guruş
Sincap kürk	20 guruş	Hırdavat oda	3 guruş
Sof ferace	10 guruş	Hırdavat-ı çatı altı	10 guruş
Seccade ve sof seccadesi	30 guruş	Defa pirinç üzengi (16 çift) ve şamedan ve fener ve yük tası	20 guruş
Sagir peş kiri	20 guruş	Hırdavat kış odası	50 guruş
Beyaz kaftan	15 guruş	Hırdavat yaz odası	2 guruş
Sandık (2 adet)	3 guruş	Tahterevalli	25 guruş
Seccade	8 guruş	Sacak	20 guruş
İhram ve yenlik	3 guruş	Sedir minderi ve makad	20 guruş
Yorgan (6Adet)	20 guruş	YEKÜN	16550 guruş
Kilim	30 guruş	Menzil der mahalle-i Yakub Niâl dâhiliye ve hariciyeti	2500 guruş
... kilim	20 guruş	Bağ-ı der mevzi-i Keçi viran	300 guruş
Yasdık (10 adet)	35 guruş	Nisf-ı bağ-ı der mevzi-i Ayvalı	50 guruş
Yasdık (14 adet) der zimmet-i	60 guruş	Defa menzil der	7000

büyük kadı		mahalle-i Hatunî rna ambar menzil-i zevce-i mezbur Fatma kadına hibe eylediği ... maada	guruş
Timur sandık	100 guruş	Defa bağı-ı der mevzi-i Urunkuş	100 guruş
Kebir Mısıır hasır	40 guruş	... bahçe	800 guruş
Yaldızlı sim raht rna riş me	200 guruş	Ulucak değirmeninde hisse	1000 guruş
Kakım haş e	40 guruş	Kışla değirmenider kaza-i Murtaza abad	1500 guruş
Sof seccade rna ihram	30 guruş	Boyahane ...	150 guruş
Piş tov	15 guruş	Der ambar (hunta kile: 500 şair kile: 500)	1500 guruş
Üzengi (2 çift)	5 guruş	Gügercinlik çiftliği menzili	400 guruş
Tas ve tabak	3 guruş	Ovacık çiftliği menzili	400 guruş
Kaval tüfengi (2 adet)	20 guruş	Kışla çiftliği menzili der kaza-i Murtaza abad	500 guruş
Şişhane tüfengi (2 adet)	20 guruş	Boyahane kazanları (7 adet)	500 guruş
Tüfenk (2 adet) ve şişhane tüfek	100 guruş	Şehir kenarı ve ... ve ormanda olan hunta kile (93) ve şair kile (57)	233 guruş
Kadife yasdık (3 adet) ve minder	20 guruş	Gügercinlik'te ortakçılar Zimmetinde	188 guruş
Mahalle-i mezburda olan Ortakçılar zimmetlerinde	90 guruş	Camus ineği (15 adet) dermahalle-i mezbur	25 guruş
Ormanda kısarak (3 adet)	guruş	Camus ve dügesi (3 adet)	60 guruş
Kara siğir ineği (3 adet) ve dana (1 adet) der orman	33 guruş	Tahar çiftliğindehunta kile (75)	150 guruş
Gügercinlik'te hunta kile (67) ve şair kile (57)	187 guruş	şair kile (65)	65 guruş
Ortakçılar zimmetinde	200 guruş	Ovacık çiftliğinde hunta kile (146) ve şair kile (107)	399 guruş
Tay (1 Res')	20 guruş	Ortakçılar zimmetinde	656 guruş
Ganem (19 adet)	38 guruş	Siğir (13 adet)	260 guruş
Kışla çiftliğinde hunta kile (123) ve şair kile (120)	366 guruş	Camus ineği (3 adet) ve Macar (1 adet)	90 guruş
Körpe tay (5 adet)	50 guruş	Yabanabad kazasında çeltik ortakçılar zimmetinde	179 guruş
Siğir ineği (2 adet)	20 guruş	Timurcular suku karibinde büyük cendere hane	1000 guruş
Tay (4 adet)	80 guruş	Berber hane	800 guruş
Körpe malak	5 guruş	Timurcular sukunda berber dükkanı	120 guruş
Yakub Nial'de küçük cendere	600 guruş	... önünde kahvehane	120 guruş
Yakub Nial'de sagir menzil	200 guruş	Nisf-ı dükkân der mahalle-i mezbur	60 guruş
Menzil der mahalle-i Ahi (?)	130 guruş	Suhte oğlu börekçi dükkânı der suku tahta	420 guruş

		kale	
Timurcu dükkânı	60 guruş	Defa böreği dükkânı der mevzi' mezbur	360 guruş
Haksi (?) önünde Nalband dükkânı ma harab han	150 guruş	Attar dükkânı der suku Saraçlar	110 guruş
Kasab sukunda kahvehane	180 guruş	Boyahane ... kârhanesi ma kalaycı dükkânı	500 guruş
151 cilt kitap	1077 guruş	YEKÛN	35530
MASRAFLAR: Mezar ve bazı giderler: 1284 guruş Çukadariye: 15 guruş İhzariye: 3 guruş Muhzır başıya: 7 guruş Eşlerin her birine: 500'er guruş		SAHH'ÛL BAKİ	32218 GURUŞ

Babası Mehmed Efendi daha hayatta iken vefat eden İbrahim Efendi'nin mal varlığı, babasına göre farklı bir durum arz etmektedir. Babasının ciddi miktardaki malından erken vefatı nedeniyle istifade edemeyen, ancak 2353 guruş değerinde gündelik eşyası, 150 guruş değerinde birkaç at ve ineği ile 1340 guruş değerinde bir kaç gayr-i menkulü olan İbrahim Efendi'nin asıl birikimi, nakit paraya dayanmaktadır. Ancak 10027 guruş olan bu para, kendi elinde olmayıp, değişik meblağlar olarak 117 kişi üzerinde borç alacağı olarak görünmektedir. Burada borç meblağının yüksek, borç verilen kimselerin sayısının da çok fazla olması, bize İbrahim Efendi'nin bu işten kazanç sağladığını düşündürmektedir. İbrahim Efendi, faizle borç para veriyorsa ki gayr-i menkul sayısının yok denecek kadar az olması ve hatta oturduğu evden başka evinin olmaması da bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Dinen faizin haram olmasından dolayı bu iş alenen yapılamayacağı için borç miktarı olarak yazılan bu meblağların anapara mı yoksa üzerine faiz miktarı da eklenecek yazılmış miktar mı olduğunu bilmemiz de güçleşmektedir. Bu arada İbrahim Efendi'nin nakib'ül eşraf kaymakamlığı yapması, çelişik bir durumu da beraberinde getirmektedir. Şayet İbrahim Efendi faizle borç para veriyorsa, seyyidlerin taşradaki en yüksek temsilcisi olarak onlara nasıl bir örnek teşkil ettiği durumu, temsil ettiği makamın manevi hassa-

siyetine karşı sorumluluğu da göz önüne alındığında düşündürücü bir hal almaktadır.

Tablo-II Müderriszâde İbrahim Efendi'nin Terekesi

EŞYA	KIYMET	EŞYA	KIYMET
Müşaf-ı şerif	15 guruş	Cedid keten gömlek	20 guruş
Kakum hervani kürk	100 guruş	...	20 guruş
Şali kaplı sincap kürk	35 guruş	Vaşak kürk	20 guruş
Şali kaplı müstemil sincap kürk	30 guruş	Müstemil kazan (3 Adet)	15 guruş
Defa şali kaplı hervani sincap kürk	40 guruş	Sim beyaz kemer raht ve sim rişme	160 guruş
Şali kaplı hervani kakum kürk	80 guruş	Alaca entari ...	10 guruş
Şali kaplı naşe kakum kürk	50 guruş	Şali cübbe kürk yüzü	8 guruş
Keremsud kaplı karsık kürk	50 guruş	Şali ...	10 guruş
Şali kaplı ... peçe kürk	30 guruş	Müstemil ... sof ferace	10 guruş
Şali kaplı kakum kürk	50 guruş	Bez köhne sarık (3 adet)	15 guruş
Sof kaplı hervani kakum kürk	70 guruş	Beyaz bugasi ...	1 guruş
Keremsud kaplı köhne ... kürk	15 guruş	Sakal tarağı (4 adet)	1 guruş
Çuka kaplı kontuş nafe kürk	30 guruş	Mecmuad divanı	3 guruş
...	15 guruş	Kâğıt (deste: 10)	6 guruş
Sarma tüfek	20 guruş	Sim cedid raht ve rişme	60 guruş
Defa tüfek	10 guruş	Sürmeli çuka haşe	15 guruş
Müstemil kadife yasdık yüzü (10 çift)	50 guruş	Defa çuka haşe ve çömlek ve mînder	10 guruş
Köhne çuka ...	6 guruş	Çuka çadır ve sof (3 adet)	25 guruş
Atik sim saat	10 guruş	Sincap kürk	25 guruş
Müstemil ...	11 guruş	Çuka kaplı ferace nafe kürk	40 guruş
Kemberend kuşak	25 guruş	... kürk	30 guruş
Hamam havlusu	5 guruş	Çuka kaplı nafe ...	15 guruş
Köhne ... ve yeşil sof ferace	11 guruş	Kermesud kaplı siyah kedi cübbe	8 guruş
İstanbul şali	32 guruş	Mai sof ferace	25 guruş
Kebir ve sağır şiyak makad (2 adet)	20 guruş	Müstemil şiyak yasdık yüzü ve makad (3 adet)	30 guruş
Hamam gömlek ve havlu	5 guruş	Köhne sincap ... kürk	10 guruş
Köhne kazan	4 guruş	Beyaz işleme havlu	4 guruş
... şali cübbe	10 guruş	Köhne mısır hasır	3 guruş
Sim ... çuka ...	100 guruş	Ağaç sandalye	10 guruş
Tire ipliği	2 guruş	Tahta divan ma âlât	3 guruş
Küpe fincanı (7 adet)	2,5 guruş	Sim piştov	30 guruş
Kaliçe seccade	10 guruş	tüfek	15 guruş
Cedid kilim	200 guruş	Kılıç ve harbi	15 guruş
Selanik orta keçe	23 guruş	Sim ...	8 guruş
Selanik orta ...	60 guruş	... bargir	20 guruş
...	3 guruş	Sim fincan zarfı (13 adet)	36 guruş
Çit yorgan (5 adet)	40 guruş	Köhne kadife yasdık (10 adet)	10 guruş
Leğen (2 adet) ve ibrik (2 adet)	5 guruş	Pirinç mangal	27 guruş
Kebir pirinç şamdan (2 adet)	6 guruş	Pandül saat	10 guruş
Kahve ibrikleri	11 guruş	Çit yasdık yüzü (12 adet)	50 guruş
Yemeklik tası	5 guruş	Basma çuka yasdık (17 adet)	30 guruş
Kebir ayna	50 guruş	Avanı nühas kap (3 adet)	30 guruş

Tombak fincanı zarfı ve fincan ve tabak	6,5 guruş	Çuka ... ve yasdık	35 guruş
Beledi yasdık (11 adet)	11 guruş	Sedir minderi ve kırmızı ihram	10 guruş
Piştov ... ve sagir piştov	19,5 guruş	Penbe ...	2 guruş
Defa ...	1,5 guruş	Kahve alati	3 guruş
Ocak demiri ve maşa	2 guruş	Eğer ve pirinç ...	5 guruş
... şişhane	5 guruş	Tahta sandık (3 adet)	6 guruş
Tahta kebir sandık (3 adet)	5 guruş		

ZİMMET	KIYMET	ZİMMET	KIYMET
Der zimmet-i Fahir baş oğlu Dede	81 guruş	Der zimmet-Kasab başı Osman Ağa	124 guruş
Der zimmet-i es-seyyid Mustafa	21 guruş	Der zimmet-i Hisarlı Hekim oğlu	11 guruş
Der zimmet-i Elvani Kahce oğulları	55 guruş	Der zimmet-i mezbur el hac Hasan ve Murad zımmi ve Gelbiya Zımmi	300 guruş
Der zimmet-i Bezirci el hac Hasan	330 guruş	Der zimmet-i Kara keçili karyesinden es-seyyid Himmet	112,5 guruş
Der zimmet-i Gedikli oğlu	100 guruş	Der zimmet-i Oruç oğlu	20 guruş
Der zimmet-i ahali-yi nahiye-yi Bacı	1000 guruş	Der zimmet-i Cimderli Ebu ... Beşe	64 guruş
Der zimmet-i hacılar karyesinden Molla Hasan ve sairleri	114 guruş	Der zimmet-i Şerbetçi zade İsmail Ağa	63 guruş
Der zimmet-i merkurum Molla Hasan	203 guruş	Der zimmet-i Şerbetçi zade Mustafa	46 guruş
Der zimmet-i merkurum Molla Hasan	107 guruş	Der zimmet-i Bacılı Panu oğlu	21,5 guruş
Der zimmet-i merkurum Molla Hasan	600 guruş	Der zimmet-i Karataş karyesinden Pekmezci oğlu	40 guruş
Der zimmet-i Bükdüzlü Haşim oğlu	23 guruş	Der zimmet-i Kara Kadı zade Molla	18 guruş
Der zimmet-i es-seyyid Mehmed Abdülhadi zade Ali Efendi	42 guruş	Der zimmet-i Hadi Beşe es-seyyid Abbas	6 guruş
Der zimmet-i Ekmekçi Ahmed Beşe	30 guruş	Der zimmet-i ... Osman Bey oğlu	15 guruş
Der zimmet-i Kara çavuş ... es-seyyid Abdullah	41 guruş	Der zimmet-i Yuva Karyesinden Musa Bey	125 guruş
Der zimmet-i Balık hisarlı Yakub	56 guruş	Der zimmet-i Karabacak oğlu	33 guruş
Der zimmet-i Hacı Himmet oğlu	37 guruş	Der zimmet-i Çakır oğlu	19,5 guruş
Der zimmet-i ... Celil Çelebi	25 guruş	Der zimmet-i Ekmekçi Dede Beşe oğlu	28 guruş
Der zimmet-i Şıhlarlı es-seyyid Mehmed	45 guruş	Der zimmet-i Kazlıca karyesinden Kul oğlu Mehmed	64 guruş
Der zimmet-i Bacılı Memiş	25 guruş	Der zimmet-i Kışlacıklı Veli Ağa	170 guruş
Der zimmet-i ... oğlu	23 guruş	Der zimmet-i Kara köylü	21 guruş
Der zimmet-i Pir Veli oğlu	30 guruş	Der zimmet-i Memlükü es-seyyid Musa	66 guruş
Der zimmet-i Sincan karyesinden es-seyyid Mehmed	67 guruş	Der zimmet-i Sincan karyesinden es-seyyid Sipahi oğlu	66 guruş
Der zimmet-i ... Memiş Ağa	49 guruş	Der zimmet-i Mumcu Mehmed Beşe	42 guruş
Der zimmet-i Kızılca karyesinden Abdülkadir oğlu	26 guruş	Der zimmet-i Ulanbaşlı Sinan Ağa	54 guruş
Der zimmet-i Kışlacıklı es-seyyid	70 guruş	Der zimmet-i es-seyyid Mehmed	26 guruş

Ömer Ağa		oğlu	
Der zimmet-i kafir ...	30 guruş	Der zimmet-i Abdülkerim Efendi	126 guruş
Der zimmet-i Halhali (?) oğlu Salih	70 guruş	Der zimmet-i Nebi Efendi	175 guruş
Der zimmet-i Sütçü oğlu Ali Bey	82 guruş	Der zimmet-i Makremeci zimmi	60 guruş
Der zimmet-i mütevellî Kara bit	160 guruş	Der zimmet-i Kara köylü Mirza	78 guruş
Der zimmet-i Çakmaklı oğlu Mehmed beşe	30 guruş	Der zimmet-i İstanbullu es-seyyid Süleyman	60 guruş
Der zimmet-i Bacılı es-seyyid Osman	28 guruş	Der zimmet-i Yemişli Osman Ağa	172 guruş
Der zimmet-i Miranoslu Mehmed	21 guruş	Der zimmet-i Bedak Çavuş oğlu	300 guruş
Der zimmet-i es-seyyid İsmail Efendi	360 guruş	Der zimmet-i Kızılca karyesi ahalipleri	255 guruş
Der zimmet-i Havi Ali Baba oğlu	60 guruş	Der zimmet-i Memiş Ağa	45 guruş
Der zimmet-i Bacı karyesi ahalipleri	430 guruş	Der zimmet-i Şaban özü karyesi ahalipleri	168 guruş
Der zimmet-i Kızılca karyesinden Mahmud Ağa	130 guruş	Der zimmet-i Kılıçlar karyesi ahalipleri	121 guruş
Der zimmet-i Tekyenişin İsmail	250 guruş	Der zimmet-i Salih ve neferatları	93 guruş
Der zimmet-i kılıçlar karyesi ahalipleri	121 guruş	Der zimmet-i Salis (?) Karyesinden Hasan Ağa	30 guruş
Der zimmet-i Kahraman zade	21 guruş	Der zimmet-i ... zade	20 guruş
Der zimmet-i Küçükü es-seyyid Ağa	100 guruş	Der zimmet-i Köse Mehmed oğlu	9 guruş
Müteveffa-yı mezburun validesi zimmetinde bahçe ...	250 guruş	Penbe ... Der zimmet-i Bahçeli mehmed	128 guruş
Der zimmet-i Kara Veli Ahmed	30 guruş	Tüfek Der zimmet-i Kara Mehmed oğlu	15 guruş
Der zimmet-i etba-ı Ömer	17 guruş	Der zimmet-i Ali Çelebi	21 guruş
Der zimmet-i Sakallı oğlu	250 guruş	Der zimmet-i ... oğlu keferi	50 guruş
Der zimmet-i Bünyad oğlu zimmi	100 guruş	Der zimmet-i Ekmekçi Sarı Ahmed	5 guruş
Der zimmet-i Geliş oğlu	7,5 guruş	Der zimmet-i şehirli Habil oğlu	5,5 guruş
Der zimmet-i Hacı Hasan oğlu	33 guruş	Der zimmet-i bahçıvan Mehmed ve Mustafa	30 guruş
Der zimmet-i Kemerli oğlu Mehmed beşe	20 guruş	Der zimmet-i katip Mustafa Efendi	20 guruş
Der zimmet-i şehirli Emir oğlu Mehmed Çelebi	80 guruş	Der zimmet-i Şaban özü karyesinden Zeynel oğlu	28 guruş
Der zimmet-i bakkal Halil oğlu	9 guruş	Der zimmet-i Ballı hisarlı Yusuf	15 guruş
Der zimmet-i karye-yi mezburda ... Ali Bey Mehmed	28 guruş	Der zimmet-i Hacı Tuğrul karyesinden Hazinedar oğlu	58 guruş
Der zimmet-i Bacılı ... oğlu	40 guruş	Der zimmet-i Bayezid oğlu	25 guruş
Der zimmet-i Hafız zadenin Abdullah	10 guruş	Der zimmet-i Sarı oğlu Güllü Çatır oğulları	21 guruş
Der zimmet-i Baba Yusuf	50 guruş	Der zimmet-i Delüt oğlu keferi	10 guruş
Der zimmet-i Bademli Halil	25 guruş	Der zimmet-i sütçü Hasan oğlu	25 guruş
Der zimmet-i Bezirci oğlu	10 guruş	Der zimmet-i Geldalı Ahmed	30 guruş
Der zimmet-i Şah Veli	78 guruş	Der zimmet-i Yazıcı Mustafa	6,5 guruş
Der zimmet-i Beynamlı Veli	23 guruş	Der zimmet-i ahali-yi kasaba-yı Bala	57,5 guruş
Der zimmet-i Sarı Derzi	72 guruş		
Cariye kıymeti	120 guruş	Der ambar-ı şair	523 guruş
Der ambar-ı hunta (721,5 kile)	1443 guruş	Saman (15 kile)	15 guruş
YEKÛN: 15965 GURUŞ			

Vergi ve Diğer Harcama Giderleri: 2002 Guruş

GENEL YEKÛN: 13963 GURUŞ

GAYR-İ MENKUL	KIYMET
Debbağın mahallesinde menzil	1000 guruş
Bağ der mevzi-i Kurd ini	180 guruş
Menzil arsası	70 guruş
Dükkan arsası	90 guruş

HAYVANAT	KIYMET
Fevk at	60 guruş
Yağız at	20 guruş
Al at	25 guruş
Kara sığır ineği ve dana	25 guruş
... kısarak	20 guruş

Eldeki tereke kayıtlarına göre, en az mal varlığına ve nakit paraya sahip olan aile mensubu olarak es-seyyid Abdullah Efendi görünmektedir. Günlük kullandığı eşyaların bedeli 829 guruş olan Abdullah Efendi'nin, bu eşyaları arasında değeri fazla olmasa da 87 cilt kitaptan oluşan kütüphanesi dikkat çekmektedir. Çeşitli konuları içeren bu kitapların ayrı ayrı isimleri verilmediği için babasından intikal edip etmediğini bilememekteyiz. Yaklaşık 500 guruş değerinde gayrimenkule sahip olan Abdullah Efendi'nin mal varlığını, büyük çoğunluğunu babasından intikal eden 3523 guruşluk hisse oluşturmaktadır (AŞS-169/112). Abdullah Efendi, her ne kadar babasının ölümünden sonra ve kendi ölümünden de üç ay evvel babasının terekesinden kendi payına düşen payı istemediğini şahitler huzurunda söylese de, kendi vefatından sonra eşi Şerife Nesibe kadının talebiyle açılan davada, Abdullah Efendi'nin sağlığında söylediği sözler kabul edilmemiş ve hissesine düşen pay eşine verilmiştir¹¹ (AŞS -170/ 27).

¹¹ Davada Abdullah Efendi'nin hissesi olarak 2000 guruş gösterilmiş ancak kendi terekesinde bu pay, 3523 guruş olarak yazılmıştır.

Tablo-III Müderriszâde Abdullah Efendi'nin Terekesi

EŞYA	KIYMET	EŞYA	KIYMET
Mushaf-ı şerif	5 guruş	Hende şali	45 guruş
Kitab-ı fekadın ve Farisi ve Mecmuat ve Mantık ve Nahudin (87 cilt)	50 guruş	Yorgan (3 adet) kumaş yorgan (1 adet)	26 guruş
Şişhane tüfek	11 guruş	Çiçekli entari ve iplik	6 guruş
Bakır raht	3 guruş	Alaca entari	10 guruş
Pirinç mangal	10 guruş	Atlas kaftan	15 guruş
Nargile tepsisi (2 adet)	2 guruş	Şam alacası kaftan	12 guruş
Kavuk ve sarık	3 guruş	Beyazlı şam alaca kaftan (2 adet)	22 guruş
... ve sağır ayna	5 guruş	Sarık (6 adet)	12 guruş
Mısır hasır	10 guruş	Tütün çubuğu	20 guruş
Nargile ma sim marpu-cu	22 guruş	Müstemil ihram	1 guruş
Raht ma başlık ve ...	3 guruş	Kakum cübbe kürk	10 guruş
Minder ve haşe ve gömlek	8 guruş	Cübbe sincap kürk	17 guruş
Sim avk kumaş ma kemer	10 guruş	... nafe kürk	35 guruş
Saat	30 guruş	... kürk	25 guruş
Bacak simli	4 guruş	Kilim	2 guruş
Enfiye kutusu ve tömbek	4 guruş	... sincap şaliye kaplı kürk	35 guruş
Farisi elmas altın yüzük	3 guruş	Kakum cüppe kürk	40 guruş
... bacağı simli	7 guruş	Şamedan	3 guruş
Sakal tarağı (2 adet)	3 guruş	... ve sandık	4 guruş
...	3 guruş	Uşak keçesi	12 guruş
... ma âlât	4 guruş	Selanik keçesi	5 guruş
Şali penbeş	10 guruş	Çalar saat	16 guruş
Sim zarf ve tömbek (1 adet) ma fincan ve tepsî	15 guruş	Maksur ayna	2 guruş
Şali ... beyaz	3 guruş	... ve döşek	10 guruş
Çuka çağşir	3 guruş	Yasdık	3 guruş
Halep kuşağı	5 guruş	Tütün ...	5 guruş
Sof çağşir	3 guruş	Defa yorgan bila çarşaf	3 guruş
Çuka ...	20 guruş	Çarşaf (2 adet)	3 guruş
Çuka ... lacivert	15 guruş	Pencere perdesi	5 guruş
Şali cübbe defa	8 guruş	Kilim (5 adet) sof seccadesi	27 guruş
Sof ferace	10 guruş	Perde ve makad baş seccade	20 guruş
Yasdık (7 adet) ve çit minder	27 guruş	Defa Selanik keçesi	8 guruş
Defa ... ve yasdık (12 adet) ve makad (3 adet) ve minder ve çit yasdık (2 adet)	50 guruş	Kaside-i Bürde	1 guruş
Kır at	70 guruş	Keresteci dükkânı der suku Tahta kale	200 guruş
Sebze ve meyve dükkânı der suku mezbur	130 guruş	Nisf-ı helvacı dükkânı	70 guruş

Hırdavat menzili	10 guruş	Pederinden (Müderrişzâde Mehmed Efendi) intikâl eden hissesi	3523 guruş
CEM'AN: 4947 GURUŞ Masraf: 317 Guruş SAHH'ÛL BAKİ: 4633 GURUŞ Hisse-i zevce (Nesibe Kadın): 579 Guruş Hisse-i ibn: 4054 Guruş			

Abdullah Efendi'nin mirastan düşen payı istememesi, ya sağlığında babasından bu hisse miktarı kadar borç aldığını ya da mirastan düşen payı istemeyecek kadar babası ile arasında bir anlaşmazlığının olduğu ihtimallerini akla getirmektedir. Sebep ne olursa olsun bu olay, İslam hukukunda kişinin mirasını reddetse dahi yakınlarının hak olarak bu mirası alabildiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Abdullah Efendi'nin babasından intikal eden hisse miktarı dışında az bir birikiminin olması, genç yaşta vefat etmesiyle de açıklanabilir. Abdullah Efendi'nin çok genç olduğunu, yine tek eşi ve yaşı küçük tek çocuğunun olmasından da anlamak mümkündür.

Ailede, Mehmed Efendi'nin diğer bir oğlu olan Abdülhamid Molla'nın Ahmed Efendi'den olma torunları Abdurrahman Molla ve Eşref Molla'nın ise, 1844-1845 senelerine ait temettuat kayıtlarına göre, Ankara'nın çeşitli yerlerinde değişik dönümlerde bağ, bahçe, çayırılık, tarla ve bostanlarının olduğu görülmekte fakat ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır (M. NZ. TMT. D. No: 134 s.4-7).

Tablo-IV Müderrişzade Abdurrahman Molla'nın Emlâk ve Arazi Temettuatı

Baba Harmanında Bir Kıta Bakla Bostanı	4 Dönüm
Kazlı (?) Derununda Bir Kıta Çayır	1,5 Dönüm
Timurlu Nam Mahalde Rub Hisse Bahçe	0,5 Dönüm
Hacı Karir Nam Mahalde Nısf Bahçe	5,5 Dönüm
Hatuniye Mahallesinde Ziraî Bağ	6 Dönüm
Kasaba-i Zir'e Tabi Saraycık Nam Köyde Mezru' Sulu Tarla	2 Dönüm
Gayr-i Mezru' Kıraç Tarla	200 Dönüm
1 Senelik Temettuat: 820 GURUŞ	

Tablo-V Müderriszade Eşref Molla'nın Emlâk ve Arazi Temettuatı

Baba Harmanında Bir Kıta Bakla Bostanı	6 Dönüm
Kazlı (?) Derununda Bir Kıta Çayır	1,5 Dönüm
Timurlu Nam Mahalde Bir Kıta Bahçe	0,5 Dönüm
Kabasemer Nam Mahalde Bir Kıta Bahçe	3 Dönüm
Bâlâ'ya Bağlı Kurşunlar Köyünde Bir Kıta Bahçe	2 Dönüm
Bâlâ'ya Bağlı Yabandere Köyünde Bir Kıta ...	10 Dönüm
Sağman Camus İneği	1 Adet
Sağman Koyun	25 Adet
Sağman Tiftik Keçisi	5 Adet
1 Senelik Temettuatı: 970 GURUŞ	

Tablolardan anlaşıldığı üzere, Abdurrahman Molla'nın 219,5 dönümlük çeşitli türdeki arazilerinin bir senelik temettuatı 820 guruş iken, Eşref Molla'nın ise 23 dönümlük arazileri ve 31 baş hayvanatının bir senelik temettuatı 970 guruş yazılmıştır.

Gerek terekelerdeki ve temettuat kayıtlarındaki bilgiler, gerekse aile bireylerine ait münferit davalar, bize Müderriszade'lerin temel gelirlerinde gayr-i menkul alım satımlarının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir¹². Sicillerde sıklıkla karşılaştığımız ve aile bireylerinin çeşitli zamanlarda yapmış oldukları ev ve dükkân alım satımları da bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Daha çok Müderriszade Mehmed Efendi'nin yaptığı bu ev ve dükkân alım satımlarında, Ahmed Efendi ve oğlu Mustafa Efendi ile İbrahim Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi'nin de isimleri sıklıkla geçmekte olup, az da olsa Mehmed Efendi'nin oğullarının da isimlerinin geçtiği gözlenmiştir (AŞS-130/185, AŞS-133/215-216, AŞS-140/23, AŞS-141/101, AŞS-142/ 67-223). Emlak alım satımı yapan bu kişilerin âyanlık mücadelesi verenlerinden Ahmed Efendi, âyanlık yaptığı 1745 senesinde, Yakub Niâl mahallesinde Satın veledi Acı Musa adlı bir gayr-i müslimden ev alırken, 1768 senesinde görülen bir davada ise, halka 25 bin guruş ödemesi kararlaştırıldığından, elindeki mülklerden bir ev yeri ile birinin altında dükkân olan iki evini 1500 guruşa sat-

¹² Aslında âyan olma sürecinde ve âyanlık döneminde özellikle zorla toplanan vergileri de bu gelirler arasında saymamız gerekir. Ancak ailenin bütün bireyleri âyanlık mücadelesi vermediğinden ve âyanlık dönemlerinin belirli süreler içinde gerçekleştirilmiş olmasından dolayı eklemeyi daha uygun gördük.

mıştır (AŞS-125/160, AŞS-154/39). Ahmed Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi ise âyanlık döneminden önce 1750 senesinde Balaban mahallesinde 380'er guruşa iki ev alırken, âyanlık yaptığı dönemlerde ise biri 1758 senesinde diğeri de 1761 senesinde olmak üzere Keyyalin mahallesinden 470, Hatuni mahallesinden ise 2000 guruşa iki ev daha satın almıştır (AŞS-133/215, AŞS-133/216). Mehmed Efendi'nin, yine âyanlık yaptığı dönemde olmak üzere 1756 senesinde İmam Yusuf mahallesindeki bir evini, gayr-i müslim bir kadına satmıştır (AŞS-140/23). Mehmed Efendi'nin, babasına nispeten daha çok emlak almasını, onun daha zengin olmasıyla ve aldığı emlakların âyanlık döneminde sürgün cezası aldığı 1771 senesinden önce olmasıyla açıklayabiliriz.

Zengin olmayla birlikte vakıf kurmanın sıkça görüldüğü her dönemde, birçok kişi ve ailenin yaptığı gibi, Müderriszade ailesi de yaşadıkları dönemde, özel ve genel anlamda vakıf kurmanın getirisinden faydalanmıştır. Ailede bu konuda öncülük eden kişi, ailenin en önemli ismi olan Ahmed Efendi olmuştur. Ahmed Efendi, Ankara'da daha önceden kurulmuş olan Hankâh-ı Kamerüddin medresesi¹³ vakfı hakkında şikâyet ve görüş bildirmek üzere İstanbul'a gitmiş ve vakfa ait iki bâb elvan boyahaneleri ve cenderelerinin, vakfın mütevellisi olan dârussaâde ağası tarafından vakfa yarar sağlayacağı düşüncesiyle, dışarıdan vakıf işlerine aykırı davranışlarda, zimmet ehli, iş bilmez kimselere kiraya verildiğini şikâyet etmiştir. Yapılan incelemelerden sonra 1752 senesinde Hankâh-ı Kamerüddin vakfının yeniden imar ve ihyâsı için Ahmed Efendi vazifelendirilmiş ve vakfa ait yerlerin bir müteveli ile tasarruf edilmesi ve Ahmed Efendi'nin hasmı olan Ankara sakinlerinden Tamgacı Ebubekir ve adamlarının vakfa müdahale etmemeleri konusunda Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi Mevlana Mustafa ve Ankara kadısına ferman yollanmıştır (AŞS-136/344).

¹³ Bu medrese, Bend deresi mevkiinde, Hatip suyu kenarında olup, 17. yüzyılın başlarında Kamerüddin Hânkâhı zaviyesi olarak bilinmektedir (Özer Ergenç, XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul-1980, s.100).

Ahmed Efendi'nin Hankâh-ı Kamerüddin vakfının yeniden ihyâsı için görevlendirilmesinden sonra, oğlu Mehmed Efendi'nin 1754 senesinde Haremeyn-i Şerifeyn evkafı nazırı olan Beşir Ağa'ya müracaatı ve onun da İstanbul'a bildirmesiyle, Kamerüddin vakfının kitabet ve cibayetine Müderriszade ailesinin dışında kimsenin kâtib ve câbi olmaması hakkında kendisine berat verilmiştir (AŞS-136/343). Bunun yanı sıra, Ahmed Efendi, yine 1752 senesinde sahip olduğu mülklerden, Yakub Niâl mahallesindeki diğer menzilin, Debbağhane mahallesindeki cenderehanesini, Demirciler civarında olan cenderehane ile nalband ve berber dükkânını, Karaoğlan mahallesindeki bir bâb dükkânını, Attarlar çarşısındaki iki bâb dükkânını ve semerciler çarşısındaki muhtabhanesini mahkemede şahitler huzurunda vakfederek, hayatta olduğu sürece vakfın velâyetinin kendisinde olduğunu, kendisinden sonra ise oğlu Mustafa Efendi'nin vakfı yöneteceğini, ayrıca vakıf işlerine dışarıdan kimsenin müdahale ettirilmeyip sadece kendi soyundan gelenlerin ekber ve erşed özelliklerine göre vakıf mütevellisi olabileceklerini de beyan etmiştir (VA. No: 738, s.280, sıra:167). İkamet ettiği evini vakıf dışında tutan Ahmed Efendi, bu evi kendinden sonra gelen oğulları ve onların oğullarının tasarrufuna bırakmıştır. Vakfettiği mallardan ise, cenderehane, boyahane, bezirhane ve değirmenin kira gelirlerini, daha önce imar ve ihyasını üstlendiği Kamerüddin medresesi vakfının müderris, talebe ve görevlilerinin masrafları ile Ankara'daki harap binaların tamirine ayırmıştır.

Müderriszade Ahmed Efendi'nin bu vakfiyesi, sahip olduğu mal varlığı hakkında bilgi vermesi bakımından da önem taşımaktadır. Onun vakfettiği ciddi miktardaki bu emlakının yanı sıra, toplumdaki statüsünü de göz önüne aldığımızda, gündelik kullandığı eşyaları ile sahip olduğu hayvanat ve nakit parasının değerinin de hayli yüksek oranda olduğunu tahmin edebiliriz. Ahmed Efendi'nin ciddi oranda yekün tutan bu taşınmazlarını vakfetmesi, âyanlık yaptığı dönemlerde halka zorbalık yaparak haksız ve fazladan para toplamasıyla her ne kadar bağdaşmasa da, yine de onun hayırsever bir yönünün olduğunu göstermektedir. Ancak,

vakıf kurmanın getirisinin geneline hitabeden bu durum, özelde tamamen farklı bir anlam kazanmaktadır. Şöyle ki, Müderriszade Ahmed Efendi'nin, ileride görüleceği üzere Muslupaşazade Salih Bey'de olduğu gibi malının devlet tarafından zapt edilebilme ihtimalini düşünerek böyle bir yola başvurduğunu düşünürsek, olay farklı bir anlam kazanacaktır. Neticede, düşünce ne olursa olsun, bu vakıfla hem Ahmed Efendi'nin gayr-i menkulleri korunarak kendisinden sonra gelen aile bireyleri için bir güvence olmuş oluyor, hem de bu gayr-i menkullerin bir kısmının gelirlerinin bazı kamu masrafları için harcanmasıyla toplumun menfaati gözetilmiş oluyordu.

Müderriszade ailesinden Ahmed Efendi'den sonra malını vakfeden bir kişiyi daha görmekteyiz ki, o da es-seyyid el-hac Hasan Efendi'dir. Müderris olarak görev yapan ve Ahmed Efendi'nin oğlu olduğunu tahmin ettiğimiz Hasan Efendi, 1816 senesinde mahkemeye başvurarak, Sabuni mahallesinde bulunan Zeynel Abidin Efendi hazretlerinin yaptırdığı cami-i şerifin¹⁴ avlusunda beş bâb hücre ile bir medrese bina ettirerek, her bir hücrede bir talebenin yetişip müderris olması için Ürgüp mahallesinde bulunan bir bâb bezirhanesini, müteveli eliyle kiraya verilerek, kira gelirinin de bu medresedeki talebelere ve sair masraflara harcanması için vakfetmiştir. Vakfın tevliyetini hayatta olduğu süre içinde elinde tutan Hasan Efendi, ölümünden sonra medresede müderris olanların müteveli olmasını da şart koşturmuştur (VA. No:580, s.166, sıra No:81).

Toplumun menfaatini gözetlemenin ve halka yardımcı olmanın bir yolu da, mahkemelerde haklı haksız ayırımının tam olarak yapılabilmesini sağlayan ve vicdani yönü yüksek olan şahitlik etmekten geçmekteydi. Özellikle görgü tanığı gerektirmeyen alım satım işleri, veraset meseleleri ve küçük çaplı anlaşmazlıklar gibi durumlarda, olayların çözüme kavuşturulmasında, bölgenin âyan ve eşraf gibi önde gelen isimleriyle,

¹⁴ Zeynel Abidin Cami, bugün Ankara'nın güneyine düşen Öksüzce Mahallesi Künbet Sokağında bulunmaktadır (İsmail Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1978).

herkes tarafından tanınan ve güvenilirliklerine kimsenin şüphe etmediği büyük ailelerin fertlerinin şahitlikleri, davaların hemen sonuçlandırılmasında büyük önem taşımaktaydı. Nitekim birçok bölgeye ait şer'îye sicillerinde kayıtlı olan bu gibi binlerce davada, bölgelerinde isim yapmış ve güven duyulan âyan, eşraf ve büyük aile mensuplarının isimlerini görmek mümkündür. Bu yönüyle baktığımızda, Ankara'nın âyanlık yapmış büyük ailelerinden olan Müderriszadelerin de, gerek âyan olarak ön plana çıkmış fertleri, gerekse ailenin diğer fertlerinin değişik davalarda "şuhud'ül hâl" bölümünde isimlerine rastlamaktayız. Örneğin, âyanlık mücadelesi verenlerden Ahmed Efendi, 1767 senesinde ev satışı ile ilgili bir davada vekillik yaparken (AŞS-152/31), yine âyanlık mücadelesi veren oğlu Mehmed Efendi de, zimmet, tahsilat, menzil alım satımı ve hapislik gibi davalarda şahitler arasında yer almıştır (AŞS-124/65, AŞS-163/70, AŞS-163/95, AŞS-164/69). Ailenin diğer fertlerinden ise, İbrahim Efendi, Mesud Efendi, Ataullah Efendi, Abdülkerim Efendi, Mehmed Emin Efendi ve Abdullah Efendi'nin, menzil alım satımı, anlaşmazlık, muhasebe ve veraset gibi davalarda şahitlik yaptıkları görülmektedir (AŞS-146/78, AŞS-164/16, AŞS-166/103, AŞS-174/142, AŞS-176/178).

Ailenin diğer bireylerinin de, değişik zamanlarda ve birçok farklı konuda şahit olarak görüldüğü belgeleri de dikkate aldığımızda, Müderriszadelerin toplum içinde güvenilir ve saygın bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, aynı zamanda devletin, güven gerektiren görevleri Müderriszadelere tevcih etmesinde ciddi yararlar sağlamıştır.

2.2 Nakkaşzadeler

Ankara'nın Yenice, Helvalı ve Teke Ahmed mahallelerinde ikâmet eden Nakkaşzâde ailesi, âyanlığın yanı sıra mütesellimlik görevini de elde etmiş bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Müderriszâdeler gibi seyyid unvanını taşıyan Nakkaşzâdelerin, aile içerisindeki akrabalık

ilişkileri, mevcut bilgilerin kopuk ve dağınık olması nedeniyle, bazı yerlerde sadece tahminlere dayanmaktadır.

İncelediğimiz belgelerde ismine rastlanan ilk kişi Nakkaşzâde es-seyyid el hac Hüseyin Ağa'dır. Hüseyin Ağa'nın ismi, Ankara mütesellimliği yapması nedeniyle bilinmekte olup, bunun dışında bu kişiye dair başka bir bilgiye rastlanamamıştır. Ailede adından en fazla söz ettiren kişi ise Ali Ağa'dır. Uzun bir süre mütesellimlik yapmış olan Ali Ağa, Seyyide Şerife, Fatma ve Gülbûy isimli kadınlarla evlenmiş olup, bu evliliklerinden İbrahim Ağa, Mehmed Ali Ağa, Hüseyin Ağa, Ömer Ağa, Hasan Ağa ve Ahmed isimlerinde altı oğlu ile Fatma, Emine, Dilnihâl, Alime, Rukiye, Ümmühan ve Zeliha adında yedi kızı olmuştur. Ali Ağa'nın ayrıca Sultan isminde bir cariyesi olduğu ve bu cariyeden Süleyman isminde başka bir oğlunun olduğu da bilinmektedir (AŞS-162/ 295). Ali Ağa'nın hakkında bilgi sahibi olunan tek oğlu İbrahim Ağa'dır. Babasından sonra ailede devlet tarafından resmi bir göreve atanan ikinci kişi olan İbrahim Ağa, devlet tarafından sekban başlık görevine atanmış ve bir yıl kadar bu görevi sürdürmüştür. Evli olduğunu bildiğimiz İbrahim Ağa'nın tespit edebildiğimiz tek evladı, Şerife Refia adında bir kızıdır. İbrahim Ağa bu kızını, 1774 yılında acı bir olayla kaybetmiştir. Yaşanılan olayda, kendisi gibi Balâ kasabasının Odabaşı köyünden olan Topoğlu es-seyyid Yusuf isminde birinin zevcesi Seyide Şerife, İbrahim Ağa'nın kızı Şerife Refia'yı, oğlu Ali ile gayr-i meşru ilişkiye sokmak için kocasının evine götürmüş ve burada çıkan arbedede Şerife Refia, kılıç darbeleriyle yaralanmış ve daha sonraki günlerde üzüntüsünden vefat etmiştir (AŞS-162/193). Açılan davada İbrahim Ağa olaydan kendisini sorumlu tutup, kızının katilinin kendisi olduğunu beyan ederek, kimsenin kusurlu olmadığını ve davalardan geri çekildiğini beyan etmiştir. Ancak olay kamu davası cihetiyle devam etmiş ve neticede Ali'nin babası es-Seyyid Yusuf'a ömür boyu kavga ve dövüşten uzak durma cezası verilmiştir (AŞS-162/203). Sonu ölümle neticelenen böyle bir olayda, asıl fail olan Ali'nin, herhangi bir cezaya çarptırılması, bunun yerine babasının ceza alması ve daha da önemlisi kızını

kaybeden İbrahim Ağa'nın davadan çekilmesi biraz düşündürücüdür. Ancak olayın davadan sonraki seyri ile alakalı başka bir bilgiye sahip olmadığımızdan İbrahim Ağa'nın neden böyle bir tutum içinde olduğu tahminlerin ötesine geçememektedir¹⁵.

Belgelerde, Nakkaşzâde ailesinden olup, ancak kimlerle nasıl bir akrabalık ilişkisinin olduğu, ölüm yıllarına göre bakılarak yapılan tahminden öteye geçemeyen iki kişinin daha ismine rastlamaktayız. Bunlardan ilki Ali Ağa'nın kardeşi olduğunu tahmin ettiğimiz Seyyid Mustafa'dır (AŞS-176/ 227). Seyyid Mustafa'nın, birinin ismi bilinmeyen, diğerinin ismi ise Seyyid Salih olan iki oğlu ile Şerife Hatice adında bir kızı vardır. İsmi tespit edemediğimiz oğlunun ise Seyyid Bali Dede, Seyyid Yusuf ve Seyyid Ali adında üç oğlu olduğu bilinmektedir.

Nakkaşzade ailesine mensup olan ve ailede Hüseyin Ağa'nın kardeşi, Ali Ağa'nın amcası olduğunu tahmin ettiğimiz diğer bir kişi de Nakkaşzade Recep'tir (AŞS-153/224). Nakkaşzâde Recep'in, Hafız Mehmed ve Hüseyin Efendi adında iki oğlu olup, bunlardan Hüseyin Efendi'nin müderris olduğunu bilmekteyiz. Ancak bu görevini aktif olarak sürdürdüğüne dair bir bilgi yer almamaktadır. Hüseyin Efendi'nin Şerife Ayşe, Seyda Şerife Hatun ve Rahime Hatun ile olan evliliklerinden, sadece Şerife Ayşe Hatun'dan olan Şerife Hafize isimli bir kızının olduğunu bilmekteyiz.

Ankara'nın itibarlı ailelerinden sayılan Nakkaşzâde ailesinin, bazı fertlerinin tespit edebildiğimiz terekelerindeki dökümlere göre, ailenin Müderriszâdeler kadar zengin olmadığı görünmektedir. Ailenin âyanlık ve mütesellimlik yapmış en önemli ferdi olan Ali Ağa'nın, öldüğünde (1775) terekesindeki mal varlığının yekûnu 7425 guruş olarak görünmektedir (AŞS-162/295). Bu miktarın 175 kuruşunu gündelik eşyaları, 2930 guruşunu gayr-i menkulleri, 3650 guruşunu da değişik cinsteki hayvanat oluşturmaktadır. Ali Ağa'nın bu mal varlığı içinden temel gelir kaynağı-

¹⁵ Yaşanılan bu olay neticesinde çok zayıf bir ihtimal de olsa ya İbrahim Ağa davadan çekilmesi için tehdit edilmiş ya da kızının ölümüne sebebiyet veren Ali'nin dava sonunda alacağı cezanın kendisini tatmin edemeyeceğini bilen İbrahim Ağa, Ali'ye cezasını bizzat kendisi vermek için davadan çekilmeyi uygun görmüştür.

nı, sahip olduğu 2400 guruş değerindeki 800 koyun ile değişik köylerdeki 1200 guruş değerindeki 4 değirmeni oluşturmakta idi.

Tablo-VI Nakkaşzade es-seyyid Ali Ağa'nın Terekesi

Mushaf-Şerif ... 8 adet	20 guruş	Helvalı mahallesinde menzil	1600 guruş
Defa Mushaf-ı Şerif	10 guruş	Oğlu İbrahim Ağa'nın sakin olduğu çiftlik menzili	20 guruş
Diğer oğlu es-seyyid Mehmed Ali Ağa sakin olduğu çiftlik menzili	30 guruş	Diğer oğlu es-seyyid Ömer Ağa'nın sakin olduğu çiftlik menzili	50 guruş
Müstamil beledi yasdık 18 adet Çit minder 2 adet Çit makad 4 adet Kaliçe makad 1 adet Sedir minderleri 4 adet	60 guruş	Defa çit minder 5 adet Döşek 1 adet Yasdık 4 adet Makad 1 adet Sedir minderleri 2 adet Kilim 2 adet Çit müstamil yorgan 2 adet	20 guruş
Hırdavat menzili	20 guruş	Keten şilte 3 adet Çit şilte 3 adet Sagir yasdık 4 adet	30 guruş
Yaldızlı nühas gülâbdan ve buhurdan	3 guruş	Sim fincan zarfı 15 adet Fincan 2 adet	20 guruş
Leğen ve ibrik çifti	8 guruş	Kumaş sofrâ el bezi	6 guruş
Üzengi	3 guruş	Çuka yağmurluk ve başlık	15 guruş
Abdest leğeni	4 guruş	Köhne cübbe kedi kürkü	3 guruş
Kebir çalar saat	15 guruş	Kontuş kürk	30 guruş
Kaliçe makad	5 guruş	Şali kablı sincab köhne çit kürk	30 guruş
Kebir sini	20 guruş	Şali kablı sincab kürk	15 guruş
Sagir Kaliçe 11 adet	55 guruş	Köhne kürk	5 guruş
Kaliçe seccade 2 adet	15 guruş	Cedid bend sarığı 2 adet Müstamil sarık 2 adet	25 guruş
Çit cedid yorgan 8 adet	40 guruş	Avani nühas kase 25 adet	25 guruş
Kaliçe makad	5 guruş	Tahta sandık	3 guruş
Beledi yasdık 16 adet	16 guruş	Defa tahta sandık	3 guruş
Köhne minder ve döşek 11 adet	15 guruş	Kadife yasdık 8 adet Çit yasdık 4 adet	30 guruş
Defa çit minder 3 adet	6 guruş	Cedid minder 3 adet	15 guruş
Sedir minderleri	25 guruş	Sagir ayna	3 guruş
Meksur kılıç	1 guruş	Havlû mekrame 4 adet	
Fanus	2 guruş	Tahta sandık 2 adet	6 guruş
Kebir fener	3 guruş	Kebir ve sagir sini 5 adet	25 guruş
İnan(dizgin) örtüsü 12 adet Sedir minderleri 4 adet Kaliçe makad 2 adet Seccade Çit minder 2 adet	25 guruş	Kırmızı şilte 2 adet Yorgan 4 adet Seccade 1 adet	25 guruş
Köhne kilim 3 adet	6 guruş	Meksur tüfek 2 adet	10 guruş
Vasat kazan 2 adet	15 guruş	Defa Avani nühas kab 12 adet	120 guruş
Tas 4 adet		Pandül saat	20 guruş
Nühas mangal	10 guruş	Mezru' hınta ve kile	60 guruş

Hisar karyesinde asiyab	200 guruş	Kılıçlar karyesinde asiyab	400 guruş
Nenek karyesinde asiyab	200	Odabaşı karyesinde asiyab	400 guruş
Kır at (1 res')	50 guruş	Camus ineği (2 res')	50 guruş
İğdiş Bargir (5 res')	75 guruş	Koyun (800 adet)	2400 guruş
Tay (3 res')	40 guruş	Camus öküzü (2 çift)	80 guruş
Camus ineği (2 res')	50 guruş	Kısrak (13 res')	260 guruş
Kara sığır ineği (3 res')	30 guruş	Kara sığır öküzü (2 çift)	40 guruş
Merkeb (res')	15 guruş		
YEKÜN: 7425 GURUŞ			

Hanımları, oğulları ve kızları arasında, hisse miktarları oranında paylaşılan tereke miktarından, Ali Ağa'nın cariyesi Sultan da, kızlarının hissesi kadar pay almıştır. Ancak Ali Ağa'nın, mahkemede şahitler huzurunda oğlu Süleyman'ı, ölmeden iki sene evvel azad edip, verasetine ortak ettiğini söylemesine rağmen, Süleyman'a pay verilmemesi dikkat çekicidir (AŞS-162/21).

Ailenin ilmiye sınıfına mensup tek ferdi olarak görünen ve 1768 senesinde vefat eden Hüseyin Efendi'nin ise, 74 guruşunu kitaplarının, 210 guruşunu gündelik ev eşyalarının ve 894 guruşunu da gayrimenkullerinin oluşturduğu toplam 1269,5 guruşluk bir terekesinin olduğu görülmektedir (AŞS-153 /224). Sahip olduğu gayr-i menkul sayısının az olması ve terekesinin değerinin düşük olması, onun ölene kadar müderrislik yaptığını ve gelir getirecek başka bir işle uğraşmadığını düşündürmektedir.

Tablo-VI Nakkaşzade Hüseyin Efendi'nin Terekesi

Mushaf-ı şerif	3 guruş	Evrak-ı Perişan	2 guruş
Kitab-ı Vusile	10 guruş	Kitab-ı Mev'ize	1 guruş
Kitab-ı Kadı Beyzavi Cild: 2	15 guruş	Menzil der mahalle-i mezbur	400 guruş
Kitab-ı Buhari-yi Şerif Cild: 5	20 guruş	Bakkal Dükkânı der mahalle-i Bazar-ı Ganem	250 guruş
Kitab-ı Cami-i Nukul	8 guruş	Bağ der Mevzi-i Ayrancı	150 guruş
Kitab-ı Multeka	4 guruş	Nukud der Kese	94 guruş
Kitab-ı Kahsetani	10 guruş	Baş açuklu nafe kürk	10 guruş
Na't-ı Ehteri	5 guruş	Çuka kuzu kürk	10 guruş
Kitab-ı Mesabih	3 guruş	Beyaz çuka cübbe	4 guruş
Kitab-ı Hayvet-i Hayevan	2 guruş	Köhne boğazı kılı kuzu kürkü	4 guruş
Kitab-ı Nahve	3 guruş	Köhne sof ferace	6 guruş

Kitab-ı Menari İbn-i Malik	2 guruş	Timur ...	4 guruş
Defa Nıf-ı Beyzavi Cild: 1	10 guruş	Köhne şali entari ve çağşır	3 guruş
Kitab-ı Muhtasır-ı Münteha	5.5 guruş	Köhne cübbe kürk	4 guruş
Kitab-ı Şer'ia	1.5 guruş	Köhne çuka ferace cübbe	4 guruş
Kitab-ı Serdi el-Şeria	3 guruş	Poşu	2 guruş
Kitab-ı Halli	3 guruş	Simedan	1 guruş
Kitab-ı Ale'l Kadir	1.5 guruş	Fanus	1 guruş
Kitab-ı Tarihiyye	3 guruş	Kebir sini	11 guruş
Kitab-ı Mişkat'ül Enver	1 guruş	... saat	10 guruş
Kitab-ı Mirzacan	1.5 guruş	Köhne sağır sade ve hali entari	4 guruş
Defa Mirzacan maa İsbat-ı Vacib	3 guruş	Çit yorgan yüzü ve bohça	2.5 guruş
Kitab-ı Münazaa	0.5 guruş	Tahta sanduk	2 guruş
Kitab-ı Muhammediye	5.5 guruş	Cedit kilim	5 guruş
Kitab-ı Cevahim-i Erbain	1 guruş	Köhne kilim	3 guruş
Kitab-ı Kudduri	0.5 guruş	At gömleği	1 guruş
Kitab-ı Minhace'l ağabeydin	2 guruş	Köhne çit minder ve döşeği	5 guruş
Kitab-ı Camii	3 guruş	Kavuk ve sank	5 guruş
Tefsir-i Amme	0.5 guruş	Köhne kilim ve yasdık	10 guruş
Kitab-ı Minhacü'l Müzkirin	1 guruş	Defa köhne yasdık adet: 3	2 guruş
Kitab-ı Netaici ve Misbah	2 guruş	Defa köhne sank adet: 5	3 guruş
Kaside-i Bürde Şerhi	0.5 guruş	Defa çit minder	2 guruş
Kitab-ı Fakih Ebu'l Leys	1.5 guruş	Sağır köhne sadır minderi adet: 8	4 guruş
Sağır köhne kilim ve kaliçe	12 guruş	Leğen ve ibrik	3 guruş
Su tası	2 guruş	Kazgan	2 guruş
Kahve ibriği	2 guruş	Defa leğen ve ibrik	3 guruş
Avani ...	20 guruş	Kebab taşı ve taba ve maşa ve ...	5 guruş
Sağır ... anbanı adet: 2	5.5 guruş	Hırdavat tabhane	3 guruş
Kahve fincanı	3 guruş	Defa kahve ibriği	1 guruş
Hırdavat menzili	20 guruş	Resm-i kismet	32.5 guruş
YEKÜN: 1269,5 GURUŞ			

Nakkaşzade ailesinin hakkında çok fazla bir bilgiye sahip olmadığı-mız fertlerinden bir diğeri Seyyid Salih olup, sahip olduğu 163 guruşluk terekesiyle ailenin belki de en az mal varlığına sahip mensubu olarak karşımıza çıkmaktadır (AŞS-176/227). 100 guruş değerindeki evinden başka bir kaç parça gündelik eşyası olan Seyyid Salih'in, terekesi de hanımı, kız kardeşi ve ismini bilmediğimiz erkek kardeşinin üç oğlu arasında paylaştırılmıştır.

Tablo-VI Nakkaşzade Seyyid Salih'in Terekesi

Ahi Hacı Murad mahallesinde menzil	100 guruş
Köhne kürk ve şalvar ve entari	4 guruş
Bargır	30 guruş
Kılıç	10 guruş
Yorgan, döşek, minder, yasdık	10 guruş

Sahan (2 adet), tabak, tas ve tencere	4 guruş
Hırdavat menzili	5 guruş
YEKÜN : 163 GURUŞ	
GİDER : 38 GURUŞ	
SAHH'ÜL BAKİ : 125 GURUŞ	

Ankara'nın büyük ailelerinden olan Nakkaşzade ailesinin hiçbir ferdi, gerek kendi ailesinin nesli için gerekse toplumun yararlanması için vakıf işine girmemişlerdir. Aileden hayırseverlik adına sadece es-seyyid Ali Ağa'nın oğlu es-seyyid İbrahim Ağa, kendi yaşadığı yer olan Odabaşı köyünde 1791 senesinde bir cami yaptırmıştır (AŞS-177/273).

Halkın güvenilirliğini kazanmada ve toplum içindeki statünün devamını sağlamada önemli bir etken olan şahitlik konusunda ise, ailenin bazı isimlerini görmekteyiz. Mesela, Hasan Efendi, Salih Efendi, ve es-seyyid Ali Ağa'nın değişik senelere ait alacak verecek, arazi ve vekalet gibi davalarda isimlerine rastlamaktayız (AŞS-129/107, AŞS-151/257, AŞS-172/126).

2.3. Muslupaşazadeler

Ankara'da âyanlık mücadelesi veren ailelerden bir diğeri de Muslupaşazadeler olmuştur. Vermiş olduğu âyanlık mücadelesiyle ailenin ismini ön plana çıkartan ve ailede isminden en fazla söz ettiren kişi ise Muslupaşazade Salih Bey'dir. Babasının kim olduğunu kesin olarak bilemesek de, 1702 senesine ait bir belgede sadece ismi geçen zahir'ül kuzat Muslupaşa oğlu Mehmed Bey'in olabileceğine yaşadıkları yıllar göz önünde bulundurarak ihtimal verebiliriz (AŞS-80/653). Bu kişinin Salih Bey'in babası olsun veya olmasın, isminin önündeki "zahîru'l-kuzât" unvanına bakarak, ailenin tıpkı Müdderriszadelerde olduğu gibi ilmiye sınıfına dahil olduğunu söylemek mümkündür. Ancak daha sonraki belgelerde isimleri geçen ailenin hiçbir ferdinde böyle bir unvana rastlanmamaktadır.

Hanımının veya hanımlarının isimlerini bilemediğimiz Salih Bey'in Yahya Bey, Ömer Bey, Ahmed Bey, Mehmed Bey¹⁶ (Paşa) (AŞS-137/77), Osman Bey (AŞS-162/60) ve Mehmed Emin Bey adlarında altı oğlu ve Hatice adında bir kızı vardır. Annesinin adı Nimetullah olan Salih Bey'in, 1745 senesinde İstanbul'da vefat eden İbrahim Bey isminde bir de kardeşi bulunmaktadır. İbrahim Bey'in bilebildiğimiz tek oğlu ise, Bahşılı köyünde yaşayan Muslu oğlu es Seyyid Hasan'dır (AŞS-174/135). Bu arada Ankara mütesellimliği de yapmış olan ve hakkında fazla bir bilgi edinemediğimiz Muslu oğlu Mustafa'nın, yaşadığı yıl itibariyle Salih bey'in diğer bir kardeşi olabileceği de düşünülmektedir (AŞS-125/288). Salih Bey'in oğullarından Mehmed Bey, paşalık derecesine kadar yükselerek Niğde livası mutasarrıflığı yaparken, âyanlık mücadelesi ile ön plana çıkan tek oğlu ise Muslupaşazade Osman Bey olmuştur.

Moslupaşazade ailesinde çok ciddi oranda menkul ve gayr-i menkule sahip olan tek kişi Salih Bey olmuştur. Müderriszadelerin ve Nakkaşzadelerin tüm mal varlıklarının toplamından bile çok daha fazla miktarda servet sahibi olan Salih Bey'in, sahip olduğu mal varlığının dökümünü tereke kayıtlarından (AŞS-123/255) ve baş muhasebe muhallefâtı halifesine kayıtlı muhallefâtından (DBŞM.MMF-13607) ayrıntılı bir şekilde görebilmekteyiz. İlki Salih Bey'in öldüğü tarih olan 1744 senesinde tutulan kayıtlarla, 1802 tarihli ikinci kayıt arasında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. 1744 senesindeki kayıtlarda tüm mal varlığının değeri 78792 buçuk gurus iken, 1802 tarihli ikinci kayıta, bu rakam sahip olduğu bazı mallarının değerleri yazılmadığı halde 320267 gurus olarak görünmektedir. Asıl ikamet yeri Murtazabad kazasına bağlı Mirgazi köyü olan Salih Bey'in, gayr-i menkul olarak bu köyde bir ev ve çiftliği olup diğer gayr-i menkullerinin tamamı Ankara başta olmak üzere civardaki köy ve kazalara dağılmış durumdadır. Ankara'nın Tüllüce mahallesinde "saray" diye tabir olunan büyük bir konağı olan

¹⁶ 1784 senesinde vasilik üzerine görülen bir davaya ait belgede, Mehmed Beyin eşinin Rahime Kadın, oğlunun ise Ebu Bekir olduğu görülmektedir. Ancak, Salih Bey'in oğullarından Mehmed Bey 1726 senesinde öldüğünden, belgede adı geçen kişinin aslında Salih Bey'in diğer oğlu Mehmed Emin Bey'in olma ihtimalini düşündürmektedir (AŞS-173/158).

Salih Bey'in, aynı zamanda şehrin değişik yerlerinde 54 dükkânının olduğunu görmekteyiz. Murtazabad, Yabanabad ve Çubuk kazalarında toplam 12 kıt'a çiftliği ve atları hariç 187 adet büyük baş, 13 bin küçük-baş hayvanının olması ise bize gelir kaynaklarının kira, toprak ve hayvancılık şeklinde farklı alanlardan olduğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra çeşitli kişilerden 72 bin guruş alacağı, 167 bin guruşluk zahiresi ve değeri belli olmayan dört değirmeni olan Salih Bey'in, terekesinin en dikkat çekici tarafı, sahip olduğu sekiz cariyesi ve altısı Rus asıllı 13 kölesinin olmasıdır. Hepsisi Müslüman olan bu cariyeye ve kölelerin Salih Bey'in ölümünden sonra azad edilip edilmedikleri ise bilinmemektedir.

Tablo-VII Muslupaşazade Salih Bey'in Terekesi (1774)

Saray der mahalle-i Tüllüce	2000 guruş	Fevkâni ve tahtani oda ve ahur ve samanlane ve derununda ve ittisalinde kâin terzi ve berber ve bakkal ve tekneci dekâkini Müstemil hane-i cedit der mevzi-i ...	4000 guruş
Tiftik boyacı ve etmekçi (1 adet) ve börekçi (1 adet) ve nalband (1 adet) ve kassab (1 adet) ve tamir olunacak dekâkin (3 adet) der mevzi-i mezbur:	1500 guruş	Kahvehane ve ittisalinde vaki bakkal ve kassab dükkânı der suk-u kassablar	600 guruş
Defa' kassab dükkânı der suk-u mezbur	200 guruş	Tekneci dükkânı (1 adet) der suk-u mezbur	50 guruş
... der karib suk-u mezbur	200 guruş	Mahmud Paşa-yı vali evkafında vaki dükkân der suk-u tabakçıyan	210 guruş
Haffaf dükkânı ve nalçacı dükkânı der suk-u haffaflar	200 guruş	Arasta sukunda dükkân 14 oda ve bir mahzenli rub' hisse	125 guruş
Bezirhane der mahalle-i İğneci	450 guruş	İsa Bey evkafında kâin fevkâni kahvehane (1 adet) ... etmekçi (1 adet) dükkânı ve oda (2 adet):	500 guruş
Hınta der anbar kil-i Ankara	545 guruş	Tosbağı çiftliği ve menzil ve asiyab der kaza-i Çukurcak	500 guruş

EŞYA	KIYMET	EŞYA	KIYMET
Kadife yasdık (8 çift)	96 guruş	Makad (2 çift)	10 guruş
Balya (2 çift)	12 guruş	Beledi yasdık (7 çift)	25 guruş
Orta Selanik keçesi	40 guruş	Müsta'mil orta kaliçesi	25 guruş
Sagır halıçe	2 guruş	Kebir ve sagır sadır minderi	20 guruş
Sedir minderi (4 adet)	40 guruş	Şamdan	1,5 guruş
Manisa alacası kebir ve sagır makad	10 guruş	Köhne kapu perdesi ve ocak demürü	3 guruş
Kumaş dolap perdesi	3 guruş	Kilim	3 guruş
Kıbrıs seccade	5 guruş	Kebir sini	25 guruş
Sof seccadesi	30 guruş	Keçe ve ateş tabası	1 guruş
Çuka makad-ı kebir ve sagır	80 guruş	Defa kebir sini	50 guruş
Çalar saat	50 guruş	Leğen	2 guruş
Şiyak kapu perdesi	5 guruş	Köhne kilim	12 guruş
Çit yorgan	30 guruş	Beledi yasdık (9 çift)	45 guruş
Kadife Bursa yasdığı (7 çift)	42 guruş	Cibit pencere perdesi (4 adet)	4 guruş
Sim gülband ve buhurdan	20 guruş	Sadır minderi	25 guruş
Kemayar sim leğen ve damlık	20 guruş	Şamdan	1,5 guruş
Kınlı şamedan	4 guruş	Kapu perdesi	6 guruş
Kebir ve sagır şiyak makad	40 guruş	Pirinç müşebbet mangal ma tahta	50 guruş
Kilim ve kaliçe seccade	5 guruş	Kilim	6 guruş
Kıbrıs yasdık	30 guruş	Kebir orta acem kaliçesi	40 guruş
Kıbrıs makadı	25 guruş	Kadife yasdık	25 guruş
Kebir ve sagır sadır minderi	30 guruş	Beledi yasdık : (5 çift)	25 guruş
Defa pencere perdesi	6 guruş	Sadır minderi	25 guruş
Sagır şamedan	1 guruş	Kebir ve sagır müstemel makad	16 guruş
Sagır pirinç ateş tabası ve maşa	1,5 guruş	Makad	4 guruş
Billur bardak ve kase	3 guruş	Kilim	8 guruş
Ocak yaşmağı	3 guruş	Demür minkal	5 guruş
Köhne ihram	4 guruş	Akçe tahtası ve şamedan	1,5 guruş
Kebir ve sagır pirinç şamedan	6 guruş	Tencere ve maşa	4 guruş
Ocak demürü	5 guruş	Pencere perdesi	5 guruş
Beledi döşek	20 guruş	Ocak sacağı	1 guruş
Beledi yasdık	15 guruş	Kapu perdesi	5 guruş
Köhne çuka dolama	12 guruş	Sedir minderleri	12 guruş
Kebir Abdest leğeni ve ibrik	6 guruş	Beledi yasdık ve makad	12 guruş
Çuka kapu perdesi	3 guruş	Makad	13 guruş
Demür ayakcak ve maşa	3,5 guruş	Şeker	8 guruş
Köhne kilim	1,5 guruş	Şem-i asel	20 guruş
Sumat meşini	3 guruş	Gümüslü eğer	30 guruş
Sofra bezi ve acem mendili	12 guruş	Köhne Selanik keçesi	15 guruş
Kemik ve ağaç kaşık	6 guruş	Şeker ve gülbeşeker	2 guruş
YEKÜN: 12701,5 GURUŞ			

Mir-i Merkurumun Ayaş Kazasında vaki olub kaza-i mezbur kadısı Mustafa Efendi'nin tahrir eylediği nukud ve raht ve sair eşya defteridir ki, ber vecchi ati zikr olunur.

EŞYA	KIYMET	EŞYA	KIYMET
Kemiyar yaldızlı kemer raht ma raşme	50 guruş	Kebir haydari raht ve yaldızlı raşme	100 guruş

Doluca ... raht ve raşme	50 guruş	Matla uçkur	65 guruş
Sim gaddare	60 guruş	Matla yağlık (67 adet)	67 guruş
Sim topuz	60 guruş	Duhan kesesi	8 guruş
Sim kılıç	30 guruş	Sakız kesesi	8 guruş
Balgami hançer	20 guruş	Fes	1 guruş
Sim hançer ve bıçak	30 guruş	Şami sof	170 guruş
Balık dişi hançer bıçak	20 guruş	Puşi	3 guruş
Simaver minder	10 guruş	Kemer Mesud hilali	12 guruş
Sim palaska	20 guruş	Peşkir	15 guruş
Puştu	30 guruş	Çuka fera'	8 guruş
Sagır haydari raht	30 guruş	Gömlek (25), defa ayak donu (38), defa ayak donu (24), defa gömlek (24)	200 guruş
Defa haydari raht	30 guruş	Altun saat	80 guruş
Sim kılıç	220 guruş	Pandol saat	20 guruş
Sim gaddare	80 guruş	Müştemil şemsiye	2 guruş
Şeşhane tüfenk (3 adet)	180 guruş	Sim mızrak topu	10 guruş
Kaval tüfenk (1 adet)	30 guruş	Sim divit	40 guruş
Defa şeşhane tüfenk (2 adet)	55 guruş	Sim kahve ibriği	20 guruş
Kaval tüfenk (8 adet)	130 guruş	Sim tozluk	10 guruş
Filinta tüfenk (1 adet)	10 guruş	Sim kakma rikab	16 guruş
Şeşhane tüfenk	30 guruş	... basması yasdık	3 guruş
Kaval tüfenk	35 guruş	Çuka kebir seccade	15 guruş
Tüfenk (15 adet)	110 guruş	Şiyak seccade	2 guruş
İşli ocak perdesi	10 guruş	Matla Abdest makrafası	40 guruş
İşli kırmızı atlas makad	50 guruş	Beyaz sadelik bezi	2 guruş
Sim işli kapu perdesi	30 guruş	Sarı (28 adet)	130 guruş
Çuka sim seccade	15 guruş	Altun ... yemeni	5 guruş
Çuka seccade	10 guruş	Tesbih	5 guruş
Çuka kumaş kakım kemer kese	20 guruş	Nâf tesbih	10 guruş
Beyaz yasdık ve makad	3 guruş	Sim şiş	5 guruş
Has makad	3 guruş	Şami satır	30 guruş
Has makad	3 guruş	Defa tüfenk	30 guruş
Kilim	80 guruş	Altun ve beyaz fafuri	40874 guruş
Müştemil yorgan ve yasdık	40 guruş		
Der zimmet İbrahim Bey	1000 guruş	Sagır gürcü cariyesi benam Asiye	100 guruş
Bargir (16 res')	160 guruş	Rus sagır gulam benam Yusuf	100 guruş
Kalmak sagır gulam benam Salim	100 guruş	Nukud ve eşya ve der zimmeti İbrahim Bey	
CEM'AN YEKÜN: 45411 GURUŞ			

Mir-i merkumun liva-i mezburda kain adet ve kıymaları tarafımıza ihbar olunan çiftlikler ve derunlarında mevcut olan devvab ve mevaşi ve Hintta defteridir ki ber vechi ati zikr olunur.

Mir gazi çiftliği dimekle arif çiftlik ve menzil ve eşya ve camus öküzü (12 çift)	5000 guruş	... çiftliği der kaza-î mezbur	100 guruş
Çomu (?) çiftliği der kaza-î Murtazaabad	500 guruş	... çiftliği	100 guruş

Otac çiftliği der kaza-îmezbur	200 guruş	Kara bozan çiftliği der kaza-îmezbur	100 guruş
Yere giren çiftliği der kaza-îmezbur	200 guruş	Kılıçlar ma Almut çiftliği der kaza-îmezbur	150 guruş
İlyadil (?) çiftliği ve menzil ve öküz (8 çift)	100 guruş	Aygırcı (?) çiftliği der kaza-î Çubukabad	150 guruş
İç viran çiftliği (der kaza-î Şorba) ve menzil ve camus öküzü (10 çift)	1000 guruş	Çubuk çiftliği ve menzil der kaza-îmezbur	250 guruş
Kemer bükü çiftliği der kaza-îmezbur	500 guruş	Meyve yükü çiftliği der kaza-î Yabanabad	150 guruş
Sirkeli çiftliği der kaza-îmezbur	80 guruş	Onbeş çiftliği ve menzil ve camus öküzü (3 çift)	500 guruş
Kısrak (rus' 30)	600 guruş	Camus ineği (39 adet) ve düğe (9 adet) ve kara sığır ineği (20 adet)	1000 guruş
Deve (27 adet)	2000 guruş	Katır (res' 6)	300 guruş
Hınta keyl	2470 guruş	Ağnam (2000 adet)	4000 guruş
Hizmetkâr bargiri (17 adet)	300 guruş	Mir-i merkumun kendi atlarından ancak 4 res' atı ahz olunub ol dahi amel mande olmağla	300 guruş
YEKÛN: 20680 GURUŞ			
MİN HAYS'ÛL MECMU' CEM'AN YEKÛN: 78792,5 GURUŞ			

Salih Bey'in idam edilip sahip olduğu mal varlığına da devlet tarafından el konulması, varislerinin cüz'i bir miktar dışında kalan bu büyük servetten istifade etmesini engellemiştir. Gerekliğinde âyanların mahalli otoritelerinden gerek idari, gerek askeri ve gerekse türlü biçimlerde faydalanıp, onlar ölünce âyanlıklarını bir nevi suç sayılması ve sağlıklarında onları ya cezalandıramadığı veya cezalandırmak işine gelmediği için ölümlerinde muhalefâtına el koyarak cezayı infaz etme anlayışı ve icraatı içinde olan devlet (Cezar:1986:49), Salih Bey'in malına da el koyduktan sonra 8120 guruş değerindeki nakit, emlak, çiftlik ve eşyasını varislerine verilmek üzere bırakmıştır (AŞS-152/188). Ölümünden hemen sonra yazılan terekesindeki toplam mal varlığı değerinin yaklaşık % 10'una tekabül eden bu miktar, Salih Bey'in ölmeden evvel bazı nakit ve eşyasını saklaması ve gizlice emanete bırakmasından dolayı doğal olarak düşük olmuştur¹⁷.

¹⁷ Salih Bey'in 1802 tarihli muhalefati muhtemelen bütün mallarının tamamen tespit edilmesiy-le düzenlenmiştir. Nitekim 1744 tarihli terekesinden olmayan fakat 1802 tarihli defterde kayıtlı çok sayıda dükkân, çiftlik zahire ve hayvanatın yanı sıra Salih Bey'in firarı sırasında oğulları tarafından Ayaş müftüsüne emanet olarak teslim edilen yüksek değerde çok sayıda ev eşyası ile atlar bulunmaktadır (AŞS-128/275).

Muslupaşazade ailesinde, Salih Bey'den sonra hiç kimsenin bu kadar yüksek değerde malı olmamıştır. Nitekim oğlu Yahya Bey'in ölümünden sonra (1754), kardeşleri arasında pay edilen terekesinden Murtazabad ve Çubuk kazalarında birer çiftliğinin, bir evinin, ağaçlık bir miktar arazisi ile bir at ve bir miktar zahiresinin olması ile (AŞS-137/77), 1745 yılında vefat eden kardeşi İbrahim Bey'in ise Murtazabad, Ayaş ve değişik mahallerde bazı mülklerinin olması bunu doğrular nite-liktedir (AŞS-124/ 220).

Salih Bey'den dolayı çok zengin olan Muslupaşazade ailesinin, Salih Bey'in idam edilerek öldürülmesiyle hemen hemen bütün malların devlet tarafından zapt edilmesi, ailenin ondan sonra gelen diğer bireylerinin eğer düşünce olarak varsa bile bir vakıf kurmasını engellemiştir. Ancak ailenin en önemli ismi olan Salih Bey, sağlığında ikamet ettiği Murtazabad kazasının Mir gazi köyünde bir cami yaptırıp ve bu cami için bir de vakıf kurarak, hayırseverlik yönünün olduğunu da göstermiştir. Ayrıntıları hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız vakfa, bakması için 1753 senesinde caminin imamı Abdullah, günlük beş akçe ile vazifelendirilmiştir (AŞS-134/389).

3. Sonuç

Osmanlı Devletinin hemen her bölgesinde var olan ve bunlardan bazı-larının buldukları yerlerde âyanlık mücadelesi verdiği servet sahibi büyük ailelerin Ankara ayağını Müderriszadeler, Nakkaşzadeler ve Muslupaşazadeler oluşturmaktadır. Bu ailelerden en büyüğü olarak ve aile soyları hakkında en fazla bilgiye sahip olunan aile, Müderriszadeler gelmektedir. Ailenin soyunda seyyidlik unvanının olması, kadılık görevini yapanların olması, ilimle uğraşanların sayısının fazla olması ve âyanlık için kişisel mücadele edenlerin sayısının daha fazla olması, ailenin toplum içerisindeki güç ve itibarını arttıran etkenlerin başında gelmektedir. Nakkaşzadeler ve Muslupaşazadeler'de de ilmiye sınıfına mensup kişiler olmasına ve âyanlık mücadelesine girenlerin olmasına

rağmen bunların hem sayılarının az olması hem de haklarında daha az bilginin olması, onları bu yönüyle Müderriszadeler'in gerisinde bırakmıştır. Bazı davalarda ailelere mensup bireylerden şahitlik ve bilirkişilik yapanların olması, bu ailelerin toplum içinde saygın ve güvenilir olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Sahip olunan servet bakımından bakıldığında Muslupaşazadeler öne çıkarken, Müderriszade'ler ve Nakkaşzade'ler bu ailenin gerisinde kalmışlardır. Ailenin tek bireyinden gelen ve diğer iki ailenin sahip olduğu servetin toplamının beş katı miktarı servete sahip olan Muslupaşazadeler'in bu servetini daha çok gayr-i menkul, kira geliri, ekilebilir toprak ve hayvancılık oluştururken, Müderriszadeler'in serveti ev ve dükkânlardan oluşan gayr-i menkuller ve bunların alım satımından elde edilen nakit paraya dayanmaktadır. En az servete sahip olan Nakkaşzadeler'in ise bu servetlerini daha çok kişisel gündelik eşyalar gayr-i menkuller ve hayvancılık oluşturmaktadır. İtibar ve âyanlık için verilen kişisel mücadele bakımından Müderriszadelerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Nakkaşzadeler ise hem servet hem de itibar bakımından bu iki ailenin biraz daha gerisinde kalmaktadır. Ayrıca, zenginlik bakımından önde gelen Muslupaşazadeler'in ve Müderriszadelerin, vakıf müesseseleri kurdukları da görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli*, C. I-II, Ankara-1983.

Cezar, Yavuz, "Bir Ayânın Muhallefatı: Havza ve Köprü Kazaları Ayânı Kör İsmail oğlu Hüseyin", *Belleten*, XLI/161, 1977, s.41-78.

Erdoğan, Abdülkerim, *Unutulan Şehir Ankara*, Akçağ Yayınları, Ankara-2004.

Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara-1995.

_____, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Âyan Üzerine Bazı Bilgiler", *The Journal of Ottoman Studies*, III (Osmanlı Araştırmaları III), İstanbul 1992, s.110-111.

_____, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul-1980.

Kılıç, Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul-2005.

Koç Gülçin, "Sadullah Efendi'nin İlm-i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankara'sına Bir Katkı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24 Güz-2008. s.369-392

Konyalı, İsmail Hakkı, *Ankara Camileri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1978.

Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, TTK-Ankara 1994.

Süreya, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1996.

Arşiv Belgeleri

Milli Kütüphane Mikro Film Arşivi-Ankara Şer'îye Sicilleri: 80, 123, 124,125,128,129, 130, 133, 134, 136, 140, 141, 142, 146, 151, 152, 153, 154, 155, 162, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 184 Numaralı Defterler.

Maliye Nezareti Temettuat Defteri No: 134 (1260-1261)

Cevdet Dahiliye No: 10780-14125

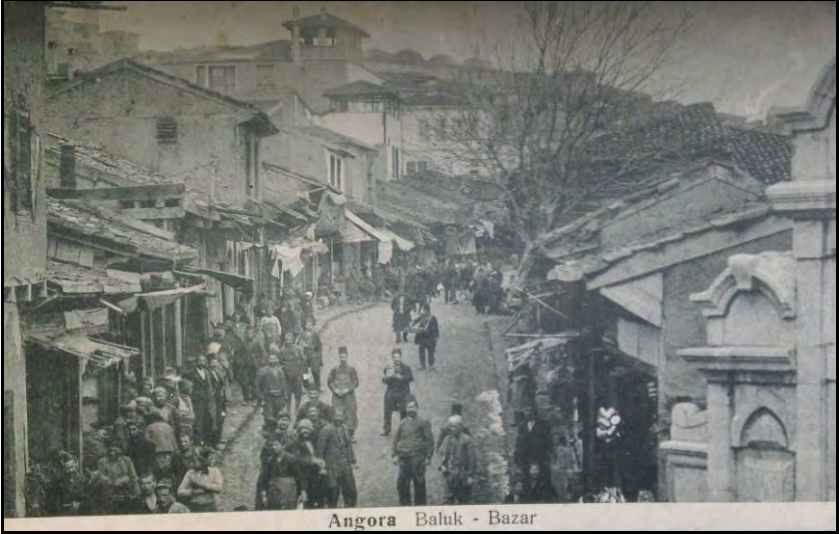
Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefât Halifesi (D.BŞM.MHF) sene 1216 No: 13607

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) : No: 580-738

Dr. Mustafa Kaya: 1973 Ankara doğumlu. Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. Yüksek Lisans çalışmasını, 2000 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Doktora çalışmasını da 2008 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaptı. Hâlen Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Arş. Gör. Dr. olarak görev yapmaktadır.

Akköprü'den Ankara ve Çevresi (1903)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Balık Pazarı (1903)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

"Yeşilyollarda Hareketle İstirahat": Jansen Planlarında Başkentin Kentsel Yeşil Alan Tasarımları ve Bunların Uygulanma ve Değiştirilme Süreci (1932-1960)

*

"Resting by Moving on the Greenways":
Design of the Urban Green Spaces in Jansen's Plans for the Capital and Their
Implementation and Modification Process (1932-1960)

Sinan Burat

Özet

Bu makalede Ankara kentinin Prof. Dr. Hermann Jansen tarafından hazırlanan 1928 ve 1932 tarihli imar planlarındaki yeşil alan yapısı ve bunun 1932-1960 yılları arasındaki uygulanma süreci incelenmektedir. Bu inceleme Ankara Şehri İmar Müdürlüğü ile Jansen arasındaki yazışmalar, imar planı raporları ve Berlin Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Mimarlık Arşivi'ndeki Jansen planları temel alınarak yapılmıştır. Hermann Jansen bu planlarda kentle bütünlük, çok işlevli, tüm kente yayılan ve kent dışına açılan bir yeşil alan yapısı önermiştir. Bu yeşil alan yapısı parklar, farklı büyüklüklerde spor sahaları, manzara parkları, mesire yerleri, küçük bahçeler sahası ve bir yeşil kuşak ile bunları birbirine bağlayan farklı tiplerde yeşilyollardan oluşmaktadır. Planın uygulanması sürecinde Cumhuriyet'in modernlik projesini destekleyen yeşil alanlara öncelik verilmiş, 1930'larda üretilen kısımları dışında yeşil alan yapısı parçalanarak bütünlüğü bozulmuş ve 1950'lerde sadece bir seri park olarak kent mekanında yerini bulmuştur. Mevcut yazında Jansen'in Ankara imar planlarını yeşil alanlara dair önerileri ve uygulanma süreci özelinde inceleyen yayım yoktur. Bu çalışma mevcuttaki bu eksiği giderme yönünde Ankara çalışmalarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Hermann Jansen, Ankara, yeşil alan yapısı

Abstract

This study is an analysis of the green space structure proposed for Ankara by Prof. Dr. Hermann Jansen in the development plans of 1928 and 1932 and its implementation process between 1932 and 1960. The analysis is based on the study of the correspondence between Jansen and Ankara Development Directorate kept in the Plan Archive of Greater Ankara Municipality, and of Jansen's development plan reports and his plans held in the Architectural Archive of the Library of the Technische Universität Berlin. Jansen proposed a green area system that was multi-functional and integral to the city, spreading out to the whole and extending beyond it. This system comprised of parks, sports facilities of varying sizes, scenic parks, recreational areas, rental gardens, a green belt and various types of green ways connecting them. During the implementation process, priority was given to the green spaces which supported the modernity project of the Republic. Other than those implemented in 1930s, the components of the green space structure were modified, losing their coherence, and only a series of parks were implemented in the 1950s. In existing literature, Jansen's development plans for Ankara have not been examined with a focus on his proposals for green areas and their implementation process. This study aims to contribute to Ankara studies by addressing that gap.

Keywords: Hermann Jansen, Ankara, green space structure

Türkiye’de modern kent planlamasının tarihi Başkent Ankara için hazırlanan planlarla başlar. 1923 yılında Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ilan edilmesiyle modern bir başkentin ihtiyacı olan altyapı, yapı stoku ve yaşam çevresinin planlı olarak oluşturulmasına yönelik hedefler konmuştur (Tekeli, 1998: 4-5; Tekeli, 2000: 321). Bu ölçekte bir imar hareketinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmamış olması ve kent planlama ve mimarlık alanlarında çalışan yeterli sayıda yerli uzman bulunmaması sebebiyle, diğer kültür ve sanat alanlarında olduğu gibi (Katoğlu, 2009: 34-50) bu konuda da yabancı uzmanların hizmetlerinden faydalanılması öngörülmüştür. Bu uzmanlardan ilki Alman mimar ve planacı Carl Lörcher'dir. Lörcher, 1924 ve 1925 yıllarında biri Eskişehir, diğeri de Yenişehir için olmak üzere iki adet plan hazırlamıştır. 150 hektarlık bir alanın yapılaşma koşullarını belirleyen ve Bakanlıklar Sitesi, Büyük Millet Meclisi ve konut alanlarından oluşan Yenişehir Planı, 1925 yılından sonra uygulamaya konmuştur. Ancak planlanan alanın büyüklüğü ve planın önerdiği yapılaşma koşullarının 250-300 bin nüfusa yaşam alanı oluşturmaya yeterli olmamasından ötürü (Yavuz, 1980: 5) yeni bir imar planına ihtiyaç duyulmuştur. Yeni planın hazırlanması ile ilgili görüşmek üzere Berlin Teknik Üniversitesi'nden Profesör Ludwig Hoffman'a bir heyet yollanmıştır. Prof. Hoffman planı hazırlamayı reddederek bu görevin Hermann Jansen ve Joseph Brix'e verilmesini önermiştir. Uluslararası davetli bir yarışma düzenlenerek Jansen, Brix ve Fransa hükümetinin baş mimarı olan ve Barcelona genişleme planlarını hazırlayan Leon Jausseley'in katılımı sağlanmıştır (T.C. Ankara Şehremaneti, 1929; Tankut, 1993: 66-67).

Yarışma 1928'de Hermann Jansen'in birinciliği ile sonuçlanmış ve kesin planlar 1932'de teslim edilmiş ve onaylanmıştır. Jansen 1938 yılının sonuna kadar İmar Müdürlüğü'ne danışmanlık yapmıştır. Bu sürede hem Ankara'ya gelerek, hem de İmar Müdürlüğü ile yazışarak Ankara'nın imar ve kentleşme ile ilgili problemlerinin çözülmesine ve ihtiyaç duyulan planların üretilmesine çalışmıştır. Jansen planı 1932 yılında uygulanmaya başlanmış ve 1954 yılında açılan imar planı yarışmasının sonuçlanıp 1957'de Uybadin-Yücel planının onaylanması ile yürürlükten kalkmıştır.

Cumhuriyet dönemi şehir planlama ve mimarlığı, özellikle de Ankara'nın planlanması ve imarı, çok sayıda araştırma ve yayına konu olmuş-

tur. Ancak bu yazın zenginliği içinde özel olarak Jansen'in Ankara imar planında önerdiği yeşil alanlar ve bunların uygulama ve değiştirilme süreci ile ilgili bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Jansen planının önemli bir bileşeni olan yeşil alan yapısı detaylı bir şekilde incelenecek ve bu yeşil alan yapısının 1932-1960 yılları arasındaki dönemde uygulanma ve değiştirilme süreci irdelenecektir. Çalışmanın temel amacı mevcut yazında bu konudaki eksikliğin giderilmesi yönünde Ankara çalışmalarına katkı sağlamaktır. Bununla birlikte, güncel mimarlık ve planlama söyleminde önemi herkesçe kabul edilen yapılı çevre-doğal çevre-insan ilişkisinin sürdürülebilir bir şekilde kurgulanması yaklaşımına 20. yüzyılın başlarında başkent için hazırlanmış bir kentsel yeşil alan önerisi üzerinden eğitici bir örnek sunmaktır.

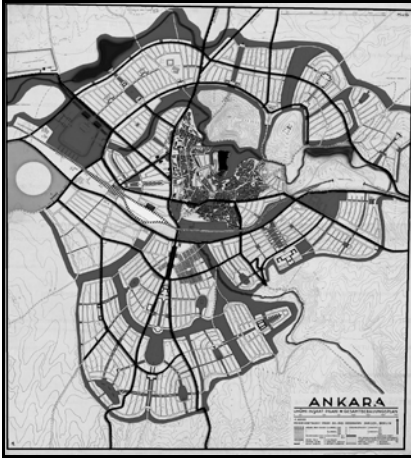
Jansen'in Ankara İçin Önerdiği Yeşil Alan Yapısı ve Bileşenleri:

Lörcher 1924 yılında Ankara'nın imar planını hazırlarken kentin tek yeşil alanı Ulus'daki Millet Bahçesi idi. Lörcher Yenişehir için hazırladığı planda vadi tabanları ve derelerin izlerini takip eden "ardışık yeşil alan dizileri" önermiş, spor ve rekreasyon alanlarını bu yeşil şeritlere veya bunlara yakın alanlara yerleştirmiştir (Cengizkan, 2004: 43-44). Jansen 1928 yılında yarışmaya girerken Ankara'nın yapılaşmış ve gelişmekte olan bölgelerindeki yeşil alanlar Millet Bahçesi ile planından uygulanan Zafer Meydanı ve Havuzbaşı'ndan ibarettir.

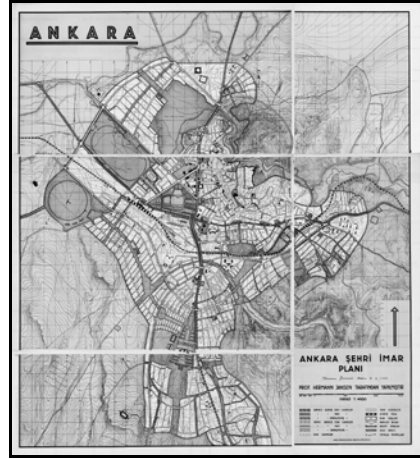
Jansen'in 1928'de yarışmaya yolladığı plan (Şekil 1) ve açıklama raporu ile 1932 tarihli kesin imar planı (Şekil 2) ve 1937'de yayınlanan açıklama raporu yeşil alanların plan kurgusundaki rolünü anlamak için önemli belgelerdir¹. Jansen'e göre hıfzıssihha, bir ulusun geleceğine ver-

¹ Jansen'in danışmanlık yaptığı 1932-1938 yılları arasında Jansen ve Ankara İmar Müdürlüğü arasındaki ilişki, bazen Jansen'in Ankara'ya gelmesiyle, ama büyük oranda da mektupla ve Jansen'in uygulama planlarını çizip yollaması biçiminde sürmüştür. Bu çalışmada, Jansen ve İmar Müdürlüğü arasındaki yazışmaların Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi'nde bulunan Türkçe tercümelerinden faydalanılmıştır. Hermann Jansen'in mektuplarla yolladığı planların bir kısmı da bu arşivdedir, fakat eksik planlar vardır. Eksik planlara Berlin Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Mimarlık Arşivi'nin internet sitesinden ulaşılmıştır. Jansen'in İmar Müdürlüğü'ne yolladığı mektuplar, 1937 yılında yayınlanan Ankara İmar Planı raporundan daha detaylı bilgi içermekte ve Berlin Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nin Mimar-

diği önemin başlıca göstergesidir. Bu görüş doğrultusunda Jansen, kenti sanayinin dumanından ve tozundan korumak için sanayiye hakim rüzgar yönünü dikkate alarak yer seçmiştir. Kamu sağlığının önemine işaret ederek her yaştan kent sakininin, özellikle gençlerin, egzersiz yaparak sağlıklı yaşamasını hedefleyen bir altyapı kurmuş, rekreasyon ve sportif kullanımlar için yapay göller ve havuzlar önermiştir (Jansen, 1929: 138-139). Jansen'in önerdiği yeşil alan yapısı doğal ve yapay su yüzeyleri, farklı genişliklerdeki yeşilyollar ve yeşilyolların birbirine bağladığı farklı büyüklüklerde spor sahaları, parklar ve sebze bahçelerinden oluşmaktadır. Aynı yeşil alan yapısını, araç yollarına alternatif bir yaya yolu ağı olarak da işlevlendirmiş, konutların bahçelerinden okullara, spor sahalarına, şehir merkezine, Bakanlıklar sitesine ve havaalanına yaya ulaşımı sağlamıştır.

Şekil 1: Jansen'in 1928 tarihli yarışma planı
(Yeşil alan yapısı önerisi renklendirilmiştir)
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi
(Yeşil alanlar yazar tarafından vurgulanmıştır)

Şekil 2: Jansen'in 1932 tarihli planı
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

lık Arşivi'ndeki planlarla birlikte Hermann Jansen'in Ankara İmar Planı ile oluşturmaya çalıştığı kentsel çevrenin yeniden yorumlanmasına imkan sağlamaktadır.

Şekil 3: Jansen'in 1928 ve 1932 planları yeşil alan sistemleri

Jansen'in 1928 ve 1932 planlarında önerdiği yeşil alan yapısının temel özellikleri ve bileşenleri aynıdır². 1937 tarihli Ankara İmar Planı açıklama raporunda Jansen, açık ve yeşil alan yapısını oluşturan bileşenleri Dere Vadileri, Kutrani Yeşillik Şeritleri, Gençlik Parkı ve Spor Sahaları olmak üzere dört grup altında açıklamıştır. Fakat bu gruplama, Jansen'in planda önerdiği yeşil alan yapısının barındırdığı çeşitliliği ve zenginliği tam olarak yansıtmamaktadır. Aşağıda, planda önerilen yeşil alan yapısını oluşturan bileşenler işlev ve nitelikleri açısından değerlendirilerek yeniden sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu bileşenler 1932 Ankara planı üzerinde tespit edilmiş ve Şekil 4'de gösterilmiştir³. Böylece yeşil alanları oluşturan parçaları ve bunların birbirleriyle ve kentin diğer öğeleriyle ilişkisini detaylı bir şekilde incelemek mümkün olmuştur. Bir sonraki bölümde, yapılan tespitler ışığında Jansen planında önerilen yeşil alan yapısının arka planını oluşturan tasarım ilkeleri ve üretmeyi hedeflediği

² 1928 planında yeşilyollar mahalleleri birbirinden çok belirgin bir şekilde ayırmakta, sanayi ile konut adaları arasında tampon bölge oluşturmakta, hem de araç trafiğine alternatif bir yaya ulaşım ağı olarak görev görmektedir. 1932 planında ise yeşilyolların alternatif ulaşım ağı oluşturma işlevi devam etmekte, mahalleleri ayırma işlevi daha zayıflamış görünmektedir. Bu farkın 1928 tarihli planın yarışma için hazırlanmış olmasından, 1932 tarihli planın ise uygulama planı olmasından kaynaklandığını, hem de arada geçen sürede Jansen'in Ankara hakkında daha detaylı bilgiye sahip olduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

³ Yeşil Kuşak Şekil 19'da ayrıca gösterilmiştir.

kentsel yaşam kurgusu ortaya konacaktır. Son bölümde ise incelenen yeşil alan yapısının bileşenlerinin uygulanma ve değiştirilme süreci incelenecektir.

Şekil 4: 1932 planındaki farklı yeşil alan tipleri (Yeşil Kuşak için Şekil 19'a bakınız)

1. Yeşilyollar (*Grünstreifen*⁴):

Yeşilyollar yaya ulaşımına ayrılmış, düzenlenmiş veya tarımsal kullanımda olan çizgisel şeritlerdir ve diğer kamusal açık ve yeşil alanları birbirine bağlayarak kesintisiz bir yeşil alan yapısının oluşmasını sağlamaktadırlar. Jansen'in plan raporu ve yazışmalarda önerdiği yeşilyollar ile imar planlarının lejantlarında işaret edilen yeşilyollar 1932 Ankara planı üzerinde tespit edilerek Şekil 5'te gösterilmiştir.

Jansen'e göre bir plancının görevlerinden biri bağlantıların yeşil şeritlerle sağlandığı, doğal dere, göl, orman, koruluk ve vadileri de içeren bir yeşil alanlar ağı oluşturmak ve bu yeşil şeritlerin üzerlerinde bina inşa edilmesinden korumaktır. Bu bağlamda en önemli yeşil alan tipi konutların arka bahçelerinden parklara, spor sahalarına, okullara, kentin dışındaki rekreasyon alanlarına ve tarım alanlarına ulaşımı sağlayan

⁴ Jansen *Grünstreifen* terimini, yolladığı yol profillerinin Almanca kopyalarında kullanmıştır. Türkçe planlarda ve plan lejantlarında bu kelime "Hali arazi" veya "yeşillik" olarak çevrilmiştir. Jansen'in İmar Müdürlüğü'ne yazdığı mektupların Türkçe çevirilerinde ise yoğun olarak "yeşilyol" terimi kullanılmıştır. 1937 tarihli Ankara İmar Planı Raporu'nda ise "kutrani yeşillik şeritleri" ve "yeşillik şeritleri" terimleri kullanılmıştır. Bu doğrusal biçimli yeşil alanlar yaya ulaşımı, rekreasyon, tarımsal faaliyetler gibi işlevlere ayrılmış olduklarından çalışmada "yeşilyol" teriminin kullanılmıştır.

“Kutrani⁵ Yeşillik Şeritleri” dir. Plan raporunun Türkçe çevirisinde kullanılan ve “köşegen” anlamına gelen *kuatrani* terimi, bu yeşil şeritlerin şehri baştan başa katetdiklerini ifade etmektedir. Bu şeritler araç ile yaya trafiğini birbirinden ayırarak kent içinde araçların sesinden ve dumanından etkilenmeyen bir yaya trafiği oluşmasını sağlar. Jansen “hareketle istirahat”ın önemine vurgu yaparak yürüyüş yapmanın toplumun büyük çoğunluğu için en ucuz ve etkili rekreasyon biçimi olduğunu söylemiştir. İyi tasarlanmış bir yeşilyolun (“yeşillik damarı”) iki yanında evlerin bahçeleri ile sınırlanması gerektiğini, böylece yayaların bir aracın sahip olduğu rahatlığa eş bir rahatlıkta yeşilyollar aracılığı ile kent içinde yaya ulaşımını sıkıntısız gerçekleştirebileceklerini, hem de yeşil alanlara ve rekreasyon alanlarına ulaşabileceklerini belirtmiştir (Jansen, 1937: 11-12).

Şekil 5: Hermann Jansen'in 1932 Ankara planındaki yeşilyollar
Kaynak: Yazarın kişisel arşivi

⁵ **kutur, -tru** Ar. *mat. esk.* 1. Daire ve kürede çap. 2. Köşegen. (<http://tdkterim.gov.tr/bts/> Erişim tarihi: 4.6.2011)

Yeşilyolların yaya ulaşımı ve rekreasyonel işlevlerinden başka, mektuplarında Jansen'ce vurgulanan başka işlev ve faydaları da vardır. Bunlar aynı zamanda yangınların bir mahalleden bir diğerine yayılmasını engelleyecek tamponlar ve savaş zamanında kent halkının bombardımanında sığınacağı yerlerdir (HJ 1934a; HJ 1937; Jansen, 1937: 12). Ayrıca, sağanak yağışlarda sele yol açan kuru dere yataklarının yeşilyollar olarak düzenlenmesi, yağmur suyu drenaj altyapısının bu alanlarda çözülerek sellerle mücadele edilmesini sağlayacaktır (İM 1933a; HJ 1933b).

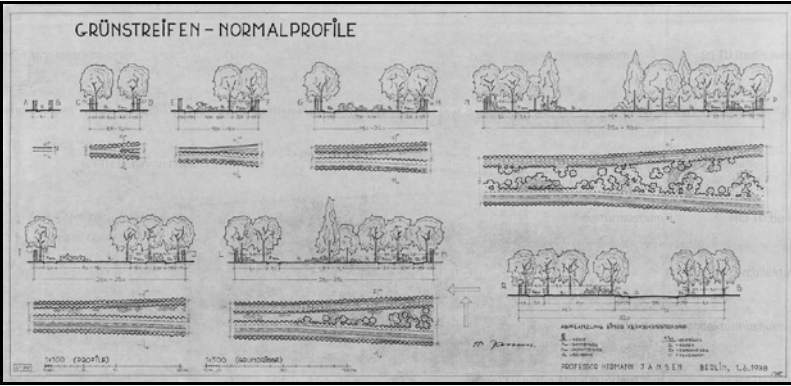
Bu sistemi oluşturan yeşilyollar işlevleri ve kentle kurdukları ilişki bakımından iki başlık altında incelenebilir:

1.1. Dere boylarındaki yeşilyollar: Jansen vadi tabanları, dere kıyıları ve sele yol açan kuru dere yatakları için tarımsal ve rekreasyonel kullanımlar önererek bunları kentsel yeşil alan yapısına dâhil etmiştir. Böylece sahip olunan su varlığının ve doğal güzelliklerin korunmasını ve geliştirilmesini hedeflemiştir. Suyu az olan İncesu'da sulama sistemi ve fidanlıkların kurulmasını, üretilen fidanlarla dere vadilerinin düzenlenmesini ve burada yapılaşmanın engellenmesini önermiştir. Çubuk Deresi de hem üzerinde inşa edilen baraj ile hem de vadisi boyunca tarıma elverişli olması sebebi ile İncesu ve Bentderesi gibi rekreasyon ve tarım kullanımına ayrılmıştır (Jansen, 1937: 19, 29-31). Jansen ayrıca 1932 planında Bentderesi üzerinde bent, plaj ve göl yapılmasını önermiştir⁶.

1.2. Yaya yeşilyolları: Kent bütününde yaya ulaşımını sağlayan, okul, park ve spor sahaları gibi açık alanları ve rekreasyon alanlarını birbirine bağlayan doğrusal yeşil alanlardır. Jansen, Ankara Şehremaneti'ne danışmanlık yaptığı süre içinde çeşitli tarihlerde yeşilyollara dair tip en kesitler yollamıştır (Şekil 6). Zaman içinde en kesitlerin detay oranı ve çeşitleri artmıştır. Tüm tipler tasarlanırken yeşilyolun çevresi ile ilişkisi,

⁶ Çubuk Çayı'ndaki havuz 1932 tarihli imar planında kaldırılmıştır. Bent Deresi ile ilgili projenin gerçekleşmesi için Jansen'in Bentderesi'nin suyu ile ilgili analiz talebine Nafia Vekaleti Sular Umum Müdürlüğü'nden 195/12732 numaralı belge ile 13 Şubat 1935 tarihinde İmar Müdürlüğü'ne verilen cevaba göre Bentderesi'nin suyu, vadideki evlerin lağım sularının ve sulama suyuyla vadideki bahçelere verilen gübrenin dereye karışması yüzünden plaj ve havuz yapmaya uygun olamayacak derecede kirli ve tortuludur (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi).

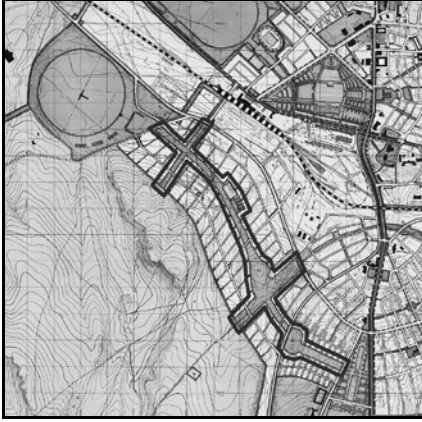
yaya-bisiklet-araç yolu ayrımı ve güneşin geliş yönüne göre yayaların konforu gözetilmiştir. Jansen'in önerdiği yaya yeşilyolları genişlikleri, süreklilikleri ve yeşil alan yapısındaki yerlerine göre üç tipte incelenebilir.

Şekil 6. Jansen'in yeşilyollar için ürettiği profillerden bir örnek
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

- i. Ana yaya yeşilyolları: Bunların genişlikleri en az 25 metredir ve sokaklar ve caddelerce az bölündükleri için fiziksel süreklilik gösterirler. Dere yataklarının yanlarında ve vadi tabanlarında oluşturulan yeşilyollar ve bulvarlardaki yaya kaldırımları ile birlikte yeşil alan yapısının omurgasını oluştururlar. Güzergahları dere boylarındaki yeşilyollar gibi belli bir doğal yapıyla belirlenmez; araç yol sistemi, konut alanları ve sosyal servisler ile ilişkili olarak ortaya çıkar. Jansen, bu yeşil yolların araç yolları ile bölünmelerini engellemek için çevrelerindeki yapı adalarının aralarında çıkmaz sokaklar kullanmıştır. Böylece, hem yeşilyolun ve konutların ulaşılabilirliği arttırılmış, hem de yeşilyolun fiziksel sürekliliği ve bütünlüğü korunmuştur. Ayrıca yeşilyolun yanına okul ve spor meydanı da yerleştirmiştir. Bu yaklaşımı 1932 planında Güven Parkı ile Tayyare Meydanı arasındaki (Şekil 7) ve Amele Mahallesi'nin ortasındaki (Şekil 8) yeşilyolda görmek mümkündür. Benzer bir yaklaşım Havuzbaşı ile İncesu Deresi ve Fidanlık arasında bağlantı kuran yeşilyolda

da izlenmiş, yolun İncesu Deresi'ne yakın ucuna yatılı kız lisesi (eski TED Ankara Koleji) ve bir spor meydanı yerleştirilmiştir.

Şekil 7: Güven Park-Tandoğan Yeşilyolu
(Şekil 2'den renklendirilmiş detay)

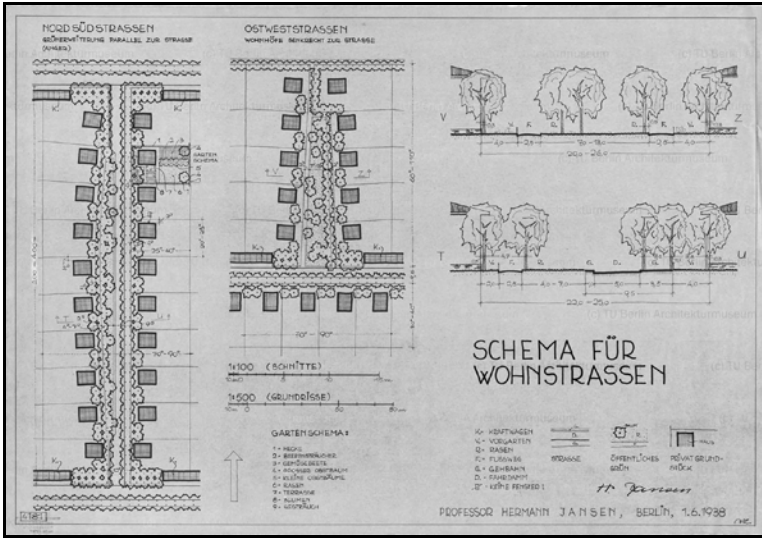

Şekil 8: Amele Mahallesi'nin ortasından geçen yeşilyollar
Kaynak: Yazarın kişisel arşivi

- ii. Toplayıcı yaya yeşilyolları: Genişlikleri 25 metreden az, sokaklarla daha çok bölünen yeşilyollardır. Ana yaya yeşilyollarına veya kısa mesafelerde parklara, spor sahalarına ve bulvarlara ulaşımı sağlarlar.
- iii. Ağaçlandırılmış yaya kaldırımları ve sokak boyu yaya yeşilyolları: Jansen, Ankara imar planında önerdiği yeşil alan yapısı ile konutlardan kentin çeperine uzanan bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir. Bunu sağlamak için cadde ve sokakların yaya kaldırımlarına da diğer yaya yeşilyolları gibi önem vermiş ve tasarlamıştır. Yayalara gölge sağlamak için ağaçlandırılan bu yeşilyollar, bulvarlarda geniş kaldırımlar, evlerin arasında ise yeşil bantlar biçimini almaktadır. Bu tip yaya yeşilyollarına verilebilecek başlıca örnek, kentin en önemli promenadlarından biri olan Atatürk Bulvarı boyunca kenti kuzeyden güneye kateden ağaçlı yaya kaldırımıdır.

Jansen, konut bölgelerindeki sokaklarda uygulanacak yeşilyollarla ilgili plan ve kesitleri 20 Haziran 1938 tarihinde Şekil 5 ile birlikte yollamıştır (Şekil 9). Bu paftadaki çizimler "kuzey-güney yönelimli bir caddeye pa-

ralel yeşil uzantı”nın⁷ ve “doğu-batı yönelimli bir caddeye dik yaşam avlusu”nun⁸ planlarını ve kesitleri içermektedir. Bu plan ve kesitlerde sadece kuzey-güney yönelimli caddede 5 metre genişliğinde bir araç yolu bulunmakta, “yaşam avlusu” planında ise yaya yolları ve ortalarında bir yeşil alan bulunmaktadır. Mektuptaki açıklamaya göre bu yollar sadece gerekli olduğunda servis için araç kullanımına açılacaktır. Her iki sokak planı ve en kesiti de sokak sakinlerinin ve yayaların rahatı ve evlerin güneşten faydalanmaları için tasarlanmıştır (Jansen, 1937: 13-14).

Şekil 9: Kuzey-güney yönelimli bir caddeye paralel yeşil uzantının ve doğu-batı yönelimli bir caddeye dik yaşam avlusunun planları
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

Şekil 9’daki planın bir diğer önemli özelliği ise bahçeli bir ev için tip bahçe planı önerisi içermesidir. Bu tip bahçe planında çit[1], çilek çaluları [2], sebzelik [3], meyve ağaçları [4-5], çimenlik [6], teras [7], çiçek tarhları [8] ve çalılar [9] yer almaktadır ve bu evlerin kuzey cephelerinin sağır olacağı belirtilmiştir (Şekil 10). Ayrıca, Jansen’in 20 Haziran 1938 tarihli mektupta belirttiği gibi konut bölgelerinde, sokaklarda ve konutların bahçelerinde otopark ve garaj yeri bırakılmamıştır. Otomobiller için ka-

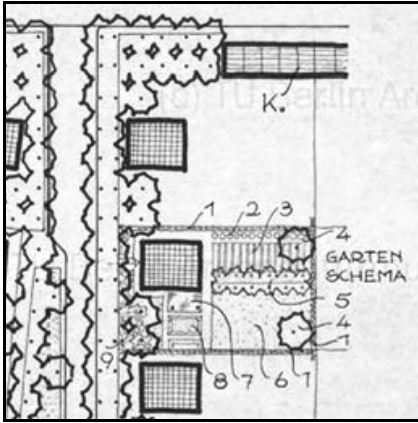
⁷ Nord süd strassen, grünerweiterung parallel zur strasse

⁸ Ost west strassen, wohnhöfe senkrecht zur strasse

musal otoparklar önerilmiş, bunlara sokakların girişinde yer verilmiştir (Şekil 10'da "K" işaretli taralı alanlar).

2. Merkezi Yeşil Alanlar:

Jansen planının yeşil alan yapısının ana bileşenlerinden ikincisi, "merkezi yeşil alanlar" olarak tanımlanabilir. Bunlar park ve spor sahası gibi kent nüfusunun rekreasyonel kullanımına ayrılmış, yeşilyolların birbirine bağladığı düğüm noktalarını oluşturan yeşil alanlardır. "Hipodrom ve spor sahaları", "kent parkları" ve "manzara parkları ve mesire yerleri" olarak üç başlık altında incelenebilir (Şekil 11'de bu alanlar plan üzerinde belirgin hale getirilmiştir):

Şekil 10: Tip bahçe planı (Şekil 9'dan detay)

Şekil 11: 1932 Jansen planında Merkezi Yeşil Alanlar:
1. Spor meydanları, 2. Spor kompleksleri, 3. Hipodrom,
4. Kent parkları, 5. Manzara parkları ve mesire yerleri

2.1. Hipodrom ve spor sahaları: Jansen, bir rekreasyon biçimi olarak beden eğitiminin önemini, beden eğitimi ve sporun başta gençler olmak üzere tüm toplumun sağlığı ile ilişkili olduğunu, meslek hastalıklarının önlenmesi için herkesin spor yapması gerektiğini 1928 yarışması planı raporunda, mektuplarında ve 1937 tarihli plan raporunda belirtmiştir (Jansen, 1937: 12). Ankara'nın 1932 tarihli imar planında üç farklı büyüklükte spor alanı ve spor alanları kompleksi önerilmiştir (Şekil 12):

- i. Spor Meydanları: Herhangi bir düzenleme yapılmamış, kullanıcıların serbest kullanımı için ayrılmış, belirli bir spor aktivitesi için saha çizgileri çizilmemiş, okulların yanında yer alan ve dikdörtgen biçimli açık alanlardır. Spor meydanları halka açık olmakla birlikte kullanım öncelikleri okul çocuklarında ve okulların spor klüplerindedir (HJ 1934b). 1932 planında her okulun yanında bir spor meydanı bulunmaktadır.

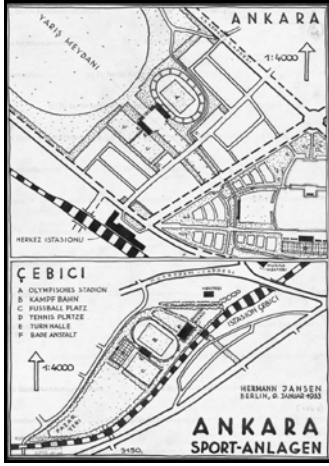
Şekil 12: Jansen'in 1932 Ankara imar planından
Hipodrom ve spor sahaları
Kaynak: Yazarın kişisel arşivi

Şekil 13: Ziraat Fakültesi'nin güneyindeki spor kompleksi
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

- ii. Spor kompleksleri: Halkın kullanımına ayrılmış olan, bir oyun meydanından ve değişen sayılarda futbol sahası, tenis kortları, kapalı spor salonu ve kapalı ve açık yüzme havuzundan oluşan spor sahalarıdır. Spor meydanlarına göre daha geniş bir yaş grubuna hitap ederler (Jansen, 1937: 35). Bu tip spor komplekslerinden üç tane önerilmiştir. Bir tanesi Ziraat Fakültesi'nin güneyinde (Şekil 13, Şekil 12'de şehrin kuzeyinde); diğeri ise Cebeci'dedir (HJ 1933a) (Şekil 14, Şekil 12'de şehrin doğusunda). Bu kompleksler ile aynı büyüklükte olan ama farklı olarak oyun meydanı yerine bir olimpiik stadyum içeren üçüncü bir spor kompleksi ise Hipodrom'un yanında yer almaktadır.
- iii. Hipodrom: Büyük spor karşılaşmaları, ulusal bayramlarda kutlamalar ve gösteriler için kullanılması planlanmıştır (Jansen,

1937: 34-35). Hipodrom ve olimpik stadyum kompleksi için farklı yıllarda alternatif planlar üretilmiştir. Jansen'in 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nın organizatörü Dr. Carl Diem ile birlikte hazırladığı anlaşılan plan da bunlardan biridir ve 1934 tarihlidir (Şekil 15).

Şekil 14: Jansen'in Çebeci'de önerdiği spor kompleksi (alt) Hipodrom'un yanındaki Olimpik stadyum (üst)
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

Şekil 15: Hermann Jansen ve Carl Diem birlikte hazırladığı Olimpik Stadyum Planı
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi

2.2. Kent parkları: Parklar ve kamusal bahçeler Jansen'in Ankara için önerdiği yeşil alan yapısı içinde önemli düğüm noktalarını oluşturmaktadır. 1932 imar planında yer alan parklar Güven Park, Gençlik Parkı, Meclis Bahçesi ve Fidanlık'dır (bugünkü Kurtuluş Parkı). Önerilen mesire yerleri ve parklar 1932 Ankara imar planında Şekil 16'da gösterilmiştir.

2.3. Manzara parkları ve mesire yerleri: Jansen Ankara halkının uzun zamandır kullanmakta olduğu mesire yerlerinin aynı şekilde kullanılmaya devam etmesini istemiştir. Bu amaçla mesire yerlerine ve ayrıca tepelerin doruklarına yapı yapılmaması koşulunu getirmiş, bu alanların park olarak düzenlenmeleri yerine oldukları gibi bırakılmalarını veya basitçe ağaçlandırılmalarını tavsiye etmiştir (Jansen, 1937: 19, 31-32). Hacettepe, Jansen'in danışmanlık yaptığı süre boyunca korunması için

3. Küçük Bahçeler Sahası:

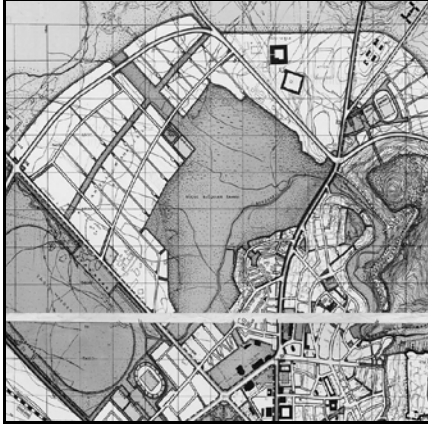
Küçük Bahçeler Sahası, Almanya'da 19. yüzyılda endüstri ve ticaret kentlerinin ortaya çıkması ile yoksulların ve ihtiyaç sahiplerinin maddi destekle geçinmeleri yerine kendi ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamak ve fiziksel sağlıklarını korumak amacıyla ortaya çıkmış bir plan ögesidir. Sayıları zamanla artarak Berlin kentsel yeşil alan yapısının ve Berlin sosyal hayatının önemli bir bileşeni haline gelmişlerdir (Berlin Senatosu Kentsel Gelişim Bölümü internet sitesi). Küçük Bahçeler Sahası, Jansen'in 1932 Ankara planında Amele Mahallesi'nin yanına yerleştirdiği ve sebze ve meyve üretimi için kullanılacağını belirttiği alanlardır. Bu bahçelere sadece küçük kulübeler yapılmasına izin verilmesini (HJ-İM 1934) ve bahçelerin isteyene kiralanmasını istemiştir (Şekil 18).

4. Yeşil Kuşak:

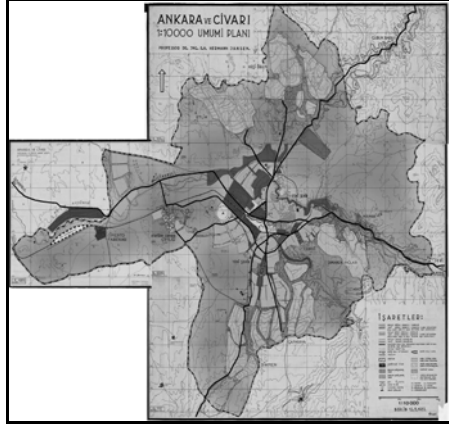
Yeşil kuşak, kökeni çok eskilere dayansa da, Ebenezer Howard tarafından kent planlaması literatürüne sokulmuş olan, 20. yüzyılda kent planlaması üzerinde çok etkili olmuş fikirlerden biridir. Temel olarak, kentlerin yayılmasını kısıtlamak için etraflarını saran, yapılaşmanın yasak veya çok kısıtlı olduğu kırsal nitelikli alanlardır (Burat, 2000). Yeşil kuşakların derinlikleri ve barındırdıkları kullanımlar çevreledikleri yerleşimin ve kuşak dışındaki alanların niteliklerine göre çeşitlilik gösterebilir, ama genelde kırsal, tarımsal ve rekreasyonel kullanımlar ile kimi enstitüler (eğitim kurumları, hastahaneler, sanatoryumlar gibi) içerirler.

Jansen 1937'de yayınlanan Ankara İmar Planı izah raporunda kenti bir yeşil kuşağın çevrelediğinden bahsetmiştir. Yeşil kuşakla ilgili daha detaylı bilgi ise 7 Mart 1936 tarihinde İmar Müdürlüğü'ne yazdığı 1/10000 ölçekli Ankara ve Civarı Umumi Planı ile ilgili iki sayfalık mektupta yer almaktadır. Plan ile daha önce hazırladığı Yenışehir, Eskişehir, Dikmen, Etlik, Keçiören, Bahçelievler ve Endüstri Bölgesi gibi planları birleştirmekte ve 1937 tarihli Plan Raporu'nda bahsi geçen "yeşil kuşağın" işlevsel rolünü de netleştirmektedir (Yeşil kuşak Şekil 19'da gösterilmiştir). Planda, Yenışehir, Eskişehir ve Cebeci'den oluşan merkez şehir, güneyde Çankaya ve Dikmen, doğuda Samanlık Bağları ve Mamak, kuzeyde Keçiören ve Etlik bahçeli yerleşimleri ve tarım alanları ile çevre-

lenmiştir⁹. Jansen bu mektupta, kenti çevreleyen Çankaya, Dikmen, Keçiören ve Etlik'in dış kısımları ile Mamak'ın güneyinde üzüm bağları ve meyve bahçelerinin yer almasını ve buralarda "usulen eski yazlık köşklere uyan evler" yapılabileceğini belirtmiştir. Dere ve çayların geçtiği vadilerin ise sebze üretimi için kullanılmasını ve buralara inşaat yapılmasının engellenmesini istemiştir. Bunları çevreleyen arazilerin de yapılaşmadan korunarak sadece tarla ve otlak olarak kullanılmasını tavsiye etmiştir. Ankara'nın yeşil alan yapısı, kenti çevreleyen bu bahçe ve tarım alanlarına açılmakta ve buralara "temaşa yolları" ile ulaşılmaktadır. Yeşil kuşak bu özellikleri ile gerçek bir tarımsal/kırsal kuşak (Osborn,1969: 182)¹⁰ olarak karşılığını bulmaktadır.

Şekil 18: Jansen'in 1932 tarihli imar planından Küçük Bahçeler Sahası (Şekil 2'den detay)

Şekil 19: 1/10000 Ankara Planı
Kenti çevreleyen açık yeşil renkli alanlar yeşil kuşak alanlarıdır
Kaynak: Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Arşivi

Jansen'in Önerdiği Yeşil Alan Kurgusunun Değerlendirmesi

Jansen'in Ankara planında önerdiği yeşil alan yapısı kent için kurguladığı yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Bu yapı, üretken bir ev bahçe-

⁹ Jansen Çankaya, Dikmen, Samanlık Bağları, Mamak, Keçiören ve Etlik yerleşimleri için 1/5000 ölçekli planlar da hazırlamıştır.

¹⁰ Osborn, *Yeşil Kuşak*'ın kentleri birbirinden ayıran, çoğunlukla çiftlik ve park arazilerinden oluşan, kırsal ve tarımsal nitelikte bir alan olması gerekirken uygulamada genellikle bir kenti tamamen veya kısmen çevreleyen dar bir park şeridine dönüştüğünü ifade eder.

sinden başlayıp, bahçenin açıldığı yeşilyol ile devam eden ve sokak, mahalle, bölge ve kent ölçeğinde farklı sayıda bireyi bir araya getiren açık ve yeşil alanlardan oluşur. Bu bakımdan Jansen'in önerdiği yeşil alan yapısının temel niteliklerinden en önemlisi sürekliliktir. Plan genelinde yeşilyollar, spor alanları, parklar, yeşil kuşak ve konut bahçeleri fiziksel olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Kent sakinleri evlerinden okullara, işlerine, spor alanlarına, kent merkezine, kentin çeperine ve ötesindeki kırsal alanlara yeşilden hiç kopmadan ulaşabilmektedir.

Jansen'in kurguladığı yeşil alan yapısının diğer bir temel niteliği bağlantıyla bütünleşik olmasıdır. Bu yapıyı oluşturan parçalar, çevrelerindeki kentsel dokuyla, ilişkili oldukları coğrafi yapıyla ve sosyal kullanım alışkanlıkları ile uyumlu bir ilişki kuracak şekilde işlevsel, biçimsel ve ölçeksel olarak çeşitlendirilmiştir. Örneğin vadi tabanları, tepelerin zirve noktaları, yamaçlar ve düzlükler farklı tipte yeşil alanların oluşmasına yol açmıştır. Konut sokaklarında, konut işlevli yapı adalarının arasında, bulvar boyunca ve dere boyunca başka tiplerde yeşilyollar tasarlanmıştır. Okulların yanında spor meydanlarına, semtlerin kolay ulaşılacak yerlerinde spor komplekslerine yer verilmiştir. Ankara'nın yerlilerinin kullandığı mesire yerlerinin korunmasına özen gösterilmiş, devrin çağdaş yeşil alan tipleri ile yerel yeşil alan kullanım alışkanlıkları kent mekanında bir araya getirilmiştir. Özetle Jansen yeşil alan bileşenlerinin niteliklerini bunların kentle, doğayla ve insanla kurdukları ilişkileri gözeterek belirlemiştir.

Jansen, izleyicisi olduğu Sitte ekolünün (Tankut, 1993: 103) tarihi ve doğal çevreye gösterdiği duyarlılığı Ankara planına yansıtmıştır. Ayrıca hem Almanya'da hem de genel olarak modern planlama pratiği üzerinde çok etkili olan Ebenezer Howard'ın Bahçeşehir akımının etkisindedir. Jansen'in Ankara planlarını hazırladığı dönemde, kentsel yeşil alanların tasarımı Alman mimarlık ve planlama teorisi ve pratiğinde oldukça önemli bir yer tutuyordu. Jansen'in temsilcisi olduğu Alman planlama geleneğinin bu konudaki duyarlılığı ve birikimi Ankara planlarında gözlenmektedir. Örneğin, Ankara planlarında yeşil alanların tasarımını yönlendiren "birbiriyle ve tüm kamusal ve yeşil alanlarla bağlantılı yeşil şeritler ağı" fikri, Alman planlama geleneğinin yeşil alan planlamasına özgün katkılarından biridir. Bu fikir ilk olarak Fritz Schumacher tarafından 1924 yılında Amsterdam'da sekizinci yapılan Uluslararası Şehir

Planlama Konferansı'nda ortaya atılmıştır (Chadwick, 1966: 256). Jansen, 1910'da açılan Berlin imar planı yarışmasını kazandığı planında da çok kapsamlı bir yeşil alanlar ağı önermiştir¹¹. Halkın yiyecek ihtiyacını karşılamak için kiralayabileceği “Küçük bahçeler sahası” da bir başka özgün Alman katkısıdır ve fikir babası Leipzig'li Doktor Schreber'dir¹². *Kleingarten* ve *Schrebergarten* gibi isimler verilen kiralık küçük bahçeler Almanya'da günümüzde de çok yaygındır. Ayrıca Alman mimarlık ve planlama çalışmaları üzerinde çok etkili olmuş bir peyzaj mimarı olan Leberecht Migge, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan yiyecek kıtlığına karşın herkese kendi ihtiyacını karşılayacak meyve-sebze üretimini yapmaya yeterli büyüklükte arazi verilmesi gerektiğine dair çözümler üretmiştir (Steenson, 2003). Jansen'in Ankara imar planı, çağdaşı olan bu hareketli ve üretken Alman mimarlık ve planlama teorisi ve pratiğinde kentsel yeşil alanlara gösterilen duyarlılığı yansıtan bir uygulamadır.

Jansen'in Önerdiği Yeşil Alan Yapısının Uygulanma ve Değiştirilme Süreci

Jansen'in planlarında kurguladığı yeşil alan yapısı önerildiği haliyle uygulanmamıştır. Yukarıda sınıflanmış ve tanıtılmış olan bu yapının bileşenlerinin uygulanma ve değiştirilme süreci 1932'de planın onaylanması ile başlayıp 1960'ların ortalarına kadar sürmüştür. Aşağıda bu süreç tarihsel olarak incelenecektir.

Yeşil alan yapısının ilk uygulanan bileşenleri Hipodrom, Güven Park ve 19 Mayıs Stadyumu'dur. Hipodrom 1934-1936 yılları arasında Paolo Vietti-Viola'nın projesine göre inşa edilmiş, 1936'da 19 Mayıs Stadyumu'nun inşaatı tamamlanmıştır. Güven Park 1935 yılında, Jansen'in 1932 tarihli planında yer almayan bir park olan Gülbahçesi de 1936'da hizme-

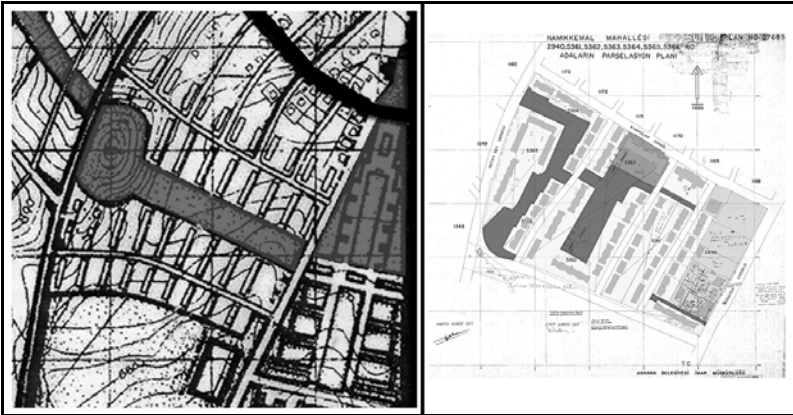
¹¹ *The History of Open Space Development in Berlin*, Berlin Senatosu Kentsel Gelişim Bölümü internet sitesi.

http://www.stadtentwicklung.berlin.de/umwelt/landschaftsplanung/chronik/index_en.shtml [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011].

¹² Allotment Gardens, Berlin Senatosu Kentsel Gelişim Bölümü internet sitesi. <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/umwelt/stadtgruen/geschichte/en/kleingarten/index.shtml> [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011].

te girmiştir. Gençlik Parkı (1938-1943 arasında inşa edilmiştir) ve Seğmenler de (1938'de açılmıştır) 1954'de imar planı yarışması açılana kadar üretilmiş olan yeşil alanlardır.

Hermann Jansen, 1938 yılı sonlarında sözleşmesi feshedilene kadar danışmanlık görevini sürdürmüştür. Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yeşil alanlarla ilgili en önemli gelişme, 1944 yılında Saraçoğlu Mahallesi'nin temellerinin atılmasıdır. 1930'ların sonundan başlayarak Saraçoğlu Mahallesi için farklı plan şemaları üretilmiştir. Bu şemalar Saraçoğlu Memur Mahallesi'nin, Güven Park'tan Tayyare Meydanı'na (bugün Tandoğan Meydanı) kadar ulaşan yeşilyolu değişikliğe uğratacağının ipuçlarını vermektedir. Nitekim, Saraçoğlu Mahallesi uygulanan şeması ile yeşilyolun Güven Park ile olan bağlantısını kesmiştir (Şekil 20).

Şekil 20: Saraçoğlu Memur Konutları-1932 tarihli Jansen planı şeması ve uygulanan şema

1935'de görülmeye başlanan göçe dayalı gecekondulaşmaya (Tekeli, 1980: 91) rağmen dar gelirlilerin konut ihtiyacını kısmen de olsa giderebilecek olan Amele Mahallesi, Jansen planının uygulanmayan önemli bileşenlerindedir. Kırdan kente göç İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurt genelinde görülmeye başlanmıştır. Ankara, aldığı göç sonunda 1928'de Ankara İmar Müdürlüğü tarafından plan yarışmasına davet edilen plancılara verilen 50 yıllık nüfus projeksiyonu olan 300 bine, 1950 yılında 290 bin ile ulaşmıştır (Altaban, 1998: 47). 1952 yılında Jansen pla-

nının artık Ankara'nın ihtiyaçlarını karşılamadığına ve yeni bir imar planına ihtiyaç duyulduğuna karar verilmiş ve yeni bir plan elde etmek için hazırlıklara başlanmıştır. 1954 yılında açılan uluslararası yarışmayı kazanan Nihat Yücel - Raşit Uybadin planı 1957 yılında onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Jansen planı ile Yücel – Uybadin planlarının karşılaştırılması Jansen planının yeşil alan yapısının büyük oranda değişikliğe uğradığını göstermektedir (Şekil 21).

Şekil 21: Jansen'in 1932 imar planının yeşil alan yapısı önerisi (gri tonlu) ve Uybadin-Yücel'in 1957 imar planının Jansen planı sınırları içinde kalan yeşil alanları (yeşil tonlu)
Kaynak: (Uybadin-Yücel planı için) Başkan Günay'ın kişisel arşivi

1954 yarışmasının şartnamesinde o tarihe kadar Ankara'da hizmete girmiş ve girmemiş yeşil alanların listesine de yer verilmiştir. Bu listede Maltepe Yeşil Kuşakları'nın 150.000 m² büyüklüğünde olduğu ve henüz hizmete girmediği belirtilmiştir (Ankara Belediyesi, 1954: 87). Bu alan

Jansen planında önemli bir yer tutan ve bu çalışmada yeşilyol olarak sınıflanan yeşil alanlardandır. Saraçoğlu Mahallesi'nin uygulanması ile başlayarak bu yeşilyol 1960'a kadar birçok plan değişikliği ile Jansen'in üretmeyi hedeflediği yeşil yaya omurgası olmaktan sapıtılmıştır (Burat, 2008: 104-126). Plan değişiklikleri sonunda küçülmüş ve çok parçalı bir yapıya sahip olmuştur. Kentin Maltepe ve Anıttepe'ye doğru yayılmasının (Altaban, 1987: 133) ardından 1950'lerde ve 1960'larda yol ve yapılaşmadan geriye kalan alanlardan bir seri park üretilmiştir. Bu parklardan ilk uygulananı 1956 yılında Özveren Sokak Parkı olmuştur. Aynı yeşil yoldan üretilen Ördekli Parkı 1964 yılında, Umut ve Semih Balcıoğlu parkları da 1967'de hizmete girmiştir. Güven Park-Tandoğan yeşilyolu, değişiklik süreci içinde araç yolu/sokak (Turgut Reis Caddesi, Süleymanbey Sokak, Şehit Gönenc Caddesi gibi), cami (Maltepe Cami), kamu kurumu (Çankaya Belediyesi tesisleri gibi), benzin istasyonu (şimdi Ankaray Demirtepe İstasyonu) ve otopark/pazar yeri (Maltepe Pazarı ve Malltepe Park AVM) gibi kullanımlara dönüştürülmüştür (Burat, 2008: 104-126). Günümüzde Jansen planında önerilen 150.000 m²'nin sadece 26.000 m²'si park olarak kullanılmaktadır¹³.

Jansen planında Amele Mahallesi'nin yanında yer alan ve dar gelirli'lere ve işçilere kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için kiralanacak tarımsal parsellerden oluşan Küçük Bahçeler Sahası da uygulanmamıştır ve Uybadin-Yücel Planı'nda sanayi sitesi olarak işlevlendirilmiştir.

Jansen'in manzara parkı ve mesire yeri olarak korunmasına önem verdiği Hacettepe de 1957 yılından başlayarak yavaş yavaş dönüştürülmüş ve burada 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi kurulmuştur. Hacettepe'nin hem mahalle, hem de yeşil alan olarak dönüştürülmesinin arkasında Eskişehir ve Yenişehir arasında yer almasına rağmen kenar mahalle karakterine sahip olmasının yattığı düşünülebilir (Cantek, 2006: 178).

Jansen planının önemli parklarından biri olan Kurtuluş Parkı da, Yenişehir-Cebeci arasında yapılaşmanın 1944-1956 yılları arasında tamamlanmasının (Altaban, 1987: 133) ardından, 1960 yılında hizmete girmiştir. Cebeci'deki spor kompleksine dahil olan Cebeci İnönü Stadyumu'nun

¹³ Parkların yapım tarihleri ve büyüklükleri için: Parklarımızın Listesi ve Adresleri, Çankaya Belediyesi Kurumsal internet sitesi. http://www.cankaya.bel.tr/oku.php?yazi_id=5637, [Erişim tarihi 7 Haziran 2011].

hizmete girmesi 1967'yi bulmuştur. Jansen planında Cebeci Stadyumu'nun yanında yer alan okul ve spor meydanı ise iskana açılmış, planda şehrin kuzeyinde yer alan diğer spor kompleksi de uygulanmamıştır.

Jansen'in 1932 tarihli planında var olduğunu ve niteliklerini 1937'de basılan plan raporundan öğrendiğimiz yeşil kuşağın gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi için ihtiyaç duyulan yasal ve yönetsel yapı bugüne kadar Ankara koşullarında tanımlanıp oluşturulmuş değildir. Uygulamada ise, asıl amacı tarımsal üretime ayrılarak kentsel gelişimi kısıtlamak, yönlendirmek ve kontrol etmek olan yeşil kuşak, ağaçlandırma alanı olarak değerlendirilmiş ve zaman içinde kentsel gelişim tarafından yutulmuş veya kent geliştikçe mekanda ötelenmiştir. Kenti "yeşil kuşak" adı altında parçalı bir şekilde saran ve kimi çok başarılı da olan ağaçlandırma alanları her imar planında yer almıştır.

Yeşil alanların uygulanma sürecinin incelenmesi sonucunda 1954 yılına kadar öncelik tercihlerini modernite projesinin (Tekeli, 1998: 4-11) yönlendirdiği görülmektedir. Buna göre ulus devletinin yaratılması, topluma çağdaş yaşam ve davranış kalıplarının benimsetilmesi ve orta sınıfın yaratılmasını sağlamak amacıyla geçitlerin, törenlerin ve kutlamaların yapılacağı mekanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Jansen planındaki yeşil alan yapısının bileşenlerinin üretimi 1934'de Hipodrom'un inşaatı ile başlamış, 1943'de Gençlik Parkı'nın açılması ile sonlanmıştır. 1954'e kadar üretilip hizmete giren Gülbahçesi ve Seğmenler dışındaki tüm park ve spor alanları ulus yaratma projesinin araçlarıdır ve modern vatandaşın boş zaman geçirme ve rekreasyon modelinin temsil sahneleridir. Ulusal bayramlarda kutlamalar ve geçit törenleri Hipodrom ve 19 Mayıs Stadyumu'nda gerçekleşmektedir. 19 Mayıs Stadyumu ayrıca ulusal ve uluslararası spor karşılaşmaları ile aynı amaca hizmet etmektedir (Bozdoğan, 2001: 75). Bakanlıklar Sitesi'nin bir parçası olan Güven Park, Emniyet Anıtı ile Kurtuluş Savaşı'nı, yeni toplumsal düzenin niteliklerini ve aktörlerini ilan etmektedir (Batuman, 2002: 52-53). Gençlik Parkı ise orta sınıf için yeni bir eğlence mekanı olduğu kadar burjuva pratiklerine yabancı olan Ankara'nın yerlilerinin bu yeni yaşam, eğlence, dinlenme biçimlerini gözlemleyip öğrenmeleri ve "dönüşmeleri" için zemin de oluşturmaktadır (Yılmaz, 2006: 213-219).

Ancak, Cumhuriyet'in modernite projesinin temsil mekanlarının üretilmelerine verilen önem, Jansen planında yer alan gündelik yeşil alanla-

rın üretimine verilmemiştir. Bir yeşil alanın “gündelik” olması, ulaşılabilirliğinin yüksek olduğunu, herhangi bir organizasyon dahilinde katılım gerektirmediğini ve rekreatif olmayan amaçlarla ve dolaylı olarak da kullanılmaya açık olduğunu ifade eder. Bu nitelikleri ile gündelik alanlar, uygulanmış olan Hipodrom, Gençlik Parkı gibi yeşil alanlardan ayrılmaktadırlar. Jansen planındaki yeşilyollar, spor meydanları, spor kompleksleri ve Hacettepe gündelik yeşil alanlara birer örnektir ve Jansen'in kurguladığı kent yaşamının önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu alanların, Bozdoğan'ın (2001: 75) vurguladığı, eski rejimden kopuşu simgeleyen gençlik ve sağlık kültürünün herkes tarafından yaşanması için zemin oluşturma potansiyeli de yüksektir. Ancak bu yeşil alanlar, 1954 yılında yeni imar planı için yarışma açılana kadar üretilmemişlerdir. Bu tarihten sonra da ya parçalanıp küçültülerek uygulanmışlar ya da uygulanmamışlardır. Hatta, Hipodrom, 19 Mayıs Stadyumu ve Güven Parkı gibi yeşil alanların üretildiği yıllarda, plan üzerinde yeşil alan olarak işlevlendirilmiş diğer alanlardaki kaçak inşaatlara göz yumulmuş, imar planına aykırı uygulamalar yapılmış (Tankut, 2000: 313), uygulama maliyetlerinin yüksekliği gerekçe gösterilerek yeşil alan miktarı azaltılmış ve hatırlı kişilerin arsalarının yeşil alan dışına çıkartılması için plan değişiklikleri yapılmıştır (Tankut, 1993: 213). Bu kayıtsızlık ve müdahaleler çoğunlukla kent halkının gündelik olarak kullanması için tasarlanmış olan yeşil alanları hedef almıştır.

Jansen'in görevinin sona ermesinden sekiz yıl sonra, 1945'de inşaatı biten Saraçoğlu Mahallesi, Jansen'in yeşil alan yapısı önerisi üzerinden değerlendirildiğinde Jansen planının terkinin resmi ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu tarihten sonraki süreçte, Jansen planı bir altlık olarak kalmakla birlikte, yönlendirici olmayan ve İmar Müdürlüğü'nce değiştirilen bir belge halini almıştır. Yeni bir imar planına ihtiyaç duyulduğunun ifade edilmeye başlandığı 1952 yılından sonra ise yeşil alan yapısının uygulanmamış olan bileşenleri plan değişiklikleri ile parçalanıp küçültülmeye ve dönüştürülmeye başlanmıştır. 1954 yılında, yeni imar planını elde etmek için açılan yarışmanın sonuçlanması ile Jansen planı resmen geçersiz olmuştur. 1932 ile 1954 yılları arasında, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerin sonucu olarak hem ülke genelinde hem Ankara özelinde, kırdan kente göç hızlanmış ve daha önce Ankara'nın altından kalkamadığı hızlı kentleşme baskısı diğer

kentlerde de görülmeye başlanmıştır (Altaban, 1998: 48). Zaten arazi spekülasyonuna yenilmiş olan Ankara kenti için bundan sonrası da çok farklı olmayacaktır. Kentsel gelişmenin karakterini plansız ve kaçak yapılaşma, yoğunluk artışları ve imar afları belirleyecektir. Kamu eliyle üretilen büyük parçaları dışında parçalanıp değiştirilen Jansen'in yeşil alan yapısı önerisi ise Ankara'nın kaçırdığı önemli bir fırsattır.

KAYNAKÇA

- Altaban, Ö. (1987). Ankara Kentsel Alanının Doğal Çevreye Yayılımı. Tekeli, İ., Ö. Altaban, M. Güvenç, A. Türel, B. Günay, R. Bademli, *Ankara 1985'den 2015'e* için de (s. 126-148). Ankara: İletim.
- Altaban, Ö. (1998). Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi. Y. Sey (editör), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 41-64). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ankara Belediyesi. (1954). *Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait İmar Komisyonu Raporu*. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and Nation Building: Turkish architectural culture in the early republic*. Singapore: University of Washington Press.
- Burat, S. (2000). *Green Belt as a Planning Tool and Green Belt of Ankara*. (Yüksek lisans tezi). <http://tez2.yok.gov.tr/> 'den elde edildi.
- Burat, S. (2008). *The Changing Morphology of Urban Greenways, Ankara, 1923-1960*. (Doktora tezi). <http://tez2.yok.gov.tr/> 'den elde edildi.
- Cantek, L. (2006). Kabadayların ve Futbolun :Mahallesi: Hacettepe. F. Şenol Cantek (Derleyen), *Sanki Viran Ankara* içinde (s. 175-210).
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın İlk Planı: 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayıncılık Ltd.
- Chadwick, G. F. (1966). *The Park and The Town: Public Landscape in the 19th and 20th Centuries*. Londra: Architectural Press.
- Jansen, H. (1929). Ankara Şehri imar projesi izahnamesi. T.C. Ankara Şehremaneti. *Ankara Şehri'nin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından yapılan plan ve projelere ait izahnameler* içinde (s. 133-159). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Jansen, H. (1937). *Ankara İmar Planı*. İstanbul: Alaeddin Kırıl Basımevi.
- Katoğlu, M. (2009). *Şematizmden Yaratıcılığa*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Osborn, F. J. (1969). *The Green-Belt Cities*. New York: Schocken Books.
- Stenson, M. W. (2003). *Grüne Gemeinschaft: Leberecht Migge, Bruno Taut, Hannes Meyer and Ernst May Viewed Through an Ecological Lens*. (Yayınlanmamış bitirme tezi) Wisconsin Üniversitesi, Wisconsin.

- T.C. Ankara Şehremaneti (1929). *Ankara Şehri'nin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından yapılan plan ve projelere ait izahnameler*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Tankut, G. (1993). *Bir Başkent'in İmarı: Ankara: 1929-1939*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Tankut, G. (2000). Jansen Planı: Uygulama sorunları ve Cumhuriyet Bürokrasisinin Kent Planına Yaklaşımı. A. Tükel Yavuz (Editör), *Tarih İçinde Ankara* içinde (s. 301-316). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniveristesi-Ankaralılar Vakfı (2. baskı).
- Tekeli, İ. (1980). Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri. T. Gök (Derleyen), *Türkiye'de İmar Planlaması* içinde (s. 8-112). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. Y. Sey (Editör), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2000). Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi. A. Tükel Yavuz (Editör), *Tarih İçinde Ankara* içinde (s. 317-335). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniveristesi-Ankaralılar Vakfı (2. baskı).
- Yavuz, F. (1980). *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Yılmaz, B. (2006). Bozkırdaki Cennet: Gençlik Parkı. F. Şenol Cantek (Derleyen), *Sanki Viran Ankara* içinde (s. 211-236). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi: Jansen Mektupları:

- HJ 1930: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 12 Ağustos 1930, 30 numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1933a: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 12 Ocak 1933, 97 numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1933b: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 15 Mart 1933, 103 numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1933c: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 10 Mayıs 1933, 109 numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1933d: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, Gün belli değil (Aralık 1933 içinde olması muhtemel), 132 numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1934a: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 21 Mart 1934, 172F numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.

- HJ 1934b: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 15 Nisan 1934, 881 E numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyük şehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1935: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 18 Eylül 1935, No.244 4116.F numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1936: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 7 Mart 1936, 1590 G numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1937: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, Gün ve ay belli değil, 1937, 1407.H numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ 1938: Hermann Jansen'den İmar Müdürlüğü'ne mektup, 20 Haziran 1938, 3293İ numaralı mektubun tercümesi, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyük şehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara
- HJ-İM 1934: Hermann Jansen ile İmar Müdürlüğü arasında 2-25 Nisan 1934 tarihle rinde yapılan görüşmeler ile ilgili imzalanan protokol, 10 Haziran 1934, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- HJ-İM 1935: Hermann Jansen ile İmar Müdürlüğü arasında Ekim-Aralık 1935'de yapılan görüşmeler ile ilgili imzalanan protokol, 12 Aralık 1935, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- İM 1930: İmar Müdürlüğü'nden Hermann Jansen'e mektup, 27 Eylül 1930, No. 90 2020-A, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- İM 1933a: İmar Müdürlüğü'nden Hermann Jansen'e mektup, 2 Mart 1933, 311.D, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara
- İM 1933b: İmar Müdürlüğü'nden Hermann Jansen'e mektup, 27 Kasım 1933, No. 90 2608.D, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- İM 1935a: İmar Müdürlüğü'nden Hermann Jansen'e mektup, 14 Eylül 1935, 3847.F, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.
- İM 1935b: İmar Müdürlüğü'nden Hermann Jansen'e mektup, 30 Kasım 1935, 4634, dijital kopya Sinan Burat'da, aslı Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Harita Arşivi, Ankara.

Görsel Malzeme Kaynakları:

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22583. [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22641, Inv. Nr. 22642, Inv. Nr. 22643, Inv. Nr. 22644, Inv. Nr. 22645. (Yazar tarafından birleştirildi) [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22978. [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22981 [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22935 [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22932 [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22877 [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22755 [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Architekturmuseum TU Berlin, Inv. Nr. 22998, Inv. Nr. 22999, Inv. Nr. 23000, Inv. Nr. 23001 (Yazar tarafından birleştirildi) [Erişim tarihi: 7 Haziran 2011]

Dr. Sinan Burat: Lisans derecesini 1996 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden almıştır. 2000 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Tasarım yüksek lisans programında, 2008 yılında ise aynı üniversitede Şehir ve Bölge Planlama programında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2009 yılından beri Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Ankara, Yenişehir (1938)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

İstasyondan Ankara (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Yenişehir (1942)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Bentderesi'nde Hatip Çayı Mesiresi (1927)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Su Perileri: “Başkentin Kayıp Heykelleri”*

*

Water Elves: “Lost Sculptures of the Capital”

Uğur Duyan

Özet

Bu çalışma, Ankara'nın ünlü Su Perisi Heykellerinin zaman içerisindeki yolculuğunu ve kent kültüründeki konumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak, heykellerin kısa bir tarihçesi çıkarılarak, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başkent olan Ankara'da geçirdikleri seksen beş yıllık zaman dilimi incelendi; ikinci olarak, heykellerin Ankara'nın kimliksel, toplumsal ve mekânsal dokusundaki konumlarına değinildi. Son olarak, bu heykellerin, Ankara kentinin belleğinden silinmesinin nedenleri üzerinde duruldu.

Anahtar kelimeler: Ankara, Cumhuriyet Modernleşmesi, Bellek, Su Perisi Heykeli, mekân ve kimlik

Abstract

In this study, Ankara's famous Nereid Statues journey in time and aims to examine the positions of city culture. In the first study, statues subtracting a brief history of, with the proclamation of the Republic, which is the capital, Ankara spend eighty-five-year period were examined; secondly, the statues of Ankara, of Identity, social and spatial tissue locations were mentioned. Finally, these statues, the city of Ankara focused on the reasons for deleting memory.

Keywords: Ankara, Modernization of the Republic, Memory, Nereid Statue, space and identity

* Görüşme taleplerimi kabul eden Sayın Akın Atauz'a değerli anlatımları ve fikir açıcı önerileri için; arşivini bu çalışma için bana açan Sayın Turan Tanyer'e değerli anlatımları ve katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara'nın ünlü "Su Perileri" ya da "Havuzlu Fıskiyeleri" ile ilgili yazdığım ilk yazıya, "Bir Ankara Masalı: 'Su Perileri'" başlığını uygun görmüştüm (Duyan, 2009c: 24). Perilerin ya da başka bir deyişle havuzlu fıskiyelerinin tarihini inceledikçe, Başkent'in kültürel ve toplumsal belleğinde kendine bir türlü yer edinmeyen bu imgelerin, bir masala başlarken söylenen o efsunlu sözlerle özdeşleştiğini düşündüm: "bir varmış, bir yokmuş". Çünkü şehrin bütün büyük meydanlarını gezinen ve en sonunda yok olmaya mahkûm edilen bu heykellerin varlığı ve yokluğu, başkent ve başkentlinin hafızasından silinmiş gibiydi. Yine o yazıda, "onlar, başkent kader ortakları" demiştim. Kaderlerinin ortaklığı yalnız sürgüne gönderilen bir insan gibi oradan oraya savrulmaları değildi. Kültür Bakanlığı'nın koruma listesine de alınmayan bu heykellerin kadeiri, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin insafına terk edilmişti. O yazının üzerinden iki yıl geçmesine karşın heykellerin tarihçesine dair merakım bir türlü dinmedi, üzerlerindeki gizem perdesi tam olarak aralanmadan dineceğini de pek sanmıyorum. "Başkentin kayıp heykelleri" derken kastettiğim, heykellerin bazı dönemlerde kaybedilmesi ya da bir depoya veya bir bahçeye kaldırılması değil yalnız, Ankara'nın başkentlik tarihi kadar eski bir maziye sahip olan bu eserlerin toplumsal bellekten silinip atılması ve unutturulması. Heykeller, hep bir köşede zamanın onları yok etmesini bekleyip durdular ve maalesef bazıları halen bekliyor da. İşte tam da bu nedenle bu satırların yazarı, heykellerin genel bir tarihçesini çıkartma çabasıdadır.

Ankara'ya 20'li ve 30'lu yıllarda Avrupa'dan bir dizi heykel ve havuzlu fıskiye getirildi. Osmanlı'nın heykel ve resim gibi sanatlarla arasının pekiyi olmaması, Batı'nın modern yüzünün bir göstergesi olarak kabul edilen bu sanatların, Cumhuriyet Türkiye'sini İmparatorluk Osmanlısı'ndan ayıran bir öge olarak sunulmasını sağladı. Yalnız bu durumun da gerçekliği tartışmaya açıktır. Zira Ankara'da Yahudilerin, Rumların ve Ermenilerin evlerinin bahçelerinde gerek dini inançlarının gereği olarak, gerekse de dekorasyon maksadıyla bulunan heykeli havuzların ya da fıskiyelerin varlığı bilinmektedir (Cantek, 2003). Anka-

ra'nın başkent olmasıyla birlikte Su Perisi Heykelleri ya da Havuzlu Fıskiyeler, başka bir eğlence alışkanlığında da taşıyıcısı vazifesini gördüler, o zamanlar Avrupa'da çok yaygın olan "havuz başı" kutlamalarının. Heykeller, Ankara'ya yalnız Batılı bir başkent görünümüne kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda Batı yaşantısının kültürel kodlarını da aşılacaklardı.

Cumhuriyet Aforizmaları: Heykeller, Periler, Masallar

Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre önce başkent ilan edilen Ankara, yeni rejime giden yoldaki son hamlelerden biriydi. Her modernleşme sürecinde olduğu gibi, Cumhuriyet modernleşmesi de "yersiz-yurtsuz" bir 'göçebe'liği temsil ediyordu. Osmanlı'nın kültürel ve manevi coğrafyasından kaçarcasına bir uzaklaşma, eskinin izlerini taşımayan yeni bir eve duyulan özlemin adıydı Ankara. Osmanlı'nın mirasının uzağında yeni bir başkent kurmayı gaye edinenler, İmparatorluğu ve onun toplumsal belleğini unutturarak, ulus-devlet modernleşmesinin kamusal kimliğine örnek olacak bir mekân yaratma arzusundaydılar. Kendi değişleriyle "yoktan var edilen bir kentti Ankara". Milli Mücadele yıllarının toz duman içersindeki bu yıkık dökük bozkır kasabası, Anadolu'nun ve Anadolunun "sadakat"ini temsil ediyordu. İstanbul ise "ihanel"inin diyetini 1800 yıldan beri, üç imparatorlukta sürdürdüğü başkentliğinin elinden alınmasıyla ödeyecekti (Cantek, 2003: 83-87).

XIX. Asrın ikinci yarısında, *III. Napoléon* adıyla "imparatorluk pelerinlerini" donan Louis Bonaparte, her haliyle bir ortaçağ kenti olan Paris'i dış çeperlerine varıncaya değin topyekûn bir yenilemeye sokmuştu. Büyük bulvarların birbirleriyle kesiştiği, köhnemiş arka sokakların göz alıcı renklerle süslendiği bu modernizasyon süreci, modernitenin şehircilik alanındaki en büyük icadı olarak tanımlandı (Berman, 2002: 151). İstanbul'un bir imparatorluklar şehri olması, Paris benzeri bir değişime girmesini imkânsızlaştırıyordu. Her yerinde geçmiş çağların silinmesi oldukça güç izlerini taşıyan bu şehir, çok farklı belleklerin üst üste binme-

siyle zenginleşen bir kültürel dokuya sahipti. Bu haliyle şüphesiz Cumhuriyet modernleşmesiyle taban tabana bir zıtlığı da içinde barındıran İstanbul'un istenilen biçime girmesi çok uzun bir zamana yayılacağından, yeni toplumsal belleğin inşasını hedefleyenlerin muhayyilesindeki kent olamazdı. Bu durum, Ankara'nın başkentliğinin arkasında yatan ve o zamanlar için gizli sayılabilecek olan asıl nedeni de vermekteydi. Ancak, bir ahi kenti olan Ankara'nın ne geniş bulvarla donatılacak bir kent merkezi, ne de ihtişamlı binalarla süslenecek bir meydanı vardı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çıkan büyük yangından sonra kentin önemlice bir bölümü kullanılamaz hale geldi. Şimdilerde Kale Parkı'nın olduğu yerde, iç ve dış surları arasında kalan Kalealtı semtinin tamamı, Balıkpazarı, Atpazarı, Samanpazarı ve Ulus -o zamanki adıyla *Karaoğlan*-meydanına kadar uzanan geniş bir bölgenin önemli bir kısmı yandı. Bu büyük felaketin kentin tarihinde oynadığı role dair oldukça ilginç bir tespitte bulunan Akın Ataüz, "Kale ve Sur: Ankara Kal'ası" başlıklı makalesinde, bu yangınla Ankara'nın artık yeniden tasarlanmaya hazır hale geldiğini belirtir:

Ankara'nın yarısıyla üçte biri arasındaki bir nüfus, Müslümanlıktan başka bir dinde ibadet etmekte ve Kale'nin nüfusunun yarısından fazlasını Ankaralı Ermeniler oluşturmaktadır. En zenginlerin ve en güçlülerin mahallesidir Ankara Kalesi ve çevresindeki mahalleler. Batılılaşmanın Ankara'daki ilk etkileri de orada görülmeye başlar ve kent yavaş yavaş modernleşmeye doğru adım atar. Kent dokumacılıkta kaybetmiştir ama, demiryolunun gelmesiyle, yeniden toparlanmaya çabalamaktadır. Osmanlı kentinin sonu, 1915'teki tehcirle gelmiştir. Osmanlı Ankara'sı bir yangınla biter. Artık, başka bir paradigmanın kenti olarak yükselmek beklemektedir Ankara'yı (2004: 195).

Savaş yıllarının yıkıntıları içersinde kalan Ankara Kalesi'ni, Şevket Süreyya Aydemir (1965, 390), "denizlerin üstüne fışkıran bir kaya gibi" diyerek tanımlar. 1920'lerin Ankara'sı, kaleyi taşıyan tepe ve bu tepenin eteklerinden aşağıya akıp Ankara ovasının düzlüklerinde sona eren mahallelerden oluşmaktaydı. Şehrin çevresini saran küçüklü büyüklü kimi

semtlerin varlığına karşın, Ankara'nın kalbi Kale ve çevresinde atılmaktaydı. Cumhuriyet'i kuranlar bu eski kent merkezine alternatif yeni bir kent merkezi, yeni bir merkezin ötesinde yeni bir şehir, Yenişehir'i inşa edeceklerdi¹ (Cantek, 2003: 67-77). Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin en keskin ve en karmaşık durağı olan Kemalist Modernleşme (Ahmad, 2006: 91-93), kendinden önce gelen kültürel ve toplumsal yapı ile bağlarını kopartmaya yönelik çok sert adımlar atarak, yeni bir kamusal tahayyül çerçevesinde tasvir ettiği Türk Millî Kimliğini Batılı değerlere göre konumlandırdı (Köker, 1995: 256). Kemalist elitler, Cumhuriyet'in mekânsal ve kimlikli stratejisini de Batı medeniyetinden iktibas ederek kurgulamışlar, Cumhuriyet modernleşmesinin örnek mekânı olarak idealize ettikleri başkent Ankara'yı da Batılı olma tahayyülüne dayandırarak tasarımlarına rağmen hiçbir zaman istedikleri sonucu alamamışlardır (Cantek, 2003: 11). Henüz bir yılını bile doldurmayan yeni rejim, çeşitli toplumsal ve siyasi bunalımlar içerisinde çalkalanmaktayken, 1924 yılında Ankara'nın ilk kentleşme projesi olan, fakat olanaksızlıklar yüzünden bir türlü hayata geçirilemeyen proje, Alman mimar Carl Christopher Lörcher tarafından hazırlandı. Başkent'in ilk kentleşme projesi olan plana göre, Ankara'nın yeni kent merkezi bugünkü Kızılay Meydanı ile üç aşağı beş yukarı aynı yeri kaplamaktaydı. Kentin yeni merkezine Batılı bir anlayışa uygun düşecek biçimde büyük bir meydan kurulacak ve meydanın etrafında ihtişamlı binalar yükselecekti.

Lörcher'in projesi, en fazla bir yıl gündemde kalabildi ve nihayetinde rafa kaldırıldı. Ankara'nın ilk Su Perisi Heykeli'nin macerası da bu projenin tarih edilmesiyle başlamış oldu. 1924 yılında zamanın Ankara Şehremini Asaf Bey, kuvvetle muhtemel Lörcher Planı dâhilinde Orta Avrupa'dan altı metre uzunluğunda dökme bronzdan, su perisi kızları ve Eros figürleriyle bezenmiş fıskiyeli bir heykel ve heykeli taşıyan bir havuz getirdi. Bu kanyu güçlendirebilecek iki kanıt öne sürülebilir: Birincisi, heykel Ankara'ya getirildiğinde proje uygulama aşamasındaydı ve

¹ Cumhuriyet elitleri genel olarak Anadolu'yu yeniden imar ederlerken, bütün kent merkezlerine "yenişehir" ya da "yenimahalle" adını vermeyi uygun görmüşlerdi (Cantek, 2006: 44).

taslakları çizilmişti; ikincisi, heykelin yerleştirildiği yer, Lörcher'in planına göre, Kurtuluş Meydan'ı adını taşıyan ve yeni kent merkezi olarak görev yapacak semte çok yakındı. Bu kararı destekleyecek o döneme ait fotoğraflar dahi vardır. Nitekim havuz, eski fotoğraflarda incelendiğinde görüleceği üzere, bugünkü Kızılay Meydan'ından yaklaşık üç yüz ila beş yüz metre aşağıda, Demirtepe yakınlarına yerleştirildi. Feridun Büyükyıldız'a göre (2008: 87), heykel, 1925 yılında sipariş ile getirilmiş ve Çankaya Yolu üzerindeki *Tosbağa Yatağa* adı verilen yerde konumlandırılmıştı. Burası, Lörcher'in "Cumhuriyet Meydanı" adını verdiği ancak dönemin idarecileri tarafından adı "Kurtuluş Meydanı" olarak değiştirilen kent merkezinin oldukça yakınındaki bir bölgeydi. Bu su perisi kızları ve Eros heykelleriyle bezeli havuzlu fiskiye, Lörcher Projesi uygulanmadığından bozkırın ortasında yapayalnız kalınca Ankaralılar buraya zamanla "Havuz Başı" demeye başladılar. Heykele o yıllarda "Asaf Bey Havuzu" da denirdi. Zamanla o kadar çok meydan gezecekti ki "Seyyar Havuz" adıyla anılır olacaktı.

Birkaç yıl sonra, yine eski fotoğrafların da yardımıyla görülebileceği üzere, heykel, Cumhuriyet'in ilk İçişleri Bakanlarından Mehmet Cemil Uybadin'ın Yenişehir'deki köşkünün önüne taşınmıştır. Büyükyıldız'a göre (2008: 87), heykelin 20'ler Ankara'sındaki ikinci adresini gösteren o fotoğrafın arkasındaki bina şu sıralarda "Burger King" olarak hizmet veren ilk İran Büyükelçiliği'dir. O tarihlerde çekilen bir başka fotoğrafta heykelin arkasında gördüğümüz Halk Korosu'nun yarım kubbe biçimindeki açık hava sahnesi bugünkü Güven Park bölgesinde yer almaktaydı. Öyleyse heykel, Güven Park'ın tam karşısındaki Kızılay Binası'na yakın bir bölgede konumlandırılmıştı. 1933 yılında Kızılay'da Güven Anıtı'nın inşasının başlamasıyla birlikte heykel, Ulus'a, o zamanlar II. Evkaf Apartmanı olarak anılan Küçük Tiyatro'nun önündeki parkın içine taşındı. Heykel on yıl kadar burada bekledikten sonra, Gençlik Parkı'nın inşasının başladığı tarihlerde, yani 1940'larda, Hacettepe Parkı'na taşındı. Bu taşıma esnasında heykelin başındaki büyük fiskiyesi koptu ya da kırıldı.

Havuz, Hacettepe Semtî'nin Sıhhiye'nin genel görünümüne uygun bir hale getirildiği ve ehlileştirildiği² altmışlı yıllarda buradan da taşınarak belediye deposuna kaldırıldı. Kısa bir süre sonra, dönemin gazetecilerinden Halil Soyuer, Belediye Başkanı Ekrem Barlas'a, "Su Perilerini bulun ve uygun bir yere koyun" deyince havuz son ikametgâhı olan Tandoğan Meydanı'na taşındı (Duyan, 2009c: 24). 1992 yılında Ankaray'ın inşaatı sırasında, Tandoğan İstasyonun yapım çalışmaları nedeniyle yerinden edilen heykel, Melih Gökçek'in belediye başkanlığının ilk yıllarından itibaren sırta kadem bastı. Tandoğan Meydanı'na Su Perisi Heykeli'nin *ikamesi!* olarak "Kütahya Porselen Sürahisi" ya da "Kütahya Porselen Çaydanlık ve Fincan Takımı" yerleştirildi.

Heykele ait bir fotoğraf uzun bir aradan sonra ilk defa *Hürriyet*'in Ankara ekinde (*Hürriyet Ankara*), 2008 yılının Temmuz ayının son günlerinde, yayınlanan bir haberde kendine yer bulabildi.³ Bir müddet sonra, gazetelerin Ankara eklerinde ve sayfalarında heykelin adı daha sık anılır oldu. Su Perisi Heykeli'nin depodan çıkartılarak eski yerine getirilmesini ya da başka yerlere taşınmasını talep eden sesler de yükseldi.⁴ Heykel, on sekiz yıl aradan sonra, Cumhuriyet tarihinin ilk cer atölyelerinden, şimdilerde sanat ve sergi galerisi olarak kullanılan, Sıhhiye'den Opera'ya doğru giderken Ankara Adliyesi'nin hemen yanı başında kalan Cer Modern Galerisi'ne, Kültür Bakanı Ertuğrul Günay'ın da katıldığı bir törenle taşındı.⁵ Heykel, 1924'den 2010'a kadar beş farklı yeri gezdikten sonra,

² Sıhhiye'nin arkasındaki Hacettepe Mahallesi, varoşları ve yoksullarıyla, kabadayıları ve futboluyla tanınmaktaydı. Yenişehir karşında bir direniş odağına dönüşen bu semt, halk terbiyesi ve halk sağlığı için olumsuz yönler taşıdığından Sıhhiye'nin genel görünümüne uygun olarak büyük hastanelerle donatılarak yıkılmış, bir halk sağlığı merkezi haline getirilmişti (Bkz. L. Cantek, 2006). Sıhhiye'deki Sağlık Bakanlığı ve Hıfzıssıhha Merkezi, halkın sağlığına önem veren bir devlet kimliği çizdiği gibi, "sağlam vücutlu", "sağlam kafalı" "sağlıklı nesiller" üretmeyi de hedefliyordu (Bkz. Kılınç, 2002).

³ "Hurdalıkta Kaç Heykel Var", *Hürriyet Ankara*, 30 Temmuz 2008

⁴ Ateş Yalazan imzalı "Su Perileri Tandoğan'a Sürahiden Çok Yakışır" (*Hürriyet*, 31 Temmuz), haberinde, Kültür Bakanı Günay, heykelin Tandoğan'a taşınmasının doğru olacağını belirtiyordu. Gazeteci Yaşar Sökmensüer ise, heykelin Bahçeli'ye Milli Kütüphane'nin önüne taşınmasını talep etti (3 Ağustos, *Hürriyet Ankara*)

⁵ "Su Perileri' yeniden hayat buldu", *Haber Türk Ankara*, 18 Aralık 2010

yine insanların uzağına, az sayıda kişinin uğradığı ve bildiği bir mekâna yerleştirildi. Böylece uzun yıllardır süren yalnızlığından bir nebze de olsa kurtulmuş oldu.

Fotoğraf 1: 1940'lar Sıhhiye Sağlık Bakanlığı'nın önü. Fotoğraftakiler İçişleri Bakanlığı kâtiplerinden *Fuat Göknil* ve eşi. Bu heykel daha sonraları Sıhhiye Meydanı'na taşınacak, oradan İzmir Caddesi'ne yerleştirilecekti. Heykelin üstündeki dikenli teller dikkat çekici. (Turan Tanyer Arşivi)

Ankara'da aynı adı taşıyan bir diğer heykel ise, 1927'de Sıhhiye'deki Sağlık Bakanlığı'nın önüne dikilen havuzlu fiskiyedir. Seyyar Havuz'dan daha küçük olan bu heykel, bebek su perisi ve Eros figürleriyle süslenmiş bronzdan bir havuzlu fiskiyedir. Heykel, uzun yıllar Sağlık Bakanlığı'nın önündeki bahçede tutulduktan sonra, Sıhhiye'nin merkezine, şimdilerde Hitit Güneş Kursu Anıtı'nın durduğu Lozan Meydanı'na taşındı. Yetmişli yıllarının sonu ya da seksenlerin başı gibi,⁶ halen kendisine ev sahipliği yapan İzmir Caddesi'ne yerleştirildi. Caddenin araç trafiğine

⁶ Sıhhiye'deki "Hitit Güneş Kursu Anıtı", 1978 yılında Vedat Dalokay zamanında heykeltıraş Nusret Suman tarafından yapıldığına göre, "Su Perisi Heykeli" bu tarihten önce meydana kaldırılmıştır.

kapatılmasından kısa bir süre sonra heykelin kaldırılması ve yerine daha “modern bir su şırıldak”ının getirilmesi Büyükşehir Belediyesi tarafından talep edilmişse de cadde esnafı heykellerine sahip çıkarak, bu talebi geri çevirdi (Duyan, 2009c: 24). İzmir’i Sakarya’ya bağlayan üstgeçitin merdivenlerin bitiminde başlayan sokağın birkaç adım ötesinde mağazaların, dershanelerin ve dönercilerin arasında sıkışık kalan bu heykel, asılına uygun bir şekilde restore edilmediğinden ve bakımsızlıktan bitap düşmüştür.

Sihhiye’deki bir diğer su perisi heykeliyse, Zabitan Yurdu’nun hemen önündeki bahçeye otuzlu yıllarda yerleştirilen, diğerlerine göre oldukça küçük bir havuzlu fiskiyedir. Bu heykelin üzerinde çok fazla detay olmadığı gibi, diğerlerinden farklı olarak taşa oyularak yapılmış bebek su perisi ve Eros motifleriyle süslenmiştir. Benzeri bir heykel, bir zamanlar Başvekâlet binasının önünü süslemekteyken daha sonra Yargıtay binasının önündeki bahçeye taşınan küçük havuzlu fiskiyedir. Bu havuzlu fiskiyenin üzerinde, bebek su perisi heykelciği ve bu heykelciğin üzerinde yükseldiği havuzu taşıyan üç yılan balığı motifi de bulunmaktadır. Bu heykel, yakın zamana kadar Yargıtay’ın bahçesini süslemekteydi. Maalesef heykel, artık Samanpazarı Avizeciler Çarşısı’nın önündeki küçük avluda, başındaki bebek su perisi heykelciğinden yoksun ve önemli bir kısmı tahrip olmuş biçimde sergilenmektedir.

1920’li yıllarda, Çankırı Caddesi’ndeki Maliye Bakanlığı’nın önündeki havuza yerleştirilen bir diğer Su Perisi Heykeli, günümüzde yine bakanlık binasının cadde yönüne bakan arka bahçesinde tutulmaktadır. Bu heykel, küçük bir havuz taşıyan üç su perisi kızı ve havuzun üzerine yerleştirilen bir Eros heykelciğiyle süslenmiştir. Maliye Bakanlığı’nın bahçesinde başka bir Su Perisi Heykelini görmek de mümkündür. Eski fotoğraflarda rastlayamadığım bu heykelin üzerinde, tıpkı diğerlerinde olduğu gibi, Eros heykelli küçük bir havuz ve havuzu taşıyan kütlenin üzerine işlenen dört su perisi motifi göze çarpmaktadır. Her gün Çankırı Caddesi’nden on binlerce araç ve yüz binlerce insan geçmekte buna rağmen, heykelleri fark etmek için ya otobüs gibi görece yüksek bir ara-

cın penceresinden trafik yavaşladığında veya durduğunda ya da bahçeyi hemen önündeki otobüs duraklarından ayıran demir parmaklıkların arasından içeriye doğru bakmak gerekir. Bu bahçedeki heykeller ve Samanpazarı’ndaki heykel, taşta oyularak yapılmış daha çok Antik Yunan ve Roma sanatından esinle biçimlendirilen neo-klasik eserlerdir.

Ulus’taki diğer Su Perileri, ilk açıldığı günden bu yana Gençlik Parkı’nın önündeki küçük havuzun baş ucunda uzanan, biri kadın diğeri erkek olarak tasvir edilen iki heykellerdir. Şimdilerde bu heykeller, Parkın restorasyonundan sonra yine parkın içindeki Musiki Cemiyeti’nin girişine yerleştirilmişlerdir.⁷ Bu heykeller de İzmir Caddesi’ndeki ve Cer Modern’deki havuzlu fiskiyele gibi bronz dökümden yapılmışlardır.

Ankara’da “Su Perisi” adını taşıyan diğer iki eser, heykeltıraş Metin Yurdanur tarafından 1992’de yapılan ve “Su Perilerinin Dansı” adını taşıyan şu an biri Kuğulu Park’ın üstünde, diğeriye Ulus’ta eski Hipodrom’un içindeki Ankara Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Bahçesi’nde sergilenmektedir. Bu iki heykelden Kuğulu’daki daha modernist bir nitelikte tasarlanan ve heykellerin etrafını saran küçük fiskiyele süslenmişken, diğeri daha sade bir tasarıma sahiptir.

Böylece, Ankara’da “Su Perisi” adını taşıyan toplam 10 heykel tespit etmiş olduk. Bunlardan Cumhuriyet döneminde Ankara’ya getirilenlerden sekizinin listesi aşağıdadır;

1. Cer Modern’deki “Seyyar Havuz” ya da Başkent’in ilk “Su Perisi” heykeli,
2. İzmir Caddesi’ndeki “Su Perisi” heykeli,
3. Sıhhiye’deki eski Zabitan Yurdu’nun önündeki “Su Perisi” heykeli, (halen kayıp)
4. Maliye Bakanlığı’nun bahçesindeki “Su Perisi” heykelleri, (2 adet)

⁷ Sıhhiye ile Ulus arasındaki bataklıkın kurutulması ile 1943 yılında, Cumhuriyet’in 20. Yılında, bir 19 Mayıs günü hizmete giren Gençlik Parkı, Sıhhiye’nin halk sağlığını önceleyen kimliğinin bir pekiştirici olarak “Cumhuriyet’in emanet edildiği gençliğin” adını taşımaktadır. Cumhuriyet, gençliğin sağlıklı, güçlü ve zinde olmasını istiyordu (Yılmaz, 2002). Parkın girişindeki bu iki su perisi heykeli, gençliğin fiziki olarak sağlıklı ve estetik yanını simgeler.

5. Samanpazarı Avizeciler Çarşısı'ndaki "Su Perisi" heykeli,
6. Gençlik Parkı'ndaki "Su Perisi" heykelleri, (2 adet)

1924-1943 arasında Ankara'ya Batılı bir başkent görünümü kazandırmak üzere Avrupa'dan getirilen bu heykellerin, hangi ülkeden veya ülkelerden tam olarak ne zaman getirildiklerine ve kim tarafından yapıldıklarına dair elde pek fazla bilgi olmadığı gibi, kulaktan dolma ya da rivayetin ötesine geçemeyen bir dizi anlatım da mevcut. Kendisiyle yaptığım görüşmede (Duyan, 2009b), yazar ve avukat Turan Tanyer, Ankara'daki ilk Su Perisi Heykeli'nin Almanya'dan ya da bir Orta Avrupa şehrinde getirilme ihtimalinden bahsetti: "Asaf Bey'in bu havuzu Almanya'nın Ahlen kentinden getirdiğini de söyleyenler var. Milano'da ya da Çekoslovakya'da hazırlandığını rivayet edenler de". Yine Tanyer'in anlatımına göre, heykeller Orta Avrupa'da ayrı parçalar halinde dökülüp Ankara'da monte edilmiş de olabilirler (Duyan, 2009b). Heykellerden bir kısmının, Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, bazı Avrupa ülkelerince Türkiye'ye hediye edildiği yönünde kimi iddialar da mevcuttur. Fakat bütün bu varsayımları doğrulayabilecek herhangi bir kanıt ve belgeye henüz ulaşamadığı gibi, heykeller hakkındaki bilgilerin bir sicil veya kayıt envanterine geçirilmemesinden ötürü bu eserlerin üzerindeki gizem perdesi daha da kalınlaşmaktadır. Heykellerin geçmişleri hakkındaki bilgiler rivayetten öteye geçememektedir.

Aitlik ve Bütünleşememe

Su Perisi Heykelleri hakkında söylenebilecek oldukça ilgi çekici bir diğer hususa, heykeller nerden kaldırılırsa kaldırılınsın orada ya bir yangının ya bir yıkımın ya da bir kazanın ve hatta ölümlerin meydana gelmesidir. Kızılay'a yerleştirilen ilk heykelin Ulus'a taşınmasından sonra, havuzun etrafındaki Uybadin Köşkü ve Halk Korosu Sahnesi zaman içerisinde yıkılarak yerini bugünkü Kızılay ve Milli Piyango Genel Müdürlüklerine bıraktı. Heykel, Ulus'tan Hacettepe Parkı'na taşındıktan sonra, II. Evkaf

Apartmanın önündeki park yıkılarak yerine Merkez Bankası Genel Müdürlüğü inşa edildi. Hacettepe Parkı'ndan kaldırıldıktan kısa bir süre sonra park otoparka dönüştürüldü ve heykelin karşısındaki öğrenci lokali yandı; Ankara'nın ilk lisesi olan Taş Mektep yıkılarak yerine Yüksek İhtisas Hastanesi, heykelin arkasında kalan mahallenin önemlice bir bölümü yıkılarak Hacettepe ve Ankara Üniversitelerinin Tıp Fakülteleri inşa edildi. Heykel, Tandoğan'a taşındıktan sonra da talihsizlikler sürmüş ve heykelin havuzuna bir otomobil uçmuştur. Sıhhiye'deki Sağlık Bakanlığının önüne yerleştirilen Su Perisi heykeli, İzmir Caddesi'ne taşındıktan sonra, 1999 yılında havuzunda çıkan elektrik kaçağını onarmaya çalışan tamirci ve onu kurtarmaya çalışan subay, olay yerinde elektriğe kapılarak can vermiştir (Duyan, 2009c: 24; Büyükyıldız, 2008: 90). "Bütün bu yaşananlar insanın aklına acaba perilerin bir de laneti mi var sorusunu da getirmiyor değil" diyerek son verdiğim yazının üzerinden iki yıl geçtikten sonra heykellerden en ihtişamlısını ve en ünlüsünü Cer Modern'de görme fırsatı buldum. O gün, Ankara kentinin doksan küsur yıldır yaşadığı bütün yaratıcı yıkım süreçlerinin birinci elden tanığı olan bu heykellerin, mekân üzerinde verilen ideolojik egemenlik mücadelesinin bir kurbanı olduklarını düşünmeye başladım. Gerek Cumhuriyet ideolojisinin gerekse de İslamcı ya da Muhafazakâr ideolojinin 'Su Perileri'yle kültürel ve kimliksel olarak bağdaşamadığı, bu yüzden de heykelleri sık sık sürgüne göndererek, müşterek bir tür çözüm ürettikleri kanısındayım.

Bir heykellin ya da anıtın özelde bir meydanla, genelde ise kentle özdeşleşmesi ve kendini kentte ait hissettirmesi için, ilk olarak insanlarla, ikinci olarak çevresindeki mekânlarla bütünleşmesi gerekir. Yalnız heykellerin hemen hepsi yerlerinden edildikten kısa bir süre sonra insanların hafızalarından uçup gitmiştir. Halen açıkta sergilenen tek heykel, İzmir Caddesi'ndedir ve etrafından akıp giden insanlar tarafından pek de fark edilmemektedir. Orta Avrupa barok sanatının izlerini taşıyan bu eserlerin, Ankara'nın mekânsal dokusuyla uyuşamadığı da kesin; çünkü Ankara, Avrupa'nın yaşadığı 19. Asrı hiçbir zaman yaşamadı. Yaşama-

dığı gibi, bu heykeller içinden geldikleri kültürün de izlerini taşımaktaydılar, yani bir bakıma Ankara'ya kendi geçmişleriyle gelmişlerdi. Bu açıdan düşünüldüğünde Su Perisi Heykelleri, Batılı bir yaşam tarzı oluşturmayı, Batı'daki Havuz Başı eğlencelerini Ankara'ya da taşımayı hedefleyen Cumhuriyet elitlerinin inşa etmeyi hedefledikleri "yeni vatan-daş kimliği" açısından önemli bir misyonu üstlenseler dahi yeni başkent'in mekânsal ve kültürel alt yapısı bu heykeller için müsait değildi.

Ankara'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana geçirdiği bütün yaratıcı yıkım süreçleri, yeni ve modern bir kent kimliğini vaaz eder. Su Perisi Heykelleri, hem Batılı bir kent imajı yaratmak, hem de Batı'nın gündelik hayat pratiklerini taşımak amacıyla Ankara'ya getirilmiş olmalarına karşın, bu misyonlarını tam anlamıyla gerçekleştirememişlerdir. Zira Ankara 1920'lerden itibaren 19. Yüzyıl İstanbul'unu da anımsatan neo-klasik bir Türk-İslam mimarisine göre inşa edilen yapılarla donatıldı. Heykeller, 20'li yılların neo-klasik Türk-İslam mimarisine ters düştüğü gibi, 1932'de uygulanmaya konan Jansen Projesi'ne de uyum göstermeyecek kadar 19. Yüzyıl Barok'unun izlerini taşımaktaydı. 1930'larda Yenişehir, Ankara'nın kent merkezine dönüşünce, Su Perisi Heykellerinin Ulus ve Hacettepe gibi, şehir merkezinin o zaman için uzağında sayılabilecek olan semtlere yerleştirildiğini görmekteyiz. Her ne kadar 1927'de Sıhhiye'ye yerleştirilen heykel, diğerlerine göre kent merkezine daha yakın olmasına karşın meydandaki mekânlarla bütünleşemedi.⁸ İzmir Caddesindeyse, o mekânın bir parçası olmaktan çok, oraya eklenilen bir yama gibi kaldığından, kayıtsız bakışların ve soğuk beton binaların arasında ezildi.

⁸ Sıhhiye Meydanı'na 'Hitit Güneş Kursu Anıtı'nın taşınmasıyla beraber benzer bir talihsizlik yeniden yaşanmıştır. Araç trafiğinin ortasında kalan bu anıt, Anadolu'nun kadim çağlarının izlerini taşımakta ve Ankara Tarihi'nin bir parçasıdır. Buna karşın insanların oldukça uzağında kaldığından çevresiyle bütünleşememiştir.

Fotoğraf 2: 1940'lar Hacettepe Parkı. Bir izci genç *Seyyar Havuz*'un önünde, Tanyer'in belirttiğine göre, "Hacettepe civarında o yıllarda iki erkek lisesi vardır. Biri Taş Mektep, diğeri Ankara Gazi Lisesi. Taş Mektep, 1940 Eylülünde Hacettepe'den taşınmıştır. Bu fotoğraf 1939-1940 yıllarından kalma olabilir. (Turan Tanyer Arşivi)

Ortaokula giderken Sıhhiye'deki heykelin etrafındaki küçük banklarda oturduğunu söyleyen şehir planlamacısı Akın Ataüz, heykellerin, Ankara'nın genel mimari dokusunda egemen olan devlet merkezli modernitenin dışında kaldığı kanısında. "Su Perileri daha sivil bir anlayışın ürünü olan eserler, başkentin ilk dönemlerinden kalan diğer anıtları gibi militarist bir anlayışla, milliyetçiliği ve kahramanlığı yansıtmıyorlar" (Duyan, 2009a).

Heykeller, Ankara'da hep bir aitlik ve bütünleşme sorunu yaşadılar. Zaman içerisinde Cumhuriyet elitlerinin de gözünden düşerek, başkentin mekânsal dokusundan yavaşça silindiler. Kısaca, başkenti bir Avrupa kentine dönüştürmek amacıyla getirilen bu heykeller ya da havuzlar, zaman içerisinde kentin kimliksel ve mekânsal yapısına eklenir umu-

duyla hep bir köşede tutulmuşlar; fakat Başkent'in mimari çarpıklıkları arasında kaybolup gitmişlerdir.

Sonuç Niyetine

Cumhuriyetin ilanından bu yana Ankara'da yaşanan bütün yaratıcı yıkım süreçlerinin genel bir panoraması çıkartılırsa görülecektir ki, bu kentin doksan yıldır yaşadığı tüm bu süreçler, söylemsel ve ideolojik olarak birbirleriyle taban tabana zıttır. Bu bağlamda, Su Perisi Heykelleri de Başkent'te uzun yıllardır yaşanan mekânsal ve kimliksel bunalımdan payına düşeni almıştır. Yeni olanın modern, eski olanın geleneksel veya anti-modern olarak tanımladığı çok basit bir pozitivizmden beslenen bu süreçlerin, Ankara'da oluşturduğu derin yarıklar şehrin her köşesinde rahatlıkla görülebilir. Öyle ki sadece tarihi Ulus semti bile tek başına bu bunalımı özetleyecek mahiyettedir. Kuşkusuz Su Perisi Heykellerinin ya da Havuzlu Fıskiyelerinin Cumhuriyet'in erken devirlerini temsil eden yanı, Ankara'nın yerel yönetiminde son yirmi yıldır etkili olan neo-liberalist dönüşüm ve onun eyleyicisi olan İslami-Muhafazakârlıkla hiçbir şekilde bağdaşamamaktadır. Buna rağmen heykellere Cumhuriyet elitlerinin dahi sahip çıkmamasının arkasındaki neden, anıtların Cumhuriyet İdeolojisi'nin mekânsal egemenliğine herhangi bir katkısının olmamasıdır.

Ankara'nın 1920'li ve 30'lu yıllarda geçirdiği değişimde ilk olarak göze çarpan devlet otoritesini tesis edecek bir mimari tasarıma ihtiyaç duyulduğudur. Bunun içindir ki, Başkent'te daha çok kahramanlık ve zafer anıtları yükselmektedir. Ulus'taki Zafer Anıtı, Milli Mücadeleyi temsil ederken; Kızılay'daki Güven Anıtı, Cumhuriyet otoritesini ve otoritenin zinde kuvvetlerini simgeleyen bir iktidar aracını sembolize eder. Su Perisi Heykelleri ise, Cumhuriyet modernleşmesinin toplumsal ve kültürel kimliği açısından Batılı bir kent tahayyülünü yansıtmaktan öteye geçememektedir. O sebeple, bu heykellerin Ankara'nın ve Ankaralının hafızasından silinmesi daha kolay olmuştur. Geçmişin bir emaresi olan bu

heykeller, Ankara'yı Batılı bir başkentte dönüştürmek için yürütülen mücadelenin ilk 'nefer'leridirler. Belki hiçbir zaman tam anlamıyla bitirilemeyen ve bitirilemeyecek olan bir kent projesinin, belki de hep yarım kalan, bir türlü tamamlanamayan Cumhuriyet modernleşmesinin artık geçmişte kalan günlerini hatırlatan nostaljik bir anıdırlar Su Perisi Heykelleri ya da Ankara'nın Havuzlu Fıskiyeleri.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz (2006). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çeviren: Yavuz Alogan, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Atauz, Akın (2004), "Kale ve Sur: Ankara Kal'ası" **Şehrin Zulası: Ankara Kalesi**, Editör: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1965). **Suyu Arayan Adam**, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Berman, Marshall (2002). **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Çeviren: Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükyıldız, Feridun (2008). **Başka Kent Ankara**, Phoneix Yayın Evi.
- Duyan, Uğur (2009a). Akın Atauz ile Görüşme, Ankara: 21 Mayıs.
- Duyan, Uğur (2009b). Turan Tanyer ile Görüşme, Ankara: 29 Mayıs.
- Duyan, Uğur (2009c). "Bir Ankara Masalı: 'Su Perileri' ", **Gazete Gazi**, Haziran/S:90/Sf: 24.
- Cantek, L. Funda Şenol (2003) "**Yaban'lar ve Yerliler; Başkent Olma Sürecinde Ankara**", İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, Funda Şenol (2006). "Kum Gider, Sel Kalır: 1957 Sel Felaketzedelerinin Mamak'tan Yenimahalle'ye Uzanan Hayat Çizgileri", **Sanki Viran Ankara** Derleyen: Funda Şenol Cantek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, Levent (2006). "Kabadayılarının ve Futbolun Mahallesi: Hacettepe", **Sanki Viran Ankara** Derleyen: Funda Şenol Cantek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılınç, Kıvanç (2002). "Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekânı Olarak Sıhhiye", **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**, Derleyen: Güven Arif Sargın, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, Levent (1995). **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Burcu (2006). "Bozkırdaki Cennet: Gençlik Parkı", **Sanki Viran Ankara**, Der. Funda Şenol Cantek, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uğur Duyan: 1988 yılında Ankara’da doğdu. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü’nü 2010 yılında bitirdi. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programına özel öğrenci statüsünde devam etmektedir. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi uygulama gazetesi *Gazete Gazi*’de editör yardımcılığı görevlerinde bulundu. *Yazıyoor*, *Gazete Gazi*, *Gazi Dergi*, *Radikal*, *Kanal Türk*, *TRT* ve *Anadolu Ajansı*’nda, muhabir, stajyer muhabir olarak çalıştı. *Gazete Gazi*’de yayımlanan “Bir Ankara Masalı: ‘Su Perileri’” adlı haberle Aydın Doğan Vakfı 21. Genç İletişimciler Yarışmasında Yazılı Dalda Araştırma-İnceleme Kategorisinde Üçüncülük Ödülü aldı.

Yenişehir-Maltepe yolu açılmadan önce Kızılay Meydanı ve Büyük Havuz (1928)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Yenişehir (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Anıtkabir'in İnşa Edildiği Rasattepe'nin Tespit Edilme Süreci ve Morfolojik Değişimi

*

Determination Process of Rasattepe where Anıtkabir was Constructed and Its Morphological Variation

Tunç Boran

Özet

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün kabri olarak inşa edilen Anıtkabir, Türkiye Cumhuriyetinin ve Başkent Ankara'nın sembol mekânlarından biridir. Atatürk'ün ölümünden sonra dönemin hükümeti, Atatürk için Anıt-Kabir yapılmasını kararlaştırdı. Anıtkabir tamamlanuncaya kadar Atatürk'ün cenazesi geçici kabir olarak belirlenen Etnografya Müzesi'ne konuldu. Anıtkabir inşa edilecek sahanın belirlenmesi için siyasi iktidar tarafından komisyonlar oluşturuldu. Komisyonların çalışmaları sonunda CHP Parti Grubunda yapılan oylama sonucu, Anıtkabir inşa edilecek saha olarak Rasattepe belirlendi. Bu süreçte, Anıtkabir yeri için Çankaya ve Rasattepe tartışması yaşandı. Anıtkabir inşa edilecek yer olarak seçilen Rasattepe, dönemin Ankara kentinin merkezinden uzakta çorak bir tepeydi. Rasattepe, Anıtkabir inşaatı sırasında ve sonrasında ağaçlandırıldı. Aynı zamanda Anıtkabir'in inşası ile Rasattepe'nin çevresindeki yapılaşma denetim altına alındı. Anıtkabir'in inşa edilmesi ile Rasattepe, Türkiye Cumhuriyeti ve Başkent Ankara için önemli bir merkez haline geldi. Bu çalışmada, Rasattepe'nin Anıtkabir inşa edileceği saha olarak belirlenme süreci ve Rasattepe'nin Anıtkabir inşası ile morfolojik değişimi aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Anıtkabir, kentsel morfoloji, Atatürk, mekân ve siyaset, Rasattepe, Çankaya

Abstract

Anıtkabir which has been built as the mausoleum of Turkish Republic's founder and leader Mustafa Kemal Atatürk is a symbol place for Turkish Republic and Ankara, the capital city. After Atatürk passed away, leading government decided to build a mausoleum for Atatürk. Until Anıtkabir's completion of construction, Atatürk's funeral was placed temporarily to Ethnography Museum which was determined as temporary mausoleum. The government established commissions in order to determine construction site of Anıtkabir. As a result of the Commission's works and voting in CHP Party Group Rasattepe had been determined as the construction site of Anıtkabir. During this process there had been arguments whether to build Anıtkabir at Çankaya or Rasattepe. Rasattepe elected as the construction site of Anıtkabir and in that period it was far away from the city centre and it was a barren hill. Rasattepe had been forested during and after construction. At the same time structuring around the area was inspected and got under control. By construction of Anıtkabir, Rasattepe became an important centre for Turkish Republic and Ankara, the capital city. In this work, determination process of Rasattepe where Anıtkabir was constructed and its morphological variation will be presented.

Keywords: Anıtkabir, urban morphology, Atatürk, space and politics, Rasattepe, Çankaya

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve lideri Mustafa Kemal Atatürk, hayatının bazı dönemlerinde önemli sağlık sorunları yaşadı. 1911-1927 yılları arası, Atatürk'ün hayatının en hareketli dönemi idi. Bu yıllar, Trablusgarp Savaşı ile başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın cephelerine uzanan ardından Kurtuluş Savaşı yılları ve yeni bir devletin kurulduğu devrim yılları ile devam eden zorlu, çetin zamanlardı. Tüm bu hareketli dönem boyunca Mustafa Kemal Atatürk, bir taraftan hastalıklarla da mücadele etti. Atatürk'ün fiziksel sağlığını, çoğu zaman mükemmel olarak tarif etmek mümkün değildi. Atatürk, yıllardır ciddi miktarlarda sigara, alkol ve kahve tüketmesine, düzensiz bir yaşam sürmesine karşın, güçlü bedeni iki kalp krizini, sıtmayı, böbrek iltihabını ve diğer hastalıkları atlattığını sağlamıştı. Bütün hayatı boyunca en ciddi rahatsızlıkları böbrek ve kalbinde kendini göstermişti. Ancak hayatını kaybetmesine karaciğer rahatsızlığı neden oldu. Bu rahatsızlıktan kaynaklanan hastalık sonucu Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetti.¹

Türk halkı, karizmatik lideri kaybetmenin üzüntüsünü yaşadı. Bu acı ve yas, on bir gün süren cenaze töreni sürecinde kendini hissettirdi. İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda ölen Atatürk'ün naaşı, büyük bir törenle 19 Kasım 1938 günü İstanbul'dan Ankara'ya taşındı.² Hükümet, 13 Kasım 1938 günü "*Atatürk'ün cenazesinin kendisine layık bir Anıtkabir yapılın-*

¹ Atatürk'ün sağlık hayatı, hastalığı ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz; Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitapevi, İzmir, 2005; Bedi Şehsuvaroğlu, *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981; İhsan Özkaya, "*Atatürk'ün Son Hastalığı ve Ölümü*" Milliyet Gazetesi, 10 Kasım 1976. Atatürk'ün ölümüne neden olan hastalık süreci ile ilgili olarak yakınlarının ve doktorlarının anıları için bkz. Asım Arar, *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul, 1958; Ali Kılıç, *Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006; Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ün Hastalığı*, TTK Basımevi, Ankara, 1959; Mim Kemal Öke, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955; Rahmi Yağz, "*Atatürk'ün Son Günleri*," İkdam Gazetesi, 2 Ekim 1939; Ziya Naki Yalıtırım; "*12 Yıl Atatürk'ün Doktorları Arasında Vazife Gördüm*," Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1951; Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006; Özel Şahingiray, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1955; Özel Şahingiray, *Son Nöbet Defteri*, İş Bankası Yayını, Ankara, 1955.

² Ulus Gazetesi, 20 Kasım 1938; Tan Gazetesi, 20 Kasım 1938; Akşam Gazetesi, 20 Kasım 1938.

caya kadar Etnografya Müzesinde kalacağı kararını” kamuoyuna açıkladı.³ Böylelikle hükümet, Atatürk için Anıtkabir yapılması kararını aldı. Atatürk’ün kabri için anıt inşasına kadar geçici bir çözüm bulundu. Ankara’da Etnografya Müzesi geçici kabir olarak belirlendi. 21 Kasım 1938 günü düzenlenen törenle Atatürk’ün tabutu, geçici olmak kaydıyla Etnografya Müzesi’ne konuldu.⁴

Mezar ve ölüyü gömme biçimleri, her toplumda kendine özgü bir mimari anlayışı yansıtan mezar yapılarını doğurmuştur. Nitekim insanlık tarihinde hükümdarlar, komutanlar, devlet ya da din adamları gibi egemen sınıfın temsilcileri için anıtsal mezarlar yapıldı. İnsanlık tarihinin en bilinen ve en anıtsal mezarları Eski Mısır’da yapılan piramitlerdir. Piramitlerin dışında Karya Kralı Mausolos için yapılan mezar ile Babür Sultanı Şah Cihan’ın eşi için yaptırdığı Taç Mahal en ünlü anıtmezarlardır. (Gökdemir, 1985: 2338) Osmanlılar da ‘türbe’ adı verilen mezar yapılarını zamanla başta padişah ve hanedan mensubu kişiler olmak üzere yüksek payeli şahsiyetler için sistematik olarak uyguladılar. Tarihi sur içi İstanbul’da 150’ye yakın türbe bulunmaktadır. Bu sayılara sur dışında kalan diğer mahallelerdeki çok sayıda türbe de eklendiğinde toplam sayı ikiye katlanmaktadır. Sur içindeki türbelerin 15’i padişahlar için inşa edilmiş veya içine padişah defnedilmiş, 18’i ise şehzade, sultan ve kadın efendi gibi hanedan üyelerine ayrılmıştır. Toplam 33 adet hanedan türbesinde 28’i padişah olmak üzere 380 hanedan üyesi yatmaktadır. Kısacası, İstanbul bir türbeler kenti olarak tanımlanabilir. İstanbul türbelerinin önemli işlevlerinden biri de kent kimliğine getirdikleri simgesel katkıdır (Eldem, 2005: 26-36).

Devlet büyükleri için özel bir mezar yapısı inşa edilen siyasi bir geleceğin uzantısı olarak Atatürk için özel anıtsal bir kabir yapılması kararında dikkat çekici unsur, Atatürk için bir kabir değil, “Anıt-Kabir” yapılacağına duyurulmasıdır. Bu karar ile anıtsallığı ön planda olan bir kabirin yapılacağı anlaşılmaktadır. Defin mimarlığı, sağ kalanların vefat eden kişinin belleklerindeki hatırasını somutlaştırma veya temsil etme çalışmasıdır. Defin mimarlığı anıtsallığı öleni ebedileştirme isteklerinin

³ Akşam Gazetesi, 14 Kasım 1938; Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1938.

⁴ Ulus Gazetesi, 22 Kasım 1938.

derecesine bağlıdır. “Atatürk’e layık bir Anıtkabir” düşüncesi ile Atatürk’ü, kabrin anıtsallığı ile ebedileştirme isteği vurgulanmaktadır.

Anıtkabir’in inşa edileceği kent, tartışmasız bir şekilde Ankara oldu. Cumhuriyetin Başkent yaptığı Ankara, Mustafa Kemal Atatürk için de büyük anlam taşımakta idi. Dönemin İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Atatürk’ün ölümünden sonra Atatürk’ün İstanbul’da defnedilmesini, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak’a önerdi. Soyak, Atatürk’ün Ankara’ya olan bağlılığını anlattı, hükümetin İstanbul’da hayatını kaybeden Atatürk’ün naaşını Ankara’ya nakledeceğini hatırlattı (Kutay, 1981: 179-180). İstanbul Valisi’nin bu ricası dışında, Atatürk’ün defnedileceği kent ile ilgili bir tartışma gerçekleşmedi. Defin yeri olarak Başkent Ankara konusunda herkes mutabık görünmektedir.

Anıtkabir Yeri İçin İlk Öneriler

Atatürk’ün ölümünden üç gün sonra hükümet, Atatürk için Anıtkabir yaptırma kararını açıklamıştı. Türk basını ise, Atatürk’ün öldüğü günden itibaren kabir yeri konusunu tartışmaya ve yazmaya başladı. 10 Kasım 1938 tarihli Kurun Gazetesinde, Atatürk’ün nereye gömüleceğinin henüz belli olmadığı, bu kararı Büyük Millet Meclisi’nin vereceği belirtilerek kamuoyunda önerilen kabir yerlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Umumi arzu bu konuda muhtelifdir. Mezarının Çankaya Köşkünün yanında, Ankara Kalesinin ortasında, eski Meclis Binası bahçesinde, Atatürk parkında yahut Orman Çiftliğinden birinde yapılması muhtemeldir.⁵

Benzer şekilde Tan Gazetesi de muhtemel kabir yerlerini; Çankaya Köşkü yanı, Ankara Kalesi’nin ortası, Meclis Eski Binasının Bahçesinde ya da Orman Çiftliği olarak sıralamaktadır.⁶ 15 Kasım 1938 tarihli Akşam gazetesi ise, Atatürk için yapılacak Anıtkabir’in, Etnografya Müzesi’nin bulunduğu sırta yapılmasına karar verildiğini açıkladı.⁷ Bu aceleci ve erken haber, doğru değildi.

⁵ Kurun Gazetesi, 10 Kasım 1938.

⁶ Tan Gazetesi, 11 Kasım 1938.

⁷ Akşam Gazetesi, 15 Kasım 1938.

Kabir yeri konusunda halktan Meclise, Hükümet'e ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne öneriler de gelmekteydi. Üzerinde en çok durulan yerler, Çankaya ve Ankara Kalesi idi.⁸ Bu önerilerden en ilgi çekici olanı, Kütahya'nın Gediz ilçesinden Hamza Cier ve arkadaşlarının TBMM'ye gönderdikleri dilekçede belirtiliyordu. Hamza Cier ve arkadaşları "Atatürk'ün cesedinin Çankaya'da Altın bir muhafaza içinde saklanması" öneriyorlardı.⁹

Kabir yeri konusunda bir başka öneri ise, Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz'den geldi. 14 Kasım 1938'de, Atatürk'ün cenaze programı için yapılacak harcamalara ilişkin kanunun Meclis Genel Kurulu görüşmelerinde söz alan Sırrı İçöz, kabir yeri olarak Ankara Kalesini şu sözlerle önerdi:

...Atatürk'ün mübarek cesedi muvakkaten, kati surette kabri taayyün edinceye kadar, müzede kalacaktır. Halk Atatürk'ü sağlığında başında taşıdı ve onun maneviyatında da daima başında görmek istiyor. Hem de mübarek kabirlerinin Ankara'nın hiçbir noktasından aşağıda yapılmasına razı değiliz. Kalenin ortasında yüksek bir yere yapılacak makamı mahsusasına defnedilsin ve uzaktan en evvel görenler ona tazim ile eğilsin. İcabederse bütün malımızı, mülkümüzü de bu uğurda feda edebiliriz. Bütün arzumuz budur.

Ankara Kalesinin en yüksek yer olması nedeniyle Atatürk'ün kabrinin orada yapılmasını isteyen Sırrı İçöz, Mecliste asılı bulunan "Egemenlik Ulusundur" yazısının altına Atatürk büstü konulmasını, ayrıca Atatürk'ün kabri için tüm vilayetlerden toprak getirilmesini de önerdi.¹⁰

Meclis görüşmesine verilen aradan sonra devam eden konuşmalarda tekrar söz alan Sırrı İçöz, daha önce yaptığı konuşmada verdiği öneriyi şu sözlerle geri çekti:

Muhterem Arkadaşlar; demin kürsüden Atatürk'ün mübarek makamının kale üzerinde yapılması ve şu levhanın altına bir büstünün konulması, sonra vilayetlerden toprak alınarak makamının o topraklarla örtülmesi hakkında ricada bulunmuştum. Beş dakikalık celse tatili esnasında temas

⁸ Akşam Gazetesi, 27 Kasım 1938.

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, 1 Ekim 1938- 27 Ocak 1939, Cilt 27, s. 210

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İnikat 4, 14 Kasım 1938 Cilt 27, s. 29

ettiğim arkadaşlar, benim şu takrirdeki arzularımı daha şümulü olarak yerine getireceklerini buyurdular. Binaenaleyh, takririmi geri alıyorum.¹¹

Milletvekili Sırrı İçöz, Meclis Genel Kurulu'nda Anıtkabir yeri için verdiği önergeyi geri çekti. Anıtkabir yer tespitinin kararı, komisyonların yapacağı toplantıların sonunda netleşecekti.

Anıtkabir Yeri İçin Sözlü Vasiyet Tartışması

Anıtkabir yapılacak yere siyasi yetkililer karar verecekti. Ancak Atatürk'ün bir yazılı vasiyetnamesi vardı. Vasiyetnamede kabir yeri ile ilgili bir hüküm var mıydı?

Atatürk, vasiyetnamesini hastalığının ağırlaştığı bir dönemde, 5 Eylül 1938 günü kendi el yazısıyla yazdı. 6 Eylül 1938 günü, İstanbul Altıncı Noteri İsmail Kunter, Dolmabahçe Sarayı'na çağrıldı. Vasiyetnamenin notere verilmesi gizli oldu. Doktor Neşet Ömer İrdelp, saraydakilere Noteri, Atatürk'ü muayene için getirdiği eski bir doktor arkadaşı olarak tanıttı. Atatürk, vasiyetini kapalı ve mühürlü bir zarf içinde Noter'e teslim etti (Soyak, 2006: 713-717).

Atatürk'ün Noter'e mühürlü ve kapalı zarf içinde verdiği vasiyetnamesi, Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimliği'nde, 28 Kasım 1938 Pazartesi günü saat 15.00'de açıldı. Mahkemede, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Boysan (Atadan), Adalet Bakanı Hilmi Uran ile İçişleri Bakanı Dr. Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Ankara Cumhuriyet Savcısı Yardımcısı, bazı milletvekilleri, yargıç ve avukatlarda hazır bulundu. Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimi Osman Selçuk, Atatürk'ün vefatıyla ilgili üzüntüsünü belirttikten sonra Makbule Boysan'a kimlik bilgilerini sordu. Ardından Hâkim, üstü çeşitli mühürler ve Atatürk'ün imzasını taşıyan zarf durumunu tutanağa geçirerek açtı. Zarfın içinden vasiyetname ile ilgili tutanağın olduğu ikinci bir zarf ile bir kâğıt çıktı. Tutanağın altında Atatürk'ün, Altıncı Noter İsmail Kunter'in, Hasan Rıza Soyak'ın ve Dr. Neşet Ömer İrdelp'in imzaları vardı. Tutanağın mahkeme dosyasına geçirilmesinden sonra açılan ikinci zarftan Atatürk'ün vasiyetnamesi çıktı. Atatürk'ün vasiyetnamesi, el yazısıyla bir yaprağın

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İnikat 4, 14 Kasım 1938 Cilt 27, s. 41

bir yüzüne yazılmıştı. Hâkim Atatürk'ün vasiyetnamesini açıkça okuttu ve tutanağa geçirtti. Atatürk'ün tek kanuni mirasçısı Makbule Hanım olduğundan kendisine, mahsup mirasçılarının haklarına bir ay içinde itiraz edebileceği mahkemece tebliğ edildikten sonra oturma 16 Ocak 1939 gününe bırakıldı.¹² 16 Ocak 1939'da Makbule Hanım, Ankara Üçüncü Sulh Mahkemesi'ne, bir dilekçe ile başvurarak tebligatı kabul ettiğini, vasiyetnameye hiçbir itirazı olmadığını bildirdi (Leventoğlu, 1968: 51-54).

Atatürk, sahip olduğu menkul ve gayrimenkulları tanzim eden altı maddelik kısa bir mali vasiyet bırakmıştı. Sahip olduğu bütün malları, Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakıyordu. Sahip olduğu nakit ve hisse senetlerini İş Bankası nemalandıracaktı. Elde edilen gelirden kız kardeşine ve beş manevi kızına aylık giderlerini karşılamaya yetecek bir miktar nakit ödenecekti. Kız kardeşi Makbule, yaşamının sonuna dek Çankaya'daki eve sahip olacaktı. Pilot olan manevi kızı Sabiha Gökçen'e bir ev satın alınacaktı. İnönü'nün çocuklarına ise yüksek öğretimleri için ihtiyaçları kadar para bırakmıştı. İş Bankasından elde edilen gelir, eşit miktarda Tarih ve Dil Kurumlarına verilecekti.¹³

Atatürk'ün vasiyetnamesi açılmıştı. Mali konuların açıklandığı vasiyetnamede, kabir yeri ile ilgili bir hüküm bulunmuyordu. Ancak bunu Kurun Gazetesi, daha Atatürk'ün öldüğü gün açıklamıştı: "...Kendisinin bir vasiyeti olduğu tahmin ediliyorsa da gömüleceği yer hakkında bir arzusu olduğu tahmin edilmiyor" diye yazmaktaydı.¹⁴ Siyasi yetkililerin, Anıtkabir yerinin belirlenmesi için vasiyetnamenin açılmasını bekledikleri yönünde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Anıtkabir yerinin tespit edilmesi ile ilgili ilk açıklama, Atatürk'ün vasiyetnamesinin mahkemede açılmasının ertesi günü yapıldı. Başbakan Bayar, 29 Kasım 1938 günü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubunda konu ile ilgili bir açıklama yaptı. Açıklamasında, Atatürk için yaptırılacak Anıtkabir'in yerinin tayini için uzmanlardan oluşturulan komisyonun düzenleyeceği raporun grup onayına sunulduktan sonra uygulamasına geçileceğini bildirdi.¹⁵

¹² Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1938; Akşam Gazetesi, 29 Kasım 1938.

¹³ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1938; Akşam Gazetesi, 29 Kasım 1938.

¹⁴ Kurun Gazetesi, 10 Kasım 1938.

¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1938; Akşam Gazetesi, 30 Kasım 1938.

Atatürk'ün yazılı vasiyetnamesi mahkeme tarafından açıldığında kabir konusunda Atatürk'ün yazılı bir vasiyeti olmadığı kesinleşti. Ancak kabir yeri konusunda sözlü vasiyetler ve hatıralar vardı. Afet İnan'ın (1950: 2) aktardığı hatıraya göre, Atatürk'ün kabir yerinin konuşulduğu bir akşam Recep Peker, Atatürk'ün kabir yeri olarak Ulus Meydanı'ndan İstasyon'a inen yol üzerinde bulunan kavşağı öne sürdü. Atatürk, Peker'in bu önerisine *"İyi ve kalabalık bir yer. Fakat ben, böyle bir yeri milletime vasiyet edemem"* demişti. Münir Hayri Egeli'nin (1959:13-14) aktardığına göre ise, Atatürk kendi kabir yeri olarak Orman Çiftliğinde bir tepeyi seçmişti. Egeli, Atatürk'ün o tepenin üstünde dört tarafı kapalı, üstü açık, kapısında Gençliğe Hitabesinin yazılı bulunduğu küçük bir kabir istemişti. Egeli, Atatürk'ün konuşmasını *"Bütün bunlar benim fikrim. Türk Milleti elbet bana münasip göreceği şekilde bir kabir yapar"* diyerek tamamladığını ifade etmektedir. Ancak bu zayıf rivayetler dışında, hatıralar içinde en çok tartışılanı, Çankaya vasiyeti ile ilgili olanıdır. Yine Afet İnan'ın (1950: 2,4) aktardığına göre, 1932 yılının yaz aylarında Orman Çiftliğinde bulunan Marmara Köşkünde sofrada mumyalama geleneğinin tarihinin konuşulduğu bir sırada Atatürk, *"Beni öldükten sonra Çankaya'ya gömer hatıramı yaşatırsınız"* demişti. Bir çok katılımcının içinde bu sözleri söyleyen Atatürk, Afet İnan'a göre gece, otomobille Çankaya'ya dönerken fikir değiştirdi. Atatürk İnan'a, *"Beni milletim nereye isterse oraya gömsün, fakat benim hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya olacaktır"* demişti. İnan'a göre, Atatürk Çankaya'yı kendisinin mezarı olarak istemekten vazgeçmişti. İnan, Atatürk'ün kabir yeri dileğini, vasiyet şeklinde bildirmediğini; o gecedен sonra Çankaya'ya gömülme meselesini açmadığını ifade etmektedir. Afet İnan, Çankaya vasiyeti ile ilgili açıklaması, ilk kez 26 Haziran 1950 tarihinde Ulus Gazetesinde yayınlandı. Afet İnan, iktidar değişikliği ile Anıtkabir yeri ile ilgili konunun yeniden gündeme gelmesi nedeniyle düşüncelerini açıklamak istediğini yazdı.

Ancak kimilerine göre, bu sözü bir vasiyet kabul etmek gerekirdi. Falih Rıfkı Atay (1950: 2), Atatürk'ün kabir yeri olarak Çankaya'yı vasiyet ettiğini duyduğunu, bu nedenle Anıtkabir'in Çankaya'da yapılmasını istediğini belirtmektedir. Atatürk'ün bu sözünü vasiyet senedi sayan Atay, Afet İnan'ın Çankaya ile ilgili aktardığı hatıraya *"yeni rivayetler"* demektedir. Falih Rıfkı Atay da Afet İnan gibi konuyla ilgili düşüncelerini, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yayınladı.

Bir sohbet sırasında aktarılan düşünceler, farklı yorumlanmaktaydı. Belirtilmesi gereken önemli bir nokta, bu tartışmanın Anıtkabir yerinin belirlenmesinden yıllar sonra yapılmış olmasıdır. Ancak Anıtkabir yerinin tespit edilme aşamasında, sözlü vasiyet nedeniyle Çankaya'nın tercih sıralamasında en önde geldiğini de belirtmek gerekmektedir. Anıtkabir yerinin belirlenme sürecinde ve sonrasında Çankaya tercihi tartışılacaktır. Sonuç olarak, Atatürk, kabir yeri olarak yazılı bir vasiyet bırakmamıştı.

Anıtkabir için Yer Seçim Süreci ve Tartışmaları

Başbakan Bayar'ın 29 Kasım 1938 günü yaptığı açıklamaya uygun olarak Anıtkabir inşaatının yapılacağı yerin tespiti için özel bir komisyon kuruldu. Bu komisyon; Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş başkanlığında, Milli Savunma Bakanlığında General Sabit ve Hakkı, Bayındırlık Bakanlığında Yapı İşleri Genel Müdürü Kazım, İçişleri Bakanlığında Müsteşar Vehbi Demirel, Milli Eğitim Bakanlığında Yüksek Öğretim Müdürü Cevat Dursunoğlu'ndan oluşuyordu. Komisyon ilk toplantısını 6 Aralık 1938'de yaptı.¹⁶ Komisyon toplantıda, Anıtkabir yeri konusunda yabancı uzmanların ve bilim adamlarının görüşlerinin alınmasına karar verdi. O dönemde Türkiye'de çalışan ve Ankara'nun imar planını hazırlamış olan şehircilik uzmanı Prof. Jansen'in, Büyük Millet Meclisinin yeni binasının mimarı Prof. Holzmeister'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının mimarı Prof. Taut'un, Bayındırlık Bakanlığında görevli Henri Prost'un, Leu'nun ve Güzel Sanatlar Akademisinden Prof. Belling'in Anıtkabir yer seçimi konusunda uzman görüşlerinin alınması kararlaştırıldı.¹⁷ Uzmanlar, 16 Aralık 1938'den itibaren 20 Aralık 1938'e kadar Anıtkabir yeri ile ilgili hazırladıkları raporlarını komisyona verdiler.¹⁸ Basına sızan bilgilere göre uzmanlar, Anıtkabir'in Çankaya'da yapılması konusunda hem fikirdiler.¹⁹ Hatta Kurun Gazetesi, Anıtkabir'in

¹⁶ Ulus Gazetesi, 8 Aralık 1938.

¹⁷ Kurun Gazetesi, 9 Aralık 1938; Akşam Gazetesi, 9 Aralık 1938.

¹⁸ Akşam Gazetesi, 17 Aralık 1938; Kurun Gazetesi, 17 Aralık 1938; Akşam Gazetesi, 20 Aralık 1938.

¹⁹ Akşam Gazetesi, 20 Aralık 1938.

Çankaya'da yapılmasının kararlaştırıldığını yazdı.²⁰ Bu haber, diğer gazeteler tarafından yalanlandı.²¹ Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş başkanlığındaki komisyon, uzmanların verdiği raporları inceledi. Komisyon, çalışmaların sonunda uzmanların da görüşlerinin yer aldığı bir rapor hazırladı.²²

Bakanlar Kurulu, Başbakanlık Müsteşarının Başkanlığındaki komisyonun hazırladığı raporun incelenmesi için Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubuna gönderilmesine karar verdi.²³ 3 Ocak 1939 günü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda, Başbakanlık tarafından gönderilen raporu incelemek üzere Parti grubundan 15 milletvekilinden oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyon üyesi milletvekillerine, CHP Grup Başkan Vekili Hilmi Uran imzasıyla ilk toplantının 5 Ocak 1939 günü saat 15.00'de yapılacağı bildirildi.²⁴

Cumhuriyet Halk Partisi Grubunun kurduğu CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonu adı verilen komisyon, Falih Rıfki Atay (Ankara), Rasih Kaplan (Antalya), Mazhar Germen (Aydın), Süreyya Örgü Evren (Balıkesir), Refet Canitez (Bursa), İsmet Eker (Çorum), Münir Çağır (Çorum), Mazhar Müfit Kansu (Denizli), Necip Ali Küçük (Denizli), Nafi Atuf Kansu (Erzurum), Salah Cimcoz (İstanbul), Sami Uzel (Manisa), Ferit Celal Güven (Seyhan), Tevfik Tarman (Seyhan) ve Mithat Aydın'dan (Trabzon) oluşuyordu.²⁵

CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonu ilk toplantısını, 5 Ocak 1939 günü yaptı. Komisyon üyeleri, Münir Çağır'ı komisyon başkanlığına, Ferit Celal Güven'i kâtipliğe, Falih Rıfki Atay, Süreyya Örgü Evren ve Nafi Atuf Kansu'yu raportörlüklere seçtiler. İlk toplantıda uzman komisyonun raporu okundu. Uzmanların görüşleri hakkında Büyük Millet Meclisi üyesi diğer milletvekillerinin de bilgilencmeleri için uzman komisyonun raporunun bastırılarak dağıtımını kararlaştırıldı. CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonu üyeleri, komisyonun uzmanların önerdiği yerle-

²⁰ Kurun Gazetesi, 20 Aralık 1938.

²¹ Akşam Gazetesi, 22 Aralık 1938.

²² Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1938.

²³ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1938; Kurun Gazetesi, 25 Aralık 1938.

²⁴ Mithat Aydın Özel Arşivi; "CHP Parti Grubunun Anıtkabir Komisyonu Üyesi Milletvekili Mithat Aydın'a yazdığı resmi yazı," 4 Ocak 1939.

²⁵ BCA: 0.30.10.1.8.14.

ri gezerek incelemesine karar verdi.²⁶ Bu karar çerçevesinde; komisyon üyeleri, Çankaya Köşkünün çevresinde bulunan tepelerde ve Etnografya Müzesinde incelemelerde bulundu.²⁷ Buraların dışında önerilen diğer yerler olan Yeşiltepe, Timurlenk (Hıdırlık) Tepesi, Gençlik Parkı, inşa edilmekte olan Yeni Meclis binasının arkasındaki tepede inceleme gezileri yapıldı.²⁸

Uzmanların önerdiği yerlerde incelemeler yapan Anıtkabir Parti Grubu Komisyonunun üyelerinden Trabzon Milletvekili Mithat Aydın'ın önerdiği *"Ankara şehrinden Gazi Orman Çiftliğine giden yolun sol tarafında Askeri rasadati havaiye binasının bulunduğu 906 rakımlı büyük ve geniş tepeyi de"* gezip incelediler.²⁹ Uzmanların raporlarının incelenmesi için kurulan komisyon, tüm bu inceleme gezilerinin sonunda CHP Parti Grubu Başkanlığına sunulmak üzere bir rapor hazırladı. Komisyonun çalışmaları ile bilgiler verildikten sonra raporda, 11 milletvekilinin³⁰ Anıtkabir için en uygun yer olarak Rasattepe'yi düşündükleri ifade edildi. Rasattepe'nin Ankara'nın her noktasına karşı geniş bir görüş hâkimiyeti taşıdığı, şehrin her semtinden görüldüğünü ifade ettiler. Tepenin geniş ve arazinin her türlü tesisata uygun olduğunu belirten milletvekillerinin Rasattepe ile ilgili bir başka gerekçesi için ise biraz hayal gücü gerekiyordu. Bu gerekçeye göre; *"Tepeye çıkılıp Ankara'ya bakılınca; bir ucu Dikmen, diğer ucu da Etlik Bağları olmak üzere nihayetlenen sevimli bir hilalin tam ortasına düşen bir yıldız üzerinde bulunulduğunu vehleten his ve müşahede olunur. Yıldız nısf dairenin her noktasma ne pek uzak ne pek yakındır"*.³¹

Nurettin Can Güleklî'nin (1973: 18-19) aktardığına göre, Bayrak metaforunu üreten kişi Süreyya Öрге Evren idi. Evren, bayraktaki hilali, Ankara şehrine; Rasattepe'nin bulunduğu yeri ise yıldızla benzetmişti.

Rasattepe'nin bunlardan başka bir özelliği daha vardır ki, hayali genişçe olan her kişiyi derin bir şekilde ilgilendirir sanırım. Rasattepe, bugünkü ve yarınki Ankara'nın genel görüşüne göre, bir ucu Dikmen'de, öteki ucu

²⁶ Ulus Gazetesi, 6 Ocak 1939.

²⁷ Akşam Gazetesi, 7 Ocak 1939.

²⁸ BCA: 0.30.10.1.8.14

²⁹ Tan Gazetesi, 10 Ocak 1939; BCA: 0.30.10.1.8.14 bkz. Ek: 1.

³⁰ Denizli Milletvekili Necip Ali Küçüka oylamaya mazereti nedeniyle katılmadı

³¹ BCA: 0.30.10.1.8.14

Etlük'te olan bir hilal'in tam ortasında, bir yıldız gibidir. Ankara, hilalin gövdesidir. Anıtkabir'in burada yapılması kabul edilirse, şöyle bir durum ortaya çıkacaktır: Türkiye'nin başkenti olan Ankara şehri, kollarını açmış Atatürk'ü kucaklamış olacaktır. Atatürk'ü böylece bayrağımızdaki yarımayın (hilâl) yıldızının ortasına yatırmış olacağız. Atatürk, bayrağımızla sembolik olarak birleşmiş olacaktır!

CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonunun söz konusu raporunda, ayrıca komisyonun üç üyesi Anıtkabir için Çankaya'yı önerdiler. Bu üç milletvekili Falih Rıfkı Atay, Salah Cimcoz, Ferit Celal Güven'di. Bu milletvekilleri raporda, uzmanların Etnografya Müzesinin yerinin anıt yapımı için uygun olmadığını düşündüklerini hatırlattılar. Ayrıca uzmanların istasyon arkasındaki tepeyi (Rasattepe) hiç düşünmediklerini, daha sonra teklif edilen Rasattepe'nin Ankara'da bulunan uzmanlar tarafından kesinlikle reddedildiğini belirttiler. Milletvekilleri bu ret kararına katıldıklarını ifade ettiler. Uzmanların çoğunluğunun Çankaya'da karar kıldığını iddia eden Milletvekilleri Çankaya'da eski Köşkün arkasında su depolarının bulunduğu tepeyi önerdiler. Ayrıca, Anıtkabir'in Çankaya'ya yapılması gerektiğini, bu kararı verirken de teknik nedenlerden dolayı uzmanların görüşünün alınmasının doğru olacağını ifade ettiler. Milletvekillerinin raporda, Çankaya konusunda görüşleri şu cümlelerle sona eriyordu:

Atatürk bütün hayatında Çankaya'dan ayrılmamıştır Çankaya şehrin her tarafına hâkimdir ve milli mücadele devletin kuruluşu ve inkılâplarımızın hatıralarına ayrılmaz bir surette bağlıdır. En muhteşem abideler inşasına müsaittir. Hülâsa maddi manevi bütün şartları haizdir. Atatürk'ü ölümden sonra Çankaya'dan ayırmayı haklı gösterecek hiçbir sebep bulamadık. Onun için bizler Çankaya fikrinde ısrar ediyoruz.³²

Falih Rıfkı Atay, (1950: 2) komisyonda yaşananları 1950 yılında Cumhuriyet Gazetesinde kaleme aldı. Atatürk'ün sözünden dolayı Anıtkabir'in Çankaya köşkünün solundaki tepede yapılmasını istediklerini aktaran Atay, komisyon üyelerinden bazılarının "*Cumhurbaşkanları türbedarlık mı edecek?*" diye itiraz ettiklerini yazmaktadır. Ayrıca Atay, yine

³² BCA: 0.30.10.1.8.14 Bkz. Ek:1.

komisyon üyelerinden bazılarının “Çankaya’nın partinin malı olduğunu, başkasının malı üzerine mezar yapılmaz” dediklerini iddia etmektedir. Atay, buna karşılık “Parti sizsiniz. Atatürk bu millete bir vatan vermiştir. Siz ondan bir avuç toprağını mı esirgeyeceksiniz” dediğini ifade etmektedir. Atay, Çankaya konusunda komisyonda çekişme yaşandığını, üyelerin önerilen yerleri gezdikten sonra çoğunluğunun Rasattepe’yi uygun bulduğunu yazmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da (2002: 142) yine Falih Rıfki Atay’ı kaynak göstererek tartışmayı aktarmaktadır:

Bu komisyonda bulunan Falih Rıfki Atay -kendisinin bana anlattığına göre- Atatürk’ün Çankaya’da gömülmek istediğini ve bu dileğini adeta bir vasiyet şeklinde tekrar ettiğini hatırlatır, buna karşı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş de ‘İnönü’ye, demek ki, bir türbedarlık vazifesi verilecek!’ diye söylenir dururmuş. Nihayet, dönüp dolaşmış, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterinin ısrarlı teklifi üzerine bugünkü Anıtkabirin yeri kabul edilmiş.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Rasattepe’nin Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş tarafından teklif edildiğini belirtmektedir. Başka hiçbir kaynak ve belge tarafından bu iddia doğrulanmamaktadır. Tüm kaynak ve belgelerde, Rasattepe’nin komisyon üyesi milletvekili Mithat Aydın tarafından önerildiği belirtilmektedir.

Falih Rıfki Atay’ın aktardıklarına göre, Anıtkabir’in Çankaya’da yapılmasına yönelik komisyonda ciddi bir direnç gösterilmiş, tartışmalar yaşanmıştı. Anlatılanlara göre, Cumhurbaşkanlığı Köşkünün bulunmasından dolayı Anıtkabir’in Çankaya’da yapılmasına, “Cumhurbaşkanlarının türbedar yapılacağı” benzetmesi ile karşı çıkılıyordu. Komisyonda bulunan milletvekillerinin bu gerekçelerle Çankaya tercihinine karşı tavır sergilemeleri, Çankaya Köşkünün yeni sahibi Cumhurbaşkanı İnönü tarafından ya da yakın çevresi tarafından bu yönde uyarıldıkları veya dikkatlerinin çekildiğini akla getirmektedir. Elbette bu değerlendirmenin, Falih Rıfki Atay’ın aktardığı bilgilere dayandığını ifade etmek gerekmektedir.

13 Ocak 1939 tarihli Vakit Gazetesinde Asım Us, “Atatürk Anıt-Kabri” başlıklı köşe yazısında, CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonunda ya-

şanan tartışmaları ve alınan kararı açıkladı. Anıtkabir inşa edilecek yer olarak istasyonun arkasında yer alan ve üzerinde Milli Savunma Bakanlığına ait Meteoroloji binasının bulunduğu tepenin seçildiğini yazdı.

CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonunda 11 milletvekili Rasattepe yönünde, 3 milletvekili Çankaya yönünde görüş bildirdiler. Komisyonun raporu, nihai karar değildi. Parti Grubu Komisyonu hazırladığı raporu, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Başkanlığına sundu.³³ Rapor, 17 Ocak 1939 günü toplanan CHP Meclis Grup toplantısında görüşüldü. Anıtkabir Parti Grubu Komisyonu Kâtibi, komisyonun mesaisi ve incelemeleri sonucu ulaşılan kararları açıkladı. Ardından konu ile ilgili olarak birkaç milletvekili söz aldı ve komisyonun teklif etmediği yerler hakkında açıklamalarda bulundular. Milletvekilleri, Meclis grubuna, Anıtkabir yeri ile ilgili önergeler verdiler. Verilen önergeler, sırayla CHP Meclis Grubunda oylandı. Ulus Meydanında bulunan Eski Büyük Millet Meclis Binasının bulunduğu yerin teklif edildiği önerge çoğunlukla reddedildi. İkinci olarak Anıtkabir'in Ankara Kalesinde yapılmasını teklif edilen önerge oylandı. Bu önerge de reddedildi. Çankaya teklifi de az oy aldı. CHP Meclis grubu tarafından çoğunlukla reddedildi. Son olarak, komisyon üyelerinin çoğunluğunun Anıtkabir inşası için önerdiği Rasattepe oylandı. Rasattepe önergesi, ittifaka yakın bir çoğunlukla CHP Meclis grubu tarafından kabul edildi.³⁴

Anıtkabir yeri Rasattepe olarak kabul edildikten sonra dahi kamuoyunda yer konusunda tartışmaların devam ettiği görülmektedir. SES (Sanat Edebiyat Sosyoloji) Dergisinin, Haziran 1939'da Anıtkabir konusunda sanatçı ve yazarlar arasında yaptığı ankette, Anıtkabir'in yeri konusu soruldu. Ankete katılanlardan Necip Fazıl Kısakürek, "Ya Ankara'nın manasını taşıyan Kale... Ya Atatürk'ün manasını taşıyan Çankaya" diyerek iki yer önermektedir. Ankete katılanlardan Ressam Halil Dikmen, Suat Derviş ve Nurullah Berk Çankaya'da olmasını; Abidin Dino Ankara Kalesinin karşısındaki tepede olması gerektiğini ifade etmektedir. Cemal Nadir ise soruya Ankara şehri yanıtını vermekle yetinirken; Turhan Tan, Anıtkabir yeri olarak Rasattepe kararının verildiğini hatırla-

³³ BCA: 0.30.10.1.8.14

³⁴ Akşam Gazetesi, 18 Ocak 1939; Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 1939; Tan Gazetesi 18 Ocak 1939; Ulus Gazetesi, 18 Ocak 1939.

tarak “artık meselenin münakaşa mevzu olmaktan çıktığını” belirtmektedir. Rasattepe kararının verilmesinden beş ay sonra bile kimi yazar ve sanatçılar Anıtkabir yeri için farklı yerleri özellikle Çankaya’yı önermekteydiler (Ahıskalı, 1939: 10-11).

Rasattepe’nin Özellikleri

17 Ocak 1939 tarihinde CHP Meclis Grup toplantısında Anıtkabir’in Rasattepe’de yapılması kararlaştırıldı.³⁵ 19 Ocak 1939 tarihli Ulus Gazetesi, manşette Anıtkabir’in yapılacağı tepenin fotoğrafına yer verdi. Gazete, Anıtkabir’in yapılacağı yeri, “Yenişehir’den Çiftliğe giden asfaltın sol tarafına isabet eden tepe” olarak tarif ediyordu.³⁶ Rasattepe, Ankara İstasyonunun güney kısmında, İstasyon-Bakanlıklar-Bahçelievler ve Gazi Eğitim Enstitüsü dörtgeninin tam ortasında, İstasyona göre, yaklaşık olarak 45 metre yükseklikte yassı bir tepeydi (Arda, 1961:4-5). Tepenin üzerinde tek katlı rasat (meteoroloji) istasyonu vardı. Bu bina, inşaat başladıktan sonra şantiye binası olarak da kullanıldı. Tepede, meteoroloji binası olduğu için “Rasattepe” adı verilmişti (Gönültaş, 1973:5). Rasattepe’ye, Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü binası yapılması planlanmıştı. Rasattepe, Anıtkabir için seçildikten sonra bu plan iptal edildi.³⁷ Rasattepe, Anıtkabir inşa edildikten sonra “Anıttepe” olarak anılmaya başlandı. Rasattepe dönemin Ankara şehrinin yerleşim alanının dışında bir bölgeydi. Afet İnan, (1950:4) 1930’lu yıllarda tamamen boş olan Rasattepe’de askerlerin tatbikat yaptıklarını belirtmektedir.

Rasattepe olarak isimlendirilen mevki yerel olarak Beştepeler adıyla anılan tümülüs alanıydı. Bu bölgenin büyük tümülüsler nekropolünün bir bölümü olduğu eskiden beri biliniyordu. Anıtkabir yapımı sırasında, toprak düzeltmeleri yapılırken Rasattepe'deki tümülüslerin kaldırılması gerekmişti. Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tümülüslerde yapılacak kazıyla ilgilendi. Türk Tarih Kurumu bu tümülüslerde kazı yaptı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Dr. Tahsin Özgüç, Türk Tarih Kurumu

³⁵ Ulus Gazetesi, 18 Ocak 1939; Tan Gazetesi, 18 Ocak 1939; Akşam Gazetesi, 18 Ocak 1939.

³⁶ Ulus Gazetesi, 19 Ocak 1939.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İnikat 15, 23 Mayıs 1939, Cilt 2, s.187.

arkeologu Mahmut Akok ve Arkeoloji Müzesi Müdürü Nezh Fıratlı'dan oluşan heyet 1 Temmuz 1945 günü kazıya başladı ve 20 Temmuz 1945 günü kazıyı tamamladı. Kazıda, Anıtkabir sahasında bulunan iki tümülüs açıldı. Her iki tümülüs de M.Ö. 8. yüzyıla uzanan Frig döneminden kalmaydı. Tümülüslerden birincisi 8,5 metre yüksekliğinde, 50 metre yarıçapında yığma bir tepeydi. 2,5m x 3,5 m boyutunda ardıktan sandukası olan anıtsal bir Frig mezarıydı. Daha küçük olan ikinci tümülüsün topraktan yüksekliği 2 m, çapı 20-25 metreydi. Bu tümülüsün içinde 4,80 m x 3,80 m boyutunda taşla yapılmış bir mezar çukuru vardı. Kazılarda mezar odalarının içinde bir çok eşya bulundu. Kısa bir zamanda ve az masrafla açılan iki tümülüs Frig dönemi gömme adetleri ve maddi kültür malzemeleri bakımından önemli sonuçlar alınmasını sağladı. Ayrıca kazı çalışması Anıtkabir bölgesinin Frig döneminde büyük bir nekropol alanı içinde olduğunu gösterdi. (Özgüç ve Akok, 1947: 27-64) Afife Batur, (1998:75) nekropol alanı olan Rasattepe'nin Anıtkabir yeri olarak seçilmesinin tarihsel süreklilik çizgisi içinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Dr. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok, (1947:29-30) Anıtkabir sahasındaki kazılarla ilgili raporlarında, üç şüpheli tümülüsün daha bulunduğunu belirtmektedirler. Anıtkabir sahasında yapılan kazıdan 22 yıl sonra 1967 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri Anıtkabir yakınında kazı yaptılar. Kazıda, 2800 yıllık bir mezar ortaya çıkartıldı. Frig krallarından birine veya nedimesine ait olduğu sanılan mezarda, çok sayıda tarihi eser bulundu.³⁸ Aynı alanda Ortadoğu Teknik Üniversitesi Restorasyon Bölümünün yaptığı ikinci kazıda ise Frig döneminde kraliyet ailesine mensup olduğu sanılan bir kadın mezarı bulundu. İkinci mezar da ilk mezar gibi, yedi sekiz metre toprak altında, oda biçiminde taşlarla örülmüştü. M.Ö. 800 yıllarına ait olan mezarda, tunçtan yapılmış ziyet eşyaları bulundu. Ayrıca aynı saha içinde bulunan üçüncü bir tümülüste de kazı yapıldı.³⁹ Sonuç olarak, Anıtkabir'in inşa edildiği Rasattepe, Frig döneminden kalma tümülüslerin bulunduğu nekropol alanıydı. Rasattepe bölgesinde var olan iki tümülüste 1945 yılında, diğer

³⁸ Milliyet Gazetesi, "Bir Kral Mezarı Bulundu," 15 Haziran 1967.

³⁹ Milliyet Gazetesi, "2000 Yıllık Bir Frig Mezarı Daha Bulundu," 11 Eylül 1967.

üç tümülüste 1967 yılında kazılar yapıldı. Frig dönemine ait eserler ortaya çıkartıldı.

Anıtkabir'in inşa edildiği Rasattepe çorak bir araziydi. İnşaat öncesinde çekilen fotoğraflarda tepede ve eteklerinde tek bir ağacın bile olmadığı görülmektedir.⁴⁰ Park sahası dâhil yaklaşık 750 dönümlük bir alana sahip Anıtkabir'in çevresine ilişkin peyzaj planlamasına 1946 yılında başlandı. Çevre düzenlemesine ilişkin uygulama projeleri Prof. Dr. Sadri Aran tarafından hazırlandı. Bonatz'ın önerileri doğrultusunda biçimlenen bu projeye göre; Anıtkabir yapısının taçlandırdığı tepe, planlamanın ağırlık merkezi olacaktı. Bu tepenin çevresinde, eteklerinden başlamak üzere geniş bir yeşil kuşak oluşturulacaktı. Bu yeşil kuşak içerisinde çok seyrek olmak üzere üniversite ve kültür yapılarının yer alması planlandı. Rasattepe'nin eteklerinde yüksek ve büyük hacimli ağaçlardan yeşil kitleler oluşturulacak, bu kitleler anıta yaklaştıkça alçalarak renkleri bozlaşacak ve bozkırın basık formlu ve boz renkli bitki fizyonomisine bürünerek, anıtın heybetli yapısı önünde adeta sönüp silinecekti. Aslanlı Yol, iki tarafı ağaç kitlelerinden oluşan yüksek yeşil çitlerle kent peyzajının etkisinden ayrılacaktı (Anıtkabir Tarihçesi, 2001: 71). Anıtkabir'in çevresinde başlangıçta 150 bin ağaç dikilmesi planlanmış ancak bu amaçla ulaşılamamıştır. Yine de tek bir ağaç olmayan çorak Rasattepe'de, inşaat sürecinde ve sonrasında yeşil bir kuşak oluşturuldu. Anıtkabir Parkına dikilen farklı türden ağaçlar ve süs bitkileri ile zengin bir flora yaratıldı.

Anıtkabir Çevresinde Yapılaşma

1942 yılında Anıtkabir Proje Yarışmasının sonucu "*Atatürk Anıt-Kabir Proje Müsabakası Hakkında Jüri Raporu*" başlığını taşıyan rapor ile açıklandı. Jüri, hazırladığı raporun sonunda Anıtkabir inşası ile ilgili bir takım uyarılarda bulunma gereğini hissetti. Jüri, Anıtkabir'in yapılacak yerin etrafındaki araziden yaklaşık 30 metre kadar yüksek olması nedeniyle Anıtkabir sahasının çevresinde yapılacak binaların inşasında dikkatli olunması gerektiğini belirtti. Anıtkabir'in çevresinde keyfi şekilde binaların inşa edilmemesi gerektiğini ifade eden Jüri, Anıtkabir'in çevresinde

⁴⁰ Ulus Gazetesi, 19 Ocak 1939.

yeşil alanlarla düzenlenmiş alçak binalardan oluşan bir yerleşim alanı kurulmasını ön görüyordu.⁴¹ Jüri, Anıtkabir'in yapılacağı Rasattepe'nin yeterince yüksek olmadığı için çevresindeki yapılaşmanın yüksekliğine dikkat edilmesini tavsiye ediyordu. 1940'lı yıllarda çevresinde bina bulunmayan Rasattepe bölgesinde yıllar içinde yoğun bir yapılaşma gerçekleşti. Uzun yıllar Anıtkabir'in silüetinin kapatılmaması için Rasattepe civarında yüksek katlı yapılaşmaya izin verilmedi. Anıtkabir'in çevresindeki yapılarda dört kattan fazlasına müsaade edilmedi.⁴² 31 Kasım 1999 tarihinde Ankara Büyükşehir Belediyesi Meclisi, oy çokluğu ile Ankara 1/5000 ölçekli Nazım Planında değişiklik yaparak Bahçelievler semtinde okul ve sağlık kuruluşları için sekiz kat izni veren bir karar aldı.⁴³ Kararın amacı, Anıtkabir'in yakınında bulunan Başkent Üniversitesi Hastanesi inşaatına sekiz kat izni verilmesi idi. Ankara Büyükşehir Belediyesi Meclisinin sekiz kat kararının ardından ciddi bir tartışma ve dava süreci başladı. Mimarlar Odası kararın iptali için 30 Aralık 1999 tarihinde Ankara 10. İdare Mahkemesine dava açtı.⁴⁴ Mimarlar Odasının kararın iptali için öne sürdüğü gerekçelerden biri de verilen iznin Anıtkabir Yarışma Programında yer alan "*Kabrin şehrin her tarafından görülmesi*" ilkesine aykırı olduğu iddiasıydı.⁴⁵ Başkent Üniversitesi Hastanesi inşaatı başladığında tartışmaya Genelkurmay Başkanlığı da katıldı. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara Valiliğine gönderdiği bir yazıyla, inşaatın Anıtkabir'in silüetinin bozulmaması ilkesine ters düştüğü, ayrıca sekiz katlı binanın Aslanlı yolda düzenlenen törenlerde güvenlik tehdidi oluşturacağını iddia etti. Anıtkabir Derneği Başkanı Turhan Olcaytu da Anıtkabir çevresinde yapılaşmanın dört kat ile sınırlandırıldığını, bir binanın sekiz kat inşa edilmesinin bu geleneği bozacağını açıkladı.⁴⁶ Çankaya Belediye Başkanı Haydar Yılmaz ise "Semtte dört kattan yük-

⁴¹ Atatürk Anıt-Kabir Proje Müsabakası Hakkında Jüri Raporu, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1942, s. 17.

⁴² Milliyet Gazetesi, "Anıt Kabir Yanındaki İnşaatı Gören Yok," 5 Nisan 1974, s. 5.

⁴³ Bu konudaki tartışmalar için bkz: Mustafa Balbay, "Anıtkabir Kuşatılıyor 'Haber Al'ıyor musunuz?" Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 2010; Sedat Ergin, "Başkent Hastanesini Sezer'e mi havale etmeli?" Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, 11 Şubat 2001; İsmet Solak, "Mahkemeleştiremediklerimizden misiniz?" Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, 12 Şubat 2001.

⁴⁴ Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, "Bir Yıl Sonra Keşif," 7 Aralık 2000.

⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, "Planda Hastaneye Yer Yok," 15 Temmuz 2000.

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, "Nazım Planı Aşındırılıyor," 26 Ekim 2000.

sek bina olmadığını hastane inşaatının tamamlandığında emsal olacağını ve Anıtkabir'in etrafının sur gibi örüleceğini ifade etti.⁴⁷ Çankaya Belediye Başkanlığı, Başkent Üniversitesi Hastanesinin son dört katını ruhsatsız ve kaçak olduğu gerekçesiyle yıkım kararı aldı. Yıkıma itiraz eden Başkent Üniversitesi'nin açtığı davada, Ankara 5. İdare Mahkemesi yıkımı durdurma kararı aldı.⁴⁸ Bütün bu tartışmalar ve davalar sonucunda, Başkent Üniversitesi Hastanesi sekiz katlı olarak inşa edildi ve inşaat kararı onaylandı.⁴⁹ Basında geniş yer bulan tartışmalara bakıldığında, "Anıtkabir Jüri Heyetinin Anıtkabir çevresindeki yapılaşmanın yüksekliğine dikkat edilmesi tavsiyesine" titizlikle uyulduğunu düşünmek mümkündür. Gerçekten de Anıtkabir'in yakın çevresindeki yapılaşmaya dört kattan fazla izin verilmemiştir. Ancak Anıtkabir'in aks akışına tesadüf eden bölgelerdeki yapılaşmaya dikkat edilmemiştir. Anıtkabir birbirini dik kesen iki eksene sahiptir. Aslanlı yolun kuzeybatı/güneydoğu yönünde uzanan eksen iki uçta da boşluğa uzaktaki kentsel boşluğa açılır. Eksenin bir ucu Çankaya'yı bir ucu ise Orman çiftliği yönünü gösterir. Diğer eksen olan kuzeydoğu/güneybatı ekseni ise Ankara Kalesine yöneliktir. Müelliflerin biçimlendirdiği kentsel mekâna, boşluğa ve sonuca açılan yol imgesi Afife Batur'a göre, (1998: 78) bugün kentsel kargaşanın sahnelendiği beğeni yoksunu bir panoya doğru açılmaktadır. Prof Dr. Nezh Eldem de Anıtkabir'in birbirini dik kesen iki aksa sahip olduğunu belirtmektedir. Eldem, Çankaya'ya uzanan aksın her iki yönde özensiz yapılaşma nedeniyle bozulduğunu ifade etmektedir. Aksın bir yönünün sonradan inşa edilen yüksek bir bina olan Sabancı Kız Yurdu'nu işaret ettiğini söyleyen Eldem'e göre, Anıtkabir'in aks akışı bu yapılaşma nedeniyle bozulmuştur.⁵⁰ Kısacası, Anıtkabir'in yakın çevresinde yapılaşmanın yüksekliğine dikkat edilmiş olsa da yapının aks yönü ve şehirle kurduğu ilişkinin bütünlüğü özensiz yapılaşma ile bozulmuştur.

⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, "Planda Hastaneye Yer Yok," 15 Temmuz 2000.

⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, "Yıkıma Yargı Engeli," 21 Ekim 2000.

⁴⁹ Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, "Hastane Hizmette" 2 Aralık 2000.

⁵⁰ Nezh Eldem ile özel görüşme, 24 Temmuz 2003.

Sonuç

Rasattepe, inşaat mühendisi olan milletvekili Mithat Aydın'ın çabası ve teklifi ile Anıtkabir'in yapılacağı mevki olarak belirlendi. Afife Batur, (1998: 74) Mithat Aydın'ın "*mimarca*" bir sezgi ile Rasattepe önerisi üzerinde direndiğini, tepenin kentsel morfoloji açısından alternatifler arasında en uygun yer olduğunu belirtmektedir. Karar alma süreci incelendiğinde Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında toplanan komisyonun mimarların, şehir planlamacılarının ve bilim adamlarının görüşlerine başvurduğu ve raporlar istediği, ardından CHP Parti grubunun milletvekillerinden oluşan bir komisyonun bu raporları değerlendirerek CHP Parti Grubuna bir rapor hazırladıkları ve nihayet Anıtkabir'in yapılacağı yere Parti Meclis grubunda karar verildiği görülmektedir. Anıtkabir'in yeri için uzmanlardan görüş sorulması rasyonel bir tutumdur. Ancak ardından CHP Anıtkabir Parti Grubu Komisyonunda, meselenin çözümünün rasyonellikten çıkıp duygusal bir alana kaydığı gözlenmektedir. Çankaya düşüncesini savunanlar, bunun Atatürk'ün sözlü vasiyeti olduğunu, bütün hayatında Çankaya'dan ayrılmadığını, ölümünden sonra da Çankaya'dan ayrılmaması gerektiğini savunuyorlardı. Bu görüşler neticede mimari rasyonel bir görüşe değil orada bulunanların bile üzerinde uzlaşmadığı zayıf bir "*sözlü vasiyet*" rivayetine dayanıyordu. Çankaya görüşünü savunanlar gibi diğer önerileri ve Rasattepe görüşünü savunanlar da duygusal gerekçeler ile görüşlerini savundular. Bir milletvekilinin Rasattepe için zorlama bir bayrak metaforu yapması, bir başka milletvekilinin Rasattepe için Atatürk'ün sağlığında "*Bu tepe ne güzel bir anıt yeri!*" dediğini anlatması gibi duygusal gerekçeler üretmek ihtiyacı hissedildi. Parti grubu komisyonunda rasyonel değil duygusal düşünülerek Anıtkabir yeri tespit edildiği görülmektedir. Neticede büyük bir anıt yapının yapılacağı yer ile ilgili karar vermeden önce zemin etüdü yapılmadı. Zemin mekaniği ve sağlamlığı konusunda hiçbir teknik inceleme yapma ihtiyacı hissedilmeden Rasattepe kararı verildi. Bu yönde bir inceleme yapılmadan karar verilmesi, Anıtkabir inşaatı sürecinde aksamalara yol açtı.

1940'lı yıllarda çorak bir arazi olan Rasattepe, Anıtkabir inşası ile yeşil bir alan haline dönüştü. Yine o dönemde şehrin uzağında bir yer olan Rasattepe, zaman içinde büyüyen Ankara'nın merkezinde kaldı.

Rasattepe, Anıtkabir inşası Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli merkezlerinden biri oldu. Anıtkabir, Cumhuriyetin başkent yaptığı Ankara'nın silüetinde yerini aldı. Anıtkabir, Başkent Ankara'nın kimliğine simgesel bir katkı yaptı. Anıtkabir, Ankara'nın ve Türkiye Cumhuriyetinin sembollerinden biri oldu.

KAYNAKÇA

- Ahıskalı, Yusuf (1939) "Atatürk Mozolesi, Bir Teklif: Sanatkârlarımıza Soruyoruz" Sayı:1, Ses Dergisi, İstanbul, 7 Haziran 1939, s. 10-11.
- Akçiçek, Eren (2005), *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitapevi, İzmir.
- Anıtkabir Tarihçesi, (2001), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.
- Arar, Asım (1958), *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul.
- Arda, Orhan (1961) "Anıt Kabir," Mimarlık ve Sanat Sayı 4-5, İstanbul.
- Atatürk Anıt-Kabir Proje Müsabakası Hakkında Jüri Raporu, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1942.
- Atay, Falih Rıfı (1950) "Anıt-Kabir" Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1950.
- Balbay, Mustafa (2001), "Anıtkabir Kuşatılıyor 'Haber Al'ıyor musunuz?," Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 2001.
- Batur, Afife (1998) "Üslup-Ötesi ve Zaman Dışı Bir Tasarım veya Büyük Ölüm'ün Patetik Yontusu," *Atatürk İçin Düşünmek*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Bozok, Salih (2006), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Egeli, Münir Hayri (1959) *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul.
- Eldem, Edhem (2005) *İstanbul'da Ölüm Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüel İeri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Sedat (2001), "Başkent Hastanesini Sezer'e mi havoale etmeli?," Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, 11 Şubat 2001.
- Gökdemir, Ayvaz (1985), "Mezar" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 7, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 2337-2338.
- Gönültaş, Güngör (1973), "Türkiye'nin İlk Kadın Mühendisi Sabiha Rıfat'ın Anıları," Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1973
- Gülekli, Nurettin Can (1973) *Anıtkabir Rehberi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnan, Afet (1950), "Atatürk'ten Hatıralar," Ulus Gazetesi, 26 Haziran 1950.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2002), *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Ali (2010), *Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kutay, Cemal (1981), *Atatürk'ün Son Günleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

- Leventoğlu, Mazhar, (1968), *Atatürk'ün Vasiyeti*, Leventoğlu Yayınevi, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (1955), *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul.
- Özgüç, Tahsin ve Akok, Mahmut (1947) "Anıt-Kabir Alanında Yapılan Tümürlüs Kazıları" Belleten, Cilt: XI, Sayı: 41-42-43-44, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özkaya, İhsan, (1976) "Atatürk'ün Son Hastalığı ve Ölümü" Milliyet Gazetesi, 10 Kasım 1976.
- Solak, İsmet (2001), "Mahkemeleştiremediklerimizden misiniz?", Hürriyet Gazetesi Ankara Eki, 12 Şubat 2001
- Soyak, Hasan Rıza (2006), *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şahingiray, Özel (1955) *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Şehsuvaroğlu, Bedi (1981) *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul
- Us, Asım (1939), "Atatürk Anıt-Kabri," Vakit Gazetesi, 13 Ocak 1939.
- Ünaydın, Ruşen Eşref (1959), *Atatürk'ün Hastalığı*, TTK Basımevi, Ankara.
- Yağız, Rahmi (1939) "Atatürk'ün Son Günleri," İkdâm Gazetesi, 2 Ekim 1939.
- Yaltırım, Ziya Naki (1951) "12 Yıl Atatürk'ün Doktorları Arasında Vazife Gördüm," Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1951.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA: 0.30.10.1.8.14 CHP Parti Grubu Anıtkabir Yer Tespit Komisyonu Raporu

Mithat Aydın Özel Arşivi

Mithat Aydın Özel Arşivi; "CHP Parti Grubunun Anıtkabir Komisyonu Üyesi Milletveki li Mithat Aydın'a yazdığı resmi yazı," 4 Ocak 1939.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İnikat 4, 14 Kasım 1938 Cilt 27

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, İnikat 15, 23 Mayıs 1939, Cilt 2

Gazeteler

Akşam Gazetesi,

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Kurun Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tan Gazetesi

Ulus Gazetesi

EK-1: CHP Parti Grubu Anıtkabir Yer Tespit Komisyonu Kararı Sayfa: 1

030	10	8	14
-----	----	---	----

2
[1942]98

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Parti Komisyonu Raporu
Parti Grubu Yüksek Reisliğine

Ebedi Şef Atatürk'ün (Anıt-Kebir) yerinin seçilmesi için mütealemlerine müreccat olunan zevat ve heyetler tarafından verilen raporlar ile bu işi tetkik etmek üzere İcra Vekilleri Heyetince teşkil olunan komisyon raporunu, plân ve resimleri gerek evrak ve gerekse arazi üzerinde tetkik etmek ve raporlarda serdedilen fikir ve mütealemlerin yekdiğerleriyle ve araziye tetebuku noktaî nazardan müşahade ve mukeyeselerini yapmak suretiyle tenevvür eden heyetimiz bu hususta edindiği kanaata Grupumuz Umumi Heyeti, ne mücmel mucip sebepleriyle arzeder :

Şehirci, -mîmar, mühendis, heykeltıraş gibi meslekler müntesibi olan zetlerin (Anıt-Kebir) yerinde aranması lâzım olduğu fikrinde bulunduğ ı- esaslı vasıf ve şartlar şöyle icmal edilebiliyor :

Her günlük hayat faaliyetlerinden azade, şehir harcında, sükûn ve inziva içinde, muhtaçem bir manzara gösteren, şehrin her yerinden görülebilen ve şehre karşı serbest ve geniş bir bakışı olan, Millî günlerde büyük toplantılara müsait, ziyaretinde her türlü kolaylık ve imkân bolluğu olan, park ortasında -yahut teçcire müsait- bir mahalde olmak .

Bütün bunlar; heyetimizin kanaatı mütekerkesine göre de (Anıt-Kebir) yerinde aranılması elzem telâkki edilmeğe cidden lâyik esaslı ve mantıkî şartlardır .

Bu mütekerkes esaslı fikir ve şartlar gözönünde tutulduğu halde, müteadedit zevat ve komisyonlar tarafından verilmiş olduğu yukarıda bahsedilen raporlarda isimleri geçen ve (Anıt-Kebir) yeri olmağa elverişli bulunup bulunmadığı tetkik olunan; Yeşiltepe, Etnoğrafye müzesi Snü, Timurlenk Tepesi, Gençlik Parkı, Kale içi, Çankaya, Yeni Meclis binası arkasındaki tepeler ve diğer yerlerle heyetimiz esasından Trabzon sayılsı Mühendis Mîmar Aydın'ın irae ve teklif ettikleri, şehirden Gazi Orman Çiftliğine giden yolun sol tarafında, Askerî mesedatı havasıye binasının bulunduğu 906 rakımlı büyük ve geniş tepeler gezilip görüldü. Bunların içinde ençok bu mesedat tepesidir ki; Ankara'nın her noktasına karşı geniş bir görüş hakimiyetini taşımaktadır ve şehrin her semtinden tam ve kâmil olarak görüldü .

./.

EK-1: CHP Parti Grubu Anıtkabir Yer Tespit Komisyonu Kararı
Sayfa: 2

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI		-2-	2/48
<p>Tepeye çıkılıp Ankara'ya bakılınca; bir ucu Dikmen, diğer ucu da Etlik bağları olmak üzere nihayetlenen sevimli bir hilâlin tam ortasına düşen bir yıldız üzerinde bulunulduğu vehleten his ve müşehede olunur . Yıldız nısıf dairenin her noktasına ne pek uzak ne de çok yakındır. Bu tepede; saha geniş, toprak ve arazi her türlü tesiste pek müsait, (Anıt-Kabir) yeri için vücudu lâzım olduğu kanaatine iştirak edenlerin raporlarında yazılı yukarıda söylenen diğer bütün vasıf ve şartlar da mevcuttur. Yalnız bu gün için değil bütün heyet boyunca yaşayacak olan millî, tarihî, kutsal bir takdir ve minnet borcunun icabına tevessül olunurken, şimdi olduğu kadar, âtide gelecek nesillerin de bu günkü vaziyetinde görmeleri umumî ve millî bir hak olan eserleri bu günkü yüce hatıra ve şekillerinin canlılığı içinde seklensin, yapılacak iş kadar kutsal bir vazife adeden heyetimiz Rasat tepesini (Anıt-Kabir) için en muvafık ve müsait bir yer telâkki etmekte bulunduğunu Grupumuz Umumi Heyetine arz etmekle kendisine verilen ödevi yerine getirmiş oluyor .</p>			
Büyük inkiyaf ve derin saygı duyguları içinde raporunuzu sunarız .			
Anıt-Kabir Parti Komisyonu Reisi Münir Çeçel	Reportör Belikeşir Ö. Evren	Antalya Rasih Kaplan	Aydın Dr. Mazhar Germen
			Manisa Dr. S. Uzel
Bursa Refet Canitez	Çorum İ. Eker	Denizli Mazhar Müfit	Denizli Kensu Necip Ali Küçük Mazhar Ali Küçük Mazhar Ali Küçük Mazhar Ali Küçük Mazhar Ali Küçük
Erzurum N. Kensu	Seyhan Tevfik Tarmen	Trebzon Mitat Aydın	
<p>Hükümetçe teşkil olunan komisyon Ankara şehrinin imar planını yapan şehirci ile, iki mimar, bir heykeltıraş ve diğer mütehassıslardan (Anıt-Kabir) yeri için fikir sormuştur .</p>			
<p>Mütehassıslar Etnoğrafya müzesinin yerinin böyle bir şbide için muvafık olmadığı hususunda hemen hemen mütefiktirler . Bizler mütehassısların bu kararına iştirak ediyoruz .</p>			
./.			

Kaynak: BCA: 030.10.1.8.4

EK-1: CHP Parti Grubu Anıtkabir Yer Tespit Komisyonu Kararı Sayfa: 3

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

-3-

$\frac{2}{48}$

Mühendisler, istasyon arkasındaki tepeyi tasavvur bile etmemekte haklı idiler. Sonra da teklif olunan tepe hakkında ilk raporları imza etmiş olanlardan Ankara'da bulunanlar katı red cevabı vermişlerdir. Bizler bu red cevabına ve onun mucip sebeplerine iştirak etmekteyiz .

Mühendislerin ekseriyeti Çankaya mevkiinde toplanmıştır . Çankaya'daki tepeler grupundan her hangi bir suretle istifade edilmek ihtimalini düşünen Nafia Fen heyeti, köşk yolları ile iltisakı olmayan bir tepe seçmiştir . Eski köşkün diğer tarafında, su depolarının bulunduğu tepede aynı vasıfları haizdir . Bizim fikrimizce Çankaya üstünde karar vermek, fakat tam yerinin intihabını şbide müsabekasına iştirak edenlerle müzakere ederek tayin etmek daha doğru olur .

Atatürk, bütün hayatında Çankaya'dan ayrılmamıştır . Çankaya şehrin her tarafına hakimdir ve Millî mücadele, Devletin kuruluşu ve inkişaf-
larımızın hatıralarına ayrılmaz bir surette bağlıdır . En muhteşem şbide-
ler inşasına müsaittir . Hülâsa maddî, mânevî bütün şartları haizdir .
Atatürk'ü şlüminden sonra, Çankaya'dan ayırmayı haklı gösterecek hiç bir sebep bulmedik

Onun için bizler Çankaya fikrinde ısrar ediyoruz .

Aza Ankara P.R.Atsy	Aza İçel Ferit Güven	Aza İstanbul Salih Cimcoz
---------------------------	----------------------------	---------------------------------

030	10			1	8	14
-----	----	--	--	---	---	----

Dr. Tuğç Boran: 1974 yılında Konya'da dünyaya geldi. İlköğretimi Konya'da, ortaöğretimi Polis Koleji'nde tamamladı. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünü bitirdi. 2007 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini bitirdi. 2011 yılında, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde "*Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Anıtkabir*" adlı tezi ile doktora derecesi aldı. Ulusal televizyon kanallarında yayınlanan tarihi belgesel filmlerde yönetmen ve metin yazarlığı yaptı. Halen Çankırı Karatekin Üniversitesi Basın Halkla İlişkiler Uzmanı olarak çalışmaktadır.

Ulus Meydanı, Zafer Anıtı (1927)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ulus Meydanı (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Atatürk Bulvarı, Zafer Parkı ve Meydanı, Şurayı Devlet, Havagazi Fabrikası (arkada) (1930)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Çankırı Caddesi, Maliye Bahçesi, Maliye Bakanlığı (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Kent Çeperinin Dönüşümüne İçeriden Bakmak

*

Looking at Ankara's Urban Periphery from Inside

Tahire Erman

Özet

Bu makale Ankara'nın çeperinde yer alan fiziksel ve sosyal dönüşümlere içerden bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Genelde kent çeperindeki gecekonduların oluşum ve dönüşümüne bakılmaktadır. Gecekondu oluşumuna coğrafi perspektif ile bakarak, coğrafi konumun gecekonduların topluluklarının kentteki deneyimlerinde ve yerel siyasetlerinde farklılık yaratma yönündeki rolüne işaret etmektedir. Ayrıca gecekonduların zaman odaklı bir perspektif ile bakarak, farklı dönemlerde (popülist ve neoliberal dönemler) gecekondulara yönelik siyasetin ve kentsel koalisyonun nasıl değiştiğine dikkat çekmektedir. Özel olarak ise makale ilk kısımda Ankara'nın kuzey çeperinin, köyden göç edenlerin kendi barınma mekanlarını yaratma süreçleri içinde inşa ettikleri gecekondular sonucunda, iskan edilmeyen alandan konut ve mahalleye dönüşümünü incelenmektedir. İkinci kısımda gecekonduların Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Ankara Büyükşehir Belediyesi işbirliği ile başlatılan Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (KAGKDP) çerçevesinde yıkımı ve yol açtığı yerinden edilme deneyimleri irdelenmektedir. Makalenin son kısmında ise eski gecekonduların 12-15 katlı yüksek bloklardan oluşan ve TOKİ site yönetimi tarafından sıkı kurullarla yönetilmesi beklenen Karacaören-TOKİ sitesindeki deneyimlerine bakılmakta, site halkının kendi ihtiyaç ve tercihleri doğrultusunda siteyi dönüştürebilmek için site yönetimiyle içine girdiği pazarlıklar, ve sonuçta ortaya çıkan fiziksel ve sosyal dönüşümler anlatılmaktadır. Vaka çalışması derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlemin yer aldığı etnografik bir saha araştırmasına dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: gecekondular, daire yaşamı, site yaşamı, kentsel dönüşüm projeleri, yerinden edilme, fiziksel dönüşüm, sosyal dönüşüm, etnografik araştırma

Abstract

This article aims to bring an insider's view to the physical and social transformations taking place in Ankara's periphery. It investigates in general the formation and transformation of gecekondu areas in the city's periphery. It adopts a geographical perspective and demonstrates the role of geographical location in shaping the experiences and local politics of gecekondu communities in the city. It also adopts a time perspective and draws attention to the gecekondu policies and urban coalitions in different eras, namely, the populist and neoliberal eras. Specifically the article investigates, firstly, the transformation of Ankara's northern periphery from vacant land into homes and neighborhoods through the placemaking practices of rural migrants as gecekondus were built in the area, and secondly, the demolition of gecekondus in the Northern Ankara Entrance Urban Transformation Project (NAEUTP) initiated by the partnership of the Mass Housing Administration (MHA) and the Ankara Metropolitan Municipality, and the experiences of displacement it entailed. The article lastly demonstrates the experiences of former gecekondular dwellers living in the Karacaören MHA housing consisting of high-rise blocks of 12 to 15 stories and run by supposedly strict rules of the housing management set up by MHA, the negotiations of the dwellers with the management in their attempt to appropriate spaces for their own needs and preferences, and the physical and social transformations that took place as a result. The case study is based upon an ethnographic fieldwork in which in-depth interviews and participant observation were carried out.

Keywords: squatter housing, apartment housing, mass housing, urban transformation projects, displacement, physical transformation, social transformation, ethnographic fieldwork

Giriş

Bu makale köylü göçmenlerin gecekonduların yapma ve geliştirme pratiklerine ve günümüzde devletin müdahalesi ile gecekonduların ortadan kaldırılması sürecine 'içerden' bakmakta, gecekonduların evlerini ve mahallelerini oluşturma ve kentsel dönüşüm projesi ile yerinden edilme deneyimlerini anlamayı ve aktarmayı amaçlamaktadır. Bu deneyimler iki farklı dönem -1980 öncesi ulusal kalkınmacı dönem ve 1980 sonrası neoliberal dönem- içinde, söz konusu dönemlerin sosyo-ekonomik ve politik özellikleri ile ilişkilendirilerek, anlamlandırılmaktadır. Ayrıca makale coğrafi/mekansal bir perspektif benimseyerek, gecekonduların kentteki konumlarının gecekonduların deneyimleri ve siyasi durumları üzerindeki etkisine de dikkat çekmektedir.

Aşağıda önce genelde Ankara kent çeperlerinde gecekonduların oluşumu, coğrafi ve dönemsel farklılıklar üzerinden incelenmekte, bunu Ankara'nın kuzey çeperininin gecekondulaşmasının ve Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (KAGKDP) ile gecekonduların ortadan kaldırılarak, gecekonduların çok katlı bloklardan oluşan site yaşamı içine sokulması süreçlerinin irdelendiği bir örnek vaka izlenmektedir.

Ankara Kent Çeperinde Gecekonduların Oluşumu: Farklı Coğrafi Konumlanmalar

Modern Türkiye'nin modern başkenti olarak kurulan Ankara'nın hedeflenen planlı oluşum ve gelişim süreci gecekonduların oluşumu ile sekteye uğramıştır (Tekeli, 2005). İlk gecekondular 1940'larda 'kaçak yapı' diye adlandırılan barakalar olarak Meclis'in arka tarafında da olmak üzere ortaya çıkmıştır, ve Ankara'nın başkent olarak inşası sürecinde inşaat işçilerine duyulan ihtiyaç sonucunda çevre köylerden kente gelen erkekler tarafından yapılmıştır (Şenyapılı, 2004). II. Dünya Savaşı sonrası ülkenin iktisadi ve siyasi olarak yeniden yapılandırılması ve bu çerçevede tarım sektörünün makinalaşması ile tetiklenen kitlesel köyden kente

göç ise Ankara'da 'gecekondu sorunu'nu daha yaygın ve kalıcı bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Önceleri o zamanki kent merkezi olan Ulus'a yakın alanlarda, özellikle şimdi Altındağ olarak adlandırılan bölgede dik yamaçlarda konumlanan gecekonducular, zamanla kentin çevresine yayılmışlar, ve kent çeperinde 'köylerini' kurmuşlardır. Modern başkent Ankara'nın kimliğine ve planlı gelişimine ciddi bir tehdit olarak algılanan gecekonducular, kentin bürokratik elitinin tepkisine karşın, giderek varlıklarını kabul ettirmişlerdir (Şenyapılı, 1982). Bunda gecekondu halkının 'oy deposu' olarak görülmesinin ve sanayici için ucuz iş gücü olmasının rolü büyük olmuştur (Şenyapılı, 1982). Ayrıca, kentin başkent olmadan önceki döneminde küçük bir yerleşim olması ve kamu arazisinin bolluğu, ki burda vakıf arazilerinin devlet tarafından kamulaştırılması söz konusudur, gecekonduculara karşı toleransı kolaylaştırıcı olmuştur.

Ankara'ya göç daha çok çevre illerin ya da Ankara'nın köylerinden olmuştur. Köylü göçmenlerin Ankara'ya ilk giriş kapısı Altındağ olmuş, ve adından da anlaşılacağı üzere, köylerini bırakarak kente gelen insanlara daha iyi bir yaşam ümidi ile kurulmuştur. Zamanla Ankara'ya göç eden insanlar kent içinden kentin çeperlerine yayılmışlar ve gecekonducularını kentin köylerine yakın yerlerinde konumlandırmışlardır. Böylece genelde Çorum, Yozgat, Sivas ve Kırşehirli kentin doğu girişinde, Çankırı, Kastamonu ile Ankara'nın ilçelerinden Kızılcahamam, Çubuk ve Kalecikliler ise kentin kuzey girişinde gecekondu mahallelerini oluşturmuşlardır. Tabii Ankara Doğudan ve Karadenizden de göç almıştır, ve örneğin Balgat'ta Erzurumlular Mahallesi kurulmuştur. Ancak bu bölgelerden olan göçlerin yönü ağırlıklı olarak Ankara yerine İstanbul olmuştur. Kent içindeki bu coğrafi konumlanma gecekondu mahallelerinin farklı gelişimini ve siyasetle olan ilişkisini etkilemiştir. Kuzey Ankara, dönemsel ve yerel olarak içinde birtakım farklılıklar gösterse de, genelde muhafazakar bir siyaset içinde yer alırken, Alevilerin yoğunlaştığı kentin doğusundaki Mamak-Tuzluca'yı 1970'lerde radikal sol siyaset içine girmiş ve solun kalesi olarak nam salmıştır; askeri darbe sonrası bu

siyasi duruşu zayıflasa da, semt kentin diğer bölgelerinden farklılığını bir derece de olsa korumaktadır (Erman, 2010).

Farklı Dönemler, Farklı Kentsel Koalisyonlar

Devletin gecekonduya yaklaşımı, benimsenen ekonomik model ile belirlenen 'kentsel rejim' tarafından biçimlenmektedir. 1980 öncesi 'yumuşak ve bütünleştirici' bir kentleşme modeli uygulanmakta iken, 1980 sonrası 'dışlayıcı ve saldırgan' kentleşme hakim olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). İthal ikameci ekonomik modeli benimseyen 1980 öncesi ulusal kalkınmacı rejimin 'kentsel koalisyon'u ('popülist koalisyon'), başlarını sokacak bir yer arayan köylü göçmen, oy peşinde olan politikacı, ucuz işgücüne ihtiyaç duyan sanayici, ve ulusal sanayiye geliştirme hedefinde olan ve dolayısıyla yoksula sosyal konut üretme gibi sorumluluklarını önemsemeyen devlet tarafından oluşturulmuştur (Ünsal ve Kuyucu, 2010). Bu model içinde kente göç edenlerin çoğu zaman kamu arazileri ('hazine arazisi') üzerinde evlerini yapmaları kabul edilebilir bir durum, hatta bir anlamda devlet politikası olmuştur. Bu yaklaşım 1980 sonrası neoliberal ekonomi politikanın benimsenmesi sonucunda gerçekliğini yitirmiş, gecekondulara karşı popülist yaklaşım yerini saldırgan bir yaklaşıma bırakmıştır. Artık yeni dönemin kentsel koalisyonu ('neoliberal koalisyon'), büyük ölçekli müteahhitlik ve inşaat şirketleri, ulusal ve uluslararası sermayedarlar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, emlak tröstleri, ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) gibi devlet kurumları ile büyükşehir ve ilçe belediyelerinden oluşmaktadır (Ünsal ve Kuyucu, 2010). Devlet ulusal sanayiye kollama ve koruma yaklaşımını bırakarak ekonomiyi uluslararası rekabete açınca, ulusal özel sektör sanayi üretimi yerine kentsel rant üzerinden kâr arayışları içine girmiştir. Böyle bir gelişme içinde gecekondulara tolerans göstermek artık söz konusu değildir (Keyder, 2000). Bir zamanlar yoksulun ve mağdurun konutu olarak görülen gecekondular, 'haksız ve kolay kazanç peşinde olan' 'kentin değerli arazilerini haksızca işgal eden' insanların rant kaynağı olarak

görölmeye başlanmıştır (Erman, 2001; Karaman, 2008). Yasalarda yapılan değışiklikler (örn., Belediye Kanunu ve Toplu Konut Yasası no. 2985), ve özellikle TOKİ'nin AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılı ve özellikle 2009 sonrası yeniden yapılandırılması ile devletin gecekondulara müdahale yolu açılmış, hem belediyeler hem de TOKİ kentlerin biçimlendirilmesinde ana aktörler haline gelmişlerdir. Artık TOKİ kamu arazisini özel mülkiyete dönüştüren bir kurum olarak işlev görmeye başlamıştır (Kuyucu, 2011). Özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5266 sayılı 'Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun' ile belediyeler kent yoksulunun mekanlarına müdahale ederek 'kentsel yenileme' projelerini uygulama hakkını elde etmiştir (Uzun, 2005). TOKİ ve belediye işbirliği ile uygulamaya konan kentsel dönüşüm projeleri (KDP), artık kentleri saran bir tümör olarak tanımlanan ve cerrahi müdahaleyi gerektirdiği söylenen gecekonduları yıkararak, gecekondu halkını yerinden etme ve zorunlu yer değıştirme pratikleri içine sokmuştur (Karaman, 2008; Ünsal ve Kuyucu, 2010). Yıkılan gecekondular yerine 'modern' kentsel projeler yapılmaya başlanmış, ve gecekondu arazisi üzerindeki rant belediye, TOKİ ve müteahhitlik şirketleri arasında paylaşılmıştır. Kuzey Ankara Giriş Kentsel Dönüşüm Projesinde (KAGKDP) olduğu gibi, sadece kentsel ranta el konulmamış, ayrıca 'Osmanlı' ve 'Selçuklu' villaları projelendirilerek, kentin fiziksel görünümünün ve hakim olduğu 'Cumhuriyetin başkenti' kimliğinin erozyona uğratılması söz konusu olmuştur.

Saha Araştırması: Kuzey Ankara Gecekonduların Yapım, Dönüşüm ve Yıkımı

Aşağıda kentin kuzeyindeki gecekonduların yerleşiminin oluşum, gelişim ve dönüşümü, etnografik yöntemlerin kullanıldığı bir saha araştırması üzerinden anlatılmaktadır. İki farklı etapta iki farklı yerde aynı grup insanlarla iki ayrı saha araştırması yürütülmüştür. İlk araştırma Temmuz 2007-Eylül 2008 tarihleri arasında Kuzey Ankara Giriş Kentsel Dönüşüm

Projesi (KAGKDP) çerçevesinde gecekonduları yıkılarak geçici olarak Ankara Büyükşehir Belediyesinin çok katlı (12-15 kat) lojmanlarına yerleştirilen ailelerle yapılmış, 95 kişiyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu lojmanlar Mamak-Araplar, Hasköy-Güneşevler ve Mamak-Tuzluca'yır olmak üzere üç ayrı bölgede bulunmaktadır. Araştırmada kişilere gecekonduyu yapma deneyimleri, evleri, komşuları ve mahalleleri ile ilişkileri, kentsel dönüşüm projesi ile gecekondularının yıkılma ve ailelerinin yerinden edilme ('displacement') süreçleri sorulmuş, 1.5 ila 3.5 saat süren mülakatlar içinde ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Mülakatlar süresinde kimi zaman birlikte çaylar içilmiş, hatta yemekler yenilmiş, sohbetler edilmiş, fotoğraflar çekilmiştir. Bazı ailelere birden fazla gidilerek dostluk ilişkileri kurulmuş, yaşamlarındaki dönüşümlere, karşılaştıkları sorunlara ve çözüm arayışlarına tanık olunmuştur.

2010 yılında başlayan ikinci etap projede saha araştırması 'hazine' kategorisinde olan yani tapuları bulunmayan ailelerin daire sahibi olduğu Karacaören-TOKİ sitesinde sürdürülmüş, lojmanlardan ya da kiradan siteye taşınanlar ile 50 mülakat tamamlanmıştır. 1.5 ila 2.5 saat arasında süren bu mülakatlarda insanların yeni daire ve siteleri ile kurdukları ilişkiler, eski (gecekonduyu) ve yeni (daire-site) konut çevreleri hakkındaki duygu ve düşünceleri, ve bunların yanında kişisel kimlik kurguları (gecekonduyu / daire), köylü / şehirli, modern) ve statü beklentileri hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca sitedeki iş merkezi, sağlık ocağı, Hanımlar Lokali, muhtarlık ve site yönetimi bürosu ziyaret edilmiş, yetkililer ve kullanıcılarla konuşulmuş, özellikle karar verici konumunda olanların site halkı ile ilgili düşünce ve 'dönüştürme projeleri' saptanmıştır.

Aşağıda insanların gecekonduyu yapma ve kaybetme deneyimlerine, yaşanan zorluklar, verilen mücadele, elde edilen kazanımlar ve kentsel dönüşüm projesi ile yerinden edilme üzerinden bakılmakta, ve bu deneyimlere insanların kendi sözleri ile yer verilmektedir.

Kent Çeperindeki İskan Edilmeyen Alanların Konut ve Mahalleye Dönüşümü: Kuzey Ankara'daki Gecekondu Yapma Deneyimleri

Söz konusu gecekondu yerleşimi Ankara'nın kuzeyine, daha sonra Pamuklar ve Baraj mahalleleri olarak adlandırılacak yere inşa edilmiştir. Gecekonduların yapımı Latin Amerika'daki gibi kolektif planlı bir işgal ile olmamış, insanlar akrabalarından ya da arkadaşlarından duyarak gecekondu yapımına kalkışmışlardır. Gerektiğinde köyden akrabalarını da gecekondu yapmaya çağırılmışlar, böylece kökene bağlı dayanışma kümeleri oluşturmak istemişlerdir.

Boş alanın yaşanılan bir hale dönüştürülmesi genelde zor bir coğrafyada olmuş, çoğu evler dik yamaçlar üzerine, kayalıklar içinden yer açılarak yapılmıştır. Bu süreç araştırmadaki katılımcılar tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Baraj nere dedim, bilmiyordum. Neyse beni götürdü (beyim). Gittim ki yokuş tepe, yol yok, ışık yok, tepe, böyle tırmanıp çıkıyorsun. 'Buralar düz değil, sen buraya nasıl ev yapacaksın?' dedim, 'yuvarlanıp gideriz.' Beyim gitti, paraylan Dört Yol'dan kepçe getirdi. Kiraladık tabii, paraylan, bedava gelir mi? Yolu aç aça arsanın oraya geldi. Hep taşı, kayaydı, dümdüz etti. Para yoktu, tuğla alacağız, ağaç alacağız, napacağız? Hem kiradayız, hem de ev yapacağız. Sürekli geliri yok. Üç tane çocuğum var, onlar da küçük küçük. O zaman içerden 100 bin lira aldı. Tuğlamızı aldık, kiremitimizi aldık, ağacımızı aldık, taksidi bağladık gerisini. Getirdik, araba son durağa çıkmıyor, sırtımızda çektik."

İnsanlar evlerine ulaşabilmek için kayalıklar içine basamaklar oymuşlar, balyozlarla kayaları kırıp evleri için düz yer açmaya çalışmışlar, yamacın dikliğinden dolayı evlerini çoğu zaman 'tren gibi,' odadan odaya geçilecek şekilde inşa etmişlerdir. Zamanla kimileri evlerin önlerine teras gibi balkonlar da eklemişlerdir.

"İlk önce 2 odaydı. Sonra mutfak yaptık, sonra tuvalet, sonra yatak odası. Öyle tren gibiydi, genişlemeye imkan yok. Bir tek balkon yaptım, oradan

kapı açtım, biraz daha genişlettim. Çocuk eline birşey alınca taa odadan mutfığa, yatak odasına, sonra balkona çıkabilirdi. 3 metreye 8 metre balkon yapmıştık. 10 metrelik demir aldım balkon için, anca 1 sene oturduk.”

Böyle bir coğrafyada evlerin adresi çıkılan basamak sayısı ile ifade edilmeye başlanmıştır:

“Aşağıdan 250-300 merdiven çıkıyorduk, yukarıdan da 250-300 merdiven iniyorduk, ortadaydı bizim evimiz.”

“Gecekondu anısını hiçbirşey tutmaz. Çok yokuştı, benim ev 240 basamakdı aşağıdaki yola. Sabah akşam merdiven in, çık.”

Tüm bu düz yer darlığına karşın yine de ufak da olsa bahçeler yapmaktan vazgeçmemişler, avuçlarında toprak taşıyarak oluşturdukları düz yerlere ağaçlar dikmişler, çiçekler ekmişler, kendi tüketimleri için sebzeler yetiştirmişlerdir:

“Çok kayaydı. Uğraştım düzelttim. Meyve diktim. 38 meyve diktim. Ben diktim. Beyim anlamaz.”

“Bahçem vardı. Balkonum vardı. Balkonum çok büyüktü. Evim boyunca 13 mlik balkonum vardı, 3 metre eni vardı. Orda yer, içer, otururduk komşularla. Herşeyimiz vardı aşağı yukarı. Orda toprak diye bir şey yoktu. Toprak getirdik önümüz yeşil olsun diye. Güllerimiz vardı, ayvalarımız vardı, kaysılarımız vardı. Hep sulamaylan, toprak getirmeklen oldu. Yeşilliğe önem verdik.”

Bahçeler mücadeleli yaşantılarının stresini atmada önemli rol oynamıştır:

“Sabah kalkıyordum, hemen dışarı çıkıyordum yazın, ekiyordum, suluyordum. Meyvelerini yiyordum taze taze. Bir kuşum vardı, her gün öterdi cıvıl cıvıl. Severdim bahçeyle uğraşmasını, uğraşıyorduk devamlı.”

Gecekondu yapım ve gelişim süreci içinde devletle ilişkileri ikircikli olmuş, kimi zaman sıkı yıkım pratikleri hakim olmuş, kimi zamansa alt yapı ve servisler sağlanarak gecekondu yapımı desteklenmiştir. Bu durum şu sözlerle ifade bulmaktadır:

“Yıkımcılar dirlik vermiyor, biri geliyor biri gidiyor. Benim beyim ağaçları aldı.. Gece yapıyor, gündüz yok. Gece yapıyoruz. Gece sabaha kadar bir odayı zor yaptık. Ne kapı var, ne cam var. Çarşafı gerdim kapıya, cama. İçine girdim yıkımcılar yıkmasın diye. Hem oturuyoruz, hem yapıyoruz. Bir göz daha yaptık. Sıvasına gelince de allah yardımcımız olsun dedik, 1-2 sene böyle idare ederiz, dedik. Konu komşu hep yardım etti. Çok yoktu orda kimse. Siteler’den beyimin arkadaşları da geldi, yardım ettiler. Mal sahipleri de geldi. Öyle öyle derken tamamladık evi. Bir gece daha bir göz daha yaptık, kapı yok cam yok, sıva yok öyle oturuyoruz.”

“Beyim usta, ben amele...para yok. Evi yaparken usta getirdik. Yaptı, göçüyor duvar. Beyim yaptı, bir şey olmadı. Perde beton gerdik (Gelip yıkmasınlar diye), 2 katlı gibi oldu. 2,5-3 metre uzunluğunda. Sabahleyin geri yıktılar betonu. Kiradan gelip gelip yapıyoruz, çocuklar da var ufak. Dürbünle izliyorlardı, yaptığında gelip yıkıyorlardı. Yıktılar, gittiler. Sonra tuğlalarımız vardı, eski evin tuğlalarını aldık getirdik. Biz gelene kadar çalmışlar. Bir takımlık malzeme bir odalık kaldı. İki çocuk içinde yatıyor, geldiler yıkmaya. Bir köşesini yıktılar, komşum da bağırıldı. Kızınca temelli yıkıyorlar. İki duvar kaldı, eşyayı da getirdik, üstüne yıktılar. Adamlar gidince biz yapıyoruz, onlar yıkıyor, biz yapıyoruz. Bayağı kepçe gelmiş, dönemiyo. Onun yapacağını biz yaptık. 3 metre yüksek, 10 metre uzun perde beton attık. Görünce yıktılar. Dürbünle bakıyorlardı, kulübeleri vardı. Kulübelerini yıktılar (gecekondudakiler), gene yaptılar. Üstüne bir göz oda yaptık, aşağı da bir göz kömürlük yaptık. Gece 1’den sabaha bir göz oda konduruyon. Kar vardı, ateş yakıp ellerimizi ısıtıyoduk. Sabahleyin gelip yıktılar bir duvarını. Sonra taşındık geldik kiradan. Çatı yapmak yasak, görüyorlar. Naylon bile yok, battaniye serdik, durduk öyle. 1,5 - 2 sene öyle oturdum. Sonra giriş, antre yaptık, onu da yıktılar. 3-4 sene öyle geçti, sonra bir oda yaptık.”

Belediyeden hizmet talep etmek kimi zaman kadınlara düşmüş, bu muhafazakar kadınlar kocalarının zamanlarının olmamasından dolayı kadınlar toplanarak belediyeye ya da devlet kurumlarına gitmiş, ihtiyaçlarını ifade etmişlerdir:

“Elektrik hattı için TEDAŞ’a gittik. Hep hanımlar gidiyordu. Eşlerimizin zamanı yoktu ki. Yeri geldi kanalizasyon büzleri için biz gittik. Geceleri o büzleri aşağı indirdik, kendilerimiz döşedik. Yol için, merdiven için gittik, sırtımızda taşıdık. Çok çile çekilerek. Hiç birimiz rahata oturmadık.”

Kısacası, gecekondulu oluşumu devlet aktörlerinin süreçte yer alması, ve kimi zaman tersine uygulamalar da olsa, desteklemesi ile gerçekleşmiştir.

Gecekondulu oluşumu içindeki bir diğer aktör de ‘mafya’dır. İlginç olarak, mafya, sadece arazi çevirerek gecekondulu yapmak isteyenlere satan, böylece gecekondulu üzerinden rant elde eden bir kişi ya da grup değil, aynı zamanda devlet kurumları ile ilişkiye girerek, gerektiğinde rüşvet vererek ve gerektiğinde güç kullanarak, gecekonduların varlığını sürdürmesini sağlayan, ve hatta insan ilişkilerini düzenleyen, ‘çöpçatan’ rolü oynayarak bekar erkeklere evlenecek kız bulan bir toplum lideri olarak da ortaya çıkmıştır.

“Yer gösterenin (mahalle içinde) vesilesiyle evlilik oldu, tanışıklığımız yoktu (karısı ile). 1989’da o adam (mahalleyi sahiplenen) çok yaşlıydı, ona yaklaşılmazlardı, birşey yapınca illa ona danışarlardı.”

Sonuçta büyük kısmı dik yamaçlar üzerinde bir gecekondulu mahallesi oluşturulmuştur. Bu süreç içindeki dayanışma gerektiren ilişkiler kalıcı komşuluklara dönüşmüş, yakın çevre içindeki komşular birbirlerini kendi aileleri gibi benimsemişler, bacı-kardeş anlayışı ile bu muhafazakar aileler komşu ailelerle içiçe yaşama durumunu kabullenmişlerdir:

“Komşularımızla yakındık, iyiydik. Kendi evimiz gibi girip çıkardık. Çekinmezdik. Kardeş gibiydik. İyi anlaşıyorduk. Aynı gayrımız yoktu.... Gecekonuda bacı gibiydik.”

“Aynı bacı kardeş gibiydik. Çocuklarımız, kocalarımız hepimiz bacı kardeş gibiydik. Günlük yemeğimizi bir onlarda bir bizde yerdik.”

Yıllarca kendi yaptıkları gecekonuda oturmaları sonucu komşuluk ilişkileri pekişmiş, karşılıklı yardımlaşma ve paylaşma sosyal bir norm haline gelmiştir. Zaman içinde evini kiraya vererek mahalle dışına taşınan birtakım aileler olsa da genelde mahalle ilk dönemdeki özelliklerini büyük ölçüde korumuş, küçük gruplardan (5-6 aile) oluşan komşu aileler içindeki dayanışma sürmüştür. Aynı mekanda, aynı insanlarla uzun süre yaşamak insanlarda bir aidiyet ve güven hissi yaratmış, içe dönük bir yaşantı kendini üretmiştir. Mahallenin yerleşik hale gelmesi ve temel altyapı ve servislere kavuşması sonucu ve ömürleri boyunca orda yaşayacakları düşüncesi ile ailelerin çoğu evlerine yatırım yaparak mutfak ve banyolarına fayans döşemişler, teras ve odalar, hatta kat ilave etmişler, güneş enerjisi panelleri bile taktıran olmuştur. Bir kadın bunu şöyle ifade etmektedir: “Yıkım olmasaydı ölene kadar orda oturcam düşüncesi vardı, ona göre evini kurmuştu.” Bu oturmuş yaşantı, Büyükşehir Belediyesinin bu çevrede gerçekleştirmek istediği KAGKDP’si ile son bulmuştur.

Gecekonuların Yıkımı: Kentsel Dönüşüm Projesi ve Yerinden Edilme Deneyimleri

KAGKDP’si için 2004 yılında Meclis’ten özel bir yasa (no.5104) çıkarılmış, ve proje uygulaması sürecinde 7,000 gecekondu yıkılmıştır. Proje içindeki tapulu gecekondu sahiplerine arazileri karşılığı TOKİ’nin yapacağı bloklarda (‘hak sahipleri konutları’) bir daire verilmiştir (kadaströ tapulu olanlara 333 m² arsa için 80 m²’lik bir daire; imar tapulu olanlara 200 m² arsa için 80 m²’lik bir daire). Arazisi daha büyük olanlara üstüne para ödenmiş, daha küçük arazisi olanlar ise 48 ay için borçlandırılmış-

tır. Proje, tapusu olmayanlara da ('hazine olanlar'), 15 yıl için borçlandırarak ve her ay taksitlerin düzenli olarak 'kira öder gibi' ödenmesi kaydıyla Karacaören-TOKİ konutlarında bir 'daire sahibi olma imkanı' tanımıştır.

Ancak sözleşmelerin imzalanması ve gecekonduların yıkılması süreci ikircikli ve kuşku yaratan bir şekilde olmuştur. Derinlemesine mülakatlarda belirtildiği üzere, sözleşmeler, okuma ve anlama imkanı olmadan, aceleye getirilerek imzalatılmıştır:

"Sözleşmeyi de aceleye getirdiler, rahatça okutmadılar, sıkıştırdılar, at imzayı çık, sıradan gel. Okumaya fırsat bırakmadılar, hep milleti tuzağa düşürdüler."

Evler, yine aceleye getirilerek boşaltılmış, ve yıkılmıştır:

"Kepçeyi getirdi, başına koydu, çıksan da çıkmasan da yıkacağım dedi. Elektriği kestiler. Ne yapacaksın çıkmayıp da!"

"Yaşamsal kaynaklarını elimizden aldı. Hurdacılar geldi, hırsızlık başladı. Otobüsleri kaldırdı yolcu yok ayağıyla. Kepçe kopardı dedi, suyunu kesti, elektriğini kesti. Nasıl çıkmayacaktık!"

TOKİ ve Ankara Büyükşehir Belediyesinin ortak müşavirlik şirketi olan TOBAŞ (Ankara-Büyükşehir Belediye İnşaat, Emlak, Mimarlık ve Proje A.Ş.) müdürünün söylediği üzere, gecekonduların enkazının belli bir rayiçten ödenmesine rağmen enkazın, evlerini kendileri yıkmaları kaydıyla, gecekonduların sahibine bırakılacağı beyanını 'gönüllü yıkım'ın önünü açmıştır. Ayrıca Belediyenin, daireleri yapılıncaya kadar, kombili ve doğal gazlı belediye lojmanlarında bedava kalabileceklerini, önce başvuruların şansının daha yüksek olacağını söylemesi de yıkımı teşvik etmiştir:

“Lojmanları gördüler, bedava sandılar. Yıkan geldi, yıkan geldi. ‘Amanın! Şofbeni de var, ılık suyu da var’...Herkes geldi. ‘Hadi gelin, hadi gidek!’ Bizler yıktık elimizle, belediye yıkmadı. Sevindik geldik, sevindik geldik (ama şimdi pişmanız).”

Böylece çoğu insan gecekondualarını kendi eli ile yıkıp çıkmıştır. Araştırmadaki birçok kişi kendilerine kalsa gecekondualarını yıkmayacaklarını, orada kalmayı sürdüreceklerini, ama etraftakilerin evlerini yıkıp çıkıp gittikleri için kendilerinin yalnız kaldıklarını, ıssızlaşan çevreye dışardan çingenelerin, hurdacıların akın ettiğini, bu durumun kendilerini korkuttuğunu, can ve mal tehditi oluşturduğu için evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Kimisi yine de kalmaya devam etmiş, ama sonunda çıkmıştır:

“Melih Gökçek burayı yıkacak, bize lüks ev verecek zannettiler. Önce mahkemeliler kaldı. Çingeneler geldi, bir aya kalmadı, 20 günde boşaldı. Orada çukurda bir ev vardı. Ben Eylülde çıktım, o Nisana kadar kaldı, bir kış yalnız başına oturdu, direndi.”

Direnış yapmayı düşünen birkaç kişi de olmuştur :

“Dedim, gelin yürüyüş yapak, dedik, evimizi versinler öyle yıkak, dedim. Yükleyen geldi, yükleyen geldi. Benim iki yetişkin kızım vardı, duramadım.”

Sonuçta, on yıllar içinde yerleşik bir hal alan bu gecekondu mahallesi ortadan kalkmıştır. Yıllar boyunca emekle büyütülen onca ağaç kesilmiş, kurumaya bırakılmış, ya da inşa edilecek yüksek bloklara yer açmak için kayaların dinamitlenmesi sırasında telef olmuştur. Artık eski gecekondu halkı için yeni bir yaşantı başlamıştır. Aşağıdaki bölümde bu yeni yaşantı, gecekondularından çok katlı bloklardan oluşan bir siteye geçmek durumunda kalan kişilerin deneyimleri üzerinden anlatılmaktadır.

Gecekonudan Daire Yaşamına, Gecekondu Mahallesinden Site Yaşamına Geçiş: Karacaören-TOKİ Halkının Deneyimleri, Köylülük/Kentlilik ve Muhafazakarlık Halleri

Bugün Karacaören-TOKİ sitesinde yeni bir yaşam çevresi oluşmaktadır. Sitede, içinde üç market (birisi Makro Market, diğer ikizi yerel marketler), iki kuaför, pastane, postane, eczane, emlakçı, ayakkabıcı, pideci, tuhafiyeci ve bilgisayar dükkanı ile Internet Cafe'nin yer aldığı 'İş Merkezi,' tipik TOKİ camisi, ilköğretim okulu ve Anadolu lisesi, sağlık merkezi, Altındağ Belediyesi'nin Hanımlar Lokali, ve muhtarlık bulunmaktadır. Konutlar 4 katlı binaların (8 daire) yanında 12 katlı (48 daire) ve 15 katlı (60 daire) bloklardan oluşmaktadır. Site Karacaören köyüne bitişiktir, ve Pursaklar'a üç kilometre mesafededir. Siteden Sıhhiye'ye otobüs kalkmaktadır ; dolmuşlar ise Pursaklar'ı da kapsayan bir güzergah üzerinde çalışmaktadır, ancak düzenli ve sık gelmemektedir. Site bir tepenin üzerindedir, ve uzaktan bakıldığında çevreden izole edilmiş bir görüntüsü vardır. Sitenin inşa edilmesiyle birlikte her Pazartesi sitenin Karacaören köyü tarafında pazar kurulmaya başlamıştır.

Sitede bir taraftan kurallı orta sınıf kentli bir yaşantının eski gecekondu halkına dayatılması, öbür taraftan da muhafazakar bir çevrenin oluşturulması söz konusudur. Eski gecekondu / yeni site halkı köylülük öğeleri taşıyan gecekondu yaşam kültürünü bırakamama/ bırakmama üzerinden kurulmuş bir söylem içinde stigmatize edilmektedir :

"Hiç bir dönüşüm yok. Gecekonduları yıktılar, üst üste birleştirdiler. 10 tane gecekonduyu dizdiler üst üste, bir mahalle şurda oturuyor (bir bina-da), bir mahalle burda oturuyor. Apartman bilgisi, kültürü sıfır yani. Hala daha gecekondu zihniyeti var. Biri tarhana yapıyor, biri hamur açıyor, ab-lalarımız koridorda oturmuş bazlama açıyor, keşke olmasa daha iyi. Aşırı kültür çatışması var."

Gecekonduvan 12-15 katlı bloklara taşınmak bu insanların yaşamlarını sarsmıştır: asansör kullanmak, üst katlardan aşağı bakmak, 48-60 dairesel bloklarda oturmak, vb. önceleri büyük zorluk yaratmıştır. Zamanla bu duruma belli ölçüde alışmışlar, bir taraftan yeni çevrelerine uyum sağlamaya çalışırken, öte taraftan çevrelerini kendilerine uydurmaya çalışmışlar, yeni çevreleriyle başetme taktikleri geliştirmişlerdir. Sitenin ve dairelerin bu insanların gecekonduvan alışık oldukları davranış ve faaliyetleri yürütmelerine olanak vermeyecek şekilde tasarlanmış olması (Dairelerde kiler/depo yoktur, sadece bir ufak balkon vardır; site içinde insanların toplanacağı oturma mekanları, yün kabartma-halı yıkama yeri yoktur, vb.), yeni site sakinlerinin, çevreleri ve site yönetimi ile içten içe bir pazarlık içine girerek, kimi faaliyetleri, kendilerine diretilen tüm kurallara ve yüklenen stigmaya karşın, yürütmeleri, ve bunun için hem bina hem de site içindeki mekanları dönüştürmeleri durumunu ortaya çıkartmıştır. Sonuçta, bugün sitedeki birçok kadın gecekondu bahçesi yerine ya kattaki geniş koridorda ya da genelde boş olan kapıcı dairesinde kolektif olarak kışlık ekmek/yufka yapmakta, hamur kesmekte, sarma sarmaktadır, hatta Karacaören köyündeki boş alanlarda çadır kurarak kışlık ekmeklerini topluca yapanlar vardır. Kızlarını çeyizinde elyaf yatakla gelin vermeyeceklerini söyleyen bu kadınlar yatak yünlerini ya geniş bina bahçesinde ya da bu yoksa binanın girintili köşesinde kabartmaktadırlar. Gecekonduvan kapı önünde ya da bahçesinde bunları yapmanın kolay olmasına karşın, site-de bu faaliyetleri bu şekilde yürütmek (örn., 12. kattan aşağı yatakları indirip çıkartmak) kadınlar için çok yorucu olmaktadır. Halılar da yine gecekondu bahçesi yerine binanın önünde ya da çevresindeki boş alanda yıkanmakta, yine kadınların iş yükünü arttırmaktadır. Çoğunluğa karşın kimi kadınlar ve özellikle erkekler bu durumu tasvip etmemekte, bu kadınları eski âdetlerini bırakmamakla, site ve daire yaşamına uyum sağlayamamakla suçlamakta, aşağılamaktadır.

TOKİ site yönetiminin baştan yasaklamasına karşın aileler site içinde kendilerinin ekip biçtikleri küçük bahçeler de oluşturmaya başlamışlar-

dır. Özellikle dört katlı binalarda ortak açık alanlar sekize bölünerek her aile için bir boş alan ayrılmakta, buralarda çiçeklerin yanısıra sebzeler de ekilmektedir. Bu bahçe oluşturma hali çok katlı bloklarda yapılamamakta, ama kimi zaman daire sakinleri kendi aralarında topladıkları para ya da kişisel ilişkileri ile elde ettikleri ağaç fidanlarını bloklarının bahçesine dikmektedirler. Projede çok çeşit ağaç olmasına karşın, TOKİ tarafından sitenin ağaçlandırılması çok kısıtlı kalmıştır.

Gecekonuda iken en yakınındaki 3-4 aile ile samimi ve dayanışmacı ilişkiler içine giren kadınlar, 12-15 katlı bloklarda yaşamaya başladıklarında kendi katlarındaki komşularla samimi ilişki kurmaya çalışmışlar, birbirlerinden tuz, ekmek gibi ihtiyaçlarını istemeye, hatta kendi aralarında anlaşarak katlarının koridorlarında hamur açmaya, sarma sarmaya başlamışlardır.

Site içinde pazarlık halinde olan bir başka faaliyet de açık havada yapılan düğünlerdir. Gecekondu mahallesinde davullu-zurnalı olan ve geç saatlere kadar süren bu düğünler sitede TOKİ site yönetimi tarafından yasaklanmıştır. Ancak düğün salonu kiralamaya maddi gücü yetmeyen çoğu aile bu alışkanlıklarından vazgeçememektedir. Kimi zaman bu düğünlere göz yumulmakta, kimi zaman ise jandarma araya girerek düğüne engel olmaktadır. Bu faaliyet de genelde 'köylülük' üzerinden kimileri tarafından aşağılanmaktadır, ama çoğunluk yine de buna sahip çıkmaktadır.

'Köylülük'ün, ya da daha spesifik olarak 'gecekondu alışkanlıklarının, site mekanlarında yeniden üretilmesi pratikleri site halkının genelde aynı yerlerden gelmiş olması ile kolaylaşmaktadır (ağırlıklı olarak Ankara'nın Kalecik ve Çubuk ilçelerinin köyleri ile Çankırı, Çorum ve Yozgat'ın köylerinden göçedip, Baraj mahallesi ve Pamuklar'a yerleşenler). Kısacası, site yaşantısı büyük ölçüde gecekondulaştırılmaktadır. Ancak yine de yeni çevreleri kimisi tarafından daha üstün bir yaşama geçiş şeklinde algılandığı için yeni yaşam biçimleri içine girmeye çalışanlar da mevcuttur.

Yaşam biçiminde hem fiziki çevre kısıtlamaları hem de site yönetimi kuralları ile dayatılan bu değişiklikler yanında yeni maddi yükler de bu aileleri sarsmıştır: her ay ödenmesi gereken daire taksitleri vardır; dairenin peşinatını (5,500 TL) ödiyebilmek için çoğu aile borçlanmıştır (imkanı olan banka kredisi kullanmıştır); aidat ödemeleri vardır, vb. Ayrıca çoğunluğun gecekondulu yaşamını araması ve müstakil evde yaşamayı tercih etmesine karşın, daireleri onlar için önemlidir: daha temiz, düzenli ve rahat ısınan (doğalgazlı) bir çevredir, ve yaşamlarında ileriye doğru bir gelişmedir. Dolayısıyla dairelerini imkanları el verdiğince ve hatta imkanlarını iyice zorlayarak yeni eşyalarla donatmak, bulaşık makinası da dahil olmak üzere beyaz eşya sahibi olmak, dairelerinin eksik (örn., duşa kabin), kötü (örn., düşen sıva, su akıtan mutfak tezgahı) ve kendi yaşamlarına uygun olmayan (örn., 'Amerikan mutfak', yerdeki halifleks kaplama) yanlarını gidermek istemektedirler, ve tüm bunlar aileye yeni masraflar getirmektedir. Sonuçta erkekler daha çok çalışmaya, giderek daha fazla kadın da işe girmeye başlamıştır. Sitede en yaygın yeni iş 'çam'a, 'çim'e gitmektir. Özellikle kadınlar belediyenin taşaron şirketlerinden çam dikmek, çim sermek için günlük olarak tutulmakta (yevmiye 25-40 TL), biraz para kazanmak için çokça yorulmaktadırlar. Aile reisleri arasında memur olan çok azdır, emekli de azdır. Çoğu erkek güvencesiz işlerde çalışmaktadır, ve 'serbest meslek sahibi' yani inşaatlarda işçidir. Yılda iki kez memur maaş artışına endeksli olarak zam yapılan daire taksitlerini ödemek bu yüzden de eski gecekondulu aileler için zor olmakta, el değiştiren dairelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Sitede 'köylülüğün-kentliliğin' ya da benzer bir şekilde gecekondudaire yaşam biçiminin çekişmesinin yanı sıra 'muhafazakarlık' da sitede görünürlük kazanmakta, site hızla muhafazakar bir yaşam biçiminin mekanı haline gelmektedir. Ramazan ayında oruç tutma, en azından görünürlük açısından, sitede çok yaygındır. Sitedeki TOKİ camisi özellikle emekli erkekler tarafından kullanılmakta, Cuma namazına bazen erkek çocuklar da gitmektedir, ama araştırmadaki bazı insanların söylediği üzere, gençler tarafından fazla rağbet görmemektedir. Kadınların

sitedeki yeni ilişkileri Kuran okuma toplantıları ile kurulmakta, kadınlar bu ortamda sosyalleşme olanağını bulmaktadırlar. Altındağ Belediyesi'nin 'Hanımlar Lokali' kadınlara kurslar, geziler, spor merkezi aracılığı ile yeni imkanlar sağlamakta, kadın yöneticilerin hep tesettürlü olması muhafazakar değer ve davranışların bu kurum üzerinden yeniden üretilmesi durumunu ortaya çıkartmaktadır. Sitedeki çoğu kadın tesettürlüdür, ve başı-kolu açık olan Alevi kadınlar bu ortamda Ötekileştirilmekte, 'mahalle baskısı'na maruz kalmaktadırlar. Bir Alevi kadın bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Kısa kolluya, cehennemde yanacan, başını açmak günah diyorlar, ayıplıyorlar. Abes bakıyorlar. Ben buraya gelince kısa kolluyu bile kısınarak giyiniyorum."

Muhafazakarlık bir anlamda uyuşturucu ve içki bağımlısı gençler hatta çocuklar tarafından delinmekte, özellikle geç saatlerde sitede, bir katılımcının belirttiği gibi, 'güvenlik zaafı' ortaya çıkmaktadır. Jandarma sürekli olarak sitede dolaşmakta, ama yetersiz kalmaktadır. Gece-konduda iken dağınık olarak yer alan bu 'tinerci/balici' çocuklar, site sınırları içinde yaşamaya başlayınca daha görünür olmuş, sitenin farklı bir yüzünü oluşturmuştur.

Muhafazakar değerlerin sitede yeniden üretilmesini destekleyen siyasi bir duruş da söz konusudur. En son seçimlerde (12 Haziran 2011 Genel Seçimleri) siteden AKP'ye %89 oy çıkmıştır. MHP sitede görünür ve aktif olmasına karşın (örn., seçim öncesi birçok balkon ve sokaklara MHP pankartları asılmıştır; 1. etapta TOKİ site yönetimine karşı alternatif bir site yönetimi MHP'li kişilerce kurulmuştur), seçimlerde çok az oy alabilmiştir. Öte yandan sitede oturan Aleviler, CHP'ye oy vermelerine karşın, sitede görünür ve aktif değildirler.

Kısacası, kentin kuzey çeperinde yeni bir fiziksel, toplumsal ve siyasal oluşum söz konusudur. Peki, bunun Ankara için anlamı nedir? Bu nasıl bir Ankara tasavvuruna denk gelmektedir? Sonuç bölümünde bu konuya değinilmektedir.

Sonuç Yerine: Kent Çeperindeki Dönüşümün Ankara için Anlamı

Modern Türkiye'nin modern başkenti Ankara 1950'lerin köyden kente kitlesel göçünden itibaren dönüşmeye başlamış, büyük oranda bürokratik ve askeri elitden oluşan kentin üst tabakalarına göre köylüleşmiş, modern kentli yaşam biçimi azınlıkta kalmıştır. Bugün rant beklentisi içinde kent çeperi kentsel dönüşüm projeleri ile dönüştürülürken, bir toplumsal dönüşüm de ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum yine bu dönüşüm sürecindeki karar verici aktörlerin (özellikle TOKİ) üstten bakış açısı ile ya dayatılmakta, ya da bu dayatmanın pek işe yaramaz olduğu görüldüğünde siteden vazgeçilmekte, başı boş bırakılmaktadır. Ama siteyi sahiplenenler de vardır. Karacaören-TOKİ sitesinde AKP'li Altındağ Belediyesi 'Hanımlar Lokali'ni hizmete açmıştır, ve 'Gençlik Merkezi'nin binasını da tamamlamak üzeredir. Gençlik Merkezinin oraya kameriyelerin olduğu bir de park yapmaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri içinde yeni ve çok farklı bir çevrede yaşamaya zorlanan insanların yaşam biçimleri ve tercihlerini anlamak, katılımcı bir anlayış ile karşılıklı iletişim kurmak ve dayatmacı bir yaklaşımdan vazgeçmek şu an bu iktidar için olası görülmemektedir. Bir fiziki çevre, ve dolayısıyla bir yaşam biçimi hiç bir hazırlığı olmadan gecekondudaki halkına dayatılmaktadır. Bu süreçte hiçbir şey artık gecekondudaki gibi olmayacaktır: yeni ilişkiler, yeni kimlikler, yeni statüler, yeni çelişkiler, yani imkanlar, yeni sorunlar söz konusudur. Böyle kentsel dönüşüm projeleri yaygınlaştıkça, ki bugün bu projeleri daha rahat yapabilmek için hemen seçim sonrası 'Şehircilik Bakanlığı' kurulmuştur, Ankara yeniden radikal bir dönüşümün içine sokulmaktadır.

Bu makale bu dönüşümün yönü ve içeriği hakkında ipuçları vermeyi amaçlamıştır. Özetle, artık kentin çeperlerinde giderek gecekondudaki kalmamaktadır, ama araştırmada görüldüğü gibi, 'gecekondudaki yaşamı,' hem fiziki çevrenin getirdiği kısıtlamalardan hem de site kurallarından

dolayı, kentsel dönüşüm projelerinde 'çarpık' olarak yeniden üretilmektedir. Gecekondu yok oldukça, ve gecekondu halkı orta sınıfın maddi alt yapısına sahip olmadan daha 'formel' (paraya dayalı) bir yaşantı içine sokuldukça, yoksulluk artmaktadır. Yine gecekondu yok oldukça, ve gecekondu küçük komşuluk grupları içindeki sosyal denetim ortadan kalktıkça, suç ve şiddet olayları da artmaktadır. Öte yandan, yeni bir 'alt-orta' sınıf oluşmakta, bazı eski gecekondu sakinleri gecekondudaki kabuklarını kırarak kentsel yaşantı ve değerlere öykünmektedirler. Genelde bu gelişme muhafazakarlık üzerinden olmaktadır. Artık Ankara'nın çeperlerinde yüksek bloklarında 'gecekondu faaliyetleri'nin sürdürüldüğü, muhafazakar değerlerin hakim olduğu 'köylü siteleri' artarak varolacaktır. Bizlere düşen görev, 1950'lerdeki 'köylü göçü' sonrası yaygın olan anlamadan yargılamak tutumuna girmeden bu duruma 'içerden bakma'yı öğrenmek, aşağılayıcı elitist bir bakış açısından uzak durarak bu insanları ötekileştirmemek ve mağduriyetlerinin farkına varmaktır.

KAYNAKÇA

- Erman, Tahire (2001). "The Politics of Gecekondu (Squatter) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse." *Urban Studies*, 38(7): 983-1002.
- Erman, Tahire (2010). "Kent Çeperindeki bir 'Devrimci' Mahalle: 1970'lerden 2000'lere Mahallenin Değişen Anlamı ve Mahalle Üzerinde Yaşanan Çatışmalar, Çekişmeler." *idealkent*, 2: 170-195.
- Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaman, Ozan (2008). "Urban Pulse-(Re)making Space for Globalization in Istanbul." *Urban Geography*, 29 (6): 518-525, 2008.
- Keyder, Çağlar (2000). "Liberalization from Above and the Future of the Informal Sector: Land, Shelter, and Informality in the Periphery." F. Tabak ve M. A. Crichlow (der.), *Informalization: Process and Structure* (ss. 119-132). Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press.
- Kuyucu, Tuna (2011). TOKI and Urban Transformation as Mechanisms of State-Led Property Transfer. URL: <http://workshopsariyer.files.wordpress.com/2011/04> (erişim 28.07.2011).

- Şenyapılı, Tansı (1982). "Economic Change and the Gecekondu Family." Ç. Kağıtçıbaşı (der.), *Sex Roles, Family and Community in Turkey* (ss. 237-248). Bloomington: Indiana University Turkish Studies 3.
- Şenyapılı, Tansı (2004). *Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İlhan (2005). "Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni bir Paradigma Önerisi." T. Şenyapılı (der.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 3-21). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Uzun, Nil C. (2005). "Ankara'da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri." T. Şenyapılı (der.), *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (ss. 198-215). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Ünsal, Özlem ve Kuyucu, Tuna (2010). "Challenging the Neoliberal Regime: Regeneration and Resistance in Başbüyük and Tarlabası" (ss. 51-70). D. Göktürk, L. Soysal ve İ. Türel (der.), *Orienting Istanbul: Cultural Capital of Europe?* New York: Routledge.

Doç. Dr. Tahire Erman: Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktorasını 1993'de City University of New York'ta tamamlayan Dr. Erman'ın ilgi alanları arasında göç, kentleşme, gecekondu gelişimi, toplumsal ve mekansal çeper ve dönüşümü, göç ve kadın, göç ve sivil toplum kuruluşları, mekan ve kimlik, kentsel eşitsizlik, ve kentsel yoksulluk konuları bulunmaktadır. Aralarında *Environment and Planning A*, *International Journal of Urban and Regional Research*, *Urban Studies*, *Gender & Society*, *Women's Studies International Forum*, *International Journal of Middle East Studies*, *Middle Eastern Studies*, *Environment and Behavior*, ve *Habitat International*'ın bulunduğu çeşitli uluslararası dergilerde makaleleri ve birçok kitap bölümü yayımlanmıştır. Dr. Erman 2001 yılında *Urban Studies* dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir ve 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapmıştır.

Cebeci Sırtlarından Şehre Genel Bir Bakış (1928)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Hamamönü, Dikimevi ve Cebeci (1928)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

“Şehir Ona Yakışmadı”:* Ayaşlı ile Kiracıları’nda Mekânlar ve Kadınlar

*

“The City did not Suit him”: Spaces and Women in ‘Ayaşlı ile Kiracıları’

Funda Şenol Cantek - Levent Cantek

Özet

Ayaşlı ile Kiracıları, edebi kanonun bir üyesi sayılan Memduh Şevket Esendal’ın, Otuzlu yıllarda geçen romanıdır. CHP’nin yöneticilerinden olan Esendal romanda, dokuz odalı bir apartman katında kiracı olarak yaşayan insanların hikayelerini anlatmıştır. Bu hikayelere eşlik eden mekansal tasvirler; Cumhuriyet’in batılılaşma ve modernleşme hamlesinin eleştirisi ve kadın idealinin geçirdiği dönüşümler romanın asıl ilgi çekici taraflarıdır. Yazar, romanın Ankara’da geçmediğini iddia etse de, mekansal referanslar ve bürokratik süreçlere yönelik eleştiriler yeni başkent in dönemi durumuna gönderme yapmaktadır. Ankara, dışarıdan gelenler için renksiz ve yoz bir ara mekan; İstanbul ile “derin Anadolu” arasında geçici bir duraktır romanın sakinleri için. Romanın kadın karakterleri, mekanın geçiciliği ve kasveti ile biçimlenmiş olarak karşımıza çıkar ve bütün anlatıyı sürükleyen unsurlar haline gelirler. *Ayaşlı*’nın apartman dairesi ise kumar, cinsel özgürlük, yasadışı işlere yataklık etmesi sebebiyle Foucauldien anlamda bir heterotopyadır. Bu çalışmada, sıralanan argümanlar doğrultusunda *Ayaşlı ile Kiracıları*’nın bir analizi yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ankara, heterotopya, batılılaşma, modernleşme, kadın, şehir, başkent

Abstract

Ayaşlı ile Kiracıları which mentions 1930s’ atmosphere is the novel of Memduh Şevket Esendal, who is supposed as one of the members of literary canon. Esendal, who is also one of the administrators of CHP (Cumhuriyet Halk Partisi / Republican People’s Party), tells the story of the people who are nine-roomed apartment’s tenants. The most striking parts of the novel are the spatial depictions, critics of modernization and westernization politics of republic and the transformations of the ideal woman prototype. Although the writer claims the city of the novel is not Ankara, spatial references and critics related to bureaucratic phases points to the case of new capital’s corresponding age. Ankara is a pale and degenerate mediate space and a temporary station between İstanbul and “deep Anatolia” for the habitants of novel. The women characters of the novel, which are embodied with respect to temporality and somberness of space, afterwards turn into the absorbing components of narrative. The apartment of *Ayaşlı* is heterotopia in Foucauldian manner since it harbors gambling, sexual freedom and illegal works. In this paper, *Ayaşlı ile Kiracıları* is analyzed with respect to arranged arguments.

Keywords: Ankara, heterotopia, westernization, modernization, women, city, capital city

* Memduh Şevket Esendal’ın *Ev Ona Yakıştı* adlı hikâyesinden ilhamla.

Bir mektup üstadı olan ve mesleki mecburiyetlerle üç çocuğunu da uzak iklimlerden yolladığı mektuplarla büyütme zorunda kalan Memduh Şevket Esendal, oğullarına yazdığı mektuplardan birinde, *Ayaşlı ile Kiracıları* romanı için: “(...) bu bir aralık bir memlekette yaşanan hayattan bir parçasının kopyasıdır. (...) Hiç bozmadan bir yaşayış parçası kopya edilmek istenmiştir” der (2003: 232). Roman, Otuzlu yıllarda, Ayaşlı İbrahim Efendi’nin tek tek odalarını kiraya verdiği bir apartmanda geçer. Gerçi, buraya apartman demek doğru olmayabilir. Yazarın kendisi de, roman boyunca buraya kâh “apartman”, kâh “dokuz odalı bölük”, kâh “daire” der. Tıpkı romana fon teşkil eden şehrin üzerine ince bir tül atılması gibi, dokuz odalı bu mekânın ne tür bir ikametgâh olduğu da açık edilmez. Bu dokuz odada yaşayan insanların hayat çizgileri ve birbirleriyle; mahdut da olsa şehirle/sokakla olan ilişkileri anlatının temel ilgilidir. Sekiz ayrı yaşayışın hikâyesini, sahneye girip-çıkan çok sayıda kişinin eşliğiyle okuyucuya anlatan dokuzuncu roman kişisi, adı olmasa da sanı belli, dışarıklı bir banka memurudur. Roman, anılan memurun buraya kiracı olarak taşınmasıyla açılır ve bir buçuk yılın sonunda, eski sakinlerinin tümünün mekânı terk etmesiyle nihayete erer.

Ayaşlı ile kiracılarının hikâyeleri, okur-yazar bir kişi olan anlatıcının tuttuğu günlüğün sayfalarından takip edilir. *Ayaşlı ile Kiracıları*’nda anlatıcı sorunsalını ele alan çalışmada Sevim Gözcü’nün de dikkat çektiği şu kısım bunun kanıtıdır:

Şimdi yazarken korkuyorum: [Turan] Benim bu yazdıklarımı okur, bunlar içinde kendisini tanır, sonra günün birinde karşıma çıkar da: “Sen benim için ne saçmalar yazmışsın? Yazacak başka şey bulamadın mı?” dese, ne derim? (2011: 63).

Esendal, romanını bile isteye çeşitli muğlâklıklar üzerine bina etmiştir. Olayların hangi şehirde geçtiği ve anlatıcının kimliği okuyucu için sırdır. *Vakit Gazetesi*’nde tefrika edilmesinin akabinde, 1934’te kitap ola-

rak basılan** *Ayaşlı ile Kiracıları'nın Otuzlar'ın Ankarasını* ve erken Cumhuriyet'in modernleşme ve batılılaşma sancılarını konu ettiği yönündeki ortak kanaat, romandaki mekânsal referansların ve bürokratik kurumların yeni başkenti çağrıştırır ölçüde tanıdık olması sebebiyledir. Öte yandan, icar sahibi İbrahim Efendi'nin Ankara'ya oldukça yakın bir ilçe olan Ayaş'tan gelmiş olması da bu kanaati güçlendirir.

Romanın müellifiyse bu saptamaya ısrarla direnir. Kitabı basıldıktan sonra: “(...) Bu suratı ile bizim kitap tam piyasa işidir. İlanlarda, bu hikâyenin Ankara yaşayışını yazdığı söylendi. Hikâyenin içinde hiç Ankara sözü yoktur ve bence böyle olması da eyidir” (aktaran Çetişli, 1991: 108), diyerek ortaya koyar düşüncesini. Kitabı aynı yıl basılan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bizzat roman kahramanı olarak arz-ı endam eden Ankara'sına karşılık, Esendal'ın romanın hangi şehirde geçtiğini gizlemesi veya böylesinin daha iyi olduğunu vurgulaması iki sebebe bağlanabilir. İlki, yazarın ütöplast yanına dayandırılabilir. Roman, “bir yaşayış”ı ele almaktadır ve bu yaşayış herhangi bir yerde de tecrübe edilebilir. Dolayısıyla, böyle bir şehir yoktur. Şehir mefhumuna ve algısına dair bir ütopya, bir ideal vardır. İkincisi ise Tanıl Bora'nın (2009) da vurguladığı gibi, hem Esendal'ın komitacılık geleneğinden gelen, hem de “yanlış bir şey söylememek için susan” karakterinin yönlendirdiği bir temkine bağlanabilir. Romanda ele aldığı kişilerin, kurumların, olayların benzerleri henüz yaşamakta/yaşanmaktadır. Bunları bir şehre, hele de başşehre malederse, canını dahi borçlu olduğu*** insanları rahatsız edebi-

** Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ile Kiracıları'na* roman değil, uzunca bir küçük hikâye demeyi tercih eder. Hakkı Tarık Us'un *Vakit Gazetesi'*ne birkaç hikâye yazmış, her zamanki mahcubiyeti ve “çok çalışıp az kazanmak” şiarının sevgiyle, bunun karşılığında aldığı 100 liranın hakkını vermek için *Bir Evin Dokuz Odası* adlı bir başka hikâyeye başlamıştır. Yazdıkça büyüyen hikâye, *Ayaşlı ile Kiracıları'nın* ilk halidir (Muzaffer Uyguner'den akt. Çetişli, 1991: 108).

*** Esendal, Cumhuriyet öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aktif üyesidir. Zamanla Cemiyet içindeki kimi faaliyetlerinden, özellikle de Mesleki Temsil akımının yarattığı rahatsızlıktan dolayı, Cavit Bey-Emmanuel Karasu ekibinin tasfiye hareketine maruz kaldığı ve onu idamdan Talat Paşa'nın kurtardığı söylenir. Kendisi de sonraları, hayatını Talat ve İsmet Paşa'lara borçlu olduğunu ifade edecektir (akt. Gülbay, 2008: 26).

lecek, belli çevrelerden düşmanlık çekebilecektir. Haliyle seçilecek en münasip yol, bir yokşehirde yaşatmaktır kahramanlarını.

Ayaşlı’nın geçici evsahibi olduğu bina, dokuz odanın sakinlerinin (yaklaşık 16 kişi) tek bir mutfağı ve banyo/tuvaleti ortak kullandıkları, temel ihtiyaçlarını karşılayan bir hizmetçiye sahip oldukları geçici bir mekândır. Dokuz odaya dağılmış kişiler neredeyse her söz ve eylemleriyle bir nevi otel olan binadaki varlıklarının iğretiliğine işaret ederler. Ya bir iş takibi için devlet kapısına gelmişlerdir, ya bir ev bulana kadar idare etmektedirler ya da bir evi çekip çevirebilecek beceri ve niyetten yoksundurlar. Odaların temizliğinin, çamaşır yıkama işinin, kimi zaman yemeklerin ortak hizmetçi tarafından yapıldığı, misafirlerin hizmetçi marifetiyle ağırlandığı bu mekan, günümüzün rezidanslarını andıran bir işlev görür: Bir evin sahibinden talep ettiği yoğun emek ve/veya ilgiden tasarruf ederek, bireysel hazlara, kariyere ve sosyal hayata daha fazla yoğunlaşma imkanı sağlar.

Ev sakinleri tek tek mercek altına alındıklarında, tek bir anlatıda bir araya gelmeleri güç, ayrık karakterler oldukları görülecektir. Genelev işleten bir kadınla evli ama ondan ayrı yaşayan icar sahibi Ayaşlı İbrahim Efendi; kocası ve kaynanası ile yaşamasına rağmen, üvey babası Ayaşlı ile gayrimeşru ilişkisini sürdüren Faika; bürokrat olan kocasının farklı erkeklerle, özellikle de binadaki kiracılarla gönül eğlendirmesine göz yumduğu Turan; Turan ve Faika’nın elbirliğiyle kumara ve gayrimeşru ilişkilere alıştırdıkları, adında ironi saklı, evli ve çocuklu İffet; uyuşturucu madde üreten bir imalathane kuran ve kiracı kadınlarla ilişkiye giren İskender; sefiş bir hayat yaşayan ve bu yolda ölen eski diplomat Şefik; mübadelede hak ettiği mülkü alamadığını düşünerek resmi makamlara başvuran ama hakkını alamayıp bürokrasi çarkına kapılan Hasan Bey; onunla benzer kaderi paylaşan, “bugün git, yarın

Ayrıca, (Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey’in Mesleki Temsil Programı konusunda tafsilatlı bilgi için Bkz. Tekeli ve İlkin, 2003.

gel” sözüyle 13 yıldır terbiye edilen, yazarın “Dersim’in Kürtleşmiş Türklerinden” diye tanıttığı Vanlı Hüseyin Bey; anlatıcının ahlaksızca bulunduğu hayatlar yaşayan hizmetçiler: Halide, Raife ve Zinet.

Anlatıcıya gelince, isimsizliği onu anonim bir akıl ve ahlak mercii haline getirmektedir. Üstten bakan, fikrine başvurulana, yardım dilenilen ve itibar gören bir kişiliktir. Başta derde giren, akıl almak isteyen, iş arayan herkes ona başvurur. Roman boyunca, birkaçı dışında, gündelik hayatları içinde betimlediği her kadın, ona göre hafifmeşrep, hatta ahlak düşkünüdür. Bu hesapla, kocaları da “nesebi geniş”, vurdumduymaz adamlardır onun nezdinde. Öyle ki, “dışarıdan” erkekler misafirliğe geldiklerinde, kocalar kadınları o erkeklerle yalnız bırakmak için garip bir uysallıkla odayı terk ederler. Anlatıcının tasvir ettiği ve şiddetle kınadığı bu sahne, komünizm karşıtlığının cadı avına dönüştüğü Ellili yıllarda halk arasında dolaşan bir söylentiye hatıra getirmektedir: komünizm gelirse, evinin girişinde başka bir erkeğin şapkasını asılı gören erkek, kapıyı sessizce çekip dışarı çıkmak zorundadır. Bu abartılı bir yorum gibi gözükmeyle birlikte, Esendal’ın şiddetli bir anti-komünist olduğunu, yozlaşma tariflerinin cinsellikle ilişkilendirilerek resmedildiğini hatırdaki tutmak gerekiyor. Ve belki burada bir soru sormak da gerekiyor: Odadan sessizce çıkan erkekler, komünist olmadıklarına göre, kimlerdir? Taşralı, aşırı-modern, her anlamda uyumsuz, eğitimsiz... Belki hepsi.

Kumar, içki, dolandırıcılık, kadın ticareti, uyuşturucu, “ev olmayan” bu yerde barınmaktadır. Burası adeta bir batakhane, bir yeraltı şehridir. Buraya kadar tutarlı görünen anlatı, anlatıcının bu batakhane günaha davet eden çağrısına bigâne kalamaması üzerine sekteye uğramakta, çelişik hale gelmektedir. Büyük bir bankanın gelecek vaad eden memuru olan anlatıcı, apartman sakinlerinden Turan’ın, Faika’nın ve onun ablasının ilgilerine maruz kalır. Açıkça belirtilmese de, anlaşılana o ki, anlatıcı sadece akıl ve ahlaklı bir adam değil, aynı zamanda cazip bir erkektir. Kendisine gösterilen ilgiye giderek o da cevap verir. Anlatıcı Faika’ya değilse de, Turan’a meyleder ve onunla cinsel hazların paylaşımına dayanan bir ilişki yaşamaya başlar. Ahlaklı olma iddiasını, bu gayrimeşru

ilişkinin yükünü Turan’ın ahlaksızlığı ve kocasının iktidarsızlığı ve acizliğine yükleyerek sürdürür. Turan’ın medeni hali konusundaki tereddütlerini, onun da yardımıyla aştıktan sonra bu yeraltı hayatının tiryakisi olur. Öyle ki, romanın nadir iyi karakterlerinden biri olan, anlatıcının kadim dostu Doktor Fahri’nin ısrarlı ev arkadaşlığı teklifini kararlı bir şekilde geri çevirir. Fahri’nin onu ahlaki çöküntü ve hastalık kaynağı olarak gördüğü evden uzaklaştırma girişimleri, bir geceyi bile dışarıda geçirmeyi reddetmesi ile sonuçsuz kalır. Henüz “ev” aramamaktadır anlatıcı. Yeraltının çıkmaz sokaklarında kaybolmanın tadına henüz doyamamıştır.

Yerleşebileceği “düzgün” ev ve yaşayabileceği “mazbut” hayat bir kenarda dururken, anlatıcının bu geçici ve tekinsiz kira odasına tıklıp kalması, onun şizoid karakterinin tezahürü olarak görülebilir. Bir yanı günaha girmeyi çılgınca arzularken, diğer yanı ahlak, erdem adına ahkâm kesmekten geri duramaz. Bir kış gecesi Turan ve Faika ile kolkola, esrik bir neşeyle sokaklarda dolanırlarken, kendisini gelecekteki maşuku hesabına onlardan kıskanır anlatıcı. Bu keyifli gezintiyi kendisine zehir eder bu duyguyla. Medeniyet cinselliği bastırır ve bu baskı hiç bitmez. Çünkü baskının ötelediği hazlara yönelik arzu, ele avuca sığmaz biçimde faş etmektedir. Eğitimli erkek anlatıcının, çevresindeki kadınları tanımlarken seçtiği nitelermeler, kültürsüzlüklerine yönelik vurgular bu bakımdan önemlidir. Taşralı, eğitimsiz, şehir hayatına dâhil olamamış kadınlar medeni değildirler, medeni olmadıkları için de medeniyetin – şehrin - bir örnekleştirici cinsel ahlakının dışında yaşayıp, ona göre davranmaktadırlar. Cinsel ilişkiye rahatça girebilmekte, ona göre yaşamaktan çekinmemektedirler. Yazarın mazbut ve sükûnetli evlilik hayalleri, ahlak ve faziletten dem vuran konuşmaları, cinsellikle yeni tanışmış genç erkek iştahına toslamaktadır. Utanması, kendinden tiksinişi, arzularına gem vuramaması, dönüp dolaşıp cinselliği ve evliliği konuşması, hat-ta bundan başka konuşacak bir şey bulamaması bu garip ama modern dünya için normal bir halet-i ruhiyedir. Avutmak, unutmak veya nefsinin terbiye etmek, kapısını kilitlemek, doğrudan odasına geçmek, konuşma-

yı istememek, kaçarcasına evden çıkmak hep o bastırılan arzu ve tatminle ilgilidir. İtibarlı, kültürlü bir adam, iyi bir koca namzedi, cazip bir erkek olmak kadar, hazla dolu gecelere, suça ve yasak edilene yataklık eden Ayaşlı'nın evine ve kiracılarına da hükmetmek istemektedir.

Yaşadığı kira evinin sakinleri anlatıcıyı hem ürkütür, tiksindirir, hem de onlara yakınlık duymaktan, onlarla avunmaktan kendini alamaz. Nitekim Turan Hanım daha iyi koşullarda kumar oynatmak için daha konforlu bir kira evine geçince, anlatıcı depresif bir ruh haline bürünür:

Benim yaşayışım gün geçtikçe tatsızlaşıyor. Ne ben kimseyi seviyorum, ne kimse beni arıyor. Kendimi avutacak bir Turan bile yok. Günlerim evle banka, Atlas lokantası arasında geçiyor. Evde buldukça polis romanları okuyorum (2011: 203).

Anlatıcı herkesin ahlaksız ve açığöz bulduğu ilk hizmetçi Halide'ye yakınlık duyar, destek olur. Onu saf ve iyi kalpli bulmaktadır çünkü. Üstelik çaresizdir Halide. Yanına sığındığı genç memurdan hamile kalmıştır ve daha iyi bir hayat yaşamak için çok fazla şansı yoktur. Nüfuzlu bir kocası, düzenli geliri olan Turan'ın şımarıkça bulduğu hayat tercihine kıyasla, Halide'nin çaresizce seçtiği "kötü yol" ehvendir onun için. Gözcü, yerinde bir tespitle, anlatıcının tatmin olduğu, mutlu zamanlar geçirdiğinde pansiyondan "ev" diye bahsettiğini, yozlaşmışlıklara tanık olduğunda ev kelimesini ağzına almadığını belirtir (2004: 74). Yine Gözcü'nün işaret ettiği şu itiraf, anlatıcının şizoid karakterini ortaya sermektedir: "Ben kadın olsam, kendi ekmeğimi kendim kazanmak ve gönlümün istediği zaman istediğim erkekle yaşamak yolunu tutardım" (2011: 145). Anlatıcının kiracılar ile dışarıdaki arkadaşlarını özenle birbirinden uzak tutması da, ruhundaki derin yarılmaya işaret eder. Sefahat ile nezahat asla bir araya gelmemelidirler.

Anlatıcı gibi, Memduh Şevket Esenal da, sefahat ile nezahati özenle birbirinden ayırır. Ama ikisinin de hakkını verir. Türkeş'in vurguladığı gibi, Ankara'ya itirazı yoktur ama İstanbul'un kültür ve tarihine de hayrandır. Türkeş, bu düşünsel vaziyeti onun Kemalizm'in eksiksiz bir taşı-

yıcısı olmasına bağlar (2002: 243). Aynı şekilde diğer romanı *Vassaf Bey*’de, Ankara’nın köksüz, kültürsüz, bürokratik ve sıkıntı verici taşralı atmosferi ile İstanbul’un insanı çarpan zenginliği arasındaki uçurumu tasvir eder (aktaran Türkeş, age: 242). *Ayaşlı ile Kiracıları*’nda da Faika’nın kaynanasına, Van’dan Ankara’ya gelmiş olan Hüseyin Bey’e hitaben, “İstanbul’da bir dükkânın olsa beyler gibi geçirirsin. Hem de İstanbul gibi bir yerde oturmuş olursun, bu dağ başından kurtulursun” dedirtilir (2011: 81). Yine apartman sakinlerinden Hasan Bey, “Buraları ne? Buraları çöl be. Burada toмбаğalar susuzluktan geberiyor” der, mecburiyetten yaşadıkları şehri tasvir ederken (2011: 27). Esendal kızına yazdığı mektuplarda, başkentteki türlü mahrumiyetlerden, iç sıkıntılarından sıklıkla dem vurmaktadır (Bkz. Şenol Cantek, 2001). Bu noktada neredeyse tamamı İstanbullu ve Balkan kökenli askeri ve sivil bürokratlardan oluşan kurucu seçkinlerin bir Ankara projesi oluşturduklarını ama söz konusu projenin beklentilerin ve idealin dışında başkalaştığını hatırlatalım. İstanbul-Ankara mukayesesi, kurucu seçkinleri üzmüş ve yormuş, şehir göç aldıkça, kapitalist pazarın kendine göre biçimlendirdiği hayat onları daha bir mutsuz etmiştir. Esendal’ın Ankarası, saflığını yitirmiş, hayal olamayacak kadar elle tutulur bir gerçektir. Şekilsizlik, sakillik, yeknesaklık hâkimdir şehre. Romantizm gerilerde kalmıştır. Ahmet Oktay’ın sözünü ettiği, “kuruluş döneminin ister istemez üzerine belli ölçüde yapaylık ve romantizm giydiği bir iyimserlik”tir Esendal’ınki de (1993: 660). Ve de sükut-u hayalle nihayetlenecektir.

Esendal, 1910 yılının sonuna doğru, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Anadolu Vilayetleri Müfettişi olarak Anadolu ve Trakya’yı dolaşmış ve bu coğrafyayı, bu coğrafyanın insanlarını yakından tanımış, onlara derin bir muhabbet duymuştur. Ona göre asıl Anadolu, O’nun gezip dolaştığı topraklardır. Amudi (dikey) Medeniyet dediği batı medeniyetini reddettiği ve Ufki (yatay) Medeniyet dediği toprak medeniyetine bağlı olduğu için, O’nun Yeni Türkiye ideali/ütopyası böylesi bir mekânsal tasavvur üzerine kuruludur. Yakın dostu Cahit Külebi’ye göre, bu büyük ideal şudur:

Ankara'dan çıkıp, ne kadar gitseniz sonu gelmiyecek bir şehir, arkası gelmiyecek küçük, güzel evler. Bağlar, bahçeler. Ekilmiş tarlalar. Ve o küçük mülklerin mesut sahipleri: Saide gibi, Selime gibi vefalı, evcil kadınlar. (...) çalışkan, sağlam yapılı erkekler, tosun gibi çocuklar. Bütün bu bahtiyar insanlar bu cennet ülkeyi dolduracaklardı (aktaran Gülbay, 2008: 187).

Kurucu seçkinlerin ekseriyetinin aksine, O'nun Anadolu'su, Ankara ve çevresi değildir. Daha "derin" bir Anadolu özlemi vardır. 1928'de oğluna yazdığı bir mektupta: "şu geçen dört ayı burada [Ankara'da] zaten evsafını tanıdığım memurin içinde geçireceğime Anadolu'nun bir köyünde geçirir idim (...), bahtiyar olurum" der (2003: 381).

Esendal'ın idealindeki "derin Anadolu", Ankara'nın kendini kaptırdığı amudi medeniyetin izleri ile gölgelenmemiştir. Yeni başkentin, İstanbul gibi bir cazibe merkezinden kaçmaya degecek bir safiyeti, doğallığı, vaadkârlığı, var idiye bile kalmamıştır. Eski başkentin insanı çarpan zenginliği içinde yaşayamayacaksa, bürokrasi ile kirlenmiş, köksüz ve kültürsüz bulduğu, artık taşra bile olmayan Ankara yerine, amudi medeniyetin yokluğuyla zenginleştiğini düşündüğü toprak medeniyetine ve doğal hayatın bağrına sığınmak ister Esendal. Üstelik Ankara'da, derinden bağlı olduğu ailesinden uzak, sahtekâr, çıkarıcı, yoz ve tembel bulduğu memurin sınıfı ile içli dışlı yaşamak zorundadır. Bu ahval de soğutmuş olsa gerektir onu Ankara'dan. Külebi'yle paylaştığı hayalindeki gibi, Ankara'dan çıkmak, gitmek gitmek ve vaad edilen cennete varmak arzusundadır. Bu tavrı onu Mavi Anadolu'culara ve köycülük idealine de yaklaştırmaktadır (Bkz. Gülbay, 2008).

Kurucu seçkinlerin eski ve yeni başkenti kadını niteliklerle temsil ve tarif etme itiyadları Esendal'a da sirayet etmiştir. *Mendil Altında* başlığıyla bir araya getirilen öyküleri arasındaki *Kızımız* adlı hikâyeye, yazarın Ankara ile kurduğu ilişki hakkında ipucu verir. Yazar, başlangıçta yeni başkenti fazilet, namus ve safiyetiyle yüceltmıştır. Başkentliğinin ilk döneminde Ankara, erken Cumhuriyet'in kadın ideali için uygun mecradır. İdealize edilen bu kadın, süssüz, ahlaklı, fedakâr ve erkeğiyle omuz omuza çalışan mütevazı kadındır:

(...) Bizim kız boyalı, yapma suratlı, moda konuşur, sinema konuşur, dans bilir bir salon kadını olmak istedi, onu da oldu. (...) Ankara’ya gelmekle o çevreden çıkmış oluyor. Ben onun, evinde çalışmaya başlayacağını, üç ay içinde Halkevi’ne sokulacağını, üstüne iş alacağını, doğrusu hiç ummazdım. (...) Bununla beraber, bu geçen üç ayın bu kıızı büsbütün değiştirdiğini söyleyemem. Kız gene eskisi gibi boyanır. Gene tırnakları tavuk tırnağı kadar uzundur. Gene başına, suratını küçülten ve göze batacak kadar biçimsiz bir şapka giyer. (...) Bakalım daha kaç ay sonra Ankara bizim kızın suratını silip yurdumuzun temiz yüzlü kadınları arasına karıştıracak? (2004: 114-115).

Ancak Esendal’ın da bizzat yaşantıladığı süreçte hem yeni başkent, hem de Cumhuriyet’in kadın ideali – ister istemez – dönüşüm geçirecektir. *Kızımız*, hikayesinde ümitle ve heyecanla beklenen “yeni kadın”, *Ayaşlı İle Kiracıları* romanında, Turan, Faika, İffet ve benzerleri olarak vücut bulmuştur. Öyle ki, romanın idealize edilen, isimleriyle müsemma kadın karakterleri Selime ve Melek nesli tükenmiş olan, kendi vaktinin “yeni kadın”larıdır. Siyaset oyunlarıyla, kırtasiyecilikle, çıkarıcılıkla yozlaşmış Ankara, Turan, Faika ve İffet’ler yaratmaktadır yazara göre artık. Esendal’ın sözünü ettiği “eski adetlerin, eski ahlakın gittiği, yenisinin de henüz daha gelmediği karışık zamanlar” (2003: 384) sona ermiş, adetin, ahlakın yeni biçimi belirleme başlamıştır.

Esendal’a göre, toplumun esenliği bakımından en önemli kurumlar olan aile ve evlilik giderek çözülmeye, değersizleşmeye başlamıştır bu “zamanlar”da. Alangu, onun umudunu “korkulu bir düş gibi geçmişte kalacak baskılardan, alçaltıcı yaşama şartlarından sıyrılmış, güçlü, aydın-devrimci, duygu ve düşünceleri sağlam, eşit ve özgür gençlerin kuracakları yeni ailelere bağladığını” söyler (Gülbay, 2008: 85). Çetişli’ye göre, bu aile 1908 öncesinde geçen *Miras*’ta geniş, Otuzlar ve Kırklar’da geçen diğer romanlarında ise çekirdek ailedir (1991: 46). Ve bu aile de, amudi medeniyetin heyula gibi apartmanında değil, bahçeli, müstakil evlerde ikamet edecektir. Kurucu seçkinlerin başlangıçta sadece apartmanın kendisinden değil, lafından bile rahatsız olduklarını biliyoruz. Apartmanda yaşamak veya geniş anlamıyla apartman hayatı denilen

şey, bazen açık, çoğu zaman dolaylı olarak ahlakla ilişkili bir meseledir. Apartman denetimsiz cinselliği, kumarı, fuhuşu, kürtaşı ve dağılan aileyi çağırıştırır. Özellikle Jansen Planı'yla inşa edilmek istenen şehirler, sebze ve meyvesini yetiştiren, kendi kendine yeten, pazardan/ticari hayattan özellikle uzak tutulan bahçeli evlerden mürekkeptir. Ankara'da bugünkü Sakarya Caddesi'nde tüm şehrin ortak kullanımına açık tutulacak bir çamaşırhane tasarlanması dahi bu konuda tipik bir örnektir. Ankara'nın nüfus olarak büyüyeceği tahmin edilmemiş olabilir ama esasen büyümesi de istenmemiştir. Büyümesi demek, sürekli kıyaslandığı İstanbul'a benzemesi, kapitalizmin ve modernizmin cenderesinde başkalaşan bir şehir olması demektir. Ankara başta, yeni Cumhuriyet'in tüm yeni şehirleri başka türden bir saflığa dayanmalıdır.

Ütopyası bu olan yazarımızın karşı ütopyası da Ayaşlı ile kiracılarının yaşadıkları ne idüğü belirsiz binada kurulur. Sakinlerinin geçici oldukları; yasa ve ahlak dışı sayılan eylemlere mecra teşkil eden; kullanım amacına göre farklı adlarla anılabilen (otel, apartman, ev, daire, bölük, batakhane, fuhuş yuvası v.b.) bu mekân, bu haliyle Foucault'nun heterotopyalarını çağırştırmaktadır (Bkz. 1988). Anlatıcının romanın sonlarına doğru mekânsal ortaklığın sona erişini anlatırken sarfettiği cümleler, bina sakinlerinin heterojen niteliğini ve geçicilik mantalitesini teyid etmektedir: "Bizim gibi bir evde rastgele toplanmış insanların ayrılmaları hiç güç olmadı. Birbirimizi tezce unuttuk!" (2011: 252-253). Anlatıcı, Ayaşlı'nın apartmanından ayrılınca Belveder Oteli'ne yerleşir. Sonunda şehrin tanınmış ve lüks otellerinden birine yerleşmiş olmak, anlatıcıyı büyük ölçüde rahatlatmış görünmektedir. Artık yaşadığı yerin, üzerinde uzlaşmış bir adı vardır. Yer üstüne çıkmıştır. Benzer biçimde, paravan şirketi ve nüfuzlu bürokratlar aracılığıyla uyuşturucu ticareti yapmaya girişen, anlatının sonunda hapse düşen İskender de, Ayaşlı'nın apartmanında oturduğu sürece adresini gizli tutmuş ve dostlarını, iş arkadaşlarını "şehrin en yüksek otellerinden birinde" ağırlamıştır (2011: 61). Kendine has kuralları (anlatıcının deyimiyle töre'si) olan Ayaşlı'nın apartmanı, orada yaşayanların mahremidir çünkü.

Ayaşlı’nın apartmanı, sakinleri için bir uğrak yeri olmasına karşın, “yolgeçen hanı” değildir. Tam da orada komünal bir yer altı hayatı yaşanıyor olduğundan, “yabancı” olanın buraya giriş-çıkışı mahduttur. Yine Foucault’dan yardım alacak olursak, heterotopik mahallerin geneli gibi, içeri girebilmek için icazet almak ve kimi jestleri yerine getirmek gerekir. Gayrimeşru, gayriahlaki olan himaye edilir, tecrit olunur fakat bunların açıkça yapılmasına da izin yoktur (1988: 14). Nitekim anlatıcı, kiracılığının ilk günlerinde “misafirlikte, yabancı bir yerde imiş gibi çekingenlik duyar” ve “Burada töre nedir?” diye düşünür kendi kendine (Esendal, 2011: 9). Mekânın töresine vakıf olduktan sonra ise kumar oynamak ve kadınlarla birlikte olmak için, ellerini kollarını sallayarak dışarıdan gelen erkeklere “hadlerinin bildirilmesi” gerektiğine komşularını ikna etmesi zor olmaz: “Ben sokak ortasında yaşayan bir adama döndüm, nem varsa herkes biliyor” (age: 151). Artık kapılar kapalı tutulacak, giren-çıkan belli olacaktır. Apartman sakinleri birbirlerinin odalarına teklifsizce girip diledikleri kadar kalabiliyorlarken, yabancıların ihtiyat ve tedirginlikle karşılanması manidardır. Anlatıcı dahil herkesin gizli arzularına, eylemlerine şahitlik etmiş bu mekanda, ayıp, günah ve yasak olanın birleştirdiği kadın ve erkeklerden mürekkep bir “dışarıklılar” güruhu yaşamaktadır. Evinden, yurdundan uzakta olmanın mahzunluğu, bu ayrılışın kazandırdığı özgürlükle tolere edilmektedir.

Mekânın geçiciliği ve esrarına yakışır kadın kahramanlar, tıpkı otel odaları gibi geçici ve karanlık ilişkilerin nesnelere olarak gösterilmeye çalışılmaktadırlar. Oysa Tanıl Bora (2009) ve Behçet Çelik’in (2008) de dikkat çektikleri gibi, *Ayaşlı ile Kiracıları*’nın kadınları – neredeyse istisnasız – güçlü, ne istediğini bilen, özgür ruhlu kadınlardır. Erkeğin karşısında ezilmez, çoğunlukla onu hükümleri altına alırlar. Bu kadınlar hem anlatıcının, hem de yazarın kontrolünden çıkmışlardır. Kendi kaderlerini tayin ederler; anlatıcının ve yazarın farkına varmadıkları geniş ufuklara sahiptirler.

Anlatıcının aziz dostu ve müstakbel kayınpederi, Esendal’ın da üzerine titrediği karakterlerden Hasan Bey:

Bu zamanda sen ne arıyorsun? Görmüyor musun, [kadınlar] sokaktan adam çeviriyorlar. Çoğa varmaz, erkekleri dağa kaldıracaklar (2011: 94) der.

Faika'nın kaynanası ise:

Bana sorarsanız, ben artık kadın kalmadı, diyorum. Niçin mi? Şimdiki kadınların hepsi birer Erkek Fatma! Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro, sinema bunların. Gitmedikleri neresi var? Amma kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda kadın dar çarşafıyla sokağa çıksa, polisler çarşafını yırtarlardı (2011: 17)

diyerek kadınların iffetli oldukları günleri hasretle yadeder. Ancak çok geçmeden bu faziletli kaynananın İstanbul'da, o "günah şehri"nde genelev işlettiği ortaya çıkar. Hasan Bey ise "içkiden zarar gelmez" diyerek, biricik kızını alkolik ve hayırsız bir adama vermiş, onu bedbaht etmiştir. Karakterlerinin riyakarlıkları ve acımasızlıklarına yazarın merhameti merhem olabilir mi?:

Hayat kadınlar hakkında çok merhametsiz, çok zalimdir. Kadın tez ihtiyar oluyor ve geç ölüyor (1983: 80).

Esendal'ın çok çalışmak, bir işe yaramak, insanlığa faydalı olmak yönündeki saplantıya dönüşmüş vurgusu, kadınlar söz konusu olduğunda da karşımıza çıkar. Sunullah Arısoy'a verdiği bir mülakatta, Mustafa Kemal'in "Türk, öğün, çalış, güven!" sözünün aşırı bir yorumunu yapar:

Çalış, bir ölçüdür. Çalışmayanlar cemiyetimiz için makbul değildir. Kadın, minder veya külkedisi gibi kalamaz. Cemiyet içindeki hakiki yerini işgal etmeli, vazifesini yapmalıdır. Çalış, budur (1953: 14).

Kızına yazdığı mektuplarda da kadının cemiyet içinde bilgisi, yeteneği ve iyi karakteriyle öne çıkması gerektiğini vurgulayarak, ona, edebiyat

eleştirmenliği, oyun yazarlığı gibi zamanına göre ayrıksı meslekler önerir. Ama arzu ettiği şeyler gerçekleşmez. Çocukları karşısında mağlup, teslim olmuş, müşfik bir babadır o. Babalığın otoriter yanından ziyade müşfik yanını temsil eder. *Ayaşlı ile Kiracıları*’ndaki Ayaşlı İbrahim Efendi de, kiracılarının “baba” diye seslendikleri bir figürdür. Ama onun babalığı da Esendal’inki gibi, ceberut bir babalık değil, himayeci, kalender bir babalıktır, babalığı aynı zamanda yaşına ve konumuna istinaden hak etmektedir. Bora’nın ifadesiyle, velayet-vesayet rejimine hiç itirazı olmayan Memduh Şevket Esendal’ın (2009), itici ve sıkıcı olmayan, bunun için de bir türlü önüne geçilemeyen neşeli didaktizmi kendi çocuklarından başlayarak, Cumhuriyet çocuklarının tamamına yöneliktir. Ama o da fark etmektedir ki, devlet babanın otoritesi, tıpkı Ayaşlı’nın ve kendisinininki gibi erimekte, halk terbiyesi seferberliği hezimete uğramaktadır. *Ayaşlı ile Kiracıları*’nda alışılmadık ve kasvetli mekânsal düzenin eşlik ettiği insan malzemesi gibi, dönemin yönetim kademesindeki yozlaşma da sapkınca ve kontrol edilemez hale gelmektedir. Bu halin tezahürü, özenle çizilmiş ideal kadının geldiği noktadır. Esendal’ın bu romanında teşrih masasına yatırdığı üç kesim, memurlar, kadınlar ve ideal yaşayışın aktörleri saydığı köylüler, Ayaşlı İbrahim Efendi’nin sözlerinde bir arada anılırlar. Bu sözler, görmüş geçirmiş, gayrimeşru ve gayriahlaki sayılan ilişkilerin hüküm sürdüğü bir apartmanı idare eden, taşradan gelme bir adamın toptancı yaklaşımı ve peşin hükümleriyle maluldür:

Memurluk kazançlıdır, derler ya kulak asma! Çoğu borçludur. Aldıklarını karıları yer. Onlarda karılar vardır, fil gibidir; birini bir köylü toplansa doyuramaz (2011: 34).

İkisi de birer memur olan anlatıcı ve yakın dostu Dr. Fahri, roman boyunca hiçbir kadını kendilerine layık, Cumhuriyet idealine uygun bulmamışlardır. Ta ki sahneye Melek ve Selime çıkıncaya kadar... Dr. Fahri’nin romanın sonunda evlendiği Melek, banka müdürünün yeğeni, müşfik ve mazbut bir genç kızdır. Tek kusuru irice olmasıdır. Anlatıcının

evlendiği Selime ise romanın sonunda ölen, kiracı Hasan Bey'in kızıdır. Dönemin şartlarına göre iyi eğitim görmüş, dil bilen, piyano çalan, iyi dans eden ve en önemlisi de evlilik konusunda ısrarcı olmayan, ahlaklı genç bir duldur. O da çirkincedir ama. Yabancı dil bilmenin – özellikle Fransızca – ve piyano çalmanın, asriliğin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan göstergesi olduğu hatırdaki tutulmalıdır. Bu iki kadını, romandaki çoğu kadından farklılaştıran evlilik ve aile kurumuna onaylayıcı yaklaşımları; ağırbaşlı ve fedakâr olmalarıdır. Her ne kadar anlatıcı onları idealize etse de, sayfalar boyunca anlatılabilecek malzemeyi sunan, heyecan ve merak uyandıran kadın tiplerini Turan, İffet, Faika ve benzerleridir. Tıpkı sanata ilham verenin, faziletli ve mazbut Ankara değil, cezbedici ve vaadkâr İstanbul olması gibi...

Sonuç

Ayaşlı ile Kiracıları, örtük bir dönem ve Ankara eleştirisi olması, Balzac'ı andıran bir insan panoraması içermesi bakımından ilgi görmüş bir anlatı. Romanla ilgili değerlendirmelerde dil ve anlatım sadeliğinin varolduğu, iyimser ve gerçekçi bir tutumun kullanıldığı iddia ediliyor. Esenal'ı en iyi niteleyen roman olduğu, *Ayaşlı ile Kiracıları* temel alınarak yazarlığının irdelendiği anlaşılıyor. Yazı boyunca romandaki mekân vurgusunu belirginleştirmeye çalıştık. Romanda yaşanan yerin, bir ara mekân olduğunu; şehir ile taşra, ahlak ile ahlak dışılığın, kanun ile kanunsuzluğun, mektep ile geleneğin, evlilik ile serbest cinselliğin arasında salınarak var olabildiğine işaret ettik.

Ayaşlı ile Kiracıları dolaylı diline, ürkekliğine karşın deyim yerindeyse cinselliğin kıyılarında gezinen bir roman. Yazarın iç dökmelerinde, yakın arkadaşıyla yaptığı konuşmalarında, kadınları değerlendirme biçimlerinde açık bir cinsiyetçilik öne çıkıyor. Evlenmek ve düzenli bir cinsellik yaşamak isteyen iki bekâr erkeğin oldukça mahrem konuşmalarını izliyoruz. Birbirlerini telkin ve teskin etmek kadar teşvik de ediyorlar. Ama bu konuşmalar Kemal Tahir ya da Orhan Kemal'i hatırlatır biçimde doğ-

rudan ifadeler de değil. Esendal’ın genel üslubuna, politik pragmatizmine, yıllarca parti yöneticiliği yapmasına rağmen idareci ya da ideolog olarak hatırlanmamasına benzetilebilir bu.

Şehirler, gece hayatları ve kenar mahalleleriyle, marjinal mecra ve alanlarıyla genel ahlaktan, edepli cinsellikten, mahrem ve suç sayılan her şeyden uzak (ve bağımsız) kalabilen yer, bölge ve zaman aralıklarına sahip olurlar. Bütün bunlar kamusal alanda konuşulmasa ve gizli tutulsalar da vardılar ve şehrin inzibat güçleri tarafından denetlenirler. Genelevler, pavyonlar, eğlence için gidilen mahaller de Ayaşlı’nın oteliyle benzer ölçüde ara mekânlardır. Her gelenin kendi normlarını geride bırakarak başka bir racona (kanuna) dâhil olduğu, ahlak dışı alana girdiği ama meşru sayıldığı yerlerdir bunlar. Kumar oynanan, suçlulara yataklık eden, zina ve fuşşa meydan veren bir tür “otelde” yaşayan anlatıcının sürekli ahlak, evlilik ve edepten dem vurması bir tür vicdan muhasebesi sayılabilir. Ama daha çok bir erkek olarak, yaşadığı mekân gibi arada kalmışlığına, o ara mekânın vaadettiği ve sunduğu hazlarla yaşadığı çelişiklere işaret eder. Yazarın hazcı yönünden duyduğu tiksinti ile erkekliğini sınıdığı karnavalesk zevklerden duyduğu tatmin arasında gidip geldiğini anlarız. Yazar “ev”lenirse, şehre ve hayata dair normal olan her şeye (özellikle edep ve cinselliğin) dünyasına girebilecektir. Ayaşlı’nın otelinde geçirdiği günler, marjinal ama meşru sayılan bir ara mekanda yaşanan özgürlüğe tekabül etmektedir. Ayaşlı’nın kumardan gelen iktisadi getirisi tükenince, hedonist bulduğu kadınlar mekândan uzaklaşınca “otel” kadükleşir. Kumar oynamak gibi gayrimeşru ve gayriahlaki bir etkinlikle ayakta kalan, amudi medeniyetin sembolü apartman ihtişamını yitirir. Yazar için bir gençlik heyecanı ve serüveni olarak geride kalır.

Ayaşlı ile Kiracıları, cinselliğin kıyılarında dolaşan, evlenmenin arifesinde duran genç bir erkeğin hikâyesi olarak okunabilir mi? Sürekli bunlardan bahsedildiği, bir gelin adayı arandığı, roman iki evlilikle bittiği için böylesi bir yorum yapılabilir. Anlatıcı, “Bugün ‘eğlenmek’ mesele değil ‘evlenmek’ bir hadisedir” derken neyi önemseydiğini göstermekte-

dir aslında. İkinci olarak Esendal'ın şehir hayatıyla ilgili bir öfke ve huşumet taşıdığı, modern insanın ilişkilerini faziletsiz, yalancı tasdik ve tebessümlerle dolu bir riyakârlık saydığı da anlaşılabilir. Üçüncüsü, hayata kültür temelinde baktığı, evli ve kültürlü kadınlar dışında her kadını olumsuzlayarak anlattığı iddia edilebilir. Olumlu ve olumsuz anlamda kadınlarla ilgili klişelere sahiptir. Ön yargısına rağmen güçlü ve meydan okuyucu kadınlar da anlatır ki bunlar cinselliklerini sakınımsız kullanan, maharetli ve akıllı olmaları nedeniyle ayrıca dikkate değer karakterlerdir. Romandaki Turan karakterinin yazara söyledikleri çarpıcıdır:

Âşık maşuk mu oluyoruz, dedi, bırak böyle şeyleri, Sen Haki değilsin, ben de senin karın olacak kadın değilim. Ben hiçbir şeyi ölçüsünden dışarı çıkarmak istemem. Burada sen bekâr oturuyorsun, ben de bekâr sayılırım, sen de iyi bir delikanlısın, ama şımarma sakın, senden istifade etmemek bana alıkklık olurdu. Yoksa ölünceye kadar birlikte yaşayacak, ağzımızı harama mühürleyecek değiliz ya! (2011:155).

Öte yandan yazarın Turan'dan söz ederken "Beni kullanıyor. O erkek ben kadın" dediğini de hatırlatalım. Esendal yine arafta kalıyor, güçlü kadını erkeksileştirmek gibi bir popüler önyargıya başvurabiliyor. *Ayaşlı ile Kiracıları*'na hâkim olan muğlâklık, çekingenlik veya şizoidlik bir kez daha kendini gösteriyor aslında. Toparlarsak, roman edebiyat eleştirmenlerinin de ortak kanısı olarak büyük bir edebi değer taşıyor, milli eğitim müfredatında yer almasına rağmen edebi kanonun iyi bir örneği olduğu da söylenemez. Bunun yanında sıcak, yalın, samimi üslubuyla kendini okutan bir roman. Asıl önemi, yeni başkentte kurulan yeni dünyanın yarattığı hayal kırıklığını, yeknesaklığı ve yozluğu iddiasız biçimde anlatabilmesinde. İddiasızlığı sadece yazarının mütevazı kişiliği ve edebi tutumuyla açıklanamaz, bu onun kişisel pragmatizmi ve politik tercihlerinden de kaynaklanmaktadır. Esendal, Ankara'da geçen bir roman yazıyor ama romanın ısrarla Ankara'da geçmediğini iddia ediyor; dolaylı ya da değil, bir CHP eleştirisi yapıyor ama kendisi CHP Genel

Sekreteri. Kadınları küçümseyerek ve Ankara’yı iç sıkıntısıyla tasvir ediyor ama roman bittiğinde akılda güçlü kadınlar ve garip bir direngenlikle Ankara kalıyor.

KAYNAKÇA

- Bora, Tanıl, “Olur Gider...Eyidir!”, *Birikim*, Sayı 239, Mart 2009.
- Çelik, Behçet, “Esendal’ın Hikayelerinde Bize Özgü Olan”, *İmge Öyküler*, Sayı: 2, Nisan-Mayıs 2005.
- Çelik, Behçet, “Miras’ta Kadınlar ve Aydınlar”,
<http://www.geocities.com/unutulmusyazarlar/memduhyazi.html>, 15.08.2011.
- Çetişli, İsmail, *Memduh Şevket Esendal*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.
- Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1953, Sunullah Arısoy’un Esendal’la röportajı, ss. 4-15.
- Esendal, M. Şevket, *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011.
- Esendal, M. Şevket, *Kızıma Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- Esendal, M. Şevket, *Oğullarıma Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.
- Memduh Şevket Esendal, *Mendil Altında*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Esendal, M. Şevket, *Sahan Külbastısı*, Bilgi yayınevi, Ankara, 1983.
- Foucault, Michel, “Öteki Mekanlara Dair”, Çev. Burak Boysan, Deniz Erksan, *Defter*, Nisan-Mayıs 1988, Sayı: 4, ss. 7-16.
- Gözcü, Sevim, *Ayaşlı ile Kiracıları’nda Anlatıcı Sorunsalı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Gülbay, Tabip, *Memduh Şevket Esendal’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. SBE, Ankara, 2008.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.
- Oktay, Ahmet (1993), “Memduh Şevket Esendal”, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Şenol Cantek, Funda, “Mektuplarla Büyümek”, *Virgül Dergisi*, Sayı: 39, Mart 2001.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, Cumhuriyet’in Harcı, “(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili Mesleki Programı”, *Köktenci Modernite’nin Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2003, ss. 355-449.
- Türkeş, Ömer, “Memduh Şevket Esendal”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 2, Kemalizm*, ed. T. Bora, M. Gültekingil, İst., 2002, ss. 238-243.

Doç. Dr. Funda Şenol Cantek: 1970’de Ankara’da doğdu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı üniversitede, gazetecilik alanında yüksek lisans ve doktora yaptı. Lisans döneminde, üç yıl basın sektöründe çalıştı. 1994-2010’a kadar Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde, 2010’dan bu yana Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde öğretim üyesidir. Kent sosyolojisi, sözlü tarih, basın tarihi, yeni medyalar, kadın çalışmaları alanında yayınları bulunmaktadır. Halen A.Ü. İletişim Fakültesi ve A.Ü. SBF Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nda, lisans ve lisansüstü seviyesinde dersler vermektedir. *Yabanlar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara* (İletişim Yayınları, 2003) ve *Sanki Viran Ankara* (Der.) (İletişim Yayınları, 2006) adlı iki kitabı vardır.

Dr. Levent Cantek: 1969 Ankara doğumlu. Bilkent Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler Lisans eğitimi aldı, Gazi ve Ankara Üniversitelerinde Gazetecilik yüksek lisans ve doktora yaptı. Çizgi roman ve mizah ile ilgili çalışmalarıyla tanınıyor. Kültür tarihi ile ilgili çalışmalar yapıyor. Tv dizi senaryoları yazıyor. Editörlük ve akademisyenliğini sürdürüyor. *Toplum ve Bilim* dergisinin yayın yönetmenlerinden biri. Kitapları: *Türkiye’de Çizgi Roman* (İletişim Yayınları, 1996/2002), *Markopaşa, Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (İletişim Yayınları, 2001), *Karaoğlan, Erotik ve Milliyetçi Bir İkon* (Oğlak-Maceraperest, 2003), *Çizgili Hayat Kılavuzu* (der. İletişim Yayınları, 2002/2004), *Çizgili Kenar Notları* (der. İletişim Yayınları, 2007), *Cumhuriyetin Buluş Çağı* (İletişim Yayınları, 2008), *Anadolu Masalları* (Dipnot Yayınları, 2009), *Şehre Göçen Eşek* (İletişim Yayınları, 2011).

Ulus Çevresi (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Anafartalar Caddesi (1938)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara ve Sahaflar veya Ankara'da Sahaflar

*

Ankara and Second hand booksellers or Second hand bookseller in Ankara

Ahmet Özcan

Özet

Bu deneme Ankara'da sahaflar, kitapseverler ve eski kitaplar üzerine bilgi vermeyi amaçlıyor. Türkiye'de ikinci el kitap satıcıları sahaf olarak adlandırılır. Şehirlerin kültür hayatında sahafların tarihten bugüne uzanan süreçte önemli bir rolü olmuştur. Bununla beraber sahaflar hakkında akademik çalışmalar olduğunu söyleyemeyiz. Bundan dolayı sözlü kaynaklara ve az sayıda yazılı dokümana güvenmek zorundayız. Ankara Cumhuriyetten önce küçük bir şehirdi. Şehirde kitapçılar, yayıncılar, kütüphaneler ve kaydadeğer bir okuryazar nüfus yoktu. Ankara başkent olduktan sonra şehrin okuryazar nüfusu oldukça hızlı gelişti. Bu nüfus kültür kurumlarına ihtiyaç duyuyordu. 1940'lı yılların başında üniversitede dâhil olmak üzere birçok kültürel kurum ortaya çıktı. Bu yıllarda Ankara'nın ilk sahafları da Ulus civarında Denizciler Caddesinde görünmeye başladılar. O zaman Ulus hala şehrin merkeziydi. Zamanla şehrin merkezi değişti ve Yenişehir Ankara'nın yeni merkezi olmaya başladı. Sahaflar yeni şehri eski şehre tercih ettiler ve Kızılay'da Kocabeyoğlu çarşısına taşındılar. O zamandan beri Kızılay Ankara sahaflarının merkezi olmaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: İkinci el kitapçılar (sahaflar), kitapseverler, eski kitaplar, Ankara, Denizciler Caddesi, Kızılay

Abstract

This essay aims to provide information on second hand booksellers bibliophiles, and old books in Ankara. In Turkey, second hand booksellers are called sahaf. Since the Ottoman times, the sahafls have played an important role in the cultural life of the Turkish cities. Yet, we cannot say that sahafls have been the subjects of academic studies. Therefore, we have to rely on some oral sources and a small number of written documents. Before the Republican era, Ankara was a small city. The city did not have any bookstores, publishers, libraries. There had not been a literate population in the city either, however this changed quickly after Ankara became the capital city. The newly emergent intellectual residents of Ankara needed cultural institutions. From the 1940s, many cultural institutions, including universities emerged. During these years the first second-hand booksellers started to appear in Ankara around Ulus at the Denizciler Street. Then, Ulus was still the centre of the city. Over time, the city's centre has moved southwards, towards Yenişehir, which aptly means "New City" in Turkish. The sahafls followed suit and moved to the Kocabeyoğlu Bazaar in Kızılay. Since then, Kızılay continues to be the centre of sahafls in Ankara.

Keywords; Secon hand booksellers (sahafls), bibliophiles, old boks, Ankara, Denizciler Street, Kızılay

Sahafların Ankarası

Kitap ve kitap etrafında oluşan kütüphane, yazar, okur, kitapçı, yayıncı gibi unsurlar şehirlerin kültürel manzarasının ana hattını teşkil eder. Buna rağmen şehirlerin kültürel manzarası içerisinde esas yapıyı oluşturan bu unsurlar kayda değer araştırmalara konu olmamıştır. Dolayısıyla bu çerçevede yazılabilecek bir yazı genel bir bakışı içeren denemenin ötesine geçme şansına sahip olmayacaktır. Bir şehirde sahafların varlığı o şehrin kültür tarihinin geçmişten bugüne uzanan çizgisine dair ipuçları verir. Buradan yola çıktığımızda şimdiki pozisyonunu büyük ölçüde Cumhuriyet devrine borçlu olan Ankara'nın başkent olmadan önceki geçmişi hakkında kültürel bir zenginlikten söz etmek mümkün değildir. Sahaflık mesleğinin Ankara'daki tarihi gelişimi ortalama bir ömre sığacak kadar kısadır. Elde edilen sözlü tarih bilgileri ve bunlar üzerine inşa edilen yazılardan anlaşılacağı üzere 1940'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde bu mesleğe o yılların sonlarına doğru başlamış isimlerin bir kısmının hala hayatta olması bize yazılabilecek bir sözlü tarih imkânını sunmaktadır. Ankara'nın sahaflık açısından tabii tarihsizliğinin getirdiği talihsizlik İstanbul'la mukayese edildiğinde İstanbul'un tarihsiz değil yazılamamış olan tarihinden dolayı talihsizliğini göstermektedir. Ankara'nın bu bakımdan talihsizliğine bir parça katkı olmasını düşündüğümüz bu denemede sahaflık mesleği, bu mesleğin Ankara'da görünmeye başladığı ilk devirlerden bugüne kadarki mekânsal serüveni, sahafların müdavimleri ve sahaflık değeri olan bazı kitaplardan bahsedilecektir. Bu yazının hazırlanmasında kaynak olarak, şahsi tecrübe, şifahi bilgiler ve az sayıda da olsa yazılı bilgi kullanılmıştır.

Sahaflık Mesleği

Günümüzde ikinci el veya kullanılmış kitap satan kitapçılara genel olarak sahaf denilmektedir. Sahaf matbu kitapların ticaretini yapan kitapçılar ortaya çıkmadan önce el yazması kitapların ticaretini yapanlara veri-

len genel isimdi. Matbaacılığın başlamasıyla birlikte yeni bir kitap türü ve basılanların yeterli sayıya ulaşmasıyla yeni bir kitapçılık tarzı doğdu. Zamanla matbu kitaplarla ilgili bir pazarın oluşmasıyla bu tür kitapları satanlarla ilgili olarak kitapçı kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Kitapçı kelimesi sahaf kelimesine göre daha kapsamlı olup, sahafları da içine alan bir mesleği yapanlar için kullanılır. Sahaf kelimesi yukarıda da belirtildiği gibi sadece eski kitap satıcılarını tanımlar. Her ne kadar bazı sahaflar sahaf adının bütün ikinci el kitap satanlara verilmesine karşı çıksalar da halk nazarında bu sıfatın ince ayrımı pek yapılmaz. Sadece halk değil, ciddi bir örgüte sahip olmayan sahaflar bürokrasi nazarında diğer bütün kitapçılar gibi kırtasiyeciyile aynı kategori içerisinde değerlendirilirler. Meslek odalarına üye olmak zorunda olan meslek grupları büyük çoğunlukla mesleklerinin tabiatına uygun odalarda temsil edilirken, sahaflar kendileriyle kâğıt dışında hiçbir benzerliği olmayan kırtasiyeciler ve nispeten benzerlikleri bulunan yeni kitap satıcılarıyla bir değerlendirilirler. Sahaflar modern öncesi dönemin esnaf örgütü olan lonca sistemi içerisinde temsil edilmişken zamanımızın esnaf örgütü olan meslek odalarında bu temsil kabiliyetine sahip değildirler. Sahafların mecburi meslek odalarında kendi adlarıyla temsil edilebilmeleri için gerekli üye sayısına ulaşması ne geçmişte mümkün olmuştur ne de gelecekte bunun imkânı vardır. Bunun dışında kendi içerisinde örgütlenmeleri konusuna gelindiğinde kısa zaman önce Ankara merkezli olarak kurulan bir sahaflar derneğinden bahsedilebilir. Ancak dernek kurmaya yetecek kadar az üye sayısı varlığını sürdürmekte görünür faaliyetine rastlanmamaktadır.

Sahaflık mesleği her şeyden önce şehirle ilgilidir. Hatta şehir olmak için gerekli nüfus sayısı bu mesleğin icrası için yeterli değildir. Nitelikli nüfusa ihtiyaç vardır. Burada nitelikli nüfustan kastımız okuryazarlığın ötesindedir. Bu nüfus bilimsel bilginin, edebiyatın, düşüncenin üretildiği, yazıldığı, öğretildiği, tüketildiği mekânlarla iç içe geçmiş okuryazar topluluğunu içeren, okuma fiilinin bir zevke dönüştüğü, hayat tarzı haline geldiği, dolayısıyla toplumsal karşılık bulduğu insan grubuna işaret

eder. Bu çeşit bir nüfusu barındırma hakkı dünyanın her yerinde öncelikle başkentlere aittir. Mesela Bursa, Edirne, İstanbul gibi Osmanlı başkentlerinin, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimine paralel bir şekilde yükselen eğitim-öğretim kurumlarıyla beraber bu şehirlerin merkezindeki büyük medreseler etrafında sahafların Osmanlı tarihi içerisindeki en eski örnekleri görünmeye başlamıştır. Şairler, yazarlar, entelektüeller, mütefekkirler genellikle başkent veya büyük şehirlerin onların misyonlarını işlevsel hale getiren imkânlarından yararlanmayı tercih ederler. Bu anlamda İstanbul kültür başkenti olarak birinci önceliğe sahip olmaya devam ederken Ankara da başkent olduktan sonra yukarıda belirttiğimiz özellikteki insanların tercih edebileceği bir şehir haline gelmiştir. Bütün büyük şehirlerin aynı şansa sahip olduğu söylenemez, şehirlerimizin çoğunu kütüphane, kitapçı, yayıncı gibi kurumlarla değerlendirdiğimiz zaman nitelik açısından hayal kırıklığına uğramak durumunda kalabiliriz. Bugün veya dün üniversite şehirlerinin birçoğunda kitap etrafında şekillenen dikkate değer kurumlar olmadığı gibi bunların çoğunda uzun bir süre kitapçılıkla kırtasiyecilik birlikte yapılmıştır.

Açıkça ifade etmek gerekirse sahaflığı ikinci el kitapçılıktan ayırarak nadir ve baskısı olmayan kitapların alım satımıyla uğraşan meslek olarak ele aldığımızda başta İstanbul olmak üzere Ankara gibi şehirlerin dışındaki sahaflık mesleğinden hatta İzmir, Konya gibi şehirlerin dışındakilerde kitapçılık mesleğinin kayda değer bir gelişim gösterdiğinden bahsedilemez. Sahaflardan bahsedildiği zaman ilk olarak akla gelen İstanbul ve Kapalıçarşı'nın Beyazıt tarafından girişine denk gelen ve şu anda eski fonksiyonunu yitirmiş dükkânlardan oluşan çarşı olmaktadır. Genellikle gazetelerin kültür sayfalarına haber bulamayan muhabirlerin röportajıyla veya sahafların müdavimi olmuş bazı yazarların denemeleri arasında bazen övücü bazen yerici bahislerle geçiştirilmişlerdir. Geçmişe bakıldığında sahaflarla ilgili olarak daha önce belirtildiği gibi fetih sonrasında İstanbul'da ve öncesinde Bursa, Edirne gibi başkentlerde başlayan bir tarih ortaya çıkar. Osmanlı sahaflarından itibaren aşağı yukarı 600 yıllık bir geçmişe sahip olan sahaflık tarihinden söz edilebilir. Ankara için bu

tarih çok yenidir. Başkent ilan edilmesinden yıllar sonra ilk izlerine rastlanmaktadır.

Ankara’da Sahaflık

Ankara kültür mirası konusunda Cumhuriyet öncesi dönem için pek önemli bir şehir değilken giderek artan nüfusunda nitelikli okuryazarların yer alması beraberinde sonraki yıllara aktarılacak ve sahaflar için malzeme olabilecek bir mirası da şekillendirdi. Hızla büyüyen şehrin bilinmezleri ve sosyal hayatına dair bilgileri sağlayacak olan kitaplar, dokümanlar, gazete ve dergi koleksiyonları büyüyen şehrin kültürlü sınıfları vasıtasıyla geleceğe doğru taşınmıştır. Bunun neticesinde kitap, fotoğraf, belge gibi unsurlar kültürel birikimi oluşturmuş ve bu unsurların nesilden nesile aktarılmasında sahaflar köprü vazifesi görmüşlerdir. Bilinen veya meçhul şahısların kütüphaneleri varisleri tarafından çeşitli nedenlerle elden çıkarılmak durumunda kaldığında bunların yeni şahısların elinde birikerek bilinçli koleksiyonlara dönüşmesi sahaflar aracılığıyla olmuştur. Osmanlı’dan kalma paşa dedesi konusunda sıkıntı çeken Ankara’da kütüphanelerin birçoğu Cumhuriyet’in İstanbul’dan taşınmış ilk bürokrat, siyasetçi ve üniversite hocalarının koleksiyonlarından ibaretti. Bu yüzden hususi kütüphanelerin varlığı Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ankara’ya yerleşmiş olan bu seçkin sınıflarla birlikte doğmuştur. Bunlar hem Osmanlı’dan tevarüs ettikleri hem de Cumhuriyet’le oluşan birikimleriyle yeri geldiğinde kayda değer malzemeler sunmuştur. Ayrıca Cumhuriyet’in ilk yıllarına ait dokümanlar sonraki yıllarda Ankara’nın yerli malı olarak ortaya çıkacaktır. Bugün Ankara’nın sosyal tarihinin şahitliğini yapan, eski fotoğrafların, kişisel arşivlerin, şahsi kütüphanelerin yeniden keşfedilip ilgililere satılarak ulaştırılması ve şehrin tarihinin bilinmeyen cepheleriyle öğrenilmesinde Ankara sahafları birinci dereceden rol oynamıştır.

Sadece başkent olmak kitapçılara kapı açmak için yeterli bir özellik değildir. Bir şehri sahaf için cazip hale getiren şeylerin en önemlileri ara-

sında şehirde köklü ailelerin varlığı ve bunların nesilden nesile aktarılacak kütüphanelere sahip olması özelliği gelir. Bu kütüphaneler mirasçılara ya atılmaya ya da satılmaya müsait eğretelik içerisinde devredilirken özellikle satılabilir olma yönleriyle varislerini cezp etmiştir. Fakat genellikle miras kalması beklenenler arasında yükte ağır paha da kıymetsiz görülen bu nesnelere eskiden çoğunlukla kıymetini bilmeyen varislerinden ziyade sahaflar için bir anlam ifade etmişlerdir. Hele alfabe devriminden sonra elifi görünce mertek zanneden neslin alfabe devrimi coşkusuyla kolayca elden çıkarabileceği şeyler haline gelmişlerdi. Bu coşkunun zirvesi sadece halk arasında değil resmi kurumlarda da yaşanmış, devletin mirası olan arşiv belgelerini Bulgaristan'a kesekâğıdı niyetine satacak kadar şuuruzluk örnekleri görülmüştü. Bu kervana mirasın kıymetini bilmeyip katılan resmi kurum sayısı gün geçtikçe artmıştır. Cumhuriyet nesli için ellerine düşen eski yazılı malzeme ne yalanır ne yutulur cinstendir, kâğıda dönüşmekten kurtulanları hurdacılar vasıtasıyla sahaflara düşünce sahafın mesleki inceliği bu durumlarda kendini göstermiştir. Sahaflar düşenleri kaldırmış hak ettikleri yere hak eden kişilerin raflarına yükseltmiştir. Sadece eski yazıyla kapatılan devrin terekesi ortaya saçılmamıştı, Halkevleri kapatıldıktan sonra özellikle şehir tarihleri için külliyatlı doküman ve kitapların oluşturduğu miras 1950 başından itibaren sahafların çok uzun yıllar malzemesi olmuştur.

Miras kalmış kitaplıklardan neler çıkabilir? Paşa dedelerden kalma beratlar, savaş hatıralarının tutulduğu defterler, fotoğraflar, kâğıda hürmeten saklanan makbuzlar, yazışmalar, dostlarına, ailesine, sevgilisine hürmeten muhafaza edilmiş mektuplar çıkabilecekler arasındadır. Tarihin arşivlerin dışında kalan izleri miras bırakanın devlet katındaki askeri, ilmi ve bürokratik rütbesine göre değer kazanır. Mesela bunların dikkat çekici örnekleri arasında Atatürk'ün el yazıları vardır. Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na yazdığı bir mektup hurdacıardan sahaflara sahaflardan koleksiyoncuya geçerek kurumda olması gereken belge bir dergi sayfasında görülmüştür. Yusuf Tengirşek'in Ankara sahaflarından Sanat Kitabevi tarafından alınan kütüphanesi arasında "Atatürk Mu

Kıtasında Ne Aradı” sorusuna cevap verebilecek orijinallikte dokümanlar çıkmıştır. Bir gün ilk mebuslardan birinin bütün belgeleri gözünüzün önüne serilebilir. Mesela ilk mebuslardan ve Osmanlı valilerinden Refet Canitez’e ait dokümanlar Rahmetli Kazım Süren tarafından ortaya çıkarılmıştı. Orhun Sahafın eski içişleri bakanlarından birine ait belgeleri almasıyla memleketin iç meselelerine ait birçok gizli damgalı belgeyle karşılaşp belirli bir alışveriş serüveninden sonra Türk Tarih Kurumu arşivine girdi. Hiç belli olmaz bir gün üst derece bir istihbarat yetkilisinin vefatı sonrasında ailesinin terekesini satmasıyla iç ve dış mesele arasında kalan Kıbrıs’a ait mahrem bilgilere ulaşabilirsiniz. Masonluk her zaman merak edilen bir yapıdır; beklemediğiniz bir anda bir mason üstadının terekesini sahaflarda görebilirsiniz. Bunlardan biri Ankara’da sahafa düşen kütüphanelerin en büyüğü şeklinde tanımlanan Prof. Hilmi Akın’a ait kütüphaneydi. Üstadın kâğıt cinsinden para dışındaki varlığının hepsi sahaflar vasıtasıyla görücüye çıkmıştı.

Sahaflar için kitap sadece şehrin seçkinlerinin terekesinde gizli değildir. Nereden ne zaman geleceği belli olmaz. Halkın elindeki el yazmaları, taşbaskı eski yazı halk kitapları yeni rejimle birlikte gelen atmosferin baskı ortamı içerisinde uykuya dalsalar da bir gün uyandıklarında yerlerinden çıkarılarak yeni sahiplerini bulmuşlardır. Üstelik görücüye çıkacak kitaplar artık sadece halkın okuduğu kitaplar olmaktan çıkmış bilimsel çalışmaların konusu olmuştu. Eskiden köy ve şehirlerde halk arasında nadiren bulunan okuryazar birisi vasıtasıyla sesli olarak kitaptan veya ezberden okunan halk kitapları artık profesörler tarafından da okunuyordu. Bununla beraber bu kitapları elde tutsalar bile herkesin okuyamayacağı cinsten bir alfabeyle yazıldıkları için bir anlamda evde kalmış kız gibi evde kalmış kitap muamelesi göreceklerdi. Böyle durmaktansa üç beş kuruş parayla ve rivayetlere göre albenili ve temel ihtiyaç malzemesi olan çanak, çömleklerle değişilebilir olmaları daha evlaydı. Bir zamanlar bolca görülen bu tür malzeme son zamanlarda geç keşfedilmiş hazine niyetine sahaflara gelse de getirenlerin büyük hırslarını tatmin edecek bedele genellikle ulaşamaz. Halk yazmalarının uyuduk-

ları yerden çıkıp hızla ortalığa düşmesi durumu kıymet bilenler tarafından değerlendirilmiştir. Mesela Vasfi Mahir Kocatürk kendi kurduğu yayınevinin bürosunda halkın okuduğu el yazmalarını toplayarak Edebiyat üzerine birçok kitaba imza atmıştı.

Devlet daireleri, Yabancı elçilikler, fakülte ve yüksek okulların kuruluşu, bunlara paralel sosyal-kültürel mekânların ortaya çıkışı şehre yeni bir çehre kazandırırken nüfusun niteliğini de değiştirmiştir. İlk yıllarda yeni başkentin Ulus'taki eğreti binalarını mesken seçen, devlet dairelerini oluşturan nüfus, binalar gibi eğreti durmaktadır. Yokluklar içindeki bu şehre alışmak kolay değildir. Birçoğu İstanbul'dan gelen siyasetçiler ve entelektüeller için Ankara bir ömür boyu yerleşimi göze alacak kadar renkli değildir. İlk zamanlar renk belirtisi de yoktur fakat yeni rejim eski rejimin üstesinden gelme konusunda iddialıdır. Farklı renklere sahip yeni bir şehir doğarken miras olarak kütüphane bırakabilecek aileler de tabii olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ticari anlamda tarihin belirli dönemlerinde önemli bir merkez olan Ankara'da daha önceden bilinmeyen bir ticaret şehrin gelişimiyle birlikte ortaya çıkar. Artık kitap ticaretinin modern şehirler için bir itibar kaynağı olduğu zamana gelinmiştir. Okuryazarlığın bir mecburiyet olduğu, okuyazarlıkla övünüldüğü, okuma yazma bilmeyenlerin cehaletle suçlandığı bir çağda okuryazarlık oranını anlamanın yollarından biri de kitap yayını ve bunların satıldığını, alındığını gösteren kitapçı dükkânlarının varlığıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu varlığı destekleyecek olan şartların oluşmasıyla yeni kitapçı ve yayınevlerinin ardından hem seçkinler hem de halktan gelecek kitapları kucaklayacak olan sahaflar da şehrin kültürel atmosferi içerisinde yerlerini almaya başlamışlardır.

Yukarıda anlatılan şartların oluşmadığı eski Ankara'da sahaflık mesleğinin ortaya çıkması için bir gerekçe yoktur. Şartlar olgunlaşmaya başladığı zaman 1940'lı yıllarla tarihlenebilir ki bu yıllarda sahafların varlığı için gerekçe ortaya çıkmaya başlamış 1950'li yılların başından itibaren Ankara'da sahafların varlığı bir mecburiyet halini almıştır. Ankara sahaflarına dair şifahi ve tecrübi bilgilerin kullanılarak bazı yazılar

yazılmıştır. Genellikle şahıs ve mekân adlarının kullanıldığı bu yazılar bizi Ankara sahaflığının ilk izlerine götürebilir. Anlatılanlara göre Ulus yakınlarında bugün şehrin merkezi olması bakımından anlamını yitirmiş olan Denizciler Caddesi civarında baraka şeklindeki dükkânlarıyla Ankara'nın ilk sahafları ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda eski rejimin izlerini taşıyan Ulus merkezli şehir Cumhuriyet rejimiyle bütünleşen Yenişehir'e zamanla merkezilik özelliğini devretmeye başlamıştır. Ayrıca Ankara 1940'lı yılların başında önceden kurulmuş fakülte ve yüksekokullar üzerine inşa edilen üniversitesiyle kültür hayatında yeni ihtiyaçların doğduğu bir şehir haline gelmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi devrin gözbebeği olan kurumlarıyla Mülkiye Mektebinin şehre taşınması ardından fakülte oluşu, Kara Harp Okulu'nun Ankara'ya taşınması ve Milli Kütüphane'nin kuruluşu şehrin okuryazar kimliğinin seviyesini yükseltmiştir. Buna rağmen resmi kurumları çıkardığımızda yayıncılık açısından gelişmiş bir şehrin izlerine rastlanmaz.

Akba ve Berkalp yayınevleri Ankara'da özel yayıncılığın ilk örneklerindedir. Bunların popüler yayınlarına karşılık fakültelerin ve bazı resmi kurumların bilimsel kitap üretimine başlaması ve şehirde yaşayan nüfusun giderek nitelikli okuryazarları barındırır bir hale gelmesi kitap etrafında oluşacak ticari yapılara da ihtiyaç doğurmuştur. Yayıncılık konusunda İstanbul'la kıyaslandığında bugün bile çok geride olan Ankara'da Bilgi yayınevi şehrin en eski yayınevi özelliğini sürdürmektedir. Bu yayınevinin açılışı 1955 yılındadır. Sakarya caddesinde hala faaliyetine devam eden bu yayınevinin yanı sıra 1950'li yıllarda Kızılay civarında Tarhan, Akay, Berkalp, Kültür, Haşet, Akba gibi kitapevleri bulunuyordu.

Şehrin merkezi Ulus'tan Kızılay'a doğru kayarken şehir merkezi dışında yaşama şansı olmayan sahaflar barakalar yerine modern şehrin tabiatına uygun olarak oluşmaya başlayan pasaj içlerinde yerini almaya başladılar. Bu anlamda Ankara'nın ilk sahaflar çarşısını oluşturan mekân Kızılay Meydanı yakınındaki Kocabeyoğlu pasajı olmuştur.

Kocabeyoğlu zaman içerisinde kitapçılar için uygun olma işlevini kaybederken Kızılay bölgesinin sembol isimlerinden biri haline gelen Zafer Çarşısı yeni ve eski kitapçuların bir arada toplandığı bir merkez olmuş ve bu özelliğini hala yeni kitap satan kitapevleriyle sürdürmektedir. 1950'li yılların başından beri sahafların toplu veya perakende halde yer aldığı çarşılar Yenişehir ve Kızılay arasındaki bölgededir. Bu bölgenin merkeziliği durumu mesleğin ticari anlamdaki gücü ve yapısına göre cadde üzeri veya pasajları tercih eden bütün meslekler için geçerlidir. Özellikle Ulus'tan geldiğinde sol cenah eskiden beri yeni ve eski kitapçılar için tercih edilen yer olmuştur. Nedense Atatürk Bulvarıyla Necatibey Caddesi arasındaki bölge birkaç istisna haricinde kitapçıları cezp edecek mekân olmamıştır.

Gün geçtikçe büyüyen eğitimli nüfus ve kitap kategorisi olarak yeni türlerin girişı kitapçıya olan ihtiyacı her geçen gün artırmıştır. Bu artışla birlikte üniversiteye girmenin yolunun okullardan ziyade dersane ve test kitaplarından geçmesi, ders kitaplarının tek tip olma özelliğinin değişerek seçmeli bir yapıya bürünmesi ve özel yayınevlerinin devreye girmesi ülke geneline yayılan büyük bir pazar doğurmuştur. Bu duruma paralel olarak ders ve test kitaplarına dayalı ikinci el kitapçılık Türkiye'nin her yerine yayılmıştır. Bu gelişmeden doğan ikinci el kitapçılar sadece ders kitapları değil popüler kültür kitapları da alıp satmışlar ve bunlarla birlikte gelen kütüphanelere de talip olmuşlardır. Ders kitabı olmasının ötesinde kitabın toplumsallaşma şansının olmadığı Türkiye'de ders kitabı dışındaki kitaplar ihtiyaç sıralamasında çok gerilerde bulunan kitap, daha ucuz bulunabildiği ikinci el kitapçılara talebi artırmıştır. Bu türden kitapevlerinin sayısı her geçen gün çoğalması neticesinde, sahafın kaynağını oluşturan şahsi kütüphanelerin alış ve satış oranı sahafların aleyhine olarak daralmıştır. Türkiye'de kültür yayıncılığının sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel bir şekilde yükselişine rağmen kitaplar az basılmakta ve pahalıya mal edilmektedir. Pahalılıktan dolayı ikinci el piyasalarında talep artmış, fakat yeni kitapların az basılması, pahalıya mal eden müşterinin bunu satarken aldığı fiyatı temel alması

kitapların ikinci el satışa dönüşünü zorlaştırmış ve ikinci el kitapların bulunabilirliğinde bir darlık meydana getirmiştir. Bu darlığın doğurduğu iştah ve bununla beraber telif yasasındaki boşluklar korsan kitapçılık adlı Türkiye'ye has yeni bir tarz kitapçılık türünün doğmasında da etkili olmuştur. Telif hakları üzerine yeterince düzenleme olmaması, korsan kitapçılığın bununla mücadele etmesi gereken kurumlar tarafından ade-ta teşvik edilmesi neticesinde ikinci el kitapçı mekânları sokak satıcılarıyla beraber korsan kitapçılığın merkezi haline gelmiştir. Mesela bu pazarın merkezlerinden olan Ankara'da 1990'lı yılların başında önemli bir eski kitap pazarı olan Olgunlar Sokak uzun yıllardan beri korsan kitapçılık için cazip bir alan olmuştur. Tezgâhlardan taşabildiği kadar kaldırımlara ve yollarla taşan ucuz kitap sergileriyle Olgunlar Sokak kitapçıları ilk dönemlerinde sokakta olmanın sağladığı avantajı kullanarak ikinci el kitapçılığa katkıda bulunmuşlardır. Kitap kültüründen uzak test ve görsel kültüre yakın nesillerin kütüphane sahibi olma konusundaki zaafıyla hususi kütüphaneler giderek yok olurken bunun sonucunda eski kitap hareketliliği de azalmıştır. Bu duruma ters orantılı olarak kitapçı sayısı artarken, daha kolay kazanma yolu olarak ikinci el kitapçıların bir kısmının korsan kitapçılığa meyletmelerini kolaylaştırmıştır. Sürekli belediye tarafından kaldırılma tehlikesiyle yaşamalarına rağmen Olgunlar Sokağın değeri düşmemiş, ders kitabı tarzında yayıncılık yapan bazı kitapevlerinin de bu sokakta dükkân açtığı görülmüştür. Olgunlar sokaktaki tezgâhlardan birisi günümüzde Türkiye'nin en eski sahafı Turgut Koraltan'a namı diğer Külüstür Turgut'a aittir. Kendisinden edindiğimiz bilgiye göre mesleğe 1947 yılında başlamış onlarca dükkân açıp kapadıktan sonra Denizciler caddesindeki eski günlerini hatırlatan küçük barakasında mesleğe hala devam etmektedir.

Ankara'da kitapçılar şehrin tabiatına uygun memur disiplinine yakışır bir şekilde Ulus'tan Tunalıya kadar düz bir çizgi içerisinde yer aldılar. Bu çizginin dışına çıkanlarsa bir süre sonra hizaya girmek zorunda kaldı. Şehrin merkezi yerlerinin yukarıya doğru kaymasıyla Karanfil Sokak Yenişehir'den sonra kitapçıların yeni adresi oldu. Ziya Gökalp Caddesi

girişinden Olgunlar Sokağına kadar Karanfil Sokak sahaflar, büyük yayınevleri ve korsan kitapçıların bir arada yaşadığı bir yer haline aldı. Kitapçılar bu sokağın Ziya Gökalp girişinde Barolar Birliğine ait olan Birlik İş Merkezinin altındaki aynı adla anılan pasaja yerleştiler. Tabii ki hukuka bağlılıklarını ifade etmek ve baro başkanına saygılarını göstermek isteyen korsan kitapçılar da bu iş merkezinin önüne ve bir kısım dükkânları kiralayarak da içine yerleştiler. Bu aynı zamanda korsan kitapçılık ve hukuk arasında tezatmış gibi görünen yakınlığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Birlik pasajı uzun bir süre eski kitap alım satımının merkezi durumundaydı. Ankara'nın hatta Türkiye'nin tanınmış sahafları bu pasajda doğdu. Bunlardan Sanat Kitabevi yayımladığı Kebikeç adlı akademik dergi de dikkate alındığında profesyonel sahafılık ve akademik çalışmalar açısından önemli bir boşluğu doldurdu. Sahaflar Derneği'nin kurucusu Ahmet Yüksel'in sahibi olduğu kitapevi değişen şartlarla birlikte pasajı terk ederek önce büro tarzı sahafılığın ve ardından cadde üzerinde faaliyet gösteren sahaf olmanın Ankara'daki ilk örneğini oluşturdu. Ankara'da Cadde üzerinde sahafılık yapan şu anda üç dükkân bulunmaktadır ki bunlardan Güven Kitabevi Bahçelievler'de faaliyet gösteriyor. Biri de Esat civarında sokak üzerinde açılmış olan Anadolu Kitabevi'dir. Burası Kızılay ve Tunalı arasındaki sahaflar için bir mola yeridir. Ankara sahafları arasında müdavimleri ve işleyişi bakımından farklı bir yeri olan Gezgin Kitabevi - Birlik Pasajında bulunuyordu. Sanat Kitabevinden sonra büro tarzı kitapçılığın ikinci örneği sayılan dükkanı açarak Bayındır Sokak 39-6 numaralı adrese taşınmış ve sahibinin ticari maluliyeti nedeniyle emekli olmasıyla yerini Songezgin Kitabevine bırakmıştır. Gonca Kitabevi, Ezel Kitabevi, bir zamanlar ucuz ikinci el kitap trafiğinin en hızlı olduğu yer olan Bahar Kitabevi ve ikinci el kitapçılıkta Adilhan'daki dükkânlarıyla Gülden Kitabevi, Birlik Pasajında yer almış diğer kitapçılardı. Bu pasajda Gonca ve Ezel Kitabevi gibi şu anda faaliyette olmayan Bilge Kitabevi de bir zamanlar eski kitap hareketliliğinin olduğu dükkânlardandı.

Zafer Çarşısı'nın hemen yanında eskiden mevcut Adilhan adlı iş merkezinin yıkılıp yeniden yapılmasıyla ikinci el ve sahaflık kitap merkezi olarak bilinen Birlik Pasajı bu özelliğini Adilhan Kitapçılar Çarşısına bıraktı. İş merkezi olarak inşa edilen Adilhan'ın pasaj olarak tasarlanan ilk dört katının hemen hemen hepsi kitapçılar tarafından tutulurken ayrıca sahaflıkla diyalog halindeki mesleklerden olan plakçı ve ciltçiyi de barındıran yapısıyla ikinci el kitapçılık konusunda hala merkez olma durumunu sürdürüyor. Bu çarşının dükkânlarından bazılarının isimlerini zaman içerisinde kapananları da dikkate alarak verebiliriz. Gezgin Kitapevi, Aşiyân Kitapevi, Parantez Kitapevi, Antik Kitapevi, Yurtoğlu Kitapevi, Vefa Kitapevi, Gülten Kitapevi, İlke Kitapevi, 1071 Kitapevi, Sahra Kitapevi. Bu isimler ikinci el kitapçıları da içermektedir. Bunlar arasında sahaflık bakımından öne çıkan Aşiyân Kitabevi ve günümüzde faaliyette olmayan Gezgin Kitabevidir. Aşiyân Kitabevi günümüzde Ankara sahaflığının önde gelen adreslerindedir.

Son on senedir kitapçıların görünmeye başladığı, ama tam anlamıyla bir kitapçı çarşısı olamayan Aksoy pasajı, Adilhan gibi Bayındır sokak üzerinde kurulmuştur. Müteşebbis fakat sermayesiz kitapçılar için bir gün kıymeti bilinecek pasaj olma şüphesini uyandırmaya hala devam etmektedir. Sahafların şehir merkezi dışındaki hayatına dair uzun süre bir ize rastlanmamıştı. Yenişehir ve Kızılay bu açıdan sahaflar için cazibe merkezi olma özelliğini korudu. Bu merkeze direnense farklı yapısıyla Hacıbayram civarındaki kitapçılar oldu. Hacıbayram kitapçıları hem yeni kitapçı hem de sahaflarıyla Yenişehre göre farklı bir kültürün temsilcileri olmuşlardır. O bölge Cumhuriyet'in pek hoşnut olmadığı özel-liklere sahipti. Eskiye temsil ediyordu ve bu merkez modern öncesi şehirlerin temel özelliğini yansıttırcasına bir mabed etrafında şekillenmişti ve orada esas olan mabetti. Bundan dolayı eskiden Kızılay civarında pek hoş görülme-yen dinî kitap yayıncılığı ve alışverişi bu bölgede kendisine uygun zemin bulmuştu. Osman Yüksel Serdengeçti'nin tabiriyle "mabedsiz şehir" inançla sarılmış alışverişlerine uygun değildi. Buranın sahafları Kızılay sahaflarından farklı tür kitaplarla ilgileniyorlardı. Do-

nanım olarak Kızılay sahaflarında nadiren görülen Arapça bilgisine sahiptiler. Şehrin merkezindekilerden farklı olarak çevresini oluşturan halkın elindeki kitaplar da farklıydı. Bunların çoğu dededen atadan kalma kitaplardı ki çoğunluğu eski yazı olduklarından dolayı her ne olursa olsun dini kitap olarak değerlendiriliyordu. Bundan dolayı satmak isteyenler Hacıbayram sahaflarına yönelmişlerdir. Gerçekte de buraya yönelen kitapların çoğu ilmihal kitabından, destan kitaplarına kadar dini içerikli kitaplardı. Hacıbayram civarında kitapçılığın ne zaman başladığı tam olarak bilinmese de 1950'li yıllardan sonra bu civarda eski ve yeniyle din merkezli bir kitapçılığın oluştuğu söylenebilir.

Son on yıldır Tunalı Hilmi Caddesi'nde pasajlar kitapçı olmak isteyen heveslilerin dükkân açıp kapamalarına şahit oldu. Bu bölgede açılan dükkânlardan biriye gerçekten Ankara'nın sahaflık kitap nabzını tutan bir mekana dönüştü. 1998 yılında ticari kitap dünyasının merkezi dışında açılmış bir dükkân olan Orhun Kitabevi Ankara'da sahaflık kitap çıkma ihtimali yüksek olan bir adresi seçmişti. Nitekim bu adresi seçmesi ve sahibinin başarılı çalışmasıyla Ankara'nın önemli kitap noktalarından biri halini aldı. Ayrıca 2000'li yılların sonuna doğru Kızılay merkezli bir çarşıda toplanma geleneği yıkılmış, cadde ve büro şeklinde dükkânlar açılmış, Esat, Tunalı civarındaki pasajlarda sürekli el değiştiren dükkânlar sahafların yokladığı adresler halini almıştır. Esat ve Tunalı Caddeleri yakınında açılan dükkânların Anadolu ve Sanat Kitapevi gibi bir iki istisnası haricindekiler cadde üzerinde değil bütçelerine ve mesleğin gizemli havasına uygun şekilde pasajların kuytu köşelerinde yer almışlardır. Bugün Tunalı, Kuğulu ve Ertuğ, Aynalı gibi çarşı ve pasajlarda birer ikişer ikinci el kitapçılıkla uğraşanlar bulunmaktadır.

Ankara'da Kitap Müzayedeleri

Ankara'da ilk kitap müzayedesini 1995 yılında ilk olarak Sanat Kitapevi tarafından organize edildi. Sanat Kitapevi yakın zamana kadar gittikçe seyrekleşen zaman aralığında eski kitap müzayedelerine devam etti.

Genellikle otel salonlarının tercih edildiği bu müzayedeler hem Ankara hem de İstanbul'dan kitapseverlerin katılımıyla gerçekleşiyordu. Müzayedede için hazırlanan kataloglar bibliyografik bilgi için müracaat eseri olarak değerlendirilebilecek kadar güzel hazırlanıyordu. Müzayedede sonrasında ortaya çıkan fiyatlar ellerinde aynı kitaplardan bulunanlar için bir mukayese kaynağı oldu. Her ne kadar satılan kitapların fiyatlarını müzayedede şartlarını göz önünde bulundurmaksızın, mutlak fiyat gibi algılayanlar olsa da, müzayedede fiyatları kitap fiyatını sahaflık müktesebatına göre belirlemek durumunda olan gerçek sahaf için bir fikir veriyordu. Ankara'nın diğer sahafları kitap müzayedesi olgusuyla Sanat Kitabevi vasıtasıyla tanıştılar. Daha sonra Gezgin Kitabevi tarafından biraz farklı bir yöntemle ve işyerinin müzayedede merkezi olarak kullanıldığı aylık geleneğe dönüşen bir müzayedeler zinciri başlatıldı. Bu müzayedeler belirli standartları koruyarak beş yıl boyunca sürdürüldü. Türkiye'de aylık olarak tekrarlanan ve bu kadar uzun süren kitap müzayedesi daha önce yapılmamıştı. Gezgin Kitabevi'nin müzayedelerine Ankara'nın diğer sahafları da destek verdiler. Bu müzayedeler sahaflar ve kitapseverlerin daha sık aralıklarla buluştuğu ve aradıkları kitapları kavuşma imkânını buldukları kültürel bir faaliyete dönüştü. Binlerce kitap atıldıkları ve ilgi görmedikleri yerlerden görücüye çıkmak için hazırды. İlk zamanlarda mezat havası Ankaralı sahaflara iyi geldi. Sanki yıllardır beklenen bir kurtarıcı gelmişti.. Bir kaç ay boyunca Aksoy pasajında işyeri mekânlı mezat yapıldı ve sona erdi. Ayrıca yine aylık olmak üzere Adilhan sahafları tarafından yine pasaj içinde üç müzayedede yapıldı, fakat gerisi gelmedi. Ankara'da kitap müzayedeleri kitapseverlerin de hasretle beklediği bir yapıya dönüştü. Bu açıdan Ankara müzayedelerini daha öncede belirttiğimiz gibi kitapsever ve sahafları kitapla buluşturan, eğitici, öğretici, eğlendirici yanları bulunan bir kültür faaliyeti olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Müzayedeler zaman zaman gazete, dergi ve televizyonların haber konusu olmuş Ankara sahafları ve mesleğin tanınması açısından yardımcı olmuştur. Ayrıca kütüphane

kayıtlarında geçmeyen birçok kitabın gün yüzüne çıkmasını, kayıtlara girmesini sağlamıştır.

Sahafların Müdavimleri

Kitapsever, Kitapkurdu, gibi isimlerle anılan sahaf müdavimleri yeni kitap meraklılarından birçok özellikleriyle farklıdırlar. Sahafın müdavimleri yeni kitap alıcılarına göre daha çok sessiz sakin güvenli yerleri tercih ederler. Bu alışkanlık belki eski kitap sevmenin tabiatından kaynaklanıyordur. Böyle yerler elbette, tozlu, puslu ve ağır kitap kokusuyla dezenfekte edilmiş olabilir. Sahafların müdavimleri genellikle sorarak almayı değil bakarak, tetkik ederek ve kitap üzerine sohbet ederek almayı tercih ederler. Bu yüce faaliyeti bir ibadet aşkıyla yürütürken ilgisiz kalabalıklar tarafından rahatsız edilmek istemezler. Sahaf dükkânları müfredatı olmayan mektepler gibidir. Aynı zamanda hem öğretecek hem öğrenilecek fırsatlarla doludur. Burada sahaf her gördüğü yeni kitapla hafızasına bir bibliyografik veri kaydederken kitabın muhtevasına göre kafasında müdavimlerini canlandırır, bunu falan alır, bu filanın işine yarar, o para vermez, şu benim işime yarar gibi düşüncülerle kitapları gözden geçirirken, kitap dostlarıyla kitaplar üzerine sohbet etmeyi de ihmal etmez. Sohbetlerin niteliği sahafın ve müdavimin müktesebatına göre değişir. Araştırmacılar, akademisyenler, meraklılar, yüksek lisans, doktora öğrencileri, amatör tarihçiler birbiriyle tanışır, arkadaşlıklar kurulur, ortak çalışmalara adım atılır, kaynaklar paylaşılır. Bir de otuz senedir kitap yazma hayalinde olanlar, on sene önce kaybettiği kitabı arayanlar, on senedir kütüphanesini satmaya çalışanlar ve benzeri müdavimler de vardır ki bunlara karşı temkinli davranılır. Edilen sohbetler vasıtasıyla fakülte sıralarında karşılaşılması zor bilgi trafiğinin arasında hem sahafın hem de müdavimlerin bilgilenme veya bilgilerini paylaşma arzusu tatmin edilir.

Yukarıda tarif edilen bilgi atmosferinin içinde kitaplar için hayat alanı olarak genellikle raflar uygun görülür. Yeni gelmiş veya gitmeye hazır

kitaplarla veya bunların maddi olarak itibar edilmeyecek cinsten olanları raf dışı alanlarda üst üste dizilmeyi tercih ederler. Dükkânın düzeni büyüklüğüne, sahafın kitaplar karşısındaki duygularına ve çalışkanlığına göre değişebilir. Eski sahaflarda kitaplar şimdiki gibi raflarda yer almazdı, müşteri de bağdaş kurup kitaplara bakardı. Bağdaş kurma âdeti ütülü pantolonlu yeni müşteri tipiyle birlikte ortadan kalkınca raflarda yükselmeye başladı. Dükkânların fiziki yapısı, oturup tetkik etme adetleri değişti. Gerçi sahafın birinci sınıf müdavimi olma özelliğine sahip kitap-severler için kılık kıyafet, üst baş genellikle önemli değildir; onlar için önemli olan kitabın kılığı kıyafeti yani cildi, kapağı, şömizi ve temizliği-dir. İlk baskı olup olmaması, kullanılmışlık derecesi, imzalı olup olmaması kitapseverin kendi kıyafetinden daha önemlidir. Kitapsever onu hasretle beklediği kitaplarla buluşturma ihtimali olan her türlü noktaya gitmekte tereddüt etmez, buluşmaya giderken adeta bir kahramana dönüşür. Genellikle her gün sevdiği bir kitabı bulma arzusuyla çıktığı seferlerinde kavuşma onun için yeni bir noktanın başlangıcı olur. Görüp de bir ayrılık hüznü yaşarlar, hele çok aradıkları bir kitabı başkasının elinde görmeleri fark ettirmeseler de bir iç yangının işaretidir. Yeni bir ümitle zamana yelken açarlar. Bu duyguları yaşatmayacak kitaplarla heveslerini geçici olarak giderirler, fakat esas korkuları çoğu zaman evde bekleyen ve kitap konusunda artık tahammül sınırlarını aşmış hanımdır. İlgisiz kaldığı çocukları alışmış olsa da hanımlar kitap konusunda eşlerine müsamaha göstermezler. Kitapkurdu bu durumda geliştirmiş olduğu taktik ve tekniklerle faaliyet yürütür. Mesela önce, bodrum, araba bagajı gibi yerlerde misafir etmek veya kimsenin olmadığı zamanlarda eve kitabı götürmek uygun vakittir. Kimisi de taktik ve teknik geliştirme becerisini kitaplarla yaşama konusunda kullanarak kadınlardan uzak durur.

Sahafın birinci sınıf müdavimleri kitapçılarının olmadığı bir atmosferde yaşayamadıkları için tatil yerleri mesire alanları, kırlar onlar için birer sürgün yerine dönüşür. Sahafla olan diyalogları zaman zaman içten ve dıştan görülebilir duygusal kırılmalara, çatışmalara neden olsa bile ge-

nellikle dostlukla devam eder, dönüşür. Sohbet konusu elbette kitaplardır. “Bende var, şu fiyata almıştım, sende daha temizi var, cilt yaptırđım, elimdekini çıkarıp daha temizini alacağım, hiç bulunmaz” gibi alışılmış lafların yanı sıra kitabın yazarı, hikâyesi az da olsa muhtevası üzerine konuşulur. Ankara’da sahafların müdavimlerinin sayısı dört milyonu aşkın şehrin içerisinde elle sayılacak kadar azdır. Mecburi istikamet ve ortak hedeflerinden dolayı yollarının kesiştiği noktalar da birbiriyle karşılaşma ihtimalleri yüksektir. Bunların arasında belirli bir amaca yönelik olarak kitap peşinde koşanların hedefindeki kitap ve konu bellidir. Hedef dışından değerli kitapları bilseler de görseler de genellikle hedeften şaşmazlar, fakat hangi amaçla kitap topladığı ve hedefindeki kitapların ne olduğu konusu anlaşılamamış müdavimler de bulunmaktadır ki bunlar bir kitapla haşır neşir olurken sakınmak akıllıca bir davranıştır. Sahaf dükkânları özellikle kitap kıtlığının olduğu zamanlarda gelişigüzel sohbet edilen yerlere dönüşebilir. Tabii ki bütün dükkânlar sohbe müsait değildir. Kitap yolunda yıllar geçirmiş müdavimler çoğu zaman bulunma ihtimali olmayan kitapların, bulunsa bile istedikleri fiyat konusunda anlaşma ihtimali olmayacak kitapların peşinde olduklarından, karşılaşmaktansa sohbetini yapmayı tercih ederler. Yani savaş yorgunluğu üste çıkar. Kitapseverler herhangi bir meslek grubundan olabilirler, fakat işlerinin tabiatı gereği akademisyenler, araştırmacılar, yazarlar potansiyel kitapsever adaylarıdır. Akademisyenler özellikle doktora aşamasında sahaf dükkânlarından gelir ve geçerler sonraki payelerine ulaştıklarında artık pek fazla görünmezler. Muhtemeldir ki üniversite kütüphanelerinin zengin koleksiyonlarından yararlanırlar (varsa). Yani açıkça söylemeliyiz ki ulema sınıfından bahsedilen müdavimler sınıfına dâhil olan insan sayısı oldukça azdır. Bu yüzden emeklilikleri ve başka sebeplerden dolayı kütüphaneleri satılmak durumunda kaldıklarında istedikleri para genellikle sahafın satabileceği fiyatın birkaç katı olur. Bürokrat şehri olmasından dolayı Ankara sahaflar için, zengin kitap müşterileri yerine kendilerine verilen hediye kitaplarla kütüphane oluşturan bürokratlarla doludur. Bunların arasında az sayıda da olsa dairemden uzaklaşırsam

koltuğuma oturan olur endişesinden uzaklaşıp büyük adam çizgisinin dışına çıkarak kitap peşinde olanlarına rastlanır. Ankara zenginlerinin kitap koleksiyonu yaptığına dair şahitliğimiz olmamıştır dersek mübalağa etmemiş oluruz. İstanbul'un tarihi arka planını, zenginliğin ve nüfusunu dikkate alıp sahafları, kitapseverleri, koleksiyoncuları açısından mukayese etmek gerekirse Ankara'nın İstanbul karşısındaki durumu çok da kötü değildir. Mesela yaşayan veya vefat etmiş bazı sıra dışı kitap kurdu ve koleksiyoncular bilinir ki İstanbul'da da benzerlerine son elli yıl içinde pek rastlanmamıştır.

Sahafılık Kitaplar

Sahaf vitrinleri kitapseverlerin ilk göz attığı yerdir. Kimi zaman kitaplarla ilgisi olmayanlar için de sinema afişlerinden daha çarpıcı bir görüntüye dönüşmektedirler. Kitapların albenisi olanlar yani renkli kapaklı şömizli ve nadirattan olanları vitrinlik olarak seçilir. Elbette Ankara sahafları için vitrin tercihi Ankara kitaplarından bir örnek bulundurmaya çalışılır. Bu örnek de genellikle Şeref Erdoğan'ın *Ankaram* adlı kitabı olur ki bu kitabın şömizinde oynamaya hazır bir seymen resmedilmiş ve bu resim Ankara sevdalılarını Ankara oyunlarına sokacak cinstendir. Yine vitrin süsleyen Ankara kitapları arasında Şeref Erdoğan'ın *Hüdayda* adlı kitabı bulunursa sahafın vitrini Ankara için vazifesini yapmış olur. Ankara kitapları arasında sahafların görüldüğü yerde alınmalıdır cinsinden baktıkları *Ankara'da Türk devri Yapıları* adlı Gönül Öney tarafından hazırlanmış kitapsa zamanında Ankara'nın en görkemli binası olduğu kadar en değerli kurumlarından biri olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ürünüdür. Fakültenin 1940'lı yıllardan itibaren başladığı yayıncılıktan elbette şimdi bahsedemeyiz ama bazı yayınları sahafların iştahla beklediği türdendir. Hikmet Tanyu'nun *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* kitabı da nadirattan olduğu için sahaflara müracaat gerekmektedir. Ankara üzerine renkli çizimleri içeren Mübarek Galib'in *Ankara* adlı kitabının iki cildinin bir arada bulunduğu na-

dirdir. Bu ancak birkaç müzayedede görülmüştür. O yüzden sahaf ve kitapsever taifesinin eline kolaylıkla geçmez. Avram Galanti'nin iki ciltlik *Ankara Tarihi*'nin ilk baskısı da nadirattandır.

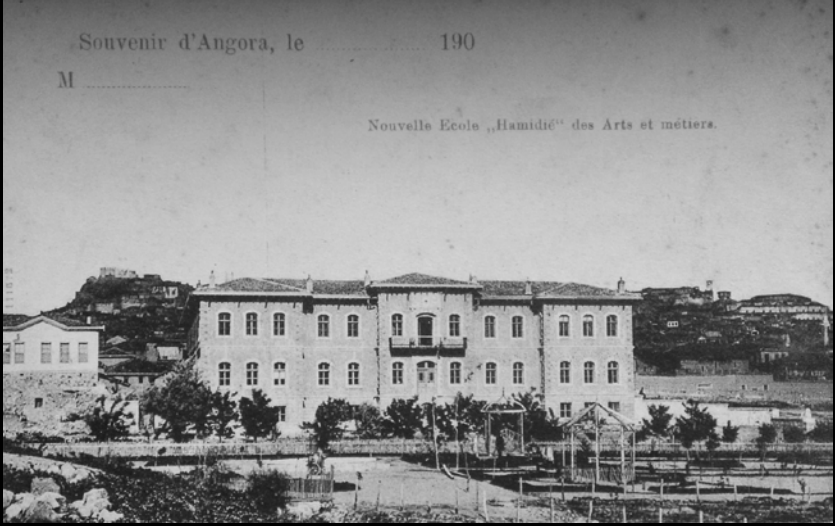
Ankara özel yayıncılık açısından olmasa da devlet yayıncılığı açısından İstanbul'a göre daha şanslıdır. Özellikle prestij kitaplar konusunda her devirde devletin malı deniz yemeyen keriz deyimine uygun bir manzara arz etmiştir. Kitap basma konusunda cömert davranmış olan Kültür bakanlığı yayınlarının merkezi Ankara'dır. Kültür bakanlığının sadece yayımlar dairesi değil diğer genel müdürlükleri de prestij kitap basarlar ve bunları satışa sunmazlar. Bunlar hediyeliktir. Tabii hediyelik kitabın en güzel adresi bürokratların inceliklerinden dolayı TBMM'dir. Meclis her seçim sonrasında safra olarak gördüğü bu tarz kitapların bir kısmını hurdacılar vasıtasıyla atar. Hurdacılar da sahaflara getirirler ve ilgililerinden ziyade ilgisizlerine verilmiş bu kitaplar dolaylı yollardan geçerken belirli bir maddi külfete sebep oldukları için sayın bürokratların kendi malları gibi dağıtırken ücrete tabii olmayan pozisyonları sahaflar tarafından alınır, satılırken belirli bir ücrete tâbi olur. Bu anlamda diğer devlet kurumlarının kitapları da Ankara'da bol miktarda bulunur bol miktarda bulunması bir yana ya defalarca basıldıkları veya bin adet basılsa da çok az kişiye hitap ettiklerinden dolayı bir süre sonra sahaflar ve kitapseverler nazarında ilgi görmezler.

Ankara'da sahaflara kaynak olacak kitaplar ağırlıklı olarak belirli semtlerde toplanmışlardır. Bu semtlerin bir özelliği de antikacıların da yoğun olarak yerleştiği mahaller olmasıdır. Bir zamanlar antikacılar için değersiz bir yük olarak görünen genel kitaplıklar bugün kitabın nadirleşmesinden dolayı antikacılar için de cazip olmuşlardır. Fakat eski günlerdeki gibi alınabilecek toplu eşya ve bunların arasından çıkabilecek kütüphaneler artık yoktur. Bahçelievler, Küçük Esat, Ayrancı, Tunalı, Çankaya gibi semtler muhtemel eski kitap bulma adresleridir. Yenimahalle, Cebeci gibi yerlerde ikinci dereceden kıymetli alanlar olarak buraya eklenebilir. Bazen Kızılay ve çevresinde de hala yıkılmamış eski binalarda kalan bir şeylere rastlanabilir. Ankara'nın diğer semtleri içinse sa-

haflık malzeme çıkma beklentisi sahaflar için sadece “bir ihtimal”dir.

Sonuç olarak bir şeyler söylemek gerekirse; yazılacak şeyin çok olduğu hatta bu yazılanların bilimsel bir çerçeve içerisinde sosyolojik bir bakış açısıyla yazılmasının imkân dâhilinde olduğu söylenebilir. Yine de bu deneme bildiğimiz anlamda kitap ve kitapçılığın kıyameti görünürken şehrin kuytu köşelerinde kalan hikâyesine dair bir fikir verecektir ümidindeyiz. Bu satırlar sona erdiğinde yol üzerinde karşılaştığım yirmi senedir görmediğim bir öğretmen arkadaşımın bana hitaben “hala kırtasiyecilik yapıyor musun?” sorusu ne diyeceğim konusunda beni düşündürdü. Şehrin, insanların, toplumun hikâyesinin yazılmasında aracı olan bu kurumun müdavimleri dışındakiler tarafından kırtasiyeci/sahaf ayırımı yapacak kadar da tanınmadığı, en azından bizim sahaflığa yüklediğimiz anlamda yeterince bilinmediğini göstermektedir.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özcan: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarih bölümün bitirdi. Kırıkkalele Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden yüksek lisans, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden tarih alanında diploma aldı. 2009 Şubat ayından beri Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Biri Kürt milliyetçiliği üzerine akademik, diğeri bilimsel olmayan yayımlanmış iki kitabı bulunan yazarın, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmış (Eylül 2011)*Türkiye’de Popüler Tarihçilik* adlı çalışması bulunmaktadır... Ayrıca popüler tarihçilik ve sahaflık üzerine makaleleri bulunmaktadır. Lisansüstü çalışmalarını dışarıdan bitiren yazar bu süreçte Ankara’da yaklaşık on beş yıl sahaflık yapmıştır.

Darülmüallimîn, Memleket Bahçesi ve Ankara Genel Görünümü (1907)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ulu Meydanı, Bankalar Caddesi (1930)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara'nın ilk Şehreminlerinden (Belediye Başkanı) Ali Haydar Bey (Yuluğ) (ortada) ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Yöneticileri (1923)
Kaynak: Orçun İmga Koleksiyonu

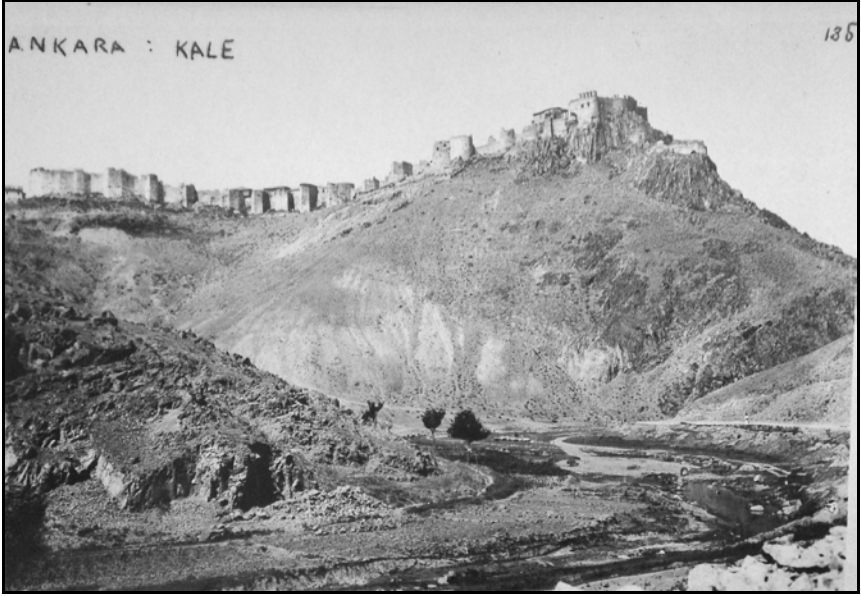
Hacı Doğan (1924)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

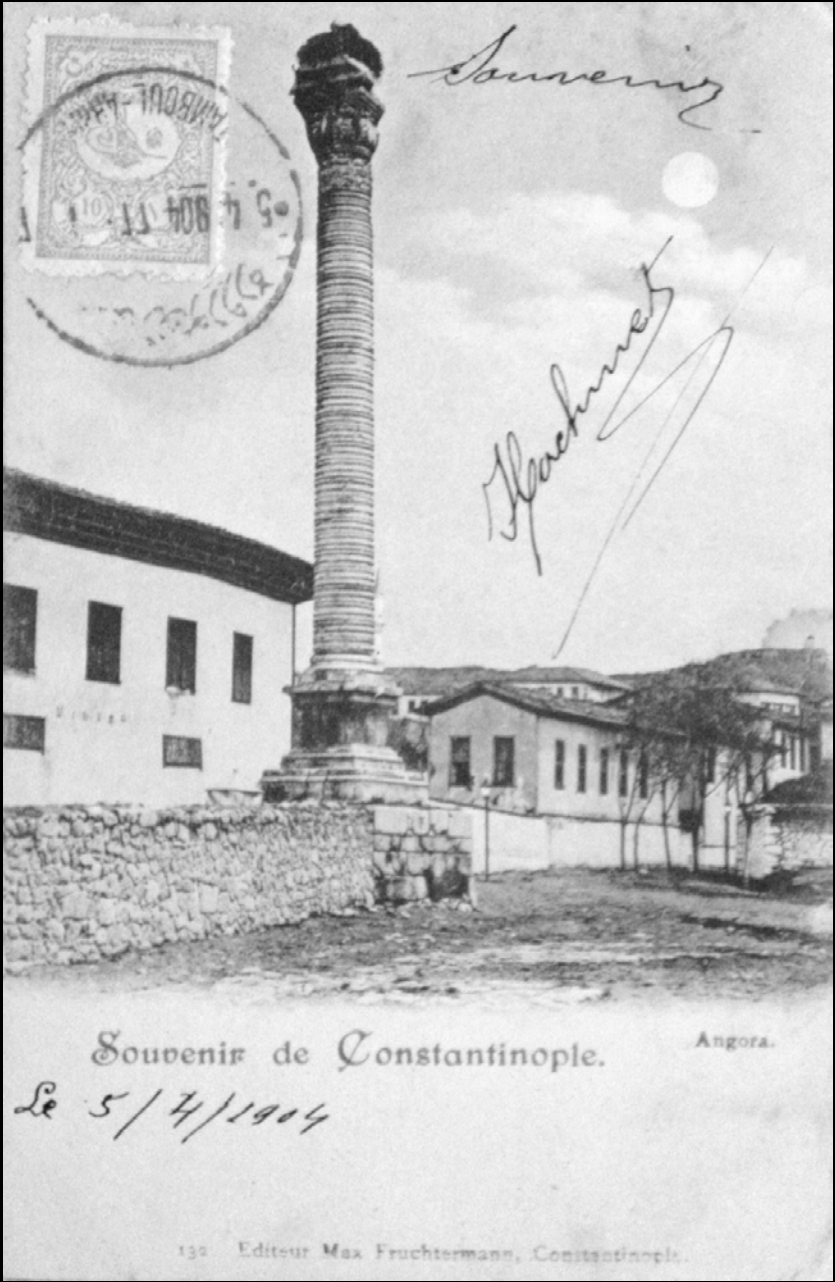
Dikimevi (1927)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Baruthane Kavşağı (1927)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Ankara Kalesi (1929)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

Hükümet Meydanı, Redif Taburu, Julien Sütunu (1900)
Kaynak: Halûk İmga Koleksiyonu

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır. idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazıların bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com e-posta adresini veya Nasuh Akar Mah. 26. Sok. 6/2 Balgat/ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir: www.idealkentdergisi.com